

Esipuhe

Helsingin hovioikeuspiirin ja Helsingin yliopiston oikeustieteellinen laatuhanke järjesti vuosina 2011–2012 rangaistuksen määräämistä koskevan opintojakson. Kurssin osallistujilla oli mahdollisuus laatia artikkeli osana kurssin seminaariopetusta. Artikkelit on perinteiseen tapaan koottu julkaisuksi. Syksyllä 2011 järjestetty opintojakso oli jo 13. lajissaan. Opintojakso koostui luento-opetuksesta, seminaareista ja kirjallisista töistä. Laatuhankkeen kurssi oli avoin hovioikeuspiirin lainkäytön tehtävissä työskenteleville tuomareille, esittelijöille, syyttäjille ja asianajajille. Osallistujille laatuhanke on osa ammatillista oikeustieteen lisensiaattitutkintoa. Hovioikeuden näkökulmasta kyse on ennen kaikkea lainkäyttökannan täydennyskoulutuksesta, jossa saatu tietämys saatetaan julkaisulla laajemmin hyödynnettäväksi.

Tämän julkaisun artikkeleissa keskitytään pohtimaan rangaistuksen määräämiseen ja rangaistuslajin valintaan liittyviä oikeuskysymyksiä. Aihe on alati ajankohtainen ja erityisen tärkeä niin yksilön kuin lainkäytön toimijoiden näkökulmasta. Rikosten seuraamusjärjestelmään jo tehdyt ja tulossa olevat lainmuutokset asettavat lainkäytön toimijoille uusia haasteita ja vaatimuksia.

Julkaisun kirjoitukset jakaantuvat neljään pääteemaan. Ensimmäisten artikkeleiden aiheet liikkuvat yleisemmällä tasolla normaalirangaistuksen arvioinnissa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön valossa ja yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteissa. Seuraavat artikkelit keskittyvät yksittäisten rikostyyppien rangaistuksen mittaamisongelmiin. Kolmantena pääteemana julkaisussa on erityiset rikosentekijäryhmät ja yksittäiset seuraamukset. Kaksi viimeistä artikkelia käsittelevät rangaistuksen määräämiseen liittyviä prosessuaalisia kysymyksiä.

Artikkelit on laadittu keväällä ja syksyllä 2012, johon saakka kirjoittajilla on ollut mahdollisuus seurata aiheisiin liittyvää oikeuskäytäntöä ja lainsäädäntöä. Tästä johdun muun muassa syyteneuvottelujärjestelmää koskevaa lainmuutosehdotusta ja ehdotusta seurannutta keskustelua ei ole voitu ottaa huomioon. Haluan tässä yhteydessä kiittää tämän opintojakson toteuttamiseen osallistuneita. Opintojakson vastaavana opettajana on toiminut ylijohtaja Tapio Lappi-Seppälä. Hän on antanut asiantunteuksensa osallistujien käyttöön ja huolehtinut osallistujien laatimien artikkeleiden tieteellisestä tarkastamisesta ja ohjaamisesta. Opintojakson suunnittelutyöryhmään ovat kuuluneet Tapio Lappi-Seppälän lisäksi hovioikeudenneuvos Risto Jalanko, tutkija Ville Hinkkanen, asianajaja Antti Riihelä, käräjätuomari Juha Fredriksson ja valtiosyyttäjä Juha-Mikko Hämäläinen. Työryhmän sihteerinä on toiminut viskaali Tiina Väisänen. Tapio Lappi-Seppälä ja käräjätuomari Veera Kankaanrinta ovat huo-

lehtineet tämän julkaisun toimitustyöstä. Lopuksi kiitän myös artikkelien kirjoittajia, joiden asiantuntemus tämän julkaisun välityksellä saatetaan hovioikeuspiirin lainkäyttöhenkilöstön ja koko oikeusyhteisön hyödynnettäväksi.

Helsingissä, elokuussa 2013

Mikko Könkkölä

Alkulause

Tämän teoksen kirjoitukset ovat Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan lukuvuonna 2011–2012 järjestämän ja Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeeseen liittyvän ”Rangaistuksen määrääminen ” opintojakson tuotteita. Opintojakso oli osa tiedekunnan ammatillisesti painottunutta jatkokoulutusta ja jatkoa Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeeseen liittyneille aikaisemmille rikosoikeutta käsitelleille opintojaksoille. Jakson suorittaminen oikeutti osallistujat, jotka olivat kaikki lainkäytön ammattilaisia eli tuomareita, syyttäjiä, asianajajia ja hovioikeudenviskaaleja, lukemaan jakson hyväkseen kymmenen opintopisteen laajuksena osana oikeustieteen lissensiaatin tai tohtorin tutkintoa.

Rangaistuksen määräämistä koskeva opintojakson alku koostui syksyllä 2011 neljästä neljän tunnin pituisesta luentotilaisuudesta, joita osallistujat seurasivat työpäivän päätteeksi Helsingin käräjäoikeuden auditoriossa. Opetuksesta vastasivat ylijohtaja Tapio Lappi-Seppälä, tutkija Ville Hinkkanen, lainsäädäntöneuvos Matti Marttunen, professori Jussi Tapani, valtakunnansyyttäjä Mika Illman ja hovioikeudenlaamanni Mika Huovila. Luentoja seurasivat Helsingin hovioikeuden seminaarisalissa keväällä 2012 pidetyt seminaarit sekä niitä varten laaditut kirjalliset loppuyöt. Seminaariesitelmän pitäneille annettiin mahdollisuus laatia esityksestään myös julkaistava versio. Kirjallisen työn laatimisesta tieteelliseksi artikkeliksi sai 5 opintopistettä lisää. Muokatut kirjalliset työt julkaistaan tässä kokoelmassa. Toistia annettulla palautteella on pyritty parantamaan kirjoitusten tasoa ottaen erityisesti huomioon ne vaatimukset, jotka tieteelliselle kirjoittamiselle jatkokoulutuksessa asetetaan. Kuitenkin jokainen kirjoittaja vastaa tässäkin julkaisussa itse lopputuloksesta ja esittämistään kannanotoista.

Kirjoitukset jakaantuvat neljään päätemaan. Kahden ensimmäisen artikkelin aiheet ovat luonteeltaan yleisimpiä. Hovioikeudenneuvos Kirsti Uusitalon kirjoitus korkeimman oikeuden ratkaisujen merkityksestä normaalirangaistuksen arvioinnissa koskettaa periaatteellisesti merkittäviä oikeuslähdeopillisia teemoja. Hovioikeudenneuvos Jukka Ketolan kirjoitus yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteista pureutuu käytännön kannalta merkittävään yhteisen rangaistuksen määräämisen ongelmiin. Pitkän tuomarikokemuksen pohjalta laadittu kirjoitus antaa hyvän kuvan yhtenäisrangaistusjärjestelmän soveltamisongelmista. Kirjoittajan huomiot oikeuskäytännön epäyhtenäisyydestä on syytä ottaa vakavasti, eritoten tilanteessa, jossa aikaisemman konkurrenssijärjestelmän erottelut ja mittaamislinjat tuntenut tuomaripolvi on siirtymässä eläkkeelle.

Kolme seuraavaa kirjoitusta paneutuu yksittäisten rikostyyppien mittaamisongelmiin. Käräjätuomari Tiina-Liisa Autio ja OTK, VT, KTM Anna Karjala tarkastelevat raiskausrikosten rangaistuskäytäntöä Helsingin hovioikeuden vuosina 2007–2011 antamien ratkaisujen valossa. Artikkelit täydentää merkittävällä tavalla raiskausrikosten rangaistuskäytännöstä saatavaa kuvaa. Kirjoitus sisällytettiin hieman muokattuna ja lyhennettynä myös Oikeusministeriön vuonna 2012 julkaisemaan raporttiin Selvityksiä raiskausrikoksista, (Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita 13/2012). Kaksi muuta teemakokonaisuuden kirjoitusta keskittyy niin sanottuun moderniin rikollisuuteen. Kihlakunnansyyttäjä Timo Haikonen tarkastelee korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien antamien ratkaisujen pohjalta rangaistuksen mittaamista ja rangaistuslajin valintaa talousrikoksissa. Kihlakunnansyyttäjä Heidi Nummelan tarkastelujen kohteena ovat vuorostaan ympäristörikokset ja niistä langetetut tuomiot.

Neljä seuraavaa kirjoitusta koskettelevat erityisiä rikoksentehtäviryhmiä ja yksittäisiä seuraamuksia. Hovioikeudenviskaali Tiina Väisänen tarkastelee kirjoituksessaan ongelmia, joita seuraa rikosoikeuden ja lastensuojelullisen huostaanoton samanaikaisesta soveltamisesta nuorille. Hän asettaa vastattavaksi kysymyksen, rangaistaanko rikoksen tehnyttä nuorta kahdesti (*ne bis in idem*), kun hänet saman teon vuoksi otetaan huostaan lastensuojelulain ja tuomitaan rikoslain määräämään rangaistukseen? Toiseksi pohditaan mahdollisuuksia kohtuullistaa rangaistuksia huostaanottopäätöksen nojalla. Yksittäisistä seuraamuksista tulevat tarkastelluiksi uusi valvontarangaistus, yhteisösakko sekä ajokielto. Työtuomioistuimen lakimiessihteeri Hanna Kurto tarkastelee vuonna 2011 käyttöön otetun valvontarangaistuksen soveltamisedellytyksiä. Kirjoituksessa esitellään myös ensimmäisiä ennakkotietoja uuden rangaistuslajin soveltamisesta. Kihlakunnansyyttäjä Marianna Semi tarkastelee yhteisösakon soveltamiskäytäntöä. Kihlakunnansyyttäjä Antero Ollin kirjoitus rikosperusteisesta määräämisestä ajokiellosta antaa tiiviin yleiskatsauksen kovin mutkikkaaksi muodostuneen ajokorttiseuraamusjärjestelmän kehitysvaiheista ja nykyisestä sääntelystä.

Kokoelman kaksi viimeistä kirjoitusta liittyvät rangaistuksen määräämisen prosessuaalisiin ulottuvuuksiin. Käräjätuomari Veera Kankaanrinta pohtii tuomioiden vastavuoroiseen tunnustamiseen liittyviä kysymyksiä ja sitä, mikä merkitys ulkomaisella tuomiolla tulee antaa mittaamisharkinnassa uuden RL 7:9:n pohjalta. Käräjätuomari Marika Siiki taas asettaa vastattavakseen kysymyksen, mitä syyttäjän seuraamuskananotolta voidaan lainsäädännön ja esitöiden valossa odottaa, ja mikä merkitys tuolla kannanotolla on rikosasian käsittelytapaa valittaessa.

Suppean kurssin pohjalta laadittuun kirjoituskokoelmaan oli mahdotonta sisällyttää laajan aihepiirin kaikkia osateemoja. Yhtäkaikki, kokoelmaan kirjoitukset antavat hyvän kuvan rangaistuksen määräämiseen liittyvät problematiikan laajuudesta. Kaikkien kirjoitusten ansioihin kuuluu, että niissä on pystytty tuomaan esille ja erittelemään oikeuskäytäntöä lainsoveltajalle tutusta näkökulmasta.

Rikosten seuraamusjärjestelmä on pysyvässä muutostilassa. Jo tehdyt ja tulossa olevat lainmuutokset tuovat rangaistusta määräävälle tuomarille, rangaistusvaatimuksiaan muotoileville syyttäjille, näihin vaatimuksiin vastaaville asianajajille, sekä

rangaistusten täytäntöönpanosta huolehtiville rikosseuraamusalan työntekijöille yhä uusia ja vaihtuvia haasteita. Keskustelut ja pohdinnat näistä kysymyksistä tulevat siis jatkumaan.

Allekirjoittanut Tapio Lappi-Seppälä on ollut opintojakson vastuupettaja. Hän suunnitteli opetuskokonaisuuden, vastasi osasta opetusta, tarkasti lopputyöt ja antoi palautteen töiden laatijoille. Allekirjoittanut Veera Kankaanrinta vastasi lopputöiden painoasuun saattamisesta sekä monista käytännön järjestelyihin liittyneistä kysymyksistä. Hän on myös itse suorittanut opintojakson ja hänen lopputyönsä julkaistaan tässä teoksessa.

Helsingissä 16. päivänä elokuuta 2013

Tapio Lappi-Seppälä

Veera Kankaanrinta

Kirsti Uusitalo

Korkeimman oikeuden ratkaisujen merkitys normaalirangaistuksen arvioinnissa alemmissa oikeusasteissa – määritteleekö korkein oikeus normaalirangaistustason?

1. Kysymyksenasettelu

Rikoslain rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset kuvastavat niin sanottua normaalirangaistusajattelua, jonka mukaan tuomioistuimen tulee verrata tuomittavana olevaa tapausta rikoksen tavallisiin ilmenemismuotoihin ja tuomita sen jälkeen teosta rangaistus, joka joko vastaa teosta tyypillisesti tuomittavia rangaistuksia tai poikkeaa näistä sen mukaan, miten tapaus poikkeaa keskimääräisrikoksesta törkeämpään tai lievempään suuntaan¹.

Jo lain esitöissä on kuitenkin todettu oikeuskäytännön suurimmaksi ongelmaksi sen epäyhtenäisyys, kun sekä rangaistuksen mittaamisessa että lajivalinnassa on suuria paikkakuntakohtaisia eroja. Esitöissä on pidetty lain mittaamis- ja lajivalintanormeja tätä epäkohtaa korjaavina, mutta yksin riittämättömänä välineenä käytännön yhtenäisyyden takaamiseksi. Tämän ohella katsottiin tarvittavan jatkuvaa ja ajan tasalla olevaa tietoa eri rikosten rangaistuskäytännöstä ja korostettiin sekä muutoksenhaku-kontrollin ja ylempien oikeusasteiden antamien ennakkopäätösten merkitystä että seminaarien ja keskustelutilaisuuksien muodossa annettavan muun ohjauksen käytäntöä yhtenäistävää vaikutusta.²

Myös itse normaalirikoksen käsitettä on lain esitöissä pidetty karkeana yksinkertaistuksena ja todettu, että sen sijaan eri rikosten piirissä on erotettavissa joukko tyypitilanteita, joita vastaavia tyyppirangaistusvyöhykkeitä voidaan kuvata tilastollisesti. Lisäksi on korostettu sitä, ettei normaalirangaistusajattelun mukainen mittausprosessi saa rajata niiden seikkojen alaa, jotka otetaan huomioon rangaistuksen lajia valittaessa ja määrää mitattaessa. Rikoksen ja sen törkeyden lisäksi on pidetty mahdollisena ottaa huomioon myös tekijään liittyvät seikat sekä teon ulkopuoliset, moitearvosteluun kuulumattomat kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuussyt. Normaali-

¹ HE 44/2002 vp. s. 178.

² HE 44/2002 vp. s. 183.

lirangaistusajattelumallin lähtökohta on, että tuomioistuimella on tieto eri rikosten tyyppirangaistusvyöhykkeistä ja näitä vyöhykkeitä vastaavista tyyppirikoksista ja että tuomioistuimet ovat yksimielisiä rikosten törkeysarvosteluun vaikuttavista perusteista ja osaavat suhteuttaa ratkaistavana olevan tapauksen vallitsevaan käytäntöön.³

Keskustelua on käyty siitä, voiko tuomari rangaistusta määrätessään käyttää harkinta-apunaan rangaistustaulukoita, jollaisia vanhastaan on ollut käytössä huumausainerikosten ja rattijuopumusten osalta, tai uudempia eri laatuhankeiden yhteydessä laadittuja ja julkaistuja selvityksiä rangaistusten mittaamisesta ja käytetyistä keskeisistä mittaamisperusteista. Kokeneella tuomarilla on jokin näkemys tavallisimpien rikosten tyyppitapauksista ja niitä vastaavasta normaalirangaistustasosta, mutta osa rikoksista, erityisesti törkeimmät tekemuodot, ovat siinä määrin harvinaisia, ettei niitä osu ratkaistavaksi yhdelle tuomarille kovin usein eikä tiedon saaminen muiden käsittelemistä vastaavista asioista tapausten vertailemiseksi ole helppoa. Tuomarikunnan nopea nuorentuminen tuo tässä suhteessa lisää haasteita. Rikoksen törkeysarvosteluun vaikuttavien erisuuntaisten seikkojen arvottamisesta ja painoarvosta rangaistuksen määräämisessä ei varmuudella myöskään vallitse mitään laajaa yksimielisyyttä tuomareiden kesken. Kun edellä mainittujen rangaistustaulukoiden ja mittaamisselvitysten käyttämiseen apuvälineenä mittaamisharkinnassa suhtaudutaan usein hyvin penseästi, tuntuisi ylempien tuomioistuinten ratkaisujen rooli vuorostaan korostuvan⁴.

Pyrin seuraavassa tarkastelemaan sitä, minkälaista tukea alemman oikeusasteen tuomari voi rangaistuksen määräämisharkintaa varten saada korkeimman oikeuden ratkaisusta. Kiinnitän huomiota myös korkeimman oikeuden tuomioiden perustelutapaan, kun rikoslain esitöissä on vielä pidetty mittaamisratkaisujen perusteluja keskeisenä välineenä, jolla tuomioistuinlaitos voi itse osallistua rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavien oikeudellisten periaatteiden muotoiluun⁵.

Tätä kirjoitusta varten on selvitetty korkeimman oikeuden mittaamisratkaisujen perusteluja viimeisten noin 10 vuoden aikana asioissa, joissa on ollut kysymys varkaudesta, petoksesta, pahoinpitelystä, huumausainerikoksista tai seksuaalirikoksista. Tätä vanhemmissa ratkaisuissa yksityiskohtaisia mittaamisperusteluja on vain harvoin. Varkaudessa, petoksessa ja pahoinpitelyssä on kysymys tavanomaisista rikoksista, joiden osalta rangaistuskäytännön voi sanoa olevan suhteellisen vakiintunut. Huumausainerikoksissa alemmissa tuomioistuimissa rangaistuskäytäntöä yhtenäistävät edellä mainitut oikeuskäytäntöön nojaavat rangaistustaulukot, joissa ryhmittelyperusteena on käytetty aineiden laatua ja määrää ja käyttötarkoitusta. Seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö on ollut vilkkaan julkisen keskustelun kohteena. Ongelmana näis-

³ HE 44/2002 vp. s. 168, 178.

⁴ Esimerkiksi professori Kaarlo Tuori on oikeusministeriön niin sanottua avaintuomarihanke koskeudessa lausunnossaan 12.8.2008 korkeimmalle oikeudelle todennut tuomioistuimen sisäisen riippumattomuuden asettavan rajoituksia lainkäytön yhtenäisyyteen kohdistuvalle ohjaukselle myös tuomioistuimen sisällä. Ylimpien tuomioistuinten lainkäytön yhtenäisyyttä koskeva valvontatehtävä perustuu perustuslain 99 §:n 2 momentin säännökseen.

⁵ HE 44/2002 vp. s. 183.

sä on tuomarin näkökulmasta ollut erityisesti se, ettei tapausten vertailu alemmissa oikeusasteissa salassapitomääräysten ja törkeimpien tekemuotojen harvalukuisuuden vuoksi yleensä onnistu joko lainkaan tai vain vaivoin.

Tarkastelussa on keskitytty eri rikostyyppeihin ja normaalirangaistuksen mittamisharkinnan eroihin niissä, huomiota ei ole kiinnitetty esimerkiksi uusimisvaikutukseen tai sanktiokumulaatioon, joista myös on annettu useita korkeimman oikeuden prejudikaatteja. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tarkasteltavaksi valitut ratkaisut ovat uuden rikoslain yleisen osan voimassaolon ajalta. Jäljempänä esitetyt tiivistelmät korkeimman oikeuden ratkaisuperusteluista ovat täysin sanatarkkoja vain siltä osin kuin ne on merkitty sitaatteihin.

2. Rikoslaisissa rangaistuksen määräämiselle asetetut lähtökohdat

2.1 Rangaistuksen mittaaminen

Rikoslain 6 luvun 3 §:ssä on säädetty rangaistuksen määräämisen lähtökohdista. Säännöksen mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Viittaus lain mukaan rangaistuksen määrään vaikuttaviin perusteisiin tarkoittaa lain esitöiden mukaan ennen kaikkea yksittäisistä tunnusmerkistökäytännöistä ilmeneviä rikosten törkeysarvostelussa vaikuttavia seikkoja. Keskeiset rikoskohtaiset törkeysarvostelun perusteet, niin sanotut erityiset mittaamisperusteet, löytyvät tunnusmerkistöistä sekä rikoksen kvalifiointi- ja privilegiointiperusteita tulkitsemalla⁶.

Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate rikoslain 6 luvun 4 §:n mukaan on, että rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.

Rangaistuksen mittaamisessa johtavia periaatteita ovat siten yhdenvertaisuus- ja suhteellisuusperiaatteet. Teon törkeysarvostelun keskeisiä perusteita ovat teon seuraukset, vahinko ja vaara sekä teosta ilmenevä tekijän syyllisyys.

Rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnin tulisi lain esitöiden mukaan tapahtua suhteessa annettuun rikoskuvaukseen ja kyse on aina nimenomaan tunnusmerkistön mukaisten seurausten arvottamisesta. Siinä on lähtökohtana suojeleobjekti ja suojaamistavoite. Vahinko ja vaara ei viittaa pelkästään toteutuneisiin rikoksen seurauksiin, vaan myös siihen vahinkoon ja vaaraan, jonka teosta ennalta arvioiden olisi saattanut odottaa aiheutuvan. Vaaraa arvioidaan asteikossa sekä seurauksen todennäköisyyden että sen laadun ja vakavuuden mukaan. Rangaistuksen mittaamisessa

⁶ HE 44/2002 vp. s. 190.

saa ottaa huomioon rikoksen seurauksista vain ne, joihin tekijän syyllisyys on ulottunut.⁷

Tekojen motiiveja on lain esitöissä pidetty tekojen yleisessä moraalisisessa arvioimisessa tärkeinä, koska ne kertovat jotakin tekijästä itsestään ja siitä mihin hän on pyrkinyt. Torjuvasta suhtautumisesta tekijärikosoikeudellisiin perusteisiin johtuu, että rangaistuksen koventamiseen tekijän persoonallisuuspiirteiden nojalla suhtaudutaan pidättyvästi. Sen sijaan lainsäätäjällä on suhtautunut myönteisesti epäitsekäistä motiiveista tehtyjen rikosten lievempään rankaisemiseen.⁸

Rikoksesta ilmenevä muu tekijän syyllisyys viittaa teko- eikä tekijäsyyllisyyteen. Rikoslain perusteella rangaistaan teosta, ei elämäntavasta. Tahallisuuden ja tuottamuksen erottelu eriasteisiin mahdollistaa syyllisyysmoitteen jyvittämisen syyksiluettavuuden lajien sisällä. Rikoksen tekopäätöksen kiinteys ja se, missä määrin se osoittaa tekijän vakaata aikomusta rikkoa lakia, ovat syyllisyysarvosteluun vaikuttavia seikkoja. Syyllisyys on ennen muuta moitittavuutta ja moitteen edellytyksenä on, että tekijä olisi voinut toimia toisin. Rikoksen tekotapojen erot heijastavat teon vaihtelevaa vahingollisuutta ja vaarallisuutta taikka ne kertovat tekijän syyllisyyden asteesta. Tekotapaa määrittävinä piirteinä lain esitöissä on mainittu esimerkiksi käytetyt tekovalineet, teon kesto, tekijän asema, uhrin avuttomuus ja haavoittuvuus sekä tekotavan raakuus tai julmuus, joiden merkitys määräytyy sen mukaan, mitä ne kertovat teon vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta tai tekijän syyllisyydestä.⁹

Edelleen lain esitöissä on viitattu niin sanottuun kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltoon, jonka mukaan tunnusmerkistötekijää ei tule uudelleen arvottaa mittaamisessa. Sen järkevä tulkinta merkitsee, että mikäli kvalifiointiperusteena on mainittu jokin yleisten mittaamisperusteiden tuntema seikka, esimerkiksi suunnitelmallisuus, tuo sama peruste on lupa ottaa mittaamisessa huomioon vain, jos se esiintyy poikkeuksellisen korostuneena.¹⁰

Lopuksi lain esitöissä on vielä todettu, että rangaistuksen mittaamisperusteiden tyhjentävä luetteloiminen on mahdotonta ja että tunnusmerkistöstä ilmenevien seikkojen sekä rangaistuksen mittaamisnormeihin kirjattujen perusteiden ohella moitearvostelussa tulevat pohdittavaksi itse asiassa kaikki ne perusteet, joiden nojalla tehdään ero rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen välillä.¹¹

2.2 Lajivalinta

Valinnasta sakon ja vankeuden välillä ei ole normia, vaan tämä valinta perustuu lain esitöiden mukaan rikoksen moitittavuuden ja rangaistuksen ankaruuden väliseen ver-

⁷ HE 44/2002 vp. s. 187–188.

⁸ HE 44/2002 vp. s. 188.

⁹ HE 44/2002 vp. s. 188–189.

¹⁰ HE 44/2002 vp. s. 190.

¹¹ HE 44/2002 vp. s. 190.

tailuun ja valinta on tehtävä 6 luvun normien ja tunnusmerkistöstä ilmenevien erityisten mittaamisperusteiden ohjaamana¹². Erilliset lajivalintanormit rikoslain 6 luvussa on sen sijaan annettu valinnasta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä sekä nuorisorangaistuksesta, yhdyskuntapalvelusta ja valvontarangaistuksesta. Lisäksi rikoslain 6 luvun 12 §:ssä on säännös rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä.

Sääntelyllä ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksista, nuorisorangaistuksesta, yhdyskuntapalvelusta ja valvontarangaistuksesta on pyritty lisäämään vaihtoehtoja ehdottomalle vankeudelle kriminaalipoliittisin perustein. Vaikka korkein oikeus on antanut esimerkiksi useita yhdyskuntapalvelun käyttöalaa koskevia merkittäviä prejudikaatteja, sivuutan tässä kirjoituksessa enemmän lajivalinnan muutoin kuin ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n mukaan määräaikainen enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista.

Lajivalintaratkaisuja ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ei ole jäljempänä tarkasteltu erikseen rikosnimikkeistä riippumatta, vaikka tämä olisi voinut olla perusteltua. Tätä valintaa korkein oikeus on tehnyt muun muassa ratkaisuisaan 2011:53, 2010:18, 2004:45, 2002:52, 2001:25, 2001:24, 1994:77 ja 1993:12, joista osa on esillä tarkemmin jäljempänä. Ratkaisuisa on usein ollut kysymys vakavasta rikoksesta, jonka tekijää ei ollut aiemmin rekisteröity rikoksista. Esimerkiksi rikoksista kulunut aika ja perheenjäsenten riippuvuus tekijän huolenpidosta ovat myös voineet vaikuttaa siihen, että lajivalinnassa on päädytty ehdolliseen vankeuteen, vaikka tekoon liittyvät seikat muuten puolsivatkin rangaistuksen määräämistä ehdottomana (KKO 1994:77). Huomattavan vahingonkorvausvastuun merkitykseen valinnassa ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä palataan seuraavassa petoksia koskevassa jaksossa 4.2.

Jatkokäsittelyluvan edellytyksiä koskevassa ratkaisussa 2012:25 (kohta 20) korkein oikeus on todennut, että oikeuskäytännön yhtenäisyyden taustalla oleva yhdenvertaisuusperiaate koskee myös rangaistuslajin valintaa ja on oikeudellisesti sitova. Toisaalta on korkeimman oikeuden mukaan selvää, että rangaistuslajin valinta tehdään kussakin yksittäistapauksessa tekoon ja tekijään liittyvien rikoslain 6 luvun säännösten nojalla huomioon otettavien seikkojen pohjalta, mistä johtuen tuomioistuinten ratkaisut samantyyppisissäkin tapauksissa saattavat erota toisistaan ilman, että käsillä välttämättä olisi oikeusturvaa vaarantava yhdenvertaisuudesta tai oikeuskäytännön yhtenäisyydestä poikkeaminen. Korkein oikeus totesi edelleen (kohta 22), että törkeää rattijuopumusta koskevassa oikeuskäytännössä oli hyväksytty, että kysymyksessä olleen kaltaisesta uusimisteosta tuomittava vankeusrangaistus voi olla ehdoton. Tämän kaltaisessa asiassa yksittäinen julkaistukaan hovioikeusratkaisu, joka ei edes kaikilta osin ollut vertailukelpoinen, ei sellaisenaan korkeimman oikeuden mukaan osoittanut, että tässä tapauksessa rangaistuslajin valinta olisi poikennut yleisestä oikeuskäytännöstä.

¹² HE 44/2002 vp. s. 169.

3. Korkeimman oikeuden ratkaisuksista oikeuslähteinä mittaamisharkinnassa

Korkeimman oikeuden ennakkopäätösten merkityksestä tai sitovuudesta alempien oikeuksien kannalta ei ole laissa nimenomaista säännöstä. Perinteisessä oikeuslähteajattelussa korkeimman oikeudenkin ratkaisuja pidetään vain heikosti velvoittavina. Ylimpien tuomioistuinten lainkäyttöä koskevasta valvontavallasta on säännös perustuslain 99 §:n 2 momentissa. Lainkohdan esitöiden mukaan valvonta ei merkitse oikeutta puuttua yksittäisen oikeusjutun käsittelyyn, vaan käytännössä valvontatehtävään kuuluu muun muassa lainkäytön yhtenäisyyden valvominen, neuvottelupäivien järjestäminen ja henkilöstön koulutuksesta huolehtiminen¹³. Ylimpien tuomioistuinten ennakkopäätöksillä on siten lähinnä oikeuskäytännön yhtenäisyyttä turvaavaa, tuomioistuinta ohjaavaa merkitystä, mutta ei välitöntä oikeudellista sitovuutta yksittäisen oikeustapauksen ratkaisussa.

Oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 3 §:n mukaan valitusluvan saamisen edellytyksenä korkeimmassa oikeudessa kuitenkin on muun ohessa se, että lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeitä saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi. Korkeimman oikeuden ratkaisulla onkin sille nimenomaisesti annettu valvontavallan ja valituslupaperusteista ilmenevän ohjaustarkoituksen vuoksi oikeuslähteenä erilainen, korostetumpi asema kuin hovioikeuksien ratkaisulla. Prosessiekonomia ja tuomioistuinten rationaalinen työjako huomioon ottaen korkeimman oikeuden ratkaisuja voitaisiinkin hyvin perusteiden pitää tuomaria ainakin ammattieettisesti vahvasti velvoittavina.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset, prejudikaatit, on usein jaettu deklaratioriin ja demonstratiivisiin. Deklaratorisista ennakkoratkaisusta ilmenevä oikeusohje on laadittu niin yleiseksi, että se on rinnastettavissa lain säännökseen. Tällainen ennakkopäätös, joka syntyy yleensä perinteisistä laintulkintaa tai lainsystematiikkaa koskevista ongelmista, on tarkoitettu avuksi ratkaistaessa tulevaisuudessa vastaavia oikeustapauksia. Demonstratiiviset prejudikaatit puolestaan eivät ilmaise mitään tiettyä oikeusohjetta, vaan toimivat lähinnä esimerkkeinä ratkaisuharkinnassa kyseisen kaltaisessa tapauksessa huomioon ainakin otettavista seikoista ja ne havainnollistavat ja valaisevat tiettyä kysymyksenasettelua¹⁴. Demonstratiivinen prejudikaatti syntyy tavallisesti avointen säännösten soveltamiskysymyksistä, joiden osalta lainsäätäjä on tarkoittanutkin jättää lainsoveltajalle harkintavaltaa, jota korkeimman oikeuden ei ole ollut tarkoitus rajoittaa ennakkopäätöksellään¹⁵.

Rangaistuksen määräämistä ja mittaamista koskevan sääntelyn edellä selostetusta avoimuudesta johtuu, että näissä kysymyksissä korkeimman oikeuden ratkaisut ovat yleensä demonstratiivisia eli vain harkintaohjeeksi tarkoitettuja. Tästä on kuitenkin

¹³ HE 1/1998 vp. s. 76 ja 157.

¹⁴ Möller s. 194–195, Välimäki s. 18.

¹⁵ Välimäki s. 17–18.

joitain selkeitä poikkeuksia esimerkiksi lievemmän lain soveltamista koskevien ongelmien yhteydessä. Osin myös lajivalintaa koskevat ratkaisut voivat olla deklaratii-visia tai lähes sen kaltaisia, kuten yhdyskuntapalveluun tuomitsemista koskeva korkeimman oikeuden ratkaisu 2009:30 tai aiemman vankeusrangaistuksen huomioon ottamista koskeva ratkaisu 2009:70.

Ratkaisussa 2009:30 korkein oikeus totesi, ettei tuomion antamisen jälkeen tehty rikos estänyt tuomitsemasta rikoksentehtijää yhdyskuntapalveluun.

Ratkaisussa 2009:70 korkein oikeus totesi hovioikeuden menetelleen väärin, kun se ei ollut vankeusrangaistusta määrätessään ottanut rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaisesti huomioon aikaisemmin tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta.

Korkeimman oikeuden ratkaisujen perustelutekniikka on kaikissa asioissa muuttunut merkittävästi 1990-luvun alkupuolelta lukien niin, että aikaisemmasta, kiteytetyn ja lyhyen oikeusohjeen antamisesta, on siirrytty laajaan ja selittävään perustelutekniikkaan. Demonstratiivisten prejudikaattien antamisen voisi siten ehkä arvella myös yleistyneen. Rangaistuksen lajivalinta- ja mittaamisratkaisujen perustelut ovat kuitenkin korkeimmassa oikeudessa edelleenkin osin suppeita silloin, kun valitusluvan myöntämisen peruste ratkaisun otsikosta päätellen on ollut joku muu kysymys kuin mittaamiskysymys. Korkein oikeus ei siten useimmiten ole halunnut antaa demonstraatiivistakaan ohjetta mittaamisharkintaan.

Yksi tarkasteltavaksi valitun ajanjakson varhaisimmista ratkaisuista, joissa on tarkemmin eritelty rangaistuksen mittaamisperusteita, on 2003:134, jossa A:n syyksi oli luettu rattijuopumus, törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen, törkeä kuolemantuottamus ja liikennerikkomus. Rangaistusta mitattaessa lähdettiin ankarimmin rangaistavasta törkeän kuolemantuottamuksen rangaistusasteikosta ja todettiin, että koska liikenneturvallisuuden vaarantaminen tuottamuksellisine seuraamuksineen voi ilmetä monin eri tavoin, oli tilastojen ja rangaistuskäytännön perusteella mahdollista päätellä yleensä vain se, millaisten rajojen sisällä rangaistukset vaihtelevat, ja pyrkiä mittaamaan rangaistus tämän mukaisesti. Korkein oikeus vertasi ratkaistavanaan olutta tapausta aiemmin ratkaisemiinsa tapauksiin 1983 II 37, 1993:26 ja 1998:67 ja totesi, että tapaukset eivät olleet verrattavissa keskenään. Tapauksista ilmenevä rangaistuskäytäntö otettiin kuitenkin huomioon ja A:n syyllisyyttä verrattiin ratkaisujen 1983 II 37 ja 1998:67 vastaajien syyllisyyteen.

Sittemmin samantapainen yleiseen rangaistuskäytäntöön varauksellisesti suhtautuva perustelutapa tulee esille myös tässä kirjoituksessa tarkastelun kohteeksi valittujen rikosten kohdalla. Seksuaalirikosta koskevassa ratkaisussa 2011:102 korkein oikeus totesi, että rangaistuksen määrääminen perustuu rikoslain 6 luvun 3 ja 4 §:ssä säädetty periaatteet huomioon ottamalla asianomaista rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon ja ”sen pohjalta tapahtuvassa mittaamisharkinnassa ovat keskeisessä asemassa kysymyksessä olevaa rikosta koskevat rangaistuksen mittaamista ohjaavat korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Jos sellaisia ei ole, huomioon voidaan ottaa myös muut samaa rikosta koskevat korkeimman oikeuden ratkaisut,

joissa korkeimmassa oikeudessa on ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta. Jos korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä ei ole jonkin rikoksen osalta lainkaan tai jos se on niukkaa, huomiota voidaan kiinnittää myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastollisiin tai muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää edellä mainitut rangaistuksen mittaamisperusteet huomioon ottaen oikeudenmukaisena”.

Korkein oikeus siten näyttäisi itse korostavan omien ratkaisujensa merkitystä oikeuslähteenä myös mittaamisharkinnassa ja normaalirangaistustason määrittämisessä. Korkeimman oikeuden kanta näyttäisi olevan toisaalta, että tekotavoilta laajakirjoisissa rikoksissa rangaistuskäytännön merkitys mittaamisharkinnassa on rajoitettua, ja toisaalta, että yleiseen rangaistuskäytäntöön tulee suhtautua muutoinkin varauksellisesti niin, että se on hyväksyttävissä harkintaperusteeksi vain, jos se on laissa säädetty mittaamisperiaatteen huomioon ottaen oikeudenmukainen. Tällaista jälkikäteistä rangaistuskäytännön muodostumiseen kohdistuvaa yleistä kontrollia yksittäinen tuomari ei tietenkään voi tehdä, vaan rangaistuksen oikeudenmukaisuuden hän arvioi vain kussakin ratkaistavanaan olevassa tapauksessa erikseen. Epäselvää on myös, kenen oikeudenmukaisuusnäkemysten varassa kyseinen arviointi tulisi suorittaa. Mahdollista onkin, että korkein oikeus on tarkoittanut oikeudenmukaisuutta koskevalla kannanotollaan viitata siihen tosiasiaan, että oikeuskäytäntö yleensä ja myös rangaistuskäytäntö elää hitaasti yhteiskunnallisen muutoksen ja arvojen muutoksen yhteydessä, minkä vuoksi vanhastaan vakiintunutta tapaa tulee aina arvioida myös nykyhetken arvostusten valossa.

4. Korkeimman oikeuden ratkaisut varkaus-, petos- ja pahoinpitelyrikoksissa

Ensiksi on syytä todeta, ettei korkein oikeus ole varkaus-, petos- ja pahoinpitelyrikoksia koskevissa ratkaisussaan perustellut rangaistuksen määräämistä juuri muutoin kuin fraasinomaisella rikoslain 6 luvun 4 §:n sisällön toistamisella, jolla tarkoitettaneen viitata teonkuvaukseen ja asiassa ilmenneisiin mittaamisen kannalta merkityksellisiin seikkoihin kokonaisuutena niitä tarkemmin erittelemättä. Näissä rikoksissa erillisten mittaamisperustelujen puuttuminen tekee korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön selvittämisen työlääksi. Kuitenkin myös esimerkiksi harvinaisempaa tuhotyötä koskevassa ratkaisussa 2004:95 mittaamisratkaisu on perusteltu fraasilausekkeella, vaikka voisi arvella, että juuri harvoin esillä olevien rikosten kohdalla alemman oikeusasteen tuomari pyrki selvittämään myös rangaistuskäytäntöä korkeimman oikeuden ratkaisujen avulla.

4.1 Varkaus

Varkauden osalta korkeimman oikeuden nimenomaisia, muutoin kuin suppeasti perusteltuja mittaamiskannanottoja on vain vähän. Kun varkausrikoksia koskevilla ratkaisuisilla on lisäksi yleensä ollut kysymys yhteisen rangaistuksen mittaaminen useista vastaajan syyksi luetuista teoista yhdellä kertaa eikä yksikkörangaistuksia ole yleensä eritelty, ei rangaistustasosta tämänkään vuoksi ole helposti saatavissa ohjausta korkeimman oikeuden ratkaisuista.

Kysymys varkausrikoksissa on rikostyyppistä, jonka esiintymisfrekvenssi on suuri ja jossa rikoksen tunnusmerkit teon privilegoidun ja kvalifioitun muodon osalta ohjaavat kiinnittämään huomiota myös mittaamisratkaisuisilla anastetun omaisuuden arvoon. Kvalifiointiperusteita ovat lisäksi uhrin avuton tai hädänalainen tila, rikosten tekijän varustautuminen teon toteuttamista varten ampuma-aseella, räjähdysaineella tai muulla näiden kaltaisella vaarallisella välineellä sekä murtautuminen asuttuun asuntoon¹⁶.

Ratkaisussa 2001:130 sairaanhoitaja oli anastanut iäkkään potilaan käsilaukusta rahaa 1 050 markkaa. Teossa oli käytetty hyväksi rikoksen uhrin avutonta tilaa törkeän varkauksen tunnusmerkistössä tarkoitettulla tavalla, kun liikuntarajoitteinen potilas oli häntä hoitaneen sairaanhoitajan toimenpitein ollut siirrettynä huoneestaan anastuksen ajaksi. Teon kokonaisarviointiin vaikutti se, että potilaalla oli oikeus luottaa siihen, ettei hänen omaisuutensa sairaalassa joudu henkilökunnan taholta rikoksen kohteeksi. Kokonaisarvioinnissakin raskauttavana seikkana pidettiin, että varkauteen syyllistyi henkilökuntaan kuuluva henkilö tehtäviensä suorittaessaan ja että anastus tapahtui potilaan avutonta tilaa hyväksi käyttäen. Toisaalta anastettua rahamäärää pidettiin suhteellisen vähäisenä ja rikosta hetken mielijohteesta tehtynä, kun potilas oli tuonut mukanaan varsin suuren määrän rahaa. Varkautta ei pidetty kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Rangaistuksen mittaamista on perusteltu toteamalla, että hovioikeuden tuomitsema sakkorangaistus ei ollut riittävä huomioon ottaen erityisesti edellä mainitun teon törkeyteen viittaavat seikat, vaan teko edellytti vankeusrangaistusta. Vankeusrangaistuksen pituuden, 60 päivää, valintaa ei ole erikseen perusteltu. Käräjäoikeus ja hovioikeus olivat tuominneet teosta 60 päiväsakkoa.

Ratkaisussa siis punnittiin keskenään teon kvalifiointi- ja privilegointiperusteita myös osana mittaamisharkintaa. Vankeusrangaistuksen valintaan vaikuttivat erityisesti kvalifiointiperusteinkin laissa mainittu uhrin avuton tila ja teon kokonaisarvioinnissa huomioon otettava potilaan oikeus luottaa siihen, ettei hänen omaisuutensa joudu sairaalan henkilökunnan taholta rikoksen kohteeksi. Omaisuuden arvon, jota toisaalta pidettiin kvalifiointiperusteeksi liian vähäisenä, mutta mukana kannettavaksi rahamääräksi suurena, ja mielijohteenomaisen tekotavan painoarvo lajivalinnassa oli

¹⁶ Kouvolan hovioikeuden 28.9.2007 päivätyssä selvityksessä on muun muassa määritelty anastetun omaisuuden arvon ja tekotapojen perusteella hyvinkin tarkasti, milloin teosta on tuomittu sakko- tai vankeusrangaistus sekä kysymykseen tuleva normaalirangaistusalue.

vähäisempi. Rahamäärää, joka kuvaa teolla aiheutettua vahinkoa tai vaaraa, lukuun ottamatta kaikki muut lajivalinta ratkaisun perusteena mainitut seikat koskevat tekijän syyllisyyden asteen arviointia ja ovat siis vaikuttaneet sen arviointiin erisuuntaisesti. Ratkaisu ei kuvaa rangaistustasoa, vaan vain huomioon otettavia harkintakriteerejä. Esimerkkinä yksilöidystä mittaamisharkinnasta ratkaisu on hyvin perusteltu.

Myöhemminkin, esimerkiksi ratkaisussa 2011:66, mittaamisratkaisua on perusteltu yleensä vain fraasilausekkeella. Ratkaisussa 2011:66 rangaistuksen mittaamisen osalta eniten hovioikeustuomareita kiinnostaneekin korkeimman oikeuden kannanotto siihen, onko rangaistusta alennettava, kun syyksilukeminen muutoksenhakuasteessa muuttuu.

Ratkaisussa 2011:66 A oli kolmen viikon aikana yhdeksällä eri kerralla anastanut useasta myymälästä kerrallaan 9,84–57,80 euron arvosta alkoholijuomia, elintarvikkeita ja vaatteita. Ratkaistavana ratkaisun otsikon mukaan oli erityisesti kysymys syyksilukemisesta varkauksina tai näpistyksinä. Mainitsemillaan perusteilla korkein oikeus päätyi katsomaan, että kysymys oli näpistyksistä. Korkein oikeus päätyi ensin siihen, että asiassa oli perusteet rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan koventamisperusteiden soveltamiseen. Tämän jälkeen on erikseen harkittu, oliko hovioikeuden tuomitseman yhteisen vankeusrangaistuksen muuttamiselle perusteet, kun syyksilukemista oli lievennetty. Korkein oikeus totesi, että joissakin tapauksissa voi olla perusteltua pysyttää rangaistus, vaikka ylempi oikeus lukee saman teon syyksi otsikoltaan lievempänä rikoksena kuin alempi oikeus. Tässä tapauksessa varkauksien katsominen näpistyksiksi oli kuitenkin niin merkittävä muutos syyksilukemisessa, että hovioikeuden tuomitsemaa kuuden kuukauden vankeusrangaistusta oli rikoslain 6 luvun 4 §:ssä mainitut mittaamisperusteet huomioon ottaen pidettävä liian ankarana. A:n syyksi nyt luettujen rikosten vahingollisuus ja hänen niistä ilmenevä syyllisyytensä samoin kuin alempien oikeuksien hänen syykseen lukemat muut rikokset ja sovellettu rangaistuksen koventamisperuste huomioon ottaen korkein oikeus piti oikeudenmukaisena rangaistuksena A:lle yhteistä neljän kuukauden vankeusrangaistusta.

Rangaistuksen määräämisestä on ollut otsikonkin mukaan kysymys erityisesti ratkaisussa 2010:18. Otsikko on kirjoitettu tyyppillisen demonstratiivisen prejudikaatin tapaan ”Kysymys siitä, mikä merkitys A:n kehitysvammalla on rangaistuksen määräämisessä.” Korkeimmassa oikeudessa äänestettiin kysymyksestä vaikuttiko tekijän kehitysvamma lajivalinnan lisäksi myös mittaamiseen.

Ratkaisussa 2010:18 oli kysymys siitä, mikä merkitys yli sataan pääosin polkupyöriin kohdistuneisiin varkauksiin sekä yhdeksään liikennetuhotyön yritykseen syyllistyneen A:n kehitysvammalla oli rangaistuksen määräämisessä. Varkausrikoksilla aiheutetun vahingon määrä oli noin 8 600 euroa. Liikennetuhotyön yrityksissä oli kysymys erilaisen rakennustarvikkeiden ja muun muassa aitaelementin asettamisesta junaradalle niin, että kuudella kerralla juna oli ajanut radalle laitettujen tarvikkeiden yli ja kolmella kerralla pysähtynyt ennen kiskoilla olleita tavaroita. Hovioikeus oli tuominnut A:n yhteiseen yhden vuoden ja viiden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus on ensin todennut, että esitettyjen lääkärin ja psykologien lausuntojen mukaan A:n kyky arvioida erilaisia tilanteita ja tekojen seurauksia jäi huomattavasti tai ainakin selvästi alle hänen todellisen ikänsä, 20–21 vuotta, edellyttämän tason. Oppivelvol-

lisuutensa A oli suorittanut peruskoulun harjaantumisopetuksen opetussuunnitelman mukaan. Kehitysvamma oli asteeltaan lievä, mutta olennaista rikosoikeudellisen syyllisyyden kannalta oli, että A:n kyky tekojensa seurausten mieltämiseen oli merkittävästi alentunut. Kun A:n kohdalla oli korostuneesti ollut kysymys ajattelemattomuudesta ja ymmärtämättömyydestä, oli hänen syyllisyytensä tekoihin normaalia vähäisempi. Tästä huolimatta rikosten suuri määrä, asianomistajille aiheutettu vahinko sekä liikenneuhotöiden lähtökohtainen vaarallisuus huomioon ottaen hovioikeuden tuomitsemaa vankeusrangaistusta ei ollut korkeimman oikeuden enemmistön arvioinnin mukaan syytä alentaa. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että rangaistus voitiin tuomita ehdollisena, kun valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä oli kokonaisuutena ja kun rikoskokonaisuuden vakavuudesta huolimatta A:n ensikertalaisuudesta, hänen kehitysvammastaan aiheutuneesta normaalia alhaisemmasta syyllisyydestä sekä hänen nuoresta iästään johtuen rikokset eivät vaatineet ehdottoman rangaistuksen tuomitsemista. Eri mieltä olleet korkeimman oikeuden jäsenet olisivat myös alentaneet yhden vuoden viiden kuukauden vankeusrangaistuksen yhteen vuoteen. Erimielisyyslausunnon mukaan samat A:n henkilöön liittyvät perusteet, jotka puolsivat ehdollista vankeusrangaistusta, oli otettava huomioon myös vankeusrangaistuksen pituutta mitattaessa. Näin ollen erimielisyyslausunnossa katsottiin ”Ottaen huomioon A:n kehitysvamman ja siitä seuraavan avun ja tuen tarpeen olisi vakiintuneen käytännön mukainen ankara vankeusrangaistus A:n osalta poikkeuksellisen haitallinen”.

Ratkaisu 2010:18 ei sekään ainakaan ensisijaisesti kuvaa varkausrikosten rangaistustasoa yleensä, vaan on esimerkki siitä miten seikka, tässä kehitysvamma, vaikuttaa kuitenkin välittömästi rangaistuksen mittaamiseen 6 luvun 3 ja 4 §:n yleissäännöksen kautta, vaikka se ei riitä varsinaiseksi vastuuvapaus- tai lieventämisperusteeksi. Ehdollisen vankeusrangaistuksen oikeaa pituutta koskeva erimielisyys on korkeimmassa oikeudessa ollut niin suuri, ettei sen merkitys olisi kadonnut mahdollisessa ehdollisen rangaistuksen täytäntöönpanossa ja uuden yhteisen rangaistuksen mittaamisessa rikoslain 7 luvun säännösten mukaisesti.

4.2 Petos

Myös petosten osalta korkeimman oikeuden muutoin kuin suppeasti perusteltuja mitaamisratkaisuja on vain vähän. Kysymys rikostyyppistä, jonka esiintymisfrekvenssi on suuri ja jossa teon kvalifioitu tunnusmerkistö ohjaa mitaamisratkaisuissa kiinnittämään huomiota rikoksella tavoitellun hyödyn määrään, luottamuksen väärinkäyttämiseen ja uhrin asemaan. Privilegioitu tunnusmerkistö puolestaan ohjaa kiinnittämään hyödyn määrän lisäksi huomiota rikokseen ja sen tekotapaan kokonaisuutena¹⁷.

¹⁷ Kouvolan hovioikeuden selvityksessä 28.9.2007 on määritelty petosten osalta normaalirangaistusvyöhyke, jonka pääasiallisena kriteerinä on ollut tavoitellun hyödyn määrä. Kuitenkin on myös todettu, että hyötyä selvästi suurempi merkitys on muilla tekijöillä, kuten tekotavalla ja tekijän syyllisyydellä.

Ratkaisussa 1993:79 syytetty, joka oli luottokaupoilla ja luottokorttia toistuvasti väärinkäyttämällä aiheuttanut useille asianomistajayhtiöille huomattavia vahinkoja, tuomittiin ensikertalaisena ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus hyväksyi hovioikeuden ratkaisun perusteluineen. Hovioikeus oli perustellut lajivalintaa rikosten suurella määrällä, useita kuukausia kestäneellä tekoajalla ja asianomistajille aiheutuneilla huomattavilla vahingoilla. Kahdessatoista kohdassa jatketusta petoksesta tuomittu A:n rangaistus oli 1 vuosi 3 kuukautta 23 päivää.

Ratkaisussa 1993:79 kysymys ei ollut teon kvalifioidusta muodosta ja myös vahinkojen määrä voitiin ilman erityisiä perusteita ja ilman riskiä kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon rikkomisesta ottaa sellaisenaan huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Rikosten suuri määrä ja pitkä teko aika kuvaavat toistuvia päätöksiä tehdä rikoksia ja nämä perusteet sopisivat sellaisinaan myös kvalifioidussa tekemuodossa mittaamisratkaisun perusteluiksi. Myös esimerkiksi talousrikoksia koskeneissa ratkaisuissaan 2001:24 ja 25 korkein oikeus on katsonut, kun kysymys oli sellaisen vahingon korvaamisesta, jota vastaavan hyödyn hankkimiseen rikoksilla oli pyritty, ettei huomattava korvausvelvollisuus ollut rangaistuksen ehdollisuutta puoltava seikka.

Ratkaisussa 1997:140 A oli katteettomilla lupauksilla, valheellisilla tiedoilla ja asianomistajan mielenterveydellistä häiriötä hyväksikäyttäen erehdyttänyt B:n antamaan itselleen vastikkeetta 900 000 markkaa, mikä määrä oli kokonaan jäänyt B:n vahingoksi. A:n syyksi oli luettu törkeä petos. Mittaamisratkaisun perusteluina korkein oikeus toteasi, että rikos oli jatkunut runsaat kolme ja puoli vuotta ja sen tekotapa ilmensi suunnitelmallisuutta. Lisäksi petos oli kohdistunut henkilöön, joka oli ollut altis taloudelliselle hyväksikäytölle. A oli myös käyttänyt hyväkseen asianomistajan häntä kohtaan tuntemaa luottamusta ja toiveita yhteisestä elämästä. Rikoksella oli aiheutettu huomattava varallisuusvahinko. Näistä rikoksen erityistä moitittavuutta ilmentävistä seikoista huolimatta A:lle tuomittu 1 vuoden 8 kuukauden vankeusrangaistus oli yleiseen rangaistuskäytäntöön nähden liian ankara. Lajivalintaratkaisun perusteluissa korkein oikeus toteasi, että mittaamisratkaisun osalta mainitut rikoksen moitittavuutta osoittavat seikat puolsivat rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Näitä seikkoja vastaan punnittiin seikkoja, jotka puolsivat rangaistuksen ehdollisuutta eli sitä, että A:ta, joka tuomittiin huomattavaan vahingonkorvausvelvollisuuteen, ei ollut tuomittu aikaisemmin rikoksesta rangaistukseen ja että asianomistajalle aiheutunut vahinko ei ollut niin suuri, että se sinänsä vaatisi ehdottoman rangaistuksen määräämistä. Korkein oikeus alensi rangaistuksen 1 vuodeksi ja määräsi sen ehdolliseksi. Esittelijä ja kaksi eri mieltä ollutta jäsentä olisivat määränneet rangaistukseksi 1 vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen.

Tapauksessa 1997:140 on mittaamisen osalta siten ollut käsillä rikoslain yleisen osan esitöissä tarkoitettu kaksinkertaisen kvalifioinnin tilanne. A:n syyksi oli luettu törkeä petos, jossa kvalifiointiperusteena oli sekä tavoiteltu huomattava hyöty, asianomistajalle aiheutunut erityisen tuntuva vahinko että asianomistajan erityinen heikkous, ja samat seikat voisivat tulla huomioiduiksi myös mittaamisratkaisussa yleisten mittaamisperiaatteiden kautta. Voimassa olevan rikoslain esitöiden mukaan tällaisessa tilanteessa kvalifiointiperusteiden käyttäminen rangaistuksen koventamisperusteena on mahdollista vain, jos sanottu peruste ilmenisi teossa poikkeuksellisen perinpohjaisena. Mittaamisperusteina korkein oikeus ei olekaan maininnut kvalifiointiperusteista

vahingon tai hyödyn määrää, vaan teon keston ja suunnitelmallisuuden. Kuitenkin asianomistajan erityiseen heikkouteen on viitattu myös mittaamisen yhteydessä. Lajivalinta on puolestaan kokonaisarviointia, jossa myös kaikki kvalifointiperusteet on mainittu. Voi pohtia, olisiko lopputulos rangaistuslajin osalta ollut toinen, jos kysymys ei olisi ollut ensikertalaisesta tai jos rikos olisi kohdistunut sarjana useisiin asianomistajiin¹⁸. Tässä tapauksessa toisin kuin edellä ratkaisussa 1993:79 ja mainituissa talousrikoksia koskevilla ratkaisuilla huomattava vahingonkorvausvelvollisuus painoi lajivalintaratkaisussa ehdollisen rangaistuksen puolesta. Ilmeisesti harkittiin sitä, miten asianomistajan oikeus korvauksiinsa parhaiten toteutuu.

Ratkaisussa 2011:93 oli kysymys törkeän veropetoksen lisäksi muistakin törkeistä vällisen rikoksista. Käsitellessään rangaistuksen määräämisen perusteita korkein oikeus toteaa (kohta 12), että määrättäessä rangaistusta kysymyksessä olevan kaltaisista talousrikoksista, ovat rikoksella tavoiteltu hyöty ja aiheutettu vahinko keskeisiä perusteita rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnissa. Käsiteltäessä tavoitellun hyödyn määrää mittaamisperusteena oli kuitenkin arvioitava myös sen seikan merkitystä, että H:n syyksi luetuissa rikoksissa oli ollut kysymys pääosin samoista ohimyyneistä kertyneistä varoista. Tekijän huomattavaa syyllisyyttä kuitenkin osoittivat perustelujen kohdan 17 mukaan H:n menettelyn selvä lainvastaisuus, oikeudettoman hyödyn hankkimistavoite, pitkä tekoaika ja rikosentekoa koskevien päätösten lukuisuus eli samantapaiset osatekijät kuin edellä petosrikosten osalta.

4.3 Pahoinpitely

Pahoinpitelyrikoksissa privilegoidun ja kvalifioidun tekemuodon tunnusmerkistöjen erot ohjaavat kiinnittämään rangaistuksen mittaamisessa huomiota teon seurauksiin, tekotavan raakuuteen tai julmuuteen sekä tekovälineeseen. Varkaus- ja petosrikoksista poiketen pahoinpitelyjä koskevilla ratkaisuilla korkeimmassa oikeudessa rangaistuksen mittaamiseen on kiinnitetty erityistä huomiota ja mittaamisratkaisujen perustelut pahoinpitelyrikoksissa ovat selvästi seikkaperäisempiä kuin edellä varkaus- ja petosrikoksissa. Useita ratkaisuja on myös annettu nimenomaisesti vain mittaamiskysymyksistä¹⁹.

Ratkaisussa 2008:85 Toni R oli kadulla tehnyt Joni T:lle ruumiillista väkivaltaa jalalla murjomalla ja potkimalla useita kertoja maassa maannutta ja tajuntansa menettänyttä T:tä päähän seurauksin, että T:lle oli aiheutunut vaikea ruumiinvamma ja hengenvaarallinen tila. Rikos oli tehty erityisen raa'alla ja julmalla tavalla ja se oli myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Käräjäoikeus oli rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan koventamisperustetta soveltaen tuominnut R:n vankeuteen 6 vuodeksi 6 kuukaudeksi. Korkeimmassa

¹⁸ Ks. Helsingin hovioikeuden tuomio 23.1.2012 nro 154 asiassa R 11/305.

¹⁹ Kouvolan hovioikeuden selvityksessä 28.9.2007 pahoinpitelylle on määritelty normaalirangaistusalueet käytetyn väkivallan ja aiheutuneiden vammojen perusteella. Erikseen on korostettu tilanteita, joissa mittaamisratkaisu on poikkeuksellinen. Tällaisina seikkoina on mainittu muun muassa uhrin provosointi tai myötävaikutus, teon tarkoitus ja tavoite suhteessa toteutuneeseen seuraamukseen.

oikeudessa R vaati, että rangaistusta alennetaan, koska se hänen mielestään oli liian ankara verrattuna vastaavista teoista yleensä tuomittuihin rangaistuksiin. Korkein oikeus totesi, että rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä käsillä olevaa tapausta oli verrattava muihin samanlaisiin teoihin. Arviointia vaikeutti kuitenkin se, että törkeät pahoinpitelyt poikkeavat usein toisistaan merkittävästi niin rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden kuin siitä ilmenevän tekijän syyllisyydenkin kannalta. Juuri tämän vuoksi rangaistusasteikko oli määrätty laajaksi. Korkein oikeus totesi, että suurin osa törkeistä pahoinpitelyistä tuomituista rangaistuksista sijoittui tilastollisesti rangaistusasteikon alimpaan neljännekseen. Moitittavuudeltaan erityisen törkeitä pahoinpitelyitä esiintyi kuitenkin varsin vähän. Sen vuoksi korkein oikeus katsoi, ettei tilastollisesta aineistosta juurikaan saada johtoa arvioitaessa rangaistuskäytäntöä. Korkein oikeus vertaili käsillä ollutta tapausta aiemmin törkeistä pahoinpitelyistä antamiinsa ratkaisuihin 2005:63 ja 2005:134 sekä tapon yritystä koskeneeseen ratkaisuun 2002:3. Korkein oikeus totesi ensin, että R:n teolle ei ollut motiivina, vaan T oli valikoitunut uhriksi sattumanvaraisesti. R oli kohdistanut potkut ja jalalla murjomisen T:n päähän vielä, kun tämä oli maannut kadulla tajuntansa menettäneenä ja puolustuskyvyttömänä. Lopetettuaan potkimisen R oli poistunut paikalta T:n tilasta välittämättä. T:lle aiheutunut kallo-aivovamma oli erittäin vaikea ja se oli aiheuttanut välittömän hengenvaaran. T:n kuolema oli estynyt vain sattumanvaraisista syistä. Aivovammasta tulisi jäämään T:lle pysyviä neurologisia ja neuropsykologisia haittoja. R:n syyksi luettu teko oli siten hyvin vahingollinen ja vaarallinen. Teossa käytetty väkivalta oli ollut poikkeuksellisen julmaa ja raakaa ja se osoitti R:ssä erityistä syyllisyyttä. Teko oli kokonaisuutena arvostellen poikkeuksellisen törkeä ja sitä voitiin pitää ratkaisussa 2002:3 esillä ollutta tapon yritystäkin selvästi vahingollisempana. Lisäksi rangaistusta oli kovennettava rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan nojalla. Korkeimman oikeuden enemmistö päätyi hyväksymään alempien oikeusasteiden tuomitseman 6 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistuksen.

Eri mieltä ollut oikeusneuvos katsoi myös, että kyseinen pahoinpitely oli tekotavaltaan ja seurauksiltaan erityisen vaarallinen ja vahingollinen. Jos päähän kohdistetaan voimakasta väkivaltaa, voidaan varautua varsin vakaviin seurauksiin. Toisaalta kyse oli tekotavasta, jonka tarkat seuraukset eivät tavallisesti ole tekijän kontrollissa. Sattunnaisilla seikoilla saattoi olla huomattavaa merkitystä. Oli siten mahdollista, että tekijän syyllisyys joihinkin syntyviin vammoihin oli vain tuottamusta. Ainakaan tarkoitustahallisuus ei välttämättä ulottunut kaikkiin vammoihin. Myös eri mieltä ollut jäsen katsoi, että T:n kallo- ja aivovammat olivat vakavia, mutta T oli kuitenkin alkanut toipua eikä ollut vielä mahdollista arvioida, tulisiko T:lle jäämään olennaista pysyvää toimintakyvyn vajausta ja, jos jäisi, millaista. Eri mieltä ollut jäsen katsoi, että alempien oikeuksien tuomitsema rangaistus ylitti tuntuvasti törkeiden pahoinpitelyjen kohdalla oikeuskäytännössä noudatetun rangaistustason ja myös tapon yrityksestä keskimäärin tuomittavat rangaistukset. Vaikka tekojen eroavuuksien vuoksi oli vaikea tehdä tarkkoja johtopäätöksiä rangaistuskäytännöstä, oli rangaistus rangaistuskäytännön ja muiden rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavien seikkojen perusteella arvioiden liian ankara ja se tuli alentaa viideksi vuodeksi vankeutta.

Enemmistön perusteluissa teon poikkeuksellinen raakuus ja julmuus vaikutti syyksi lukemisen lisäksi myös mittaamisratkaisun perusteluna. Mielenkiintoisin ero enemmistön ja eri mieltä olleen jäsenen lausunnon välillä koskee tekijän syyllisyyсарviointia teon seurausten osalta. Äänestyslausunnossa esitetty kannanotto vastaa rikoslain yleisen osan esitöissä esitettyä mahdollisuutta jyvittää tahallisuutta myös syyksi lue-

tun menettelyn sisällä tarkemmin. Tältä osin kysymys on osaltaan myös erilaisesta näytön arvioinnista. Vastajan syyksi luetun teon erityispiirteet ja tuomitun rangaistuksen taso tekevät ratkaisusta kuitenkin niin poikkeuksellisen, ettei ratkaisulla on pahoinpitelyjutuissa suurta ohjausarvoa rangaistustason osalta. Ratkaisu lieneekin tarkoitettu demonstratiiviseksi esimerkiksi poikkeuksellisesta mittaamistilanteesta ja mahdollisesti myös kannanotoksi siihen suuntaan, että pahoinpitelyrikoksissa rangaistusasteikkoa voidaan käyttää myös yläpään osalta.

Ratkaisussa 2010:36 A oli lyönyt 6,3 kilon painoisella metallirunkoisella ravintolatuolilla B:tä päähän aiheuttaen B:lle päälle V-muotoisen haavan. Rangaistuksen määräämisessä (kohta 11) korkein oikeus on kiinnittänyt huomiota B:lle aiheutuneeseen vammaan ja siihen, että painavalla tuolilla päähän kohdistettu lyönti olisi voinut aiheuttaa uhrille pysyvän päänsisäisen vamman, jolloin teko oli aiheutunut seuraamusta merkittävästi vaarallisempi. Teolle ei ollut ilmennyt mitään lieventäviä perusteita. Näiden seikkojen vuoksi tuomitun rangaistuksen tuli olla tavanomaista ankarampi. Koven-tamisperusteen soveltaminen huomioon ottaen korkein oikeus piti oikeudenmukaisena rangaistuksensa pahoinpitelystä 10 kuukautta vankeutta. Tästä teosta ja A:n syyksi lue-tuista muista rikoksista tuomittiin yhteensä vankeutta 1 vuosi.

Ratkaisussa 2010:36 on siten mittaamisen perusteena viitattu aiheutuneen vamman lisäksi teon aiheuttamaan potentiaaliseen vaaraan. Poikkeuksellista ratkaisussa on, että teosta tuomittava yksikörangaistus on mainittu erikseen ennen yhteisen rangaistuksen lopputuloksen toteamista.

Ratkaisussa 2011:53 A oli tuomittu B:hen kohdistuneesta törkeästä pahoinpitelystä. A oli lyönyt B:tä nyrkeillä päähän. Vaikka teossa ei ollut käytetty asetta, oli A aiheuttanut B:lle useita vakavia ja pysyviä fyysisiä, psyykkisiä ja kosmeettisia vahinkoja, jotka osoittivat, että käytetty väkivalta oli ollut voimakasta. Väkivalta oli kohdistettu lattialla maanneen B:n päähän ja teon jälkeen A oli jättänyt tajuttoman B:n yksin kotiin. Tämän jälkeen A oli ottanut käyttöönsä B:n auton ja ajanut päihtyneenä sen ulos tieltä seurauksin, että auto tuhoutui. Ajo oli aiheuttanut konkreettista vaaraa ulkopuolisille. Tekojen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä A:n syyllisyyteen nähden oikeudenmukainen rangaistus oli 1 vuosi 8 kuukautta vankeutta. Tämän jälkeen korkein oikeus arvioi erikseen valinnan ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Tässä suhteessa korkein oikeus otti huomioon, että A oli ollut teot tehdessään 20-vuotias. A oli kertonut olevansa vakituudessa työssä ja asuvansa toisella paikkakunnalla sekä olleensa syyllistymättä uusiin rikoksiin. Tekojen vakavuuteen ja A:n syyllisyyteen nähden korkein oikeus arvioi, että vain ehdoton vankeusrangaistus tuli kyseeseen.

Ratkaisun 2011:53 informaatioarvoa heikentää se, että rangaistuksen mittaamisperusteluja ei ole eroteltu pahoinpitelyn ja liikenne rikoksen osalta toisistaan. Huomiota kuitenkin erityisesti kiinnittävät lajivalinnan perusteet. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä on kokonaisarviointia, jossa huomioon otettavia seikkoja ovat rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja tekijän aikaisempi rikollisuus. Lain esitöiden mukaan kahden vuoden ylärajaa lähestyvissä rangaistuksissa pitäisi löytyä erityisiä syitä ehdollisen vankeusrangaistuksen tueksi. Tässä tapauksessa tällaisina mahdollisina erityisinä, mutta riittämättöminä syinä näyt-

täisi viitatan tekijän ikään ja elämän tilanteeseen eli kyseessä lienee eräänlainen kohtuusarviointi. Rikoslain esitöissä on edellä todetulla tavalla puollettu mahdollisuutta rangaistuksen mittaamisperusteiden osalta ottaa huomioon kaikki ne perusteet, joiden nojalla tehdään ero rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen välillä. Lajivalintanormi ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä on erikseen rikoslain 6 luvun 9 §:ssä. Tämän lainkohdan esitöiden mukaan myös lajivalinnassa tulee säännöksessä nimenomaisesti mainittujen seikkojen lisäksi ottaa huomioon kaikki saman luvun mukaiset muut mittaamisperusteet. Lajivalintaan vaikuttavat ennen muuta 6 ja 7 §:ssä säädetyt kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperusteet, joita siis myös korkein oikeus näyttäisi punninneen tässä yhteydessä.

Lähisuhdeväkivallan osalta korkein oikeus on ratkaisussa 2012:9 lausunut, että rangaistus voidaan mitata yleistä tasoa ankarammin.

Ratkaisussa 2012:9 A oli tuomittu vaimoonsa ja lapsiinsa kohdistuneesta laittomasta uhkauksesta. Korkein oikeus totesi rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä korostetun rikos-oikeuden yleisten oppien uudistamisen yhteydessä. Korkein oikeus totesi kuitenkin jo aiemmassa ratkaisukäytännössään lapsen kohdistuneen pahoinpitelyn osalta kiinnittäneensä huomiota myös teon suurempaan vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, kun tekijä ja teon kohde eivät olleet keskenään tasavertaisessa asemassa. Korkein oikeus totesi myös EIT:n kiinnittäneen huomiota perhe- ja lähisuhdeväkivallan vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä valtion velvollisuuteen suojella riittävän tehokkaasti tällaisten rikosten uhreja. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että perhe- ja lähisuhdeväkivalta-tapauksissa, jossa tekijä ja uhri eivät ole tasavertaisessa asemassa vaan uhri tarvitsee erityistä suojelua, teon vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyyden aste puoltavat rangaistuksen mittaamista yleistä rangaistuskäytäntöä ankarammaksi. Asia-sa oli arvioitavana myös tunnustuksen ja terapiaan osallistumisen merkitys lieventä-misperusteina.

5. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja paritus

Seksuaalirikoksissa korkeimman oikeuden ratkaisujen merkitys myös normaaliran-gaistustason määrittämisessä on selvempi kuin edellä tarkastelluissa rikoksissa. Rat-kaisussa 2011:102 on kannanotto myös oikeuskäytännön ja tilastollisen aineiston hy-väksikäytöstä rangaistuksen mittaamisessa. Kysymyksessä on siis prejudikaatti, jolla on merkitystä myös muiden rikosten kohdalla arvioitaessa harkinnassa huomioon otettavaa aineistoa. Korkein oikeus siis näyttäisi hyväksyvän erilaisiin tilastollisiin selvityksiin perustuvien aineistojen käyttämisen edellyttäen kuitenkin edelleen, että ne kuvaavat oikeudenmukaista rangaistuskäytäntöä. Ratkaisun 2011:102 kohdassa 20 mainitut teon laatua kuvaavat seikat ovat samoja, jotka on valittu jo korkeimmassa oikeudessa vuonna 2009 laaditussa selvityksessä²⁰ tilastoinnin perusteiksi. Verrattu-

²⁰ Ojala, KKO:n selvityksiä 2/2009.

na rikoslain 20 luvun 6 ja 7 §:ssä mainittuihin tunnusmerkistökiteijöihin sanotut ja korkeimman oikeuden nyt hyväksymät kriteerit helpottavat huomattavasti tekojen luokittelua niiden vahingollisuuden ja vaarallisuuden suhteen. Osassa ratkaisuja on kyetty myös kuvaamaan tekijän syyllisyyttä kuten esimerkiksi ratkaisuisa 2002:52 ja 2011:102, jonka osalta on viitattu riippuvuus- ja luottamussuhteen loukkauksen vakavuuteen tai tekijän tietoisuuden aiemmasta samaan asianomistajaan kohdistuneesta vastaavasta rikoksesta.

Ratkaisussa 2002:52 oli kysymys rangaistuksen ehdollisuudesta törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneessa asiassa. Korkein oikeus totesi teon törkeyden edellyttävän ehdotonta vankeusrangaistusta. B oli syyllistynyt 6-vuotiaan tyttärensä seksuaaliseen hyväksikäyttöön, joka oli jatkunut usean vuoden ajan. Hän oli väärinkäyttänyt huollossaan olevan puolustuskyvyttömän lapsen riippuvaista asemaa ja luottamusta vanhempaansa. Rikoksen vakavuutta oli lisännyt se, että B tiesi tekoon ryhtyessään tyttärensä jo joutuneen toisen henkilön seksuaalirikoksen uhriksi. Seurausta harkittaessa oli myös otettava huomioon lapsen mielenterveydelle aiheutunut vakava vahinko, jota kuvasi sen vaatima pitkäaikainen hoito. B:lle tuomittiin vankeutta 1 vuosi 8 kuukautta.

Ratkaisussa 2005:5 oli kysymys siitä, voitiinko törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittua rangaistusta alentaa vastaajan asianomistajalle kivusta ja särystä sekä henkisestä kärsimyksestä maksettavaksi tuomittujen korvausten perusteella. Vastaus oli kielteinen ja korkein oikeus päätyi syyttäjän ja asianomistajan valituksista korottamaan rangaistusta, mutta mittaamisratkaisun perusteluja ei ole julkaistu.

Ratkaisussa 2010:52 A oli ainakin viidellä eri kerralla valokuvannut 8–10 vuoden ikäisen tytön alastonta alaruumista ja sukuelintä tämän nukkuessa, mihin oli liittynyt myös sukuelimen koskettelua. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön lisäksi kysymys oli myös seksuaalisesta hyväksikäytöstä. A:n syyksi luettiin lisäksi sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito. A:lle tuomittavan rangaistuksen tuli ratkaisun perustelujen mukaan olla verrattain ankara, kun teot olivat kohdistuneet varsin nuoreen lapseen ja tekokertoja oli ollut useita pitkän ajanjakson kuluessa. Rikokseen syyllistymisen tuleminen muiden tietoon ei ollut peruste jättää rangaistusta tuomitsematta tai lieventää sitä.

Ratkaisussa 2011:1 lääkäri syyllistyi potilaan tutkimisen yhteydessä seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja virkavelvollisuuden rikkomiseen suorittamalla potilaan rintojen tutkimisen vakiintuneesta ja lääketieteellisesti suositellusta tutkimustavasta poiketen. Rangaistusseuraamuksen osalta korkein oikeus totesi, että A:n syyksi luettu teko oli loukannut asianomistajan seksuaalista itsemääräämisoikeutta lääkärin ja potilaan välisessä luottamus- ja riippuvuussuhteessa sekä luottamusta viranhoidon asianmukaisuuteen. Kysymyksessä oli kuitenkin yksittäinen teko, joka oli kohdistunut aikuiseseen asianomistajaan. Oikeudenmukainen seuraamus teoista oli 80 päiväsakkoa.

Ratkaisussa 2011:102 isoisä oli useiden vuosien aikana viidellä eri kerralla koskettelut pojantytttärensä rintoja sekä sukuelintä vaatteiden alta ja päältä. Ensimmäisen koskettelun aikana lapsi oli ollut lähes 7-vuotias ja viimeisen koskettelukerran aikana noin 13-vuotias. Korkein oikeus on todennut (kohta 19) rangaistuksen määräämisen perustuvan rikoslain 6 luvun 3 ja 4 §:stä ilmenevät periaatteet huomioon ottamalla asianomaista rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon. Sen pohjalta tapah-

tuvassa mittaamisharkinnassa ovat keskeisessä asemassa kysymyksessä olevaa rikosta koskevat rangaistuksen mittaamista ohjaavat korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Jos sellaisia ei ole, huomioon voidaan ottaa myös muut samaa rikosta koskevat korkeimman oikeuden ratkaisut, joissa korkeimmassa oikeudessa on ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta. Jos korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä ei ole jonkin rikoksen osalta lainkaan tai jos se on niukkaa, huomiota voidaan kiinnittää myös rangaistuskäytäntöä kuvaaviin tilastollisiin tai muihin selvityksiin, mikäli niistä ilmenevää rangaistustasoa voidaan pitää edellä mainitut rangaistuksen mittaamisperusteet huomioon ottaen oikeudenmukaisena. Korkein oikeus on todennut (kohta 20), että mitattaessa rangaistusta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on, kun otetaan huomioon rangaistussäännöksen tarkoitus suojella lasta häntä vahingoittavilta seksuaalisilta teoilta ja rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetyt periaatteet, kiinnitettävä erityistä huomiota ensinnäkin siihen, miten vahingollinen teko on ollut lapsen kehityksen kannalta. Mitä läheisempi ja luottamuksellisempi suhde on kysymyksessä, sitä vahingollisempi seksuaalinen hyväksikäyttö lapselle on. Toiseksi teon vahingollisuuteen vaikuttaa hyväksikäyttöteon laatu eli se, onko kysymys lapsen alistamisesta seksuaalisen teon tai aineiston katselemiselle taikka seksuaalisille puheille, lapsen sukuelimen tai muiden alueiden seksuaalisesta koskettelusta vai alistamisesta sukupuoliyhteyteen. Kolmanneksi on perusteltua antaa merkitystä hyväksikäyttötekojen ja -kertojen lukumäärälle ja sille, miten pitkälle ajajaksolle ne ajoittuvat.

Korkein oikeus on seuraavaksi verrannut käsiteltävää tapausta ratkaisuihinsa 2005:53, jossa teosta fraasiperustelulla tuomittiin 8 kuukautta ehdollista vankeutta, ja edellä selostettuun ratkaisuun 2010:52. Tämän jälkeen korkein oikeus on viitannut julkaistuihin OPTULA:n²¹ ja korkeimman oikeuden omiin selvityksiin käräjä- ja hovioikeuskäytännöstä. Ratkaisun perusteluissa (kohta 24) on verrattu käsillä olevan jutun tekotapaa mainittuihin korkeimman oikeuden omiin ratkaisuihin sekä selvityksistä ilmeneviin tilastollisiin tietoihin. Kohdassa on muun muassa todettu, että tekotapa käsillä olevassa tapauksessa oli samankaltainen kuin tekotapa ratkaisussa 2010:52. Toisaalta ankarampaa rangaistusta voitiin perustella tekotavan ja luottamus- ja riippuvuussuhteen loukkaamisen perusteella vieläkin vahingollisempaan kuin tekotapaa ratkaisussa 2010:52. Tämän jälkeen korkein oikeus arvioi erikseen lieventämisperusteiden soveltumisen sekä lajivalinnan.

Parituksen tunnusmerkistöjen kvalifiointiperusteet ohjaavat rangaistuksen mittaamisessa kiinnittämään huomiota tavoiteltuun taloudelliseen hyötyyn, erityiseen suunnitelmallisuuteen sekä ruumiinvamman, vakavan sairauden tai hengenvaarallisen tilan taikka erityisen tuntevan kärsimyksen aiheuttamiseen. Ratkaisussa 2007:38 on lisäksi osana mittaamisratkaisun perusteluja todettu (kohta 16), että paritusrikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa huomiota tulee kiinnittää myös siihen, miten alistetussa asemassa prostituoidut ovat olleet parituksen tekijään nähden ja miten vakavasta prostituoitujen taloudellisesta hyväksi käyttämisestä on ollut kysymys. Nimienomaisesti tuossa tapauksessa rangaistusta mitattaessa on kiinnitetty huomiota paritustoiminnan laajamittaisuuteen ja suunnitelmallisuuteen, usean vuoden tekoajanaan, saaduksi arvioitun hyötyyn sekä vastaajan keskeiseen asemaan toiminnan järjestämisessä.

²¹ Hinkkanen, OPTULA 92/2009.

6. Huumausainerikokset

Huumausainerikoksissa rangaistuksen mittaaminen on vakiintuneesti perustunut aineiden laatuun ja määrään sekä siihen, onko kysymyksessä oma käyttö vai levitystarkoitus. Huumausainerikoksissa alemmat tuomioistuimet usein tukeutuvat pitkään käytössä olleisiin ja oikeuskäytäntöön nojaaviin rangaistustaulukoihin, jotka perustuvat aineiden vaarallisuuden, tavanomaisten käyttöannosten ja kokonaismäärien suhteuttamiseen toisiinsa. Syyttäjän seuraamuskannanotto puolestaan saattaa perustua Valtakunnansyyttäjänviraston kannanottoihin esimerkiksi kannabis-kasvien kasvattamisen yhteydessä. Taulukoiden ja luokittelujen tarpeellisuutta tältä osin on perusteltu sillä, ettei tuomareilla oikeustieteen opiskelun ja yleisten kansalaistietojen perusteella ole valmiuksia arvioida rikosten törkeyttä samaan tapaan kuin esimerkiksi perinteisissä väkivaltarikoksissa. Arviointi perustuu aineiden vaarallisuuden osalta lääketieteelliseen asiantuntemukseen ja korkeimman oikeuden kannanotot uusien aineiden vaarallisuuteen saadaan usein vasta vuosia sen jälkeen, kun uusi aine on ilmestynyt markkinoille²².

Myös korkeimman oikeuden ratkaisuisissa on huumausainerikoksissa viitattu vakiintuneeseen rangaistuskäytäntöön. Ratkaisuisaan korkein oikeus näyttäisi hyväksyneet rangaistuskäytännössä vakiintuneet lähtökohdat, mutta suhtautuu edelleen niihin suhteellisen varovaisesti yleistyksiä välttämällä.

Ratkaisussa 2006:58 oli kysymys suuresta määrästä Subutex-tabletteja. Rangaistuksen mittaamiseen korkein oikeus totesi vaikuttavan keskeisesti se, kuinka vaarallisesta huumausaineesta oli kysymys ja kuinka suuri määrä huumausainetta on ollut käsillä. Pitkään käytössä olleiden huumausaineiden osalta korkein oikeus totesi muodostuneen tässä suhteessa vakiintunutta rangaistuskäytäntöä, josta voidaan saada johtoa näiden seikkojen merkitystä harkittaessa myös Subutexin osalta. Saamiensa lausuntojen perusteella korkein oikeus luokitteli Subutexin vaarallisuutensa perusteella samaan ryhmään huumausaineita kuin esimerkiksi amfetamiini. Aineita ei kuitenkaan voinut täysin rinnastaa huomioon ottaen Subutexin ominaisuuden ja myös lievempään ryhmään verrattavissa olleet käyttötavat. Tämän jälkeen korkein oikeus totesi voitavan suuntaa-antavasti arvioida ja vertailla huumausaineiden määriä niiden tavanmukaisen käyttöannoksen avulla. Törkeästä huumausainerikoksesta, joka käsitti 3 235 tabletin maahantuonnin, tuomittiin vankeutta 2 vuotta 6 kuukautta ja 2 100 tabletin maahantuonnista ja ampumaserikkomuksesta vankeutta 2 vuotta. Useasta törkeästä huumausainerikoksesta, joka käsitti 11 025 tabletin maahantuonnin, tuomittiin vankeutta 7 vuotta 6 kuukautta.

Ratkaisussaan 2011:108 korkein oikeus on viitannut edelleen ratkaisussa 2006:58 (kohda 12) lausumiinsa mittaamisharkinnan periaatteisiin. Kysymyksessä ollut khat luokiteltiin hasista vaarattomammaksi ja miedommaksi huumausaineeksi. Sillä seikalla, että khatin käyttö ei ole rangaistavaa kaikkialla Euroopassa tai että khatia käytetään vain tietyn etnisen ryhmän piirissä, ei ollut merkitystä rangaistuksen mittaamisen kannalta.

²² Helsingin hovioikeuden lauluhankkeen huumetyöryhmän raportti s. 5.

Ratkaisussa 2006:82 oli kysymys tavanomaista voimakkaamman amfetamiinin hallussa pidosta levittämistarkoituksessa. Törkeissä huumausainerikoksissa teon vaarallisuuden arvioinnin todettiin perustuvan yleensä huumausaineen laatuun ja määrään. Oikeuskäytännössä (2005:62) todettiin määrän arvioinnissa käytetyn mittarina huumausaineen yleisesti tunnettua käyttöannosta. Levittämistarkoituksessa hallussa pidetyn huumausaineen tuottama hyöty riippui aineen pitoisuudesta. Pitoisuudeltaan väkevistä huumausaineista maksetaan enemmän kuin laimeammasta. Toisaalta väkevistä huumausaineista voitiin laimentamalla saada suurempi määrä myytävää huumausainetta. Pitoisuuteen tuli tämän vuoksi kiinnittää huomiota rangaistusta mitattaessa, ainakin silloin, kun aine-erän pitoisuus selvästi poikkeaa tavanomaiseksi katsottavasta pitoisuudesta. Lopuksi rangaistusta mitattaessa otettiin huomioon rangaistuskäytännön yhtenäisyys.

Ratkaisuissa 1999:89 ja 2004:6 oli kysymys rangaistuksen mittaamisesta Cannabis sativa -kasveja kasvattamalla tehdyistä huumausainerikoksista. Sekä rikoksen käsittämän huumausaineen määrää arvioitaessa että arvioitaessa tekijöiden vaikuttimia ja syyllisyyttä oli ratkaisujen mukaan kiinnitettävä huomiota kasvatustoiminnan luonteeseen ja siinä osoitettuun asiantuntemukseen. Ratkaisussa 2004:6 tekijällä oli ollut käytössään suhteellisen vähäiset välineet. Kasvatus tapahtui omaan käyttöön tavalla, joka osoitti, ettei kasveista olisi myöhemminkään ollut saatavissa kuin vähäinen määrä huumausainetta. Ratkaisussa 1999:89 oli puolestaan kysymys suunnitelmallisesta, pitkäkestoisesta ja liiketoiminnomaisesta kasvatustoiminnasta hyvänlaatuisen, tetrahydrokannabinoli-pitoisuudeltaan hasista vastaavan huumausaineen levittämiseksi, joka osoitti tekijässä niin moitittavaa syyllisyyttä, että rangaistus tuli mitata ankarammin kuin yleensä vastaavanlaatuisen ja -suuruisen hasiserän ollessa rikoksen kohteena²³.

Monista muista rikostyypeistä poiketen kaikkein törkeimmissä huumausainerikoksissa on käytössä säännönmukaisesti myös rangaistusasteikon yläpää. Ruotsin högsta domstolen on vuonna 2011 antanut neljä ratkaisua huumausainerikoksissa, joiden on arvioitu ohjaavan rangaistuskäytäntöä siihen suuntaan, että huumausaineen määrän ja laadun merkitys mittaamisharkinnassa tulee vähenemään erityisesti kaikkein vaarallimpien huumausaineiden kohdalla²⁴. Tätä on pidetty tervetulleena suuntana kohti aiempaa nyansoidumpaa rangaistuksen mittaamista huumausainerikoksissa ja huomion keskittämistä enemmän rikoshyödyn menettämiseen²⁵. Ratkaisuisaan högsta domstolen näyttäisi aineen laadun ja määrän lisäksi erityisesti kiinnittäneen huomiota siihen, miten laajasta toiminnasta on ollut kysymys, missä tarkoituksessa toimintaan on ryhdytty ja miten suuri tuotto toiminnasta on ollut odotettavissa. Högsta domstolen on muussa todennut rangaistusasteikon yläpään olevan tarkoitettu lähinnä kansainväliseen huumausainekauppaan. Rangaistuksen mittaamisessa merkitystä rangaistusta ankaroit-

²³ Ks. myös HelHO 2011:13 ja 14.

²⁴ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I ja II sekä B 2521–11. Tämä artikkeli on kirjoitettu alkukevällä 2012. Vuoden 2012 aikana HD on antanut huomattavan määrän rangaistuksen määräämistä huumausainerikoksissa koskevia ratkaisuja, joita ei ole voitu enää ottaa huomioon tässä artikkelissa. Artikkelia on myöhemmin laajennettu lisensiaattitutkinnon loppuyöksi muun muassa tältä osin sekä ottamalla kattavammin huomioon myös oikeuskirjallisuus, joka artikkelin tässä versiossa on mainittu vain lähde-luettelossa. Ruotsalaisen ratkaisukäytännön kehitymisestä ks. esim. Martin Borgeke, Päföljdsbestämning i narkotikamål, SvJT 2013.

²⁵ Perklev s. 143.

tavana on ollut myös tekijän asemalla organisaatiossa, tarkoituksella suojautua kiinni jäämiseltä välikäsien avulla ja harjoittaa jatkuvaa toimintaa mahdollisimman suuren taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi. Rangaistusta lieventävinä seikkoina huomioon on puolestaan voitu ottaa teon liittyminen aineen omaan käyttöön, tekijän passiivinen tai lyhytkestoinen osallistuminen esimerkiksi yhteishankintaan tai huumausaineen säilyttämiseen taikka hänen kokemansa hyväksikäyttö, uhka tai pakko tekoon ryhtymisessä.

Ratkaisussa NJA 2011 s. 357 (kohdat 34–36) högsta domstolen on rangaistusta mitatessaan maininnut huumausaineen määrän ja laadun (2 kilogrammaa mefedronia, joka vaarallisuudeltaan vastasi amfetamiinia) ja todennut tarkoituksen olleen aineen levittäminen, vaikka toiminta oli liittynyt syytettyjen omaan käyttöön. Tavoitteena oli ollut laaja kaupankäynti, joka olisi myös tuottanut enemmän kuin vähäistä voittoa. Tämän vuoksi ankara rangaistus oli perusteltu. Toisaalta kysymys ei ollut osallisuudesta kansainväliseen huumausainekauppaan, jota varten rangaistusasteikon yläpää lähinnä oli tarkoitettu. Syytettyjen toiminta ei ollut johtanut laajempaan toimintaan, toiminta ei ollut kestänyt pitkään ja myynti oli rajoittunut ystäviin ja tuttaviin. Vankeusrangaistuksen pituudeksi määrättiin 4 vuotta. Hovioikeus oli rinnastanut aineen ekstaasiin ja tuominnut vankeutta 14 vuotta. Suomessa käytettyjen taulukoiden mukaan ”taulukko-rangaistus” 2–4 kiloa amfetamiinia käsittävästä törkeästä huumausainerikoksesta on vankeutta viidestä vuodesta kuuteen ja puoleen vuoteen.

Ratkaisussa NJA 2011 s. 675 I syytetty oli hankkinut ja tuonut maahan levitystarkoituksessa 350 grammaa MDPV:tä, joka vaarallisuudeltaan rinnastettiin amfetamiiniin. Högsta domstolen totesi toiminnan liittyneen syytetyn omaan käyttöön eikä hänen tarkoituksenaan ollut ollut voiton tavoittelu. Högsta domstolen piti usein käytettyä rangaistustaulukkoa amfetamiinin osalta liian ankarana ja totesi sen alentamisen mahdollistavan eritellymmän rangaistuksen mittaamisen. Internetin välityksellä hankitun MDPV:tä osalta (100 grammaa) rangaistuksen määräksi arvioitiin vankeutta 6 kuukautta ja koko 350 grammaa käsittäneestä teosta vankeutta 1 vuosi.

Ratkaisussa B 2521–11 oli kysymys liiketoiminnan muodossa ja voiton tavoittelun tarkoituksessa harjoitetusta MDPV:n maahantuonnista ja välittämisestä edelleen internetissä. Tämä mahdollisti aineen leviämisen suurelle joukolla tuntemattomia henkilöitä ja myös nuorille. Toimintaa oli harjoittanut vain muutama henkilö ja se oli kestänyt lyhyehkön ajan. Kysymys ei ollut kaikkein vakavimmasta organisoidusta huumausaineiden kaupasta, vaikka rikos olikin hyvin vakava. Toiminnassa mukana olleille henkilöille rangaistusta määrättäessä otettiin huomioon aineen määrän lisäksi, myös tekijän asema organisaatiossa ja osin myös teon motiivit. Päätekijänä pidetyn A:n rangaistus kolmesta kilosta mefedronia ja MDPV:tä oli 7 vuotta, B:n 500 grammasta samoja aineita 4 vuotta ja muiden tekijöiden tätä alhaisemmat.

Suomessa korkein oikeus ei ole ainakaan vielä antanut vastaavia ratkaisuja. Korkeimman oikeuden ratkaisua ei toistaiseksi ole myöskään vuonna 2010 huumausaineeksi luokitellun MDPV:n vaarallisuudesta ja rangaistuksen mittaamisesta sitä koskevissa huumausainerikoksissa²⁶. Jos kuitenkin MDPV on myös Suomessa vallitsevan käsi-

²⁶ MDPV on katukeittiössä valmistettava ns. design-huume, jonka farmakologinen koostumus on epäselvä. Ainetta on luonnehdittu joko amfetamiinin tai pyrovaleronin johdannaiseksi ja käyttöominaisuuksiltaan amfetamiinin tai kokaiinin kaltaiseksi stimulantiksi.

tyksen mukaan rinnastettavissa amfetamiiniin, voisi ruotsalaisilla kannanotoilla olla seurannaisvaikutuksia myös Suomessa, kun Suomen ja Ruotsin rangaistuskäytäntöä amfetamiini osalta on pidetty toisiaan vastaavina²⁷, Ruotsin rangaistuskäytännön muutoin törkeiden huumausainerikosten kohdalla ollessa Suomen käytäntöä ankarampi.

Jatkokäsittelylupakysymystä koskevassa äänestysratkaisussa 2012:31 korkeimmassa oikeudessa on äänestetty siitä, miten tarkasti huumausaineen laatu ja määrä on selvitettävä, vai onko Cannabis sativa -kasvien kasvattamiselle tavoiteltu huumausaineen määrä eli niin sanottu tuottoarvo arvioitavissa tuomioistuimessa muutoin. Jatkokäsittelylupajärjestelmän soveltamista koskevan viestin lisäksi ratkaisulla kuitenkin voi olla merkitystä myös muutoin huumausainerikosten kohdalla.

Enemmistön kantaa on perusteltu seuraavasti:

A:n syyksi luettu menettely on paljastunut siinä vaiheessa, kun kasvit olivat olleet pieniä taimia. Teon moitittavuus perustuu pyrkimykseen viljellä hampua käytettäväksi huumausaineena. Kun rikoksena on alkuvaiheessa kesken jäänyt hampun viljely tai sen yritys, rikoksella tavoitellun huumausaineen määrää ei ole mahdollistakaan mitata kasveista vaan se joudutaan arvioimaan tuomioistuimessa. Tuottoarviota käytetään vain kuvaamaan tavoitellun huumausainemäärän suuruusluokkaa ja siten rikoksen vakavuutta. Oikeuskäytännössä on muutoinkin, kuten ratkaisussa 2004:6, tuomioistuimen toimesta arvioitu saatavissa oleva huumausaineen määrä, joka mainitussa tapauksessa katsottiin kasvien ja viljelyolosuhteiden vuoksi vähäiseksi. Tässä asiassa kasvatustavassa ei ole osoitettu sellaisia tekijöitä, joiden vaikutusta kasvien tuottoon käräjäoikeudella olisi ollut syytä erikseen perustella ja arvioida. Tapauksen olosuhteet eivät millään tavoin viittaa siihen, että käräjäoikeuden arvio olisi liiallinen.

7. Korkeimman oikeuden kannanotot rangaistuksen määräämisratkaisun perustelemisesta

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 4 §:n mukaan tuomio on perusteltava. Perusteluista on ilmevä, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. Perusteluissa on myös selostettava, millä perusteella riittävä seikka on tullut näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Säännöksen esitöissä on kuitenkin todettu, että useissa tapauksissa vastaajalle tuomittavaa rangaistusta ei tarvitse perustella johtuen siitä, että rangaistuskäytäntö on monissa varsinkin vähäisissä rikoksissa vakiintunut. Mutta esimerkiksi silloin, kun syyttäjä ja vastaaja ovat esittäneet toisistaan poikkeavat kannat määrättävästä rangaistuksesta, olisi tuomio rangaistuksenkin osalta perusteltava, vaikka rangaistus vastaisi yleistä oikeuskäytäntöä. Silloin kun rikoksesta määrättävän rangaistuksen laji tai määrä poikkeaa vastaavanlaisesta rikoksesta yleensä määrättävästä rangaistuksesta, tuomio olisi tuolta osin perusteltava.²⁸

²⁷ Helsingin hovioikeuden laatuhankeon huumetyöryhmän raportti s. 9.

²⁸ HE 82/1995 vp. s. 128.

Korkein oikeus on ratkaisussaan 2009:70 katsonut virheelliseksi hovioikeuden ratkaisun, kun hovioikeus vankeusrangaistusta määrätessään ei ollut ottanut huomioon rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaisesti aikaisemman tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta. Myös hovioikeuden menettely katsottiin virheelliseksi, kun hovioikeus ei ollut perustellut sitä, mistä syystä tuota rangaistusta ei ollut otettu huomioon. Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenee, että tuomioistuimen on omasta aloitteestaan otettava aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus huomioon tuomittavaa ehdotonta vankeusrangaistusta alentavana seikkana. Korkein oikeus totesi, ettei hovioikeuden tuomion perusteella voitu suoraan päätellä, perustuiko huomiotta jättäminen tuomioistuimen harkintaan, vai johtuiko se siitä, ettei tuomioistuin ollut havainnut aikaisempaa rangaistusta tai sen merkitystä.

Mika Huovila pukee ratkaisun peukalosäännöksi toteamalla, että erityisesti poikkeaminen pääsäännöstä on perusteltava²⁹. Myös oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain esityölausumat voi ymmärtää peukalosäännössä esitetyin tavoin.

Ratkaisussa 2011:83 oli kysymys rangaistuksen mittaamisesta rikoslain 45 luvun 10 §:n mukaisesta karkaamisesta, kun varusmiespalvelustaan suorittamaan määrätty vastaaja oli jättänyt määräaikaan saapumatta palveluspaikkaan. Korkeimman oikeuden enemmistö on hyväksynyt hovioikeuden mittaamisratkaisun perustelut, joiden mukaan A:lle tuomittu rangaistus vastasi yleistä rangaistuskäytäntöä eikä asiassa ollut ilmennyt perusteita poiketa siitä. Perustelujen tapa siten vastaisi sitä käsitystä, ettei vakiintuneen käytännön mukaista mittaamisratkaisua tarvitsisi erityisesti perustella, vaan perustelemista vaatisivat riittaiset tai epäselvät tapaukset. Ratkaisuun liittyvässä erimielisyyslausunnossa on esitetty tyyppitapaukset kysymyksessä olevan kaltaisen rikoksen kuvastamasta suuremmasta tai pienemmästä syyllisyydestä. Syyllisyyden asteen osalta on erimielisyyslausunnossa päädytty enemmistön mittaamisratkaisusta poikkeavaan lopputulokseen, vaikka lausunnonkin mukaan enemmistön hyväksymää rangaistusta voitiin lähtökohtaisesti pitää rangaistuskäytännön mukaisena.

Ratkaisu on tietyllä tapaa esimerkki siitä esitöissä mainitusta seikasta, että tuomion perusteleva on tärkeää myös sen vuoksi, että siten voidaan välttää ratkaisun perustuminen ylimalkaiseen ja virheelliseen yleisnäkemykseen.³⁰ En tarkoita väittää, että korkeimman oikeuden enemmistön kanta perustuisi tällaiseen yleisnäkemykseen, mutta ilman vähemmistön tarkempaa analyysiä erimielisyyslausunnossa esiin tuodut seikat olisivat jääneet ratkaisun lukijalta helposti havaitsematta.

Ratkaisussa 2005:73 oli kysymys oikeudenkäynnin keston vaikutuksesta rangaistuksen määräämiseen. Ratkaisun kohdassa 9 todetaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuisaan 26.6.2001 Beck ja 5.11.2002 Pietiläinen edellyttäneen, että oikeudenkäynnin viivästyemisestä johtuvan loukkauksen hyvittäminen ratkaisun lopputuloksessa on tehty selvällä ja mitattavalla tavalla ja että se on seuraamuksen kannalta olennainen. Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluissa kohdissa 18–24 on ensin mitattu tavanomaiseen tapaan, kaikki koventamis- ja lieventämisperusteet huomioon ottaen rangaistus A:n ja B:n syyksi luetuista teoista. Tämän jälkeen on mitatun 1 vuoden ja 4 kuukau-

²⁹ Huovila 3.11.2011.

³⁰ HE 82/1995 vp. s. 127.

den vankeusrangaistuksen osalta hyvitetty oikeudenkäynnin pitkä kesto. Harkittavana oli erityisesti suoritetaanko hyvitys määräämällä rangaistus normaalisti kysymyksessä olevan kaltaisia teoista tuomitun ehdottoman rangaistuksen sijasta mahdollisena vai alentamalla vankeuden kesto. Rangaistusta päädyttiin alentamaan 10 kuukauteen.

Huovila on todennut ratkaisun 2005:73 osoittavan, että ihmisoikeusloukkauksen hyvityksen kysymyksessä ollessa ratkaisun perusteluilla on keskeinen merkitys, koska niistä on ilmeistä, että kysymys on ihmisoikeusloukkauksen hyvityksestä ja hyvityksen suuruus eli rangaistus ilman liiallista viipymistä ja hyvityksen vaikutus rangaistukseen. Huovilan mukaan perusteluilla itselläänkin on hyvitysfunktio³¹.

Hovioikeuksien näkökulmasta rangaistuksen mittaamisratkaisujen perustelemisen huolellisuuteen olisi käräjäoikeuksissa hyvä kiinnittää entistä enemmän huomiota myös vuoden 2011 alusta lukien voimaan tulleen jatkokäsittelylupajärjestelmän toimivuuden varmistamiseksi, jotta jatkokäsittelyluvan myöntäminen ei olisi välttämättömyyden puutteellisten perustelujen ja tästä johtuvan käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden tarkastamisen tarpeen vuoksi.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että mittaamisratkaisun perustelu ei saisi olla vain fraasinomainen tai yleisluontoinen viittaus rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen tai siihen, että rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä teosta ilmenevään tekijän syyllisyyteen. Sen sijaan on puollettu perustelutapaa, jossa tuotaisiin ensin esiin se, millaisia rangaistuksia puheena olevasta rikoksesta on yleensä tuomittu, minkä jälkeen perusteluissa todetaisiin, miten rikos poikkeaa tai ei poikkea rikoksen tavallisimmista ilmenemismuodoista. Tapauksissa, joissa rikoksen tekotapa ja seuraukset voivat olla hyvin erilaisia, myös oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei rangaistustilastojen käyttö mittaamisperusteena ole aiheellista, vaan tällöin tulisi verrata kulloinkin käsillä olevaa tapausta vastaavantyyppisistä rikoksista tuomittaviin tyyppirangaistuksiin. Joka tapauksessa ratkaisun perusteluissa oli selvästi saatava esiin mittaamisharkinnan todelliset perusteet.³²

Huovilan³³ peukalosäännöt erityisesti rangaistuksen mittaamisratkaisun perustelemiseksi ovat seuraavat mainiot tiivistelmät: 1) Esitä todistusharkinnan johtopäätöksiksi tulevat tai riidattomat seikat selvästi ja konkreettisesti; 2) Perustele tehokkaasti työtä ja aikaa säästäten; 3) Panosta epäselvään ja riitaiseen seikan tai kysymyksen perustelemiseen; 4) Vastaa asianosaisen kysymyksiin silloinkin, kun vastaus on selvä; 5) Suuntaa perustelut hävinneelle asianosaiselle; 6) Optimoimalla ymmärrettävyys (selvyys, luettavuus, olennaiseen keskittyminen) ja seikkaperäisyys; 7) Vaikeassa mittaamisratkaisussa perusteluihin tarvittavan aineiston eli faktojen ja oikeuslähteiden läpikäynti ja harkinnan saattaminen kirjalliseen muotoon selventää ajatuksia ja auttaa saavuttamaan oikean lopputuloksen.

³¹ Huovila 3.11.2011.

³² Lappi-Seppälä 1987 s. 600–602, Lappi-Seppälä 1989 s. 21–22, Virolainen ym. s. 500–503.

³³ Huovila 3.11.2011.

8. Johtopäätöksiä

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö ei edelleenkään pääsääntöisesti yksinään auta tuomaria normaalirangaistustason löytämisessä. Systemaattinen selvitystyö on tavallisimpien rikosten kohdalla erityisten mittaamisperustelujen puuttuessa työlästä ja harvinaisempien rikosten kohdalla usein on käytössä korkeintaan yksi korkeimman oikeuden ratkaisu. Korkeimman oikeuden kannanotto näyttäisi myös olevan, ettei tilastollisesta materiaalista ole suoranaista apua mittaamisharkinnassa silloin, kun tunnusmerkitön mukaisten tekotapojen kirjo on suuri (2003:134 ja 2008:85). Jonkinlaisena ohjeena mittaamisharkinnassa tilastomateriaali tällaisessakin tilanteessa kuitenkin on ollut myös korkeimman oikeuden omista ratkaisuissa.

Eniten normaalirangaistustason löytämisessä on apua korkeimman oikeuden tuoreista ratkaisuista seksuaalirikoksissa. Ratkaisussa 2011:102 on asetettu mittaamisharkinnan oikeuslähteet tärkeysjärjestykseen niin, että ensimmäisenä ovat korkeimman oikeuden mittaamiskysymystä koskeneet ratkaisut ja muut korkeimman oikeuden ratkaisut, joissa mittaaminenkin on ollut sen tutkittavana. Näiden puuttuessa tai ollessa harvalukuisia, voidaan käyttää myös rangaistuskäytäntöä kuvaavaa tilastollista aineistoa tai muita selvityksiä edellytyksin, että ne kuvaavat mittaamisperusteisiin nähden oikeudenmukaista käytäntöä. Viimeksi mainittua seikkaa tuomarin lienee yleensä mahdotonta selvittää. Korkeimman oikeuden toteamus siten itse asiassa kuvanee juuri sitä ongelmaa, joka tilastomateriaaliin aina liittyy ja korkein oikeus tarkoittaneekin korostaa tilastomateriaalin viitteellistä asemaa vain yhtenä apuvälineenä tuomarin mittaamisharkinnassa. Mahdollisesti korkein oikeus on halunnut viitata tarpeeseen arvioida vakiintunutta käytäntöä myös hitaasti muuttuvien yleisten arvostusten ja oikeudenmukaisuuskäsitelysten valossa.

Huumausainerikoksissa korkein oikeus on varovaisesti viitannut vakiintuneeseen käytäntöön. Vakiintunut käytäntö näyttäisi ainakin tilastollisesti vastaavan myös käytössä olevia aineiden vaarallisuuteen ja käyttöannoksiin suhteutettuja taulukoita. Korkein oikeus ei ole ratkaisuissaan nimenomaisesti ottanut kantaa mittaamissuosituksiin tai rangaistustaulukoihin. Taulukoiden ja suositusten ongelmana on, että niitä saatetaan soveltaa myös tilanteissa, joissa normaalirangaistus ei ole oikea ratkaisu. Huumausainerikosten kohdalla taulukoista poikkeaminen yksin aineenmäärän vaikutuksenkin osalta saattaa olla tarpeellista, jos aineen pitoisuus tai käyttötapa poikkeaa normaalista. Usein käsillä on myös tilanteita, joissa jako omaan käyttöön ja levitystarkoitukseen ei sellaisenaan kuvaa teon vaarallisuutta ja vahingollisuutta, vaan Ruotsissa jo edellä todetuin tavoin tässäkin jaossa on korostettu myös muita nyansseja, kuten toiminnan laajuutta, organisoituneisuutta, hyödyn tavoittelun määrää sekä tekijän asemaa ja roolia toiminnassa. Tällaisten rangaistustaulukoiden, jotka kuitenkin ovat tarpeellisia juuri huumausainerikoksissa, merkitys mittaamisharkinnassa lienee siten vieläkin viitteellisempää kuin tilastomateriaalin.

Korkeimman oikeudenkin ratkaisuista ilmenee edelleen, että mittaamisratkaisun perustelu voi selvimmissä tapauksissa olla fraasilausekkeen kaltainen. Tarkemmin

myös rangaistuksen mittaamisen osalta perustellut korkeimman oikeuden mittaamisratkaisut ovat seikkaperäisesti jutun tosiseikat punnitsevia ja niissä on toistettu useita rikoslain yleisen osan esitöissä esitettyjä tulkintakannanottoja edellä tarkemmin osoitetulla tavalla. Tällaisella argumentaatiolla korkein oikeus halunnee korostaa jokaisen mittaamisratkaisun yksilöllisyyttä ja välttää perusteettomia yleistyksiä. Esimerkkeinä harkintakriteereistä ja niiden käytöstä huolellisesti perustellut ratkaisut ovat hyviä. Vaikka korkeimman oikeuden ratkaisujen mittaamisperusteluissa ei ole nimenomaisesti selostettu tietyn rikoksen normaalirangaistustasoa, on niissä kuitenkin suoritettu selvää vertailua käsillä olevan rikoksen ja korkeimman oikeuden aiemmin vastaavista rikoksista tuomitsemien rangaistusten kesken. Voisi toivoa, että mittaamisharkintaa avattaisiin korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteluissa jatkossa entistä useammin. Normaalirangaistustason kartoittamiseksi myös hovioikeuden ratkaisuperustelujen tulisi epäselvissä ja tulkinnanvaraisissa tilanteissa ehkä olla entistä seikkaperäisempiä.

Kategorista vastausta lyhyeen kysymykseen: voiko rattijuopolle tuomita toisenkin kerran ehdollisen rangaistuksen, ei löydy eikä pidäkään löytyä sen paremmin korkeimman oikeuden kuin hovioikeudenkaan ratkaisuista, vaan kysymykseen vastaamiseksi on tarkasteltava useita eri seikkoja.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

- HE 82/1995 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi
HE 1/1998 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi
HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
Borgeke, Martin, Påföljdsbestämning i narkotikamål, SvJT 2013
Borgeke, Martin, Att bestämma påföljd för brott, 2. painos, Norstedts Juridik
Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä I teoria ja yleinen osa, Vammala 1987
Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosten seuraamukset, Porvoo 2000
Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä, Helsinki 2010
Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä I teoria ja yleinen osa, Vammala 1987
Möller, Gustaf, Korkein oikeus oikeuskäytännön ohjaajana – erityisesti alioikeuden näkökulmasta, Juhlajulkaisu Korkein oikeus 75 vuotta, Jyväskylä 1993
Perklev, Anders, Straffmätning i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen, Svensk Juristtidning 2012:2
Sjöstrand, Malin, Narkotikapraxix - i riktning mot en normalisering av den straffrättsliga bedömningen i narkotikamål, Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet 2012 – 13 nr 1
Tacke, Ulrich ym., Muunto- ja designhuumeet Suomessa, Duodecim 2011:127 s. 2027–2036
Virolainen, Jyrki, Martikainen, Petri, Tuomion perusteleminen, Helsinki 2010

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2012:31
KKO 2012:25
KKO 2012:9
KKO 2011:108
KKO 2011:102
KKO 2011:96
KKO 2011:93
KKO 2011:83
KKO 2011:66
KKO 2011:53
KKO 2011:1
KKO 2010:58
KKO 2010:52
KKO 2010:36
KKO 2010:18
KKO 2010:10
KKO 2009:77
KKO 2008:85
KKO 2008:70
KKO 2006:82
KKO 2006:58
KKO 2006:44
KKO 2005:73
KKO 2005:5
KKO 2004:95
KKO 2004:6
KKO 2003:134
KKO 2003:53
KKO 2002:52
KKO 2001:130
KKO 1999:89
KKO 1997:140
KKO 1993:79

Högsta domstolen (Ruotsi) NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I ja II, B 2521–11 (6.12.2011)

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 2011:13, 2011:14
Helsingin hovioikeus 23.1.2012 nro 154 asiassa R 11/305

Muut lähteet

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeen huumetyöryhmän mietintö 4.12.2006

Hinkkanen, Ville, Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 92, Helsinki 2009

Huovila, Mika, Mittaamisratkaisun perustelevinen, esitys Rangaistuksen määrääminen -kursilla 3.11.2011

Kouvolan hovioikeus, selvitys rangaistuskäytännöstä, 28.9.2007

Lappi-Seppälä, Tapio, Mittaamiserot ja rangaistuskäytännön ohjaaminen, esitys Rovaniemen hovioikeuden ja Lapin korkeakoulun lakimiespäivillä 19. – 20.10.1989

Ojala, Timo, Selvitys lapsen seksuaalisten hyväksikäyttörikosten rangaistuskäytännöstä, KKO:n selvityksiä 2/2009

Tuori, Kaarlo, Oikeusministeriön avaintuomarihanketta koskeva lausunto 12.8.2008 Korkeimmalle oikeudelle

Välimäki, Pertti, Tuomarin oikeuslähteistä, esitys Esittelijäkoulutuksen kurssilla 2009

Jukka Ketola

Rikosten keskinäinen yhteys ja muut yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteet

1. Johdanto

Yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymisestä on tänä vuonna kulunut 20 vuotta¹, joten ei ole liian aikaista arvioida uudistuksen toteutumista oikeuskäytännössä. Tilastoista on kuitenkin vaikea saada riittävän tarkkaa tietoa yhteisen rangaistuksen mittaamisesta, koska enää ei täydy kirjoittaa näkyviin niistä yksittäisistä rikoksista harkittuja rangaistuksia, joiden perusteella yhteinen rangaistus määrätään. Tuomioissakaan ei yhteisen rangaistuksen mittaamista yleensä perustella kovin tarkkaan. Mainittujen syiden takia rangaistuskäytännön yhtenäisyys on käsitykseni mukaan yhtenäisrangaistusjärjestelmän voimassa ollessa ainakin jonkin verran heikentynyt.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa ensin aikaisempaa järjestelmää, jonka oli oletettu säilyvän yhteisen rangaistuksen mittaamiskäytännön ohjeena², ja sitten yhtenäisrangaistusjärjestelmää koskevan lainsäädännön tavoitteita sekä uudistuksen jälkeistä oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä. Esitän myös käsityksiäni eräistä nykykäytännön pääpiirteistä, jotka harvoin ilmenevät tuomioiden perusteluista. Tällaisia yleisesti noudatettuja periaatteita ovat muun muassa yhteisen rangaistuksen mittaamisessa noudatettu ”normaali soveltamiskäytäntö” tai ”kolmasosasääntö” sekä yksitekoisuuden ja jatkuvan rikoksen kaltaisen yhteyden huomioon ottaminen.

Katson aihetta näkökulmasta, joka on muodostunut yhteensä noin 15 vuoden kokemuksesta hovioikeuden esittelijänä ja kärjätuomarina ennen yhtenäisrangaistusjärjestelmän käyttöön ottamista ja noin 20 vuoden kokemuksesta kärjätuomarina ja hovioikeudenneuvoksena yhtenäisrangaistusjärjestelmän voimassa ollessa.

Pyrin keskittymään rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentissa mainittuihin yhteisen rangaistuksen erityisiin mittaamisperusteisiin, vaikka saman pykälän 1 momentin mukaan yhteistä rangaistusta harkittaessa on otettava samanaikaisesti ja ehkä painavimmin huomioon myös rikoslain 6 luvun yleiset rangaistuksen mittaamisperusteet. Jätän lähes kokonaan tarkastelun ulkopuolelle rikoslain 7 luvun muut säännökset samoin

¹ Rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistaminen; laki rikoslain 7 luvun muuttamisesta 19.4.1991/697 tuli voimaan 1.4.1992.

² HE 40/1990 vp. s. 31.

kuin ehdollisen vankeusrangaistuksen ja jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon yhteydessä tapahtuvan yhteisen rangaistuksen mittaamisen.

Yhteisen rangaistuksen mittaamiseen voivat vaikuttaa monet seikat erilaisilla painoarvoilla joskus eri suuntiinkin. Oikeudenmukaista yhteistä rangaistusta harkittaessa on tarkasteltava rikosten vakavuutta, lukumäärää ja erityisesti niiden keskinäistä yhteyttä yhtenä tai useampana kokonaisuutena sekä arvioitava yksittäisten tekojen ja niiden muodostamien kokonaisuuksien vahingollisuutta ja vaarallisuutta sekä muita rangaistuksen mittaamisperusteita. Ajatusprosessi yhteistä rangaistusta harkittaessa etenee yleensä siten, että ensin arvioidaan erillisten tekojen vaarallisuutta, vahingollisuutta, rangaistuskäytäntöä ja muita rikoslain 6 luvun mukaisia huomioon otettavia perusteita, ja sitten muodostetaan yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun säännösten mukaisesti.

Käsittelen jäljempänä yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteista erikseen rikosten lukumäärää, vakavuutta ja keskinäistä yhteyttä. Yhteistä rangaistusta mitattaessa tuomioistuimen tulisi kuitenkin arvioida samanaikaisesti kaikkia kolmea yhteisen rangaistuksen mittaamisperustetta. Lain esitöistä ilmenee, että rikosten lukumäärän ja vakavuuden samanaikaisia, vastakkaisia ja toisistaan riippuvia vaikutuksia on vaikea erottaa toisistaan. Sen sijaan rikosten keskinäinen yhteys muodostaa kokonaisuuden, jota on luontevaa tarkastella myös erikseen.

2. Aikaisempi laki ja oikeuskäytäntö

Ennen nykyistä vuonna 1992 voimaan tullutta yhtenäisrangaistusjärjestelmää (L 697/1991) samalla kertaa tuomittavista rikoksista määrättiin pääsääntöisesti jokaisesta teosta erikseen sakko- tai vankeusrangaistus. Vankeusrangaistukset olivat aikaisemmin voimassa olleen rikoslain 7 luvun 5 §:n mukaan yhdistettävä lisäämällä ankarimpaan samalla kertaa tuomittavaan vankeusrangaistukseen enintään puolet muista rangaistuksista. Yhdistämiskäytäntö oli vakiintunut sellaiseksi, että ankarimpaan rangaistukseen lisättiin yleensä kolmasosa muista vankeusrangaistuksista ("kolmasosäsääntö"). Sakkoja ei rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaan yhdistetty vankeusrangaistuksiin vaan samalla kertaa tuomitut sakot laskettiin täysin määrin yhteen. Näin ollen useita rikoksia koskevassa tuomiossa saatettiin määrätä sekä yhdistetty vankeusrangaistus että yhteenlaskettu sakkorangaistus.

Rikoslain 7 luvun 1 §:ssä oli säädetty, että jos useampia rikoksia oli tehty samalla teolla (ideaalikonkurrenssi), niistä oli tuomittava yksi rangaistus, mutta sitä seikkaa, että rikoksia oli useampia, oli pidettävä raskauttavana. Jos rikoksista oli säädetty eri rangaistukset, oli sovellettava ankarinta säännöstä. Rikoslain 7 luvun 2 §:ssä oli säädetty saman rikoksen jatkamisesta (jatkettu rikos), josta oli tuomittava rangaistus niin kuin yhdestä rikoksesta, mutta rikoksen jatkamista oli pidettävä raskauttavana asianhaarana. Rikoslain 7 luvun 3 §:ssä oli säädetty tyypillinen tilanne, jossa useammat samalla kertaa tuomittavat erilliset teot eivät olleet saman rikoksen jatkamista (reaalikonkurrenssi), jolloin kustakin rikoksesta oli määrättävä eri rangaistus.

Samalla teolla tehdyistä eli ideaalikonkurrenssissa olevista rikoksista määrättiin vain yksi sakko- tai vankeusrangaistus. Vastaavasti meneteltiin jatkettujen rikosten osalta. Jos samassa tuomioissa oli yksittäisistä rikoksista, keskenään samalla teolla tehdyistä rikoksista tai jatketuista rikoksista tuomittuja ”yksikkörangaistuksia”, vankeusrangaistukset yhdistettiin yleensä kolmasosasääntöä noudattaen ja sakot laskettiin erikseen yhteen.

Samalla teolla tehtyjen rikosten ja jatkettujen rikosten muodostavien tekojen keskinäisen yhteyden katsottiin osoittavan tekijässä vähäisempää syyllisyyttä kuin jos vastaavat teot olisi tehty eri tilaisuuksissa täysin toisistaan riippumatta. Tämä konkurrenssimuotojen erottelu vaikutti sovellettaviin rangaistusasteikkoihin ja rangaistuskäytäntöön. Ideaalikonkurrenssissa olevista rikoksista tai jatkettusta rikoksesta määrätty ”yhteinen” yksikkörangaistus muodostui käytännössä ainakin pääsääntöisesti lievemmäksi kuin vastaavista reaalkonkurrenssissa olevista rikoksista muodostettu yhdistetty vankeusrangaistus, yhteenlaskettu sakkorangaistus tai niiden yhdistelmä. Poikkeuksena tästä säännöstä mainittiin kokonaisarviota edellyttävä tilanne, jossa esimerkiksi kuolemantuottamus on ideaalikonkurrenssissa muun rikoksen kanssa³.

Aikaisemman järjestelmän epäkohtana oli pidetty sitä, että kaavamainen yhdistämistapa, jossa ankarimpaan yksikkörangaistukseen lisättiin säännönmukaisesti yksi kolmasosa muista rangaistuksista, saattoi johtaa kohtuuttoman ankaraan kokonaisrangaistukseen erityisesti silloin, kun kysymyksessä oli suuri joukko yhdistettäviä rangaistuksia⁴.

Vuosilta 1983–86 tehdyn selvityksen mukaan yli 80 prosenttia rangaistusten yhdistämisistä toimitettiin kolmasosasääntöä noudattaen⁵. Poikkeamat lievät olleet useimmiten enintään 10–20 päivän pituisia pyöristämiä lähimpiin kymmeneen päivään tai täyteen kuukauteen. Ainakaan kaikkia tällaisia pyöristyksiä ei liene pidettävä varsinaisena poikkeamisena kolmasosasäännöstä vaan paremminkin ilmauksena siitä, että jos ankarimpien yksikkörangaistusten ”mittaustarkkuus” oli noin kuukausi (esim. 10, 6 ja 4 kuukautta), ei pidetty tarkoituksenmukaisena ilmaista yhdistämisen lopputulosta yhden tai muutaman päivän tarkkuudella. Tapauksissa, joissa yhdistettäviä rangaistuksia oli vain kaksi, kolmasosasäännön osuus oli 90 prosenttia, kun taas yhdistettäessä 20–29 rangaistusta vain 35 prosenttia suoritettiin peruskaavan mukaisesti ja 50 prosenttia sitä lievemmin.

Kaavamaisen kolmasosasäännön noudattamisen sijasta oikeuskäytännössä oli siis ruvettu soveltamaan lievempää yhdistämiskäytäntöä erityisesti, jos yhdistettävänä oli suuri määrä yksikkörangaistuksia tai jos lukuisia samankaltaisia rikoksia oli tehty lyhyen ajan kuluessa⁶. Näissä tilanteissa oikeuskäytännössä oli myös pyritty laajentamaan jatkettujen rikosten käsitettä maan eri osissa eri tavoin. Tämä oli selvästi ha-

³ Koskinen: 1973 s. 105, HE 40/1990 vp. s. 32, Lappi-Seppälä 1992 s. 666 ja 1997 s. 301 alav. 28.

⁴ HE 40/1990 vp. s. 12.

⁵ HE 40/1990 vp. s. 10.

⁶ Lappi-Seppälä 1992 s. 668–669.

vaittavissa 1978 toimintansa aloittaneessa Kouvolan hovioikeudessa, koska jatkettun rikoksen soveltamiskäytännöt aikaisemmin Itä-Suomen ja Turun hovioikeuspiireihin kuuluneissa alioikeuksissa poikkesivat toisistaan. Rikoslain 7 luvun uudistamisen valmistelussa⁷ todettiin, että oikeuskäytännössä oli jossakin määrin epäyhtenäisin perustein ryhdytty poikkeamaan kolmasosan lisäämisen periaatteesta ja lähestymään tosiasiallisesti yhtenäisrangaistusperiaatteen mukaista rangaistuksen määräämistä.

3. Yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymisen tavoitteet

Suomen rikosten yhtymistä koskevan lainsäädäntö oli poikennut muiden pohjoismaiden lainsäädännöstä, jossa oli jo aikaisemmin omaksuttu yhtenäisrangaistusjärjestelmä. Eri konkurrenssimuotoihin perustuvan rangaistuksen määräämistä katsottiin olevan omiaan aiheuttamaan epäselvyyttä siitä, mistä konkurrenssimuodosta oli kulloinkin kysymys, ja vastaavasti epäselvyyttä oikeasta seuraamuksesta. Tavoitteeksi oli asetettava, että rangaistus myös usean rikoksen tapauksessa olisi oikeudenmukaisessa suhteessa rikosten vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen ja tekijän syyllisyyteen. Samalla oli pyrittävä järjestelmän yksinkertaistamiseen ja kiinnitettävä huomiota myös rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen.⁸

Yhtenäisrangaistusjärjestelmä on erilaisiin konkurrenssimuotoihin perustuvaa järjestelmää yksinkertaisempi. Ajateltiin, että rangaistusta määrätessään ja mitatessaan tuomioistuimet voisivat keskittyä olennaisimpaan eli harkitsemaan, mihin rikokseen syytetty on syyllistynyt ja mikä rangaistus niistä on hänelle tuomittava. Tavoitteisiin pääsemiseksi hallituksen esityksessä katsottiin, että konkurrenssimuotojen erottelusta oli luovuttava ja kaikissa usean rikoksen tapauksissa oli omaksuttava samanlainen rangaistuksen määräämistapa. Rangaistuksia yhdistettäessä siihen asti sovelletun lievennetyn lisäämisperiaatteen haitoista ei katsottu olevan mahdollista päästä eroon vähäisemmällä muutoksilla.⁹

Tavoitteena ei ollut rangaistuskäytännön yleinen koventaminen tai lieventäminen. Hallituksen esityksessä oletettiin, että kolmasosasaännön kaavamaiseen soveltamiseen verrattuna uusi laki ilmeisesti johtaisi aikaisempaa lievempiin rangaistuksiin. Joissakin tapauksissa eli lähinnä yksin teoin tehtyinä tuomittujen rikosten osalta uuden lain oletettiin johtavan jonkin verran ankarampiin rangaistuksiin.¹⁰ Näin lienee käynytkin, koska erottelusta reaalikonkurrenssin ja sitä selvästi lievempänä pidetyn ideaalikonkurrenssin välillä on luovuttu.

Vaikka aikaisemmasta konkurrenssimuotojen erottelusta luovuttiin, rikosten yhtymistä koskevilla periaatteilla katsottiin rikoslain 7 luvun uudistuksen esitöiden

⁷ HE 40/1990 vp. s. 12.

⁸ HE 40/1990 vp. s. 15.

⁹ HE 40/1990 vp. s. 15.

¹⁰ HE 40/1990 vp. s. 15–16.

mukaan olevan tietty merkitys mittaamiskäytännön ohjeena uuden lain voimaan tultuakin. Yhteistä rangaistusta mitattaessa oli kuitenkin aikaisempaa enemmän pyritävä kokonaisrangaistukseen, joka on oikeudenmukaisessa suhteessa tuomittavana olevien rikosten kokonaisuuteen.¹¹

4. Nykytilasta yleisesti

Rikoslain 7 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan yhteisen vankeusrangaistuksen ja yhteisen sakkorangaistuksen mitaamisessa noudatetaan soveltuvin osin rikoslain 6 luvun säännöksiä. Saman pykälän 2 momentin mukaan lähtökohdaksi on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus, sekä mitattava rikoksista yhteinen rangaistus siten, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen.

Koska 1.4.1992 voimaan tulleiden säännösten mukaan yksikkörangaistuksia ei ole enää määrätty ja kirjoitettu tuomioon näkyviin, tuomioista tai edes rangaistuksen mitaamisesta koskevista julkaistuista oikeustapauksista ei voida kovin selvästi todeta, millaisia säännönmukaisuuksia yhteistä rangaistusta mitattaessa noudatetaan. Oma kokemukseni työstä käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa kuitenkin on, että vanhaa kolmasosäsääntöä noudatetaan oikeuskäytännössä edelleen vahvana pääsääntönä. Rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin mukaisesti on ensin arvioitava, mikä tuomittavana olevista rikoksista olisi ankarimmin rangaistava. Samalla on tietysti arvioitava, millainen rangaistus tuosta rikoksesta olisi erikseen tuomittava, vaikkakaan laki ei enää velvoita tuomioistuinta mainitsemaan, mistä rikoksesta tuomittava rangaistus on otettu lähtökohdaksi¹². Arvioituun ”pohjarangaistukseen” lisätään edelleen lähtökohtaisesti kolmasosa tuomittavana olevista muista rikoksista tuomittavista rangaistuksista. Tämän käytännön säilymiseen lienee vaikuttanut se, että yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymisen tavoitteena oli järjestelmän yksinkertaistaminen, mutta ei rangaistuskäytännön koventaminen tai lieventäminen. Kysymyksessä ei ollut siirtyminen puhtaaseen kokonaisarviointiin vaan järjestelmään, jossa aikaisemmin noudatetuilla periaatteilla tuli olla edelleen ohjeellista merkitystä.

Kolmasosäsäännöstä tehtänee nykyisin poikkeuksia paljolti aikaisemman konkurrenssi- ja yhdistämiskäytännön suuntaisesti, mutta oikeuskäytäntö näiden poikkeamisten suhteen on epäyhtenäinen. Tämä johtunee siitä, että konkurrenssimuotojen erottelusta luopumisen johdosta enää ei ole rangaistuslajiin, rangaistusasteikkoon ja kokonaisseuraamukseen vaikuttavaa selvää eroa sen mukaan, onko rikokset tehty samalla teolla vai erillisillä teoilla tai onko rikoksia pidettävä saman rikoksen jatkami-

¹¹ HE 40/1990 vp. s. 31.

¹² HE 40/1990 vp. s. 32.

sena. Nykyiset yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteet eli rikosten lukumäärä, vakavuus ja keskinäinen yhteys ovat aikaisempia konkurrenssisäännöksiä huomattavasti väljemmät ja tulkinnanvaraisemmat.¹³ Tämän johdosta sellaiset tuomarit, jotka eivät tunne yhtenäisrangaistusjärjestelmää edeltänyttä oikeuskäytäntöä, saattavat noudattaa kolmasosasääntöä jopa aikaisempaa kaavamaisemmin, toisin kuin vuoden 1990 hallituksen esityksen mukaan oli tarkoitus. Osa tuomareista taas ehkä määrää yhteisen rangaistuksen kokonaisarvostelun perusteella ilman kovinkaan eriteltyä arviota yksittäisistä rikoksista.

Tilastoista ei voida todeta, miten laajasti yhteisen rangaistuksen mittaamiskäytännössä edelleen noudatetaan kolmasosasääntöä, koska yksikkörangaistuksia ei enää määrätä ja tuomioiden perusteluista ilmenee vain harvoin, millaisia rangaistuksia ainakaan muista kuin ankarimmin rangaistavasta rikoksesta yksinään olisi määrätty. Tätä kirjoitusta laatiessani olen havainnut joitakin Helsingin hovioikeuden pysyttämiä alioikeuden tuomioita, joista ilmenevät yksittäisistä rikoksista harkitut rangaistukset ja voidaan laskea, että yhteinen rangaistus on määrätty lisäämällä ankarimpaan rangaistukseen kolmasosa muista. Myös on näkynyt tuomioita, joissa ehdollisen rangaistuksen tai jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon voidaan todeta vaikuttaneen yhteiseen rangaistukseen kolmasosalla täytäntöönpantavasta rangaistuksesta.¹⁴

Jäljempänä selostetusta korkeimman oikeuden ratkaisusta 2011:93 ilmenee ajattelu, että yhteisen rangaistuksen mittaamisessa on jokin pääsääntö (ehkä kolmasosasääntö), jonka mukaan yhteinen rangaistus on mitattava, mutta että tietyissä tapauksissa rikosten keskinäinen yhteys johtaa pääsäännöstä poikkeamiseen lievempään suuntaan. Vastaavasti korkeimman oikeuden ratkaisussa 2009:1 yhden rikoksen yhteyttä tekosarjan päärikokseen arvioitiin muita ankarammin. Näistä ratkaisuista ei kuten yleensäkin tuomioiden perusteluista kuitenkaan ilmene, mikä on ”normaali” soveltamiskäytäntö.

Käsitykseni mukaan yhteistä rangaistusta harkitessaan varsinkin kokeneet tuomarit, jotka ovat olleet alalla jo ennen yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymistä, ovat uudistuksen jälkeenkin pyrkineet rangaistuksen mittaamisessa noudattamaan aikaisemman konkurrenssijärjestelmän kaltaisia ajatusprosesseja, vaikkakaan tuomioista tai niiden perusteluista ei enää näy yksikkörangaistuksia tai todeta, mitkä rikokset on tehty samalla teolla, mitkä ovat jatkettujen rikosten kaltaisessa suhteessa keskenään tai mistä rikoksista olisi aikaisemmin tuomittu yhteinen vankeusrangaistus ja mistä yhteinen sakkorangaistus.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että rikosten lukumäärä ja vakavuus tuntuvat jokseenkin itsestään selviltä mittaamisperusteilta. Tekojen vakavuutta tai törkeyttä

¹³ Lappi-Seppälä 1992 s. 649. Lappi-Seppälän mukaan mittaamisen tueksi tarjottavat kiinnekohdat ovat tulleet epämääräisemmiksi. Lappi-Seppälä arvioi, että mittaamiskäytännön yhtenäisyys oli vakavasti uhattuna.

¹⁴ Tällaisia avoimesti perusteltuja tuomioita olen löytänyt tietojärjestelmistä esim. tekstihaulla ”vaikutus yhteiseen rangaistukseen”.

on pidetty ehkä ongelmattomimpana. Sen sijaan rikosten välistä yhteyttä on pidetty rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentissa mainituista perusteista kiintoisimpana ja mutkikkaimpana.¹⁵

Yhteisen rangaistuksen erityiset mittaamisperusteet eli rikosten lukumäärä, vakavuus ja keskinäinen yhteys vaikuttavat tai voivat vaikuttaa samanaikaisesti joskus eri suuntiin siten, että oikeudenmukaisena pidettävä lopputulos perustuu kaikkien mittaamiseen vaikuttavien seikkojen tasapuoliseen huomioon ottamiseen. Periaatteessa huomioon on otettava kaikki asiaan vaikuttavat seikat, mutta jollekin perusteelle voi tapauksesta riippuen olla annettava suurempi painoarvo kuin muille. Eri mittaamisperusteet voivat korostua sen mukaan, onko tapauksessa kysymys muutamasta vai suuresta määrästä rikoksia ja onko rikoksilla sellaista keskinäistä yhteyttä, joka vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen.

5. Rikosten lukumäärä

Rikoslain 7 luvun 5 §:ää koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että kun rikosten lukumäärä ja vakavuus on otettava huomioon samanaikaisesti, samassa rikossarjassa voi olla mittaamisessa eri suuntiin vaikuttavia tekijöitä. Jos sarjaan kuuluu useita törkeitä rikoksia, rangaistuksen tulee olla kovempi kuin silloin, kun siihen kuuluu yhden törkeän rikoksen ohella useita vain vähäisiä rikoksia. Toisaalta vähäistenkin rikosten suuri lukumäärä aiheuttaa rangaistuksen koventumisen. Vielä esitöissä on viitattu jatkettun rikoksen käsitteen laajentumisena ilmenneeseen pyrkimykseen oikaista reaalikonkurrensia koskeneiden säännösten synnyttämiä kohtuuttomuuksia. Tähän liittyen erityisenä lieventämisperusteena on pidetty myös sitä, että suuri määrä rikoksia muodostaa kokonaisuuden, jota on kutsuttu rikoskierteeksi.¹⁶

Edellä mainitut rikoslain 7 luvun §:n yksityiskohtaiset perustelut eivät anna kovin selkeää opastusta siihen, miten rikosten lukumäärän oli tarkoitettu vaikuttavan rangaistuksen mittaamiseen. Sen sijaan lakiesityksen yleisperustelut viittaavat siihen, että lukumäärä rangaistuksen mittaamisperusteena korostuu silloin, kun kysymyksessä on suuri määrä vakavuusasteeltaan samanveroisia rikoksia. Hallituksen esityksen mukaan yhdistämisen ei pidä olla kaavamaisista, vaan törkeysasteeltaan samanlaisten rikosten lukumäärän kasvaessa tulisi uuden rikoksen aiheuttaman seuraamuksen lisäyksen pienetä. Jos sarjassa on ennestään kaksi samanveroista murtovarkautta ja siihen lisätään kolmas samanlainen rikos, lisäyksen tulee olla suurempi verrattuna tilanteeseen, jossa aikaisempia rikoksia on 30 ja sarjan jatkoksi löytyy vielä yksi tapaus. Koska lakiesityksen perusteluissa on esitetty tällainen ”lievenevä lisäämisperiaate” ja oletettu, että uusi laki johtaa reaalikonkurrenssitilanteissa kaavamaisesti noudatettua

¹⁵ Lappi-Seppälä 1992 s. 658, Viljanen 1992 s. 88–89.

¹⁶ HE 40/1990 vp. s. 32. Reaalikonkurrenssin ongelmista ja jatkettun rikoksen laajenemisesta HE 40/1990 vp. s. 8, 13.

kolmasosäsääntöä lievempiin tuloksiin, rikosten lukumäärän yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteena on tarkoitettu vaikuttavan siten, että erityisesti vakavuusasteeltaan samanveroisten rikosten lukumäärän ollessa suuri yksittäisen rikoksen aiheuttama lisäys kokonaisrangaistukseen on pienempi kuin jos vastaavien rikosten lukumäärä on pieni.¹⁷

Vähäisten rikosten suuri lukumäärä ei yleensä aiheuta tarvetta lievenevän lisäämisperiaatteen soveltamiseen tilanteissa, joissa tuomittavana olevien rikosten vakavuusaste vaihtelee suuresti. Jos tuomittavana on yksi tai muutama törkeähkö rikos ja suuri lukumäärä huomattavasti lievempiä rikoksia, pelkkä kolmasosäsääntökin voi johtaa siihen, että yhteinen rangaistus määräytyy pääasiassa yhden tai muutaman vakavimman rikoksen perusteella ja lievien rikosten vaikutus yhteiseen rangaistukseen on suhteellisen vähäinen. Lisäksi tällaisissa tapauksissa yhteisen rangaistuksen mittaamisessa voidaan jäljempänä esitetyn tavoin huolehtia siitä, että sakkorikosten vaikutus ei nouse liian suureksi ja että yhdellä teolla tehtyjen ja jatkettujen rikosten luonteisten rikosten keskinäinen yhteys otetaan lain esitöissä tarkoitettulla tavalla lievennyksenä huomioon.

Tukea lievenevän lisäämisperiaatteen noudattamiselle pitkien rikossarjojen kohdalla on saatavissa myös yhteisen rangaistuksen enimmäisaikaa koskevista säännöksistä. Jos ankarin enimmäisrangaistus on esimerkiksi yksi vuosi kuusi kuukautta vankeutta, yhteisen vankeusrangaistuksen enimmäisaika on kolme vuotta kuusi kuukautta vankeutta siitä riippumatta, onko tuomittavana vain kaksi vai kymmeniä rikoksia.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että konkurrenssijärjestelmän edustama rangaistuksen lievennys perustuu ajatukselle, ettei tekijään kohdistuva moite kasva samassa lineaarisessa suhteessa rikosten lukumäärän kanssa.¹⁸ Lappi-Seppälä on viitannut myös aikaisemmassa oikeuskäytännössä todettuun yksikkörangaistusten lyhenemiseen ja yhdistämisen lieventymiseen rangaistusten lukumäärän kasvaessa, sekä edellä mainittuihin uudistuksen tavoitteisiin. Lappi-Seppälä on esittänyt lievenevän lisäämisperiaatteen laskentamalleja ja katsonut, että yhteisen rangaistuksen lähtökohtana olisi edelleen ”ankarimpaan määrääosa muista” kuitenkin siten, että rikosten lisääntyminen olisi otettava huomioon pienentämällä murto-osia¹⁹. Myös Koskinen on katsonut, ettei yhteisen rangaistuksen mittaaminen saisi olla sillä tavoin kaavamaisista, että jokainen uusi lisärikos toisi samansuuruisen lisän rangaistukseen. Koskisen mukaan oikeuskäytännössä seurataankin eräänlaista ”lievenevää lisäämisperiaatetta”, jossa rikosten lisääntyessä jokaisen uuden rikoksen tuoma rangaistuslisä vähitellen alenee²⁰.

Käsitykseni mukaan oikeuskäytännössä noudatetaan nykyisin yhteistä vankeusrangaistusta mitattaessa pääosin kolmasosäsääntöä eli ankarimmin rangaistavasta rikok-

¹⁷ HE 40/1990 vp. s. 10, 16.

¹⁸ Lappi-Seppälä 1992 s. 638 s, Koskinen 2008 s. 189.

¹⁹ Lappi-Seppälä 1992 s. 670–675; alaviitteessä 32 Lappi-Seppälä viittasi myös hovioikeudenpresidentti Keijo Heikolan lakivaliokunnalle 1980 antamassa lausunnossa esitettyyn malliin.

²⁰ Koskinen 2008 s. 189.

sesta tuomittavaan rangaistukseen lisätään kolmasosa muiden rikosten rangaistuksista. Rangaistuksia harkittaessa ei liene tunnettu suurta tarvetta käyttää monimutkaisia lievenevän lisäämisperiaatteen laskentamalleja, koska niin pitkät rikossarjat, että kolmasosasääntö johtaisi kohtuuttoman ankaraan rangaistukseen, ovat käytännössä harvinaisia. Tapaukset vaihtelevat myös rikosten vakavuuden ja keskinäisen yhteyden suhteen niin paljon, että laskentakaavoja käytettäessä rikosten lukumäärä voisi saada muihin mittaamisperusteisiin verrattuna liian suuren merkityksen.

Tiedossani ei ole, että oikeuskäytännössä olisi juurikaan sovellettu varsinaisia lievenevän lisäämisperiaatteen laskentamalleja. Jos tuomittavana olevien rikosten suuren lukumäärän vuoksi yhteinen rangaistus tuntuu muodostuvan kohtuuttoman ankaraksi, oikeudenmukaiseen lopputulokseen voidaan päästä myös siten, että tarkkoja laskentakaavoja käyttämättä lievennetään yhteisen rangaistuksen mittaamista arvionvaraisesti pienentämällä ankarimpaan rangaistukseen lisättävää muiden rangaistusten osuutta.²¹

Rikosten lukumäärän vaikutuksesta yhteisen rangaistuksen mittaamiskäytäntöön on nykyisin jokseenkin mahdoton saada tarkkoja tilastotietoja, koska enää ei määrätä yksikkörangaistuksia, joiden yhdistämiskäytäntö oli aikaisemmin selvitettävissä yksinkertaisesti laskemalla. Todennäköisesti ainakin osa tuomareista noudattaa edelleen samansuuntaista lieventämistä kuin vuoden 1990 hallituksen esityksessä mainitussa vuosilta 1983–1986 tehdyssä tutkimuksessa oli todettu²², mutta käytäntö lienee aikaisempaa epäyhtenäisempi.

Olen käräjätuomarina 2000-luvun alussa käsitellyt varkaussarjaa, joka koostui yli sadasta automurrosta, joissa pääkaupunkiseudulla oli muutaman kuukauden aikana anastettu pysäköidyistä autoista noin 1.000–2.500 euron arvoisia kannettavia tietokoneita. Arvioimme, että kustakin teosta olisi erikseen voitu määrätä keskimäärin noin 60 päivän vankeusrangaistus. Kolmasosasääntö olisi johtanut noin 2000 päivän eli yli viiden vuoden vankeusrangaistukseen. Sellaista ei olisi ollut edes mahdollista tuomita, koska rikoslain 7 luvun 2 §:n mukainen enimmäisrangaistus varkaussarjasta on 3 vuotta 6 kuukautta. Eri vaihtoehtoja punnituaamme päädyimme pitämään tässä tapauksessa oikeudenmukaisena seuraamuksena yhteistä 2 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistusta.

Oikeuskirjallisuudessa esitetyt lievenevän lisäämisperiaatteen laskentamallit olisivat edellä mainittuun tapaukseen sovellettuina myös johtaneet noin 2,3–2,5 vuoden pituiseen yhteiseen vankeusrangaistukseen.

²¹ Myös oikeuskäytännön tilastolliset tarkastelut viittaavat siihen, että rikosten lisääntyessä yhteiseen rangaistukseen sisältyvät määräosat pienenevät lievenevän lisäämisperiaatteen edellyttämällä tavalla (ks. Hinkkanen & Lappi-Seppälä 2011 s.364–367). Siitä ei ole selvitystä, kuinka suuri osa tästä lievennyksestä perustuu aiemman jatkettun rikoksen kaltaisille yhdistelmille.

²² HE 40/1990 vp. s. 10, Lappi-Seppälä 1992 s. 668–669.

6. Rikosten vakavuus

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että rikosten vakavuus tuntuu jokseenkin itseltään selvältä yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteelta. Viljanen on todennut, että rikoslain 7 luvun 5 §:ssä mainittu rikosten vakavuus on paljolti yhtenevä rikoslain 6 luvun 1 §:ssä mainittujen vahingollisuuden ja vaarallisuuden kanssa.²³ Lappi-Seppälä on esittänyt, että tekojen törkeyden painottamisella on pyritty välttämään kokonaisarvioinnin keskittymistä tekijärikosoikeudellisiin seikkoihin.²⁴

Rikosten vakavuutta yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteena voidaan ehkä tulkita niin, että lähtökohtana pidettävän törkeimmän rikoksen lisänä muut vakavat rikokset voivat vaikuttaa yhteisen rangaistuksen kokonaismäärään suhteellisestikin enemmän kuin rikossarjaan kuuluvat vähäiset rikokset. Jos tuomittavana on kaksi törkeää rikosta, on kohtuullista mitata yhteinen rangaistus suhteellisen ankarasti. Sen sijaan on tavallista, että törkeän rikoksen tutkinnan yhteydessä tulee ilmi vähäisempiä rikoksia, joilla ei katsota olevan juurikaan vaikutusta yhteisen rangaistuksen määrään²⁵.

KKO 2001:108: Käräjäoikeus oli tuominnut 18-vuotiaan henkilön yhteensä 17 rikoksesta yhteiseen 8 kuukauden vankeusrangaistukseen, jonka sijasta oli määrätty yhdyskuntapalvelua. Vakavimpana rikoksena pidetyssä ryöstössä oli käytetty käräjäoikeuden mukaan järjetöntä väkivaltaa. Siinä kuten myös tekijän syyksi luetuista kahdeksasta pahoinpitelystä useissa oli potkittu maassa makaavaa uhria. Ryöstön asianomistajien valituksesta Itä-Suomen hovioikeus katsoi, ottaen huomioon erityisesti syyksi luettujen väkivaltarikosten tekotavan ja niissä käytetyn väkivallan laadun, ettei tuomittu rangaistus ollut oikeudenmukaisessa suhteessa rikosten vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikoksista ilmenevään syyllisyyteen. Tämän vuoksi hovioikeus korotti syyksi luetuista rikoksista tuomitun rangaistuksen 1 vuodeksi 6 kuukaudeksi vankeutta. Korkein oikeus totesi asiassa olevan kysymys rangaistuksen mittaamisen ohella siitä, onko hovioikeus voinut korottaa yhteistä vankeusrangaistusta ottamalla huomioon myös yhteisen rangaistuksen perusteena olevien muiden väkivaltaa sisältäneiden rikosten tekotavan ja noissa rikoksissa käytetyn väkivallan laadun. Korkeimman oikeuden mukaan tuomioistuimen on katsoossaan, että korotettavaksi vaadittu yhteinen rangaistus on liian alhainen, rikoslain 7 luvun 5 §:n säännöstä noudattaen muodostettava uusi yhteinen rangaistus, vaikka muutoksenhaku koskisi vain jotakin tai joitakin niistä rikoksista, joista yhteinen rangaistus määrätään. Siten tällöinkin on arvioitava kaikkien samalla kertaa syyksi luettujen rikosten lukumäärää, vakavuutta ja keskinäistä yhteyttä.

Viljanen on kritisoinut ratkaisua esittäen vaihtoehdon, että hovioikeuden olisi tullut harkita ensin, millaisen rangaistuksen tekijä olisi ryöstöstä ansainnut. Sitten olisi tullut muodostaa yhteinen rangaistus siten, että muutoksenhaun ulkopuolelle jääneiden

²³ Viljanen s. 88.

²⁴ Lappi-Seppälä 1992 s. 658.

²⁵ Lappi-Seppälän 2000 s. 376 esittämän esimerkin mukaan teräaseen luvaton hallussapitoa koskeva rike on käytännössä vailla merkitystä tuomittaessa tekijä taposta.

rikosten osalta hovioikeuden olisi tullut parhaansa mukaan pyrkiä arvioimaan ja säilyttämään käräjäoikeuden mittaamisratkaisu²⁶.

Mainittu ratkaisu osoittaa, että muutoksenhakutuomioistuimen on harkittava kaikkien niiden rikosten muodostamaa kokonaisuutta, joista yhteinen rangaistus on muodostettava, vaikka valituksessa on kysymys vain osasta alemman oikeuden syyksi lukemista erillisistä rikoksista. Valituksen kohteena olevien rikosten rangaistavuuden harkitsemisen lisäksi tuomioistuimen on huolehdittava siitä, että yhteinen rangaistus on oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentissa mainittuihin yhteisen rangaistuksen erityisiin mittaamisperusteisiin eli rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen. Näistä perusteista kysymyksessä olevassa tapauksessa korostui väkivaltaa sisältäneiden rikosten vakavuus, mutta toistuneiden väkivaltarikosten tekotapaa ja väkivallan laatua voidaan pitää myös sellaisena rikosten keskinäisenä yhteytenä, joka osoittaa suurempaa moitittavuutta kuin satunnainen syllistyminen erilaisiin väkivaltarikoksiin.

6.1 Sakkorikoksista

Rikoslain 7 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan samalla kertaa tuomittavista rikoksista voidaan tuomita joko kaikista yhteinen vankeusrangaistus tai joistakin niistä yhteinen vankeusrangaistus ja sen ohella muista rikoksista sakkoa. Saman luvun 3 §:n 1 momentin mukaan jos samalla kertaa on tuomittava kahdesta tai useammasta rikoksesta sakkorangaistus, tekijä tuomitaan yhteiseen sakkorangaistukseen. Rikoslain 7 luvun 5 §:ää on sovellettava sekä yhteisen vankeusrangaistuksen että yhteisen sakkorangaistuksen mittaamiseen.

Yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirryttäessä lain esitöissä katsottiin, että uudistuksen ei tulisi johtaa siihen, että sakkojen sijasta ryhdyttäisiin yleisemmin tuomitsemaan vankeutta. Sakkorikosten rangaistusten sisällyttämistä yhteiseen vankeusrangaistukseen pidettiin hyväksyttävänä lähinnä silloin, kun se oli tuomitun edun mukaista. Sen sijaan ei pidetty hyväksyttävänä vankeusrangaistuksen tuomitsemista sakkorikoksista vain sillä perusteella, että jostakin samalla kertaa tuomittavasta rikoksesta on tuomittava vankeusrangaistus.²⁷ Tämä hallituksen esityksessä ilmaistu tavoite ei näytä toteutuneen. Oikeuskäytännössä tuomitaan nykyisin lähes aina rikoslain 7 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla vain yhteinen vankeusrangaistus, jos ankarimmin rangaistavasta rikoksesta seuraisi vankeutta²⁸. Tämä lieneekin syytetyn edun mukaista, elleivät sakkorikokset vaikuta kovin paljon yhteistä vankeusrangaistusta korottavasti.

²⁶ KKO:n ratkaisut kommentein 2001 s. 305.

²⁷ HE 40/1990 vp. s. 28.

²⁸ Tätä varsin vakiintunutta käytäntöä ei yleensä mainita tuomioissa eikä sitä juuri kyseenalaisteta valituksissakaan. Käytäntöön on kuitenkin viitattu Kouvolan HO:n ratkaisujen 8.12.2009 1207 ja 24.5.2011 523 perusteluissa.

Koska vankeus on sakkoa selvästi ankarampi rangaistuslaji, on kohtuullista, että sakkorikokset vaikuttavat vähäisemmän vakavuutensa takia yhteiseen vankeusrangaistukseen selvästi lievemmin kuin rikokset, joista olisi erikseenkin tuomittava vankeutta.

Johtoa sen arvioimiseen, minkä verran sakkorikokset saisivat enintään vaikuttaa yhteiseen vankeusrangaistukseen, voidaan saada sakolla sovitettavien rikosten vaikutuksesta vankeusrangaistuksen maksimiin, samalla kerralla tuomittavien päiväsakkojen enimmäismäärästä ja sakon muuntosuhteesta. Rikoslain 7 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan sellaiset rikokset, joista voi seurata vain sakkoa, saavat korottaa yhteisen rangaistuksen enimmäismäärää vain yhdellä kuukaudella. Saman luvun 3 §:n 2 momentin mukaan yhteinen sakkorangaistus saisi olla enintään 240 päiväsakkoa. Muunnettaessa sakkoja vankeudeksi kolmea päiväsakkoa vastaa nykyisin yhden päivän vankeus. Muuntorangaistuksen pituus on kuitenkin enintään 60 päivää.

Jotta rikokset, joista erikseen tuomittaisiin vain sakkoa, eivät vaikuttaisi liian paljon yhteiseen vankeusrangaistukseen, tuntuu kohtuulliselta, että sakkorikosten vaikutus yhteiseen vankeusrangaistukseen saisi yleensä olla enintään yksi kuukausi.²⁹

Rikoksista on määrättävä *yhteinen sakkorangaistus*, jos samalla kertaa tuomittavana olevista rikoksista ei ole syytä tuomita vankeutta. Tuolloin rikoslain 7 luvun 5 §:ää on sovellettava yhteisen sakkorangaistuksen mittaamiseen. Myös yhteisen sakkorangaistuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen, joten muun muassa rikosten yksitekoisuus vaikuttaa mittaamisessa lieventävästi.

Lain esitöiden mukaan yhtenäisrangaistusjärjestelmä sallii lieventää seuraamusten aritmeettisesta yhteenlaskemisesta aiheutuneita kohtuuttomuuksia. Tällä viitattiin aikaisempaan järjestelmään, jossa sakot laskettiin täysin määrin yhteen.³⁰ Yhteenlaskettulle sakkorangaistukselle ei ollut aikaisemmin enimmäismäärää. Näin ollen, tosin harvoin, samalla kertaa tuomitut yhteenlasketut sakot saattoivat olla jopa useiden satojen päiväsakkojen määräisiä.

Viljanen on viitannut lain esitöihin, joiden mukaan tarkoitus ei ollut yleisesti lieventää rangaistuskäytäntöä, ja katsonut, että kaikissa tapauksissa ei ole syytä poiketa siitä, mihin aikaisemman tyyppinen yhteenlaskemisperiaate olisi johtanut. Viljasen mukaan kohtuuttomina oli voitu pitää tapauksia, joissa päiväsakkojen yhteenlaskettu lukumäärä oli noussut satoihin, mutta kohtuutonta ei ollut, että esimerkiksi kolmesta rikoksesta oli tuomittu yhteensä 90 päiväsakkoa.³¹ Lappi-Seppälä on esittänyt, että aikaisempi sakkojen täysimääräinen yhteenlaskeminen huomioon ottaen yhteisen sakkorangaistuksen muodostaminen voisi tapahtua lisäämällä ankarimpaan aluksi puolet muista ja tämän jälkeen pienentämällä lisättävän osan kokoa.³²

²⁹ Viljanen s. 98; tosin Viljasen mukaan tämä johtopäätös ei ole ehdoton.

³⁰ HE 40/1990 vp. s. 26.

³¹ Viljanen s. 97.

³² Lappi-Seppälä 1992 s. 677.

Voimassa olevan rikoslain 7 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan yhteinen sakkorangaistus saa olla enintään 240 päiväsakkoa. Jos sakot laskettaisiin täysimääräisesti yhteen, tämä katto voisi tulla varsin useassa tapauksessa vastaan. Jotta asteikkoa riittäisi myös lukuisista rikoksista määrättäviin yhteisiin sakkorangaistuksiin, lienee yhteisen sakkorangaistuksen mittaamisessa syytä noudattaa voimakkaasti lievenevää lisäämisperiaatetta, jos päiväsakkojen lukumäärä muuten kasvaisi suureksi.

7. Rikosten keskinäinen yhteys

Rikosten välinen yhteys rangaistuksen mittaamisperusteena viittaa siihen, että rangaistusta mitattaessa on samanaikaisesti harkittava kahden tai useamman rikoksen rangaistusarvoa ja että näiden rikosten välisen yhteyden laatu vaikuttaa jollakin tavoin yhteiseen rangaistukseen. Rikoslain 7 luvun uudistamisen esitöistä ilmenee, että rikosten keskinäisellä yhteydellä on tarkoitettu viitata lähinnä aikaisemman rikoslain 7 luvun ja oikeuskäytännön mukaisiin konkurrenssimuotoihin. Hallituksen esityksessä mainittiin tässä yhteydessä aikaisemman lain mukainen ideaalikonkurrenssi ja jatkettu rikos sekä jatkettun rikoksen käsitteen laajentuminen oikeuskäytännössä. Vaikka yhteisen rangaistuksen käyttöön ottamisen yhteydessä luovuttiinkin konkurrenssimuotojen erottelusta, aikaisemmilla rikosten yhtymistä koskevilla periaatteilla oletettiin säilyvän merkitystä mittaamiskäytännön ohjeena.

Aikaisempiin konkurrenssimuotoihin verrattuna nykyisessä laissa tarkoitettu rikosten keskinäinen yhteys on ensivaikutelmaltaan yksinkertaisempi, mutta oikeastaan monimuotoisempi, koska yhteys voi käsittää myös muunlaisen suhteen rikosten välillä kuin sen, että rikokset on tehty samalla teolla tai samantyyppisiä rikoksia on toistettu useita kertoja lyhyen ajan kuluessa. Esimerkkitalanteina hallituksen esityksessä on mainittu muun muassa rikoksen tekeminen toisen rikoksen edistämiseksi tai salaamiseksi ja rikosten välinen suhde, joka osoittaa rikollisen toiminnan suunnitelmallisuutta. Aikaisemmasta ideaalikonkurrenssista ja jatkettusta rikoksesta poiketen uusi ”keskinäinen yhteys” voi johtaa tapauskohtaisesti ankarampaan tai lievempään rangaistukseen kuin vanha järjestelmä, koska samalla teolla tehtyjen rikosten enimmäisrangaistus ei rajoitu ankarimpaan sovellettavaan säännökseen eikä ohjeena enää ole edes, että ankarimpaan yksikkörangaistukseen olisi lisättävä enintään puolet (tai kolmasosa) muista rangaistuksista. Nykyisen lain mukaan lähtökohtana on ankarimmin rangaistavasta rikoksesta tuomittava rangaistus, mutta eri rikoksista on mitattava yhteinen rangaistus, joka on oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten keskinäiseen yhteyteen.

Pidän lähtökohtana, että rikoslain 7 luvun 5 §:ssä tarkoitettu rikosten keskinäinen yhteys viittaa kaikenlaisiin usean rikoksen tilanteisiin, jotka ovat samalla kertaa tuomittavana. Löyhimmillään yhteys on eri tilanteissa tehtyjen toisistaan riippumattomien rikosten välillä, jos rikokset vain sattumalta joutuvat tuomittaviksi samassa oikeudenkäynnissä. Tiiviimpi yhteys on samaan rikossarjaan tai rikoskierteeseen kuuluvien te-

kojen välillä. Vielä tiiviimpi yhteys on, jos rikokset on tehty samalla teolla. Samalla teolla tehtyjen tai lyhyin väliajoin peräkkäin tehtyjen rikosten keskinäisen yhteyden toisena ääripäänä voidaan pitää lainkonkurrensia ja tilannetta, jossa peräkkäiset osateot katsotaan vain yhdeksi rikokseksi, kuten esimerkiksi yhdeksi maksuvälinepetokseksi katsottu useampikertainen maksuvälineen luvaton käyttäminen.

7.1 Rikosten välinen yhteys lieventämisperusteena

Jatkettua rikosta ja ideaalikonkurrensia vastaavat tilanteet arvioidaan yleensä lievemmin kuin aikaisemmin reaalikonkurrensiksi katsotut tilanteet. Lappi-Seppälän mukaan aiempien jatkettujen rikosten osalta tulee sovellettavaksi mittaamisessa yleisesti vaikuttava ”jatkuoajattelu”³³. Mitä läheisempi on tekojen välinen yhteys, sitä lievempi on suhtautuminen. Mitä lähemmäs edetään aikaisempaa reaalikonkurrensia, sitä ankarampi on suhtautuminen. Rikoskokonaisuuden törkeysarvostelussa tulee kiinnittää huomiota ennen kaikkea tekopäätösten erillisyyteen, tekojen motivaatioyhteyteen, tekojen ajalliseen, paikalliseen ja laadulliseen yhteyteen sekä uhrin vaihtumiseen etenkin milloin kyse on ”korkeasti henkilökohtaisista oikeushyvistä” kuten henki, terveys, kunnia ja vapaus. Tekopäätösten erillisyys, perustunnusmerkistön eroavuudet ja kohdistuminen eri uhrien henkilöön liittyviin oikeushyviin jne. johtavat rangaistuksen ankaroitumiseen. Lappi-Seppälä mainitsee lieventävinä perusteina rikoskierteen, esi- ja jälkitekoja lähellä olevat tilanteet ja rikoksen tekemisen toisen edistämiseksi tai salaamiseksi. Lappi-Seppälä on esittänyt kaavion eri konkurrenssimuotojen kaltaisten tilanteiden vaikutuksesta rikoskokonaisuuden moitearvosteluun³⁴.

Tapauksissa, joissa rikosten välinen yhteys on löyhä, yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamisen lähtökohtana voitaneen pitää vanhaa kolmasosasääntöä, jolloin harvinaan, millainen rangaistus kustakin rikoksesta olisi tuomittava, ja muodostetaan yhteinen rangaistus lisäämällä ankarimpaan rangaistukseen kolmasosa muista. Tätä kantaa voidaan perustella aikaisemmalla noudatetulla rangaistusten yhdistämiskäytännöllä ja lain esitöissä ilmaistulla tarkoituksella, jonka mukaan tavoitteena ei ollut rangaistuskäytännön yleinen koventaminen tai lieventäminen. Toisaalta yhtenäisrangaistusjärjestelmällä oli tarkoitus päästä eroon konkurrenssimuotojen erottelusta ja yksikkörangaistusten määrittelemisestä sekä selvästi väljentää kolmasosasääntöä. Laissa ei enää määrätä, että ankarimpaan rangaistukseen olisi lisättävä jokin osa muista vaan että yhteinen rangaistus on mitattava siten, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa laissa määrättyihin mittaamisperusteisiin. Yhteistä rangaistusta mitattaessa on pyrittävä aikaisempaa enemmän kokonaisrangaistukseen, joka olisi oikeudenmukaisessa ja kohtuullisessa suhteessa tuomittavana olevien rikosten kokonaisuuteen³⁵.

³³ HE 40/1990 vp. s. 32, Lappi-Seppälä 2000 s. 392, 2002 s. 424.

³⁴ Lappi-Seppälä 1992 s. 677.

³⁵ HE 40/1990 vp. s. 31.

Lain esitöissä arvioitiin, että uusi laki johtaisi kaavamaisista kolmasosasaäntöä jossakin määrin lievempiin rangaistuksiin, mutta saattaa johtaa yksin teoin tehtyjen rikosten osalta jonkin verran ankarampiin rangaistuksiin³⁶.

Jos rikosten välinen yhteys on tiivis eli rikokset on tehty lyhyin väliajoin, niillä on yhteinen tarkoitus tai päätöksentekotilanne tai ne on tehty kokonaan tai osaksi yhdellä teolla, rikosten välinen yhteys on yleensä yhteisen rangaistuksen mittaamisessa lieventävä seikka. Tästä pääsäännöstä on kuitenkin myös poikkeuksia.

Hallituksen esityksen mukaan mitattaessa yhteistä rangaistusta rikossarjasta, johon kuuluvat rikokset ovat reaalikonkurrenssissa keskenään, saadaan ohjetta käytännöstä, joka oli muodostunut jatketuista rikoksista käsitteen laajentuneessa merkityksessä. Erityisenä lieventämisperusteena katsottiin voitavan pitää myös sitä, että suuri määrä rikoksia muodosti rikoskierteeksi kutsutun kokonaisuuden. Tällaiseen rikoskierteseen katsottiin voitavan rinnastaa sellainen rikosten keskinäinen yhteys, jossa toinen rikos on tehty toisen edistämiseksi tai salaamiseksi. Esimerkkinä hallituksen esityksessä mainittiin tilanne, kun rikoksesta epäilty pakoaan edistääkseen esiintyy väärällä nimellä syyllistyen viranomaisen erehdyttämiseen.³⁷

Rikosten yksitekoisuus ja jatkettun rikoksen luonteinen suhde ovat lain esitöissä tarkoitettuja yleisimpiä ja merkittävimpiä perusteita poiketa normaalista yhteisen rangaistuksen mittaamiskäytännöstä lievempään suuntaan, vaikka nykyisessä oikeuskäytännössä tällaisia perusteita mainitaankin vain harvoin rangaistusten perusteluissa. Kouvolan hovioikeuden käytännöstä olen havainnut seuraavat kaksi julkaisematonta ratkaisua, joista jälkimmäinen on hovioikeuden sisäisessä oikeustapauskortistossa:

Kouvolan HO 18.5.2000 452: Syyksi luetut rikokset muodostavat pääosaltaan neljä tekokokonaisuutta, joihin on kuulunut muun muassa auton luvaton käyttöön ottaminen ja autossa olleen irtaimen omaisuuden anastaminen. Näiden tekokokonaisuuksien osalta tekijän kokonaissyylisyyttä on arvioitava lievemmin kuin siinä tapauksessa, että hänen tekonsa olisivat toisiinsa nähden täysin erillisiä. Edellä mainittuihin seikkoihin ja yleiseen rangaistuskäytäntöön nähden käräjäoikeuden tuomitsema rangaistus on liian ankara.

Mainitussa tapauksessa hovioikeus alensi yhteisen rangaistuksen yhdestä vuodesta 7 kuukaudeksi vankeutta. Alentaminen perustui osaksi aikaisemman rangaistuksen huomioon ottamiseen rikoslain 7 luvun 6 §:n nojalla.

Kouvolan HO 27.4.2011 442: Rangaistuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten keskinäiseen yhteyteen. Moituttavin syyksi luetuista rikoksista on kohdassa 27 tarkoitettu varkaus, josta hovioikeuden arvion mukaan yksinään olisi määrättävä neljän kuukauden vankeusrangaistus. A:n syyksi on lisäksi luettu useita keskenään samalla teolla tai samassa tilaisuudessa lyhyin väliajoin tehtyjen osaksi melko vähäistenkin rikosten kokonaisuuksia, joista kustakin erikseen olisi hovioikeuden arvion mu-

³⁶ HE 40/1990 vp. s. 15–16.

³⁷ HE 40/1990 vp. s. 32.

kaan määrättävä 3–4 kuukauden vankeusrangaistus. Hovioikeus pitää tällaisena kokonaisuutena kohdissa 15 ja 16 mainittuja viittä varkautta ja kolmea varkauden yritystä, joissa A on tunkeutunut asunto-osakeyhtiön kellaritiloihin ja anastanut tai yrittänyt anastaa omaisuutta yhteensä kahdeksasta kellarikomerosta. Huomioon ottaen syyksi luettujen rikosten vakavuus, lukumäärä ja keskinäinen yhteys hovioikeus katsoo, että oikeudenmukainen yhteinen rangaistus on yksi vuosi vankeutta. Käräjäoikeus oli tuominut yhden vuoden 4 kuukautta vankeutta.

Tässä tapauksessa kaikkiaan 35 rikosta muodostivat 10 yhdellä teolla tehtyä tai jatkettua rikoksen tyyppistä tekokokonaisuutta. Kuhunkin kokonaisuuteen kuuluvat rikokset oli tehty keskenään samana päivänä tai samana yönä. Hovioikeus viittasi perusteluissaan rikoslain 7 luvun 5 §:n esitöihin, joiden mukaan aikaisemmillä rikoksen yhtymistä koskevilla periaatteilla on edelleen merkitystä mittaamiskäytännön ohjeena.

Edellä mainituista tapauksista varsinkin jälkimmäisessä hovioikeus näyttää arvioineen ensin, millaiset ”yksikkörangaistukset” olisi voitu määrätä tekosarjaan sisältyvistä aikaisemman konkurrenssijärjestelmän mukaisista yksin teoin tehtyjen ja jatkettua rikoksen luonteisten rikosten kokonaisuuksista, jos niistä olisi muodostettu yhteiset rangaistukset rikoslain 7 luvun säännösten mukaan. Tällä ajattelutavalla yksitekoisuudesta ja jatkettua rikoksen luonteisesta rikosten keskinäisestä yhteydestä aiheutuva lievennys muodostuisi siitä, että eri rikoskokonaisuuksien lievempien rikosten osalta kolmasosasääntö tulisi sovelletuksi kahteen kertaan. Lievempien rikosten vaikutus yhteiseen rangaistukseen olisi vain $1/3 \times 1/3 = 1/9$ eli yhdeksäsosa siitä, mitä noista rikoksista olisi erikseen tuomittava.

Mielestäni hovioikeuden perusteluista ilmenevä tapa arvioida rikoksia niiden keskinäisen yhteyden perusteella kokonaisuuksina on luontevaa tapauksessa, jossa rikoksista suuri osa on tehty keskenään samalla teolla tai niiden välillä on muunlainen yhteisen rangaistuksen mittaamiseen vaikuttava yhteys. Myös aikaisemmin käsitellyt lievenevän lisäämisperiaatteen laskentamallit olisivat voineet tässä tapauksessa johtaa jokseenkin samaan lopputulokseen, koska kymmenen tekokokonaisuuden ankarimmin rangaistavien rikosten jälkeen lievempien rikosten vaikutus yhteiseen vankeusrangaistukseen olisi ollut vain kymmenesosa siitä, mikä niistä olisi tuomittu erikseen. Lievenevän lisäämisperiaatteen tapainen laskeminen ei kuitenkaan ole luontevaa tapauksessa, jossa rikokset voidaan niiden keskinäisen yhteyden perusteella helposti ryhmitellä muutamaksi kokonaisuudeksi.

Itä-Suomen HO 6.5.2004 575: Huoneistopalon syyttämällä eli samalla teolla tehdyt surma ja törkeä tuhotyö; hovioikeus katsoi tuhotyön osalta lieventämisperusteeksi tekijän toiminnan seurausten rajoittamiseksi. Yhteisen 7 vuoden vankeusrangaistuksen mittaamisperusteista hovioikeus mainitsi rikosten vakavuuden ja keskinäisen yhteyden, mutta ei lukumäärää.

Edellä mainitussa tapauksessa hovioikeus lienee yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteita punnitessaan tarkoittanut, että rikosten välinen yhteys eli niiden tekeminen samalla teolla vaikutti lieventävästi, mutta että seurausten rajoittamisesta huolimatta

törkeä tuhotyö oli niin vakava, että myös sillä tuli olla tuntuva vaikutus yhteiseen vankeusrangaistukseen.

Rikosten välinen yhteys saattaa olla yhteisen rangaistuksen mittaamisessa lieventävä seikka myös sellaisissa tilanteissa, joissa rikoksia ei ole tehty samalla teolla tai ne eivät ole aikaisemmassa rikoslain 7 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tai oikeuskäytännössä laajennetulla tavalla saman rikoksen jatkamista. Nykyisen lain esitöissä mainittiin tällaisina tilanteina rikoskierre sekä rikoksen tekeminen toisen rikoksen edistämiseksi tai salaamiseksi.

Tapauksessa KKO 2011:93 korkein oikeus otti perustelujen kappaleessa 18 yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi yhtiön velkojatahoon kohdistuneesta törkeästä velallisen epärehellisuudesta tuomittavan rangaistuksen. Yhtiön verotuksessa täyttynyt törkeä veropetos oli otettava huomioon yhteisessä rangaistuksessa rikoslain 7 luvun 5 §:n *normaalin soveltamiskäytännön* mukaisesti. Sen sijaan korkein oikeus katsoi, että tekijän henkilökohtaisessa verotuksessa toteutettu törkeä veropetos ja yhtiön kirjanpitoon liittynyt kirjanpitorikos olivat liittyneet kiinteästi edellä mainittuihin rikoksiin ja pyrkimykseen estää niiden ilmitulo. Sen vuoksi rikosten keskinäinen yhteys oli otettava vähentävänä seikkana huomioon *näistä rikoksista* yhteistä rangaistusta mitattaessa.

Mainitussa tapauksessa rikosten keskinäinen yhteys on otettu huomioon varsin eritellysti. Päärikoksilla (kohdat 1 ja 4) ei katsottu olleen keskenään sellaista yhteyttä, joka olisi vaikuttanut yhteiseen rangaistukseen normaalikäytännöstä poikkeavasti. Sen sijaan kahden muun rikoksen (kohdat 2 ja 5) katsottiin liittyvän kohdissa 1 ja 4 mainittujen rikosten salaamispyrkimykseen siten, että kohtien 2 ja 5 vaikutus yhteiseen rangaistukseen oli normaalikäytäntöä vähäisempi. Korkein oikeus on tässä tapauksessa myös eritellyt alentamisperusteiden vaikutusta: syytteen osittainen tutkimatta jättäminen 2 kuukautta, merkittävä vahinkojen korvaaminen 3 kuukautta. Koska hovioikeuden tuomitsemaa yhteistä rangaistusta alennettiin vain viidellä kuukaudella, korkeimman oikeuden tuomion perusteluissa mainitulla rikosten keskinäisellä yhteydellä ei näyttäisi olleen tässä tapauksessa yhteistä rangaistusta konkreettisesti alentavaa vaikutusta. Ratkaisun merkitys on lähinnä periaatteellinen: kysymyksessä olevan tyyppisessä tapauksessa yhteistä rangaistusta harkittaessa päärikosten salaamiseksi tehtyjen rikosten yhteys päärikoksiin on otettava huomioon lieventävänä seikkana, mutta muiden rikosten suhde vaikuttaa yhteiseen rangaistukseen ”normaalin käytännön” mukaisesti.

Tapauksessa KKO 2011:35 oli kysymys muun muassa siitä, oliko törkeää veropetosta pidettävä sellaisena velallisen epärehellisyysrikokseen elimellisesti liittyvänä hyödyn hyödyntämistapana, että sitä olisi perusteltua pitää erikseen rankaisemattomana jälkitekona (perustelujen kappale 20). Korkein oikeus tuomitsi syytetyin törkeän velallisen epärehellisuuden lisäksi törkeästä veropetoksesta, kun tämä oli jättänyt ilmoittamatta yhtiöstä ilman hyväksyttävää syytä nostamansa varat henkilökohtaisessa verotuksessaan. Perusteluissaan korkein oikeus mainitsi ottaneensa huomioon rikosten keskinäisen yhteyden ilmeisesti lieventävänä seikkana kuten tapauksessa KKO 2011:93.

7.2 Rikosten välinen yhteys koventamisperusteena

Rikosten keskinäinen yhteys voi olla myös rangaistuksen koventamisperuste. Näin on lain esitöissä katsottu olevan muun muassa silloin, kun rikollinen toiminta osoittaa suunnitelmallisuutta tai kun kysymys on liigarikollisuudesta. Hallituksen esityksessä on lisäksi todettu, että ideaalikonkurrensia koskenut rangaistuksen mittaamista, jonka mukaan pohjaksi oli otettava ankarin rikoksista tuomittavista rangaistuksista ja muut rikokset otetaan huomioon rangaistusta korottavana tekijänä, ei kaikissa tapauksissa sellaisenaan sovellu. Näin on katsottu olevan esimerkiksi silloin, kun kuolemantuottamus on ideaalikonkurrensissa muun rikoksen kanssa. Tuolloin on pakostakin ajateltava noita rikoksia yhtenä kokonaisuutena ja määrättävä siitä rangaistus ilman edellä mainitunlaista ajatusoperaatiota.³⁸

Jo kauan ennen yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymistä oli katsottu, että tällainen kokonaisarvostelua vaativa tilanne on käsillä liikenneonnettomuuksien yhteydessä, jos törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen tai törkeään rattijuopumukseen syyllistynyt on aiheuttanut toisen henkilön kuoleman. Koskinen katsoi jo 1970-luvulla, että on vaikea nähdä, kuinka tuomioistuin aina voisi arvostella ideaalikonkurrensissa olevia rikoksia (joista oli silloinkin tuomittava yhteinen rangaistus) irrallisina, ikään kuin muita samalla kertaa toteutettuja rikoksia ei olisi tapahtunutkaan. Koskinen kysyi, onko rattijuoppouden ja kuolemantuottamuksen ollessa ideaalikonkurrensissa realistista kuvitella, että tuomari voisi harkita, mikä olisi kuolemantuottamusta *sinänsä* vastaava rangaistus. Koskinen katsoi rattijuoppouden kuuluvan niin kiinteästi yhteyteen kuolemantuottamuksen kanssa, että tuomioistuin väkisinikin muodostaa tietyn kokonaisarvion koko toiminnan rangaistavuudesta³⁹.

Erilaiset liikennejuopumuksen, liikenneturvallisuuden vaarantamisen ja kuolemantuottamuksen yhdistelmät saattavat muodostaa kokonaisuuksia, jotka ovat moitittavuudeltaan ja rangaistavuudeltaan yhtä paljon tai ehkä jopa enemmän kuin osiensa summa. On huomattava, että rikoslain 7 luvun 5 §:n mukaan ankarimmin rangaistavaa rikosta ja siitä seuraavaa rangaistusta ei tarvitse mainita eikä siihen tarvitse lisätä vain määräosia muista rangaistuksista. Lähtökohdaksi on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta olisi tuleva ankarin rangaistus, ja määrättävä oikeudenmukainen yhteinen rangaistus. Yhteisen rangaistuksen enimmäismäärä on rikoslain 7 luvun säännösten mukaan suurempi kuin minkään tuomittavana olevan rikoksen enimmäisrangaistus ja yleensä myös suurempi kuin yksittäisistä rikoksista erikseen tuomittavat rangaistukset yhteenlaskettuina, ellei samalla kertaa tuomittavien rikosten lukumäärä

³⁸ HE 40/1990 vp. s. 32.

³⁹ Koskinen 1973 (Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä) s. 105. Koskinen on esittänyt myös yleisluontoisempia yhtenäisrangaistusjärjestelmän suuntaisia ajatuksia kokonaisarvostelusta ja rikosten keskinäisestä suhteesta saman teoksen s. 12–13. Ks. myös Tolvanen s. 137. Aikaisemman tieliikennelain 8 §:n 3 momentin (492/69) mukaan voitiin rattijuoppo tuomita kuolemantuottamuksesta jopa 8 vuoden vankeusrangaistukseen.

ole suuri. Lain sanamuoto ei näin ollen näyttäisi estävän sitä, että jossakin tapauksessa kokonaisharkinnan tuloksena voidaan määrätä yhteinen rangaistus, joka on ankarampi kuin kaikista kysymyksessä olevista rikoksista erikseen oikeuskäytännössä erikseen määrättävät rangaistukset yhteensä olisivat. Tuollaisessa tapauksessa voidaan sanoa, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa.

KKO 2003:134: A:n syyksi oli luettu törkeä kuolemantuottamus, törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen, rattijuopumus ja liikennerikkomus. Hovioikeus oli todennut, että sovellettava rangaistusasteikko on laaja. Kun kaikista rikoksista tällaisessa tilanteessa tuomitaan yhteinen vankeusrangaistus, törkeän kuolemantuottamuksen rangaistuskäytäntöä ei voida suoraan päätellä rangaistustilastoista. Korkein oikeus totesi, että koska liikenneturvallisuuden vaarantaminen tuottamuksellisine seuraamuksineen voi ilmetä monin eri tavoin, on tilastojen ja rangaistuskäytännön perusteella mahdollista päätellä yleensä vain se, millaisten rajojen sisällä rangaistukset vaihtelevat, ja pyrkiä mittaamaan rangaistus tämän mukaisesti.

Mainitussa tapauksessa korkein oikeus ei viittanut yhteisen rangaistuksen mittausperusteisiin vaan vertasi tapausta aikaisempaan rangaistuskäytäntöön ja törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen osalta tekijän syyllisyydestä lausumiinsa perusteluihin sekä alensi 1 vuoden 8 kuukauden vankeusrangaistuksen 1 vuodeksi 4 kuukaudeksi vankeutta, joka vastaajan henkilöön liittyvillä perusteilla määrättiin ehdolliseksi tehostettuna yhdyskuntapalvelulla. Ratkaisusta voitaneen tehdä johtopäätös, että yhteisen rangaistuksen määrääminen liikennerikoksista, joihin liittyy kuolemantuottamus, on hyvin tapauskohtaista. Korkeimman oikeuden lieventämäkin rangaistus osoittaa mielestäni, että liikennejuopumus ja/tai törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen sekä kuolemantuottamus yhdessä johtavat oikeuskäytännössä yleensä ankarampaan rangaistukseen kuin jos tekijä syyllistyisi mainittuihin rikoksiin eri tekoilanteissa.

Kouvolan HO 6.4.2010 345: Kysymys rikoslain 7 luvun 5 §:n soveltamisesta ja ratkaisun perustelemisesta tapauksessa, jossa törkeään rattijuopumukseen syyllistynyt oli samalla teolla syyllistynyt myös törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamisen. Hovioikeus totesi, että jos kuljettajan veren alkoholipitoisuus on 1,4 promillea, hänen havaintokykynsä on alentunut ja reaktioaikansa pidentynyt sekä hänen kykynsä virheetömään toimintaan voidaan olettaa heikentyneen tuntuvasti niin, että onnettomuusriski liikenteessä on moninkertainen verrattuna kuljettajaan, joka ei ole päihteiden vaikutuksen alainen. Suuri ylinopeus lyhentää aikaa, jonka kuluessa kuljettajan on vaihtelevissa liikennetilanteissa tehtävä tarpeelliset toimenpiteet vaaran ja vahingon välttämiseksi. Nopeuden kaksinkertaistuksessa jarrutusmatka nelinkertaistuu ja ajovirheistä aiheutuvat vahingot saattavat moninkertaistua. Jos kuljettaja on humalassa ja samalla ajaa huomattavaa ylinopeutta, kaikki edellä mainitut onnettomuusriskejä lisäävät tekijät vaikuttavat samanaikaisesti. X:n veren alkoholipitoisuus oli ollut vähintään 1,4 promillea hänen ajaessaan poliisia karkuun, jolloin hän oli käyttänyt yli kaksinkertaista ajonopeutta sallittuun verrattuna osaksi taajama-alueella, jossa oli ollut useita tie- ja pihaliittymiä. Hänen menetettyään mutkassa auton hallinnan se oli törmännyt lumipenkkään. Edellä mainituilla perusteilla, ottaen erityisesti huomioon X:n menettelyn vaarallisuuden ja samalla teolla tehtyjen rikosten keskinäisen yhteyden tekijän kokonaissyöllisyyttä lisää-

vänä seikkana, hovioikeus ei pitänyt käräjäoikeuden tuomitsemaa kuuden kuukauden yhteistä vankeusrangaistusta liian ankarana seuraamuksena.

Kouvolan HO 30.11.2011 1099: Syytetty oli kahdessa eri tekotilaisuudessa syyllistynyt samalla teolla sekä törkeään rattijuopumukseen että törkeään liikenneturvallisuu-den vaarantamiseen. Hovioikeus katsoi, että yhteistä rangaistusta mitattaessa mainittuja rikoksia oli niiden keskinäisestä yhteydestä johtuvan erityisen vaarallisuuden vuoksi perusteltua arvioida muista syyksi luetuista rikoksista erillisinä tekokokonaisuuksina.

Liikenerikosten yksitekoisuus on kuitenkin pääsääntöisesti yhteisen rangaistuksen lieventämisperuste. Lievennystä voidaan noissa tapauksissa perustella samalla päätöksenteon ja tekotilanteen yhteydellä kuin yleensäkin aikaisemman ideaalikonkurrenssin mukaisissa tilanteissa. Voidaan ajatella, että rattijuopon tekemät vähäiset ajovirheet eivät juurikaan vaikuta tuomittavaan rangaistukseen, jos ne eivät johdu tahallisesta ja piittaamattomasta liikenneturvallisuudesta vaarantavasta ajotavasta vaan osoittavat vain humalatilalle ominaista toimintakyvyn heikkenemistä. Samaan tekokokonaisuuteen voi sisältyä myös eri suuntiin vaikuttavia yhteyksiä. Poliisin havaitsema suuntavilkun laiminlyönti tuskin vaikuttaisi rangaistukseen, mutta jos poliisin halutessa tarkistaa kuljettajan ajokunnon juopunut kuljettaja paetessaan syyllistyy törkeään liikenneturvallisuu-den vaarantamiseen ja ehkä aiheuttaa vakavan onnettomuudenkin, näiden rikosten vahingollisuus ja vaarallisuus vaikuttaa kokonaisarvioinnin tuloksena hyvinkin paljon rangaistuslajin valintaan ja yhteisen rangaistuksen mittaamiseen.

Talousrikosten keskinäinen yhteys voi vaikuttaa yhteisen rangaistuksen mittaamiseen monella tavalla. Esimerkiksi rikoksen tekemistä toisen rikoksen salaamiseksi voidaan usein pitää lieventävänä seikkana, mutta rikosten välinen yhteys voi vaikuttaa myös rangaistusta koventavasti, jos se osoittaa erityistä suunnitelmallisuutta.

Törkeää sisäpiirintiedon väärinkäyttöä koskevassa tapauksessa KKO 2009:1 syytetyt olivat antaneet totuudenvastaisia ja harhaanjohtavia tietoja yhtiön tulevaisuudennäkymistä ja taloudellisesta asemasta muun muassa pörssitiedotteessa ja listalleottoesitteessä (kohta 1). Sen jälkeen he olivat käyttäneet yhtiön osakkeeseen liittyvää sisäpiirintietoa hyväkseen (kohta 7) luovuttaessaan omistamiaan osakkeita ja yhtiön laskiessa liikkeelle uusia osakkeita tietoisina, että listalleottoesitteen tiedot olivat totuudenvastaisia. Myöhemmin he olivat antaneet totuudenvastaisia ja harhaanjohtavia tietoja myös kahdessa muussa pörssitiedotteessa (kohdat 3 ja 4).

Hovioikeus oli katsonut syytekohtien 1 ja 7 tekojen liittyneen toisiinsa siten, että rikosten keskinäinen yhteys vaikutti alentavasti yhteiseen rangaistukseen ja tuominnut syytetyt kolmesta arvopaperimarkkinoita koskevasta tiedottamisrikoksesta ja törkeästä sisäpiirintiedon väärinkäytöstä kahden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Korkein oikeus katsoi perustelujensa kappaleessa 14, että yhteisen vankeusrangaistuksen määräämisen lähtökohdaksi on otettava tuomion kohdassa 7 syyksi luettu törkeä sisäpiirintiedon väärinkäyttö, josta olisi tuomittava ankarin rangaistus. Menettely kohdassa 1 täytti sellaisenaan arvopaperimarkkinoita koskevan tiedottamisrikoksen tunnusmerkistön eikä sen rangaistavuus edellyttänyt totuudenvastaisen tai harhaanjohtavan tiedon käyttämistä tai hyödyntämistä. Vaikka rikoksentekopäätöksen ja toimin-

nan tavoitteen kannalta kohtien 1 ja 7 teot muodostivatkin kokonaisuuden, ei rikosten tällainen liittyminen toisiinsa merkitse, että yhteydellä sellaisenaan olisi hovioikeuden katsomin tavoin erityinen rangaistusta alentava vaikutus.

Korkeimman oikeuden perustelujen kappaleen 18 mukaan rangaistusta ankaroitavana seikkana oli kohtien 1 ja 7 rikosten erityinen suunnitelmallisuus. Sisäpiirintiedon väärinkäyttö tehdään yleensä siten, että käytetään hyväksi tehtävän tai aseman perusteella saatua oikeaa tietoa, joka vaikuttaa arvopaperin hintaan, mutta joka ei vielä ole markkinoiden käytettävissä. Kysymys ei ollut tällaisesta tilanteesta. Syytetyt olivat osakeantiin ja -myyntiin liittyen, tehtyään marraskuussa 1999 päätöksen osakkeiden myymisestä, erityisen harkitusti ja suunnitelmallisesti vaikuttaneet tosiasiallisesti tappiolliseksi muodostuvan välitilinpäätöksen esittämiseen voitollisena. Osakeannin ja -myynnin onnistumiseksi ja saadakseen yhtiön osakkeen kurssin mahdollisimman korkeaksi he olivat tietoisesti tuottaneet sellaista totuutta vastaamatonta ja harhaanjohtavaa tietoa, joka heidän tuntemassaan markkinatilanteessa oli ollut omiaan nostamaan osakkeen kurssia tai pitämään sen korkealla. Sitten osakeannissa ja -myynnissä he olivat, hankkiakseen itselleen taloudellista hyötyä, käyttäneet hyväksi sisäpiirintietona sitä, että markkinoille annettu tieto oli poikennut heillä itsellään olleesta oikeasta tiedosta.

Korkein oikeus katsoi, että oikeudenmukainen yhteinen rangaistus hovioikeuden syyksilukemista törkeästä sisäpiirintiedon väärinkäytöstä ja kolmesta arvopaperimarkkinointia koskevasta tiedottamisrikoksesta on 2 vuotta 4 kuukautta vankeutta.

Edellä selostetussa tapauksessa kohdissa 1 ja 7 mainittujen rikosten keskinäisellä yhteydellä ei ollut erityistä rangaistusta alentavaa vaikutusta. Ratkaisun perusteluista voidaan päätellä, että mainittujen rikosten välisellä yhteydellä oli paremminkin rangaistusta korottava vaikutus, koska törkeää sisäpiirintiedon väärinkäyttöä ja sen tehostamiseksi tehtyä arvopaperimarkkinoita koskevaa tiedottamisrikosta pidettiin erityistä suunnitelmallisuutta osoittavana kokonaisuutena. Sen sijaan kohdissa 3 ja 4 syyksi luettujen tiedottamisrikosten ei katsottu liittyneen sisäpiirintiedon väärinkäyttöön sillä tavoin, että rikosten välinen yhteys olisi vaikuttanut yhteisen rangaistuksen mittaamiseen tavallisesta poikkeavasti.

Helsingin HO 30.3.2001 1890 s. 312: Rangaistuksia mitattaessa oli rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin nojalla otettava huomioon myös rikosten keskinäinen yhteys; kohtien 2-9 velallisen epärehellisyysrikokset ja kohtien 11-18 kirjanpitorikokset sekä kohtien 19-26 törkeät veropetokset liittyivät toisiinsa. Vaikka rikoksia ei voitukaan asianomaisissa kohdissa mainituilla perusteilla pitää samana rikoksena, rikosten keskinäinen yhteys vaikuttaa alentavasti yhteiseen rangaistukseen. Toisaalta keskinäisestä yhteydestä ilmenevä suunnitelmallisuus vaikutti korottavasti yhteiseen rangaistukseen.

Vähäisempienkin rikosten keskinäinen yhteys voi osoittaa sellaista suunnitelmallisuutta, joka on perusteltua ottaa huomioon yhteistä rangaistusta määrättäessä. Tällainen tapaus voi olla esimerkiksi suunnitelmallisuutta tai ammattimaisuutta osoittava myymälävarkauksien tai petosten sarja.

Joidenkin rikosten tyypillinen yhteys toiseen rikokseen voi olla otettu huomioon tunnusmerkistössä ja rangaistusasteikossa sillä tavoin, että motivaatioyhteyden toisen

rikoksen salaamiseen tai edistämiseen ei ole syytä katsoa vaikuttavan yhteiseen rangaistukseen tavallisesta reaalikonkurrenssitilanteesta poikkeavasti. Tällaisia rikoksia voivat olla liikennepako, heitteillepano ja oikeudenkäytössä kuultavan uhkaaminen. Myös voitaneen katsoa, että törkeän rikoksen tekeminen vähäisen rikoksen salaamiseksi ei vaikuta yhteisen rangaistuksen mittaamiseen tavanomaista lievemmin toisin kuin jos vähäinen rikos on tehty törkeän rikoksen salaamiseksi.

Lappi-Seppälä on katsonut, että yhteisen rangaistuksen mittaamisharkinnan pohjalla tulee olla eritelty arvio rikosten törkeydestä ja niiden keskinäisestä suhteesta. On kuitenkin tilanteita, joihin erillisarvostelu soveltuu huonosti. Erillisarvostelu on tavallaan mahdoton niissä tilanteissa, joissa rikokset muodostavat uuden vääryysyhdistelmän, jonka rangaistusarvon vahvistamisessa on otettava huomioon jotakin, mitä ei normaalisti edellytetä yksittäistekoja arvioitaessa. Kokonaisarvostelua tarvitaan toisin sanoen tilanteissa, joissa kokonaisuus on jotain muuta kuin osiensa summa.⁴⁰

Joissakin tapauksissa rikosten keskinäinen yhteys voi aiheuttaa sen, että rikoskokonaisuuden rangaistusarvo nousee lähelle ankarammin rangaistavan rikoksen enimmäisrangaistusta tai jonkin rikoksen kvalifioitua tekemuotoa. Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa pahoinpitelyn yhteydessä aiheutetaan törkeällä tuottamuksella kuolema tai vaikea ruumiinvamma. Tuolloin tapon tai törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistö ei täyty, mutta teko voi olla kokonaisuutena arvioiden vahingollisuudeltaan ja vaarallisuudeltaan niin lähellä tappoa tai törkeää pahoinpitelyä, että yhteinen rangaistus on perusteltua mitata normaalikäytäntöä ankarammin.

Kouvolan HO 1.12.2011 1112: Syytetty oli pahoinpidellyt asianomistajaa käymällä hänen käsiksi niin, että he olivat kaatuneet maahan. Sen jälkeen hän oli muun muassa kuristanut asianomistajaa kurkusta ja potkaissut tätä kaksi kertaa kylkeen. Pahoinpitelyllä tahallisesti aiheutetut vammat olivat jääneet vähäisiksi. Sen sijaan syytetty oli huolimattomuudellaan aiheuttanut asianomistajalle polvivamman, koska asianomistajan polvi oli vahingoittunut kaatumisen yhteydessä. Vammantuottamuksen ei katsottu sisältyvän pahoinpitelyyn. Rangaistusta määrätessään hovioikeus katsoi pahoinpitelyn moitittavuutta lisäävän sen, että syytetty oli jatkanut aloittamaansa pahoinpitelyä, vaikka hänen oli täytynyt käsittää asianomistajan polven vahingoittuneen kaatumisen yhteydessä. Vammantuottamuksen osalta tekijän syyllisyyden astetta lisäsi se, että vamma oli aiheutettu tahallisen pahoinpitelyn yhteydessä. Yhteistä rangaistusta määrätessään hovioikeus katsoi, että rikoksia oli arvioitava kokonaisuutena ja että rikosten vahingollisuus ja vaarallisuus sekä tekijän syyllisyys huomioon ottaen käräjäoikeuden tuomitsema 60 päivän ehdollinen vankeusrangaistus ei ollut liian ankara.

Kouvolan HO 22.11.2011 1082: Raiskausta oli edeltänyt noin kuusi tuntia kestänyt vapaudenriisto, jonka aikana tekijä on useita kertoja uhannut asianomistajaa tappamisella, pahoinpidellyt häntä useita kertoja muun muassa kuristamalla kaulasta kaksin käsin ja sähköjohdolla sekä tukahduttamalla tyynyllä. Käräjäoikeus oli arvioituaan yksittäisistä rikoksista erikseen tuomittavia rangaistuksia tuominnut rikoksista yhteisen kahden vuoden vankeusrangaistuksen. Hovioikeus katsoi, että syyksi luettujen rikosten rangaistus-

⁴⁰ Lappi-Seppälä 1992 s. 664–666.

arvoa ei voitu eritellysti arvioida ottamatta huomioon samassa tilaisuudessa tehtyjen rikosten muodostamaa kokonaisuutta. Huomioon ottaen erityisesti rikosten vakavuus ja keskinäinen yhteys hovioikeus katsoi, että käräjäoikeuden tuomitsema kahden vuoden ehdoton vankeusrangaistus ei ollut liian ankara yhteinen rangaistus.

Helsingin HO 15.2.2008 376: G oli tuomittu kohdassa 1 pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, koska hän oli pakottanut 14-vuotiaan tytön ottamaan siittimen suuhunsa, ja kohdassa 3 seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska hän oli ollut toisen 14-vuotiaan tytön kanssa kaksi kertaa sukupuoliyhteydessä tytön nautittua G:n virvoitusjuomapullosta tarjoamaa alkoholia tai muuta huumaavaa ainetta niin, että hän oli ollut kykenemätön ilmaisemaan tahtoaan tai puolustamaan itseään. Molemmilla kerroilla G oli samalla syyllistynyt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön (kohdat 2 ja 4). Hovioikeus totesi, että kohdat 1-2 sekä kohdat 3-4 muodostivat kumpikin yhden erillisen kokonaisuuden, joista kohtien 3 ja 4 muodostama kokonaisuutta voitiin pitää jonkin verran vakavampana. Jos nämä kokonaisuudet olisivat olleet erikseen ratkaistavina, kohtien 3 ja 4 teoista olisi hovioikeuden arvion mukaan ollut tuomittava tekojen vahingollisuus ja vaarallisuus sekä G:n syyllisyys ja rangaistuskäytäntö huomioon ottaen yhteinen vähintään selvästi yli vuoden pituinen vankeusrangaistus ja kohtien 1 ja 2 teoista yhteinen noin vuoden pituinen vankeusrangaistus. Kaikista kohtien 1-4 teoista oli kuitenkin määrättävä yhteinen vankeusrangaistus rikoslain 7 luvun 5 §:n yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevan säännöksen nojalla. Hovioikeus katsoi, että käräjäoikeudessa kohtien 1-4 teoista tuomittu yhteinen 1 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistus ei ollut ainakaan liian ankara suhteessa rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen.

Mainitusta Helsingin hovioikeuden ratkaisusta ilmenee samantapainen rikosten arviointi kokonaisuuksina kuin aikaisemmin mainituista Kouvolan hovioikeuden ratkaisuksista 18.5.2000 ja 27.4.2011, mutta Helsingin hovioikeuden tuomiosta ilmenevisä tilanteissa rikosten yksitekoisuutta ei pidetty yhteisen rangaistuksen mittaamisessa lieventävänä seikkana. Pakottamista sukupuoliyhteyteen ei arvioitu ottamatta huomioon, että uhri oli 14-vuotias, eikä myöskään humalaan juottamisen avulla tapahtunutta seksuaalista hyväksikäyttöä arvioitu ottamatta huomioon, että siinäkin uhri oli 14-vuotias.

8. Johtopäätöksiä

8.1 Yhteenvedo yhteisen rangaistuksen mittaamisesta

Rikoslain 7 luvun 5 §:n mukaan yhteisen rangaistuksen mittaamisessa on otettava huomioon sekä rikoslain 6 luvun yleiset mittaamisperusteet soveltuvin osin että 5 §:n 2 momentissa mainitut yhteisen rangaistuksen erityiset mittaamisperusteet. Kaikki perusteet on periaatteessa otettava huomioon samanaikaisesti, mutta säännökset ohjaavat tiettyyn tarkoituksenmukaiseen päätöksentekojärjestykseen.

Ensin on nähdäkseni punnittava kaikkien tai ainakin ankarimmin rangaistavien rikosten rangaistuksen mittaamisperusteita eli vaarallisuutta, vahingollisuutta ja rikoksista ilmenevää syyllisyyttä sekä päätettävä, mikä rikoksista on ankarimmin ran-

gaistava. Samalla on otettava huomioon tähän tekoon sovellettavat rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteet ja päätettävä rangaistuslaji sekä lähtökohdaksi otettavan rangaistuksen määrä. Käytännössä tämä vaihe on melko helppo, koska törkein rikos erottuu yleensä selvästi muista.

Jos lähtökohdaksi on päätetty vankeusrangaistus, kaikista rikoksista tuomitaan rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin toisen virkkeen nojalla vakiintuneen soveltamiskäytännön⁴¹ mukaisesti yhteinen vankeusrangaistus ja vain poikkeuksellisesti tuomitaan joistakin rikoksista vankeutta ja muista rikoksista sakkoa.

Kun mittaaamisen lähtökohta on päätetty, on nähdäkseen seuraavaksi yleensä syytä tarkastella muita rikoksia ja todeta, muodostavatko ne samalla teolla tehtyjen rikosten tai jatkettujen rikosten luonteisia kokonaisuuksia, joiden osalta yhteinen rangaistus on yleensä muodostettava normaalikäytäntöä (kolmasosäsääntöä) lievemmin. Tällaiset kokonaisuudet erottuvat usein helposti rikosten tekoaikojen perusteella, koska yhdellä teolla tehdyt ja jatkettutkin rikokset on yleensä tehty samana päivänä tai yönä. Kokonaisuuksia tarkasteltaessa on kuitenkin harkittava, onko niissä tai muissa rikosten välisissä yhteyksissä sellaisia seikkoja, joiden johdosta normaalikäytännöstä ei ole syytä poiketa tai rikosten välinen yhteys on otettava huomioon jopa normaalikäytäntöä ankarammin.

Seuraavaksi on mielestäni harkittava, mitä ”yksikkörangaistuksia” (sakkoa tai vankeutta) eri kokonaisuuksista tai yksittäisistä rikoksista olisi määrättävä, jos ne olisivat erikseen tuomittavana. Ajatelluista vankeusrangaistuksista tulisi muodostaa yhteinen vankeusrangaistus lähtökohtaisesti kolmasosäsäännön mukaan. Sakkorikosten vaikutus yhteiseen vankeusrangaistukseen olisi arvioitava ottaen huomioon, että suurikaan määrä sakkorikoksia ei nähdäkseen saisi johtaa yli kuukauden lisäykseen, ellei teko-sarjan voida katsoa osoittavan suunnitelmallisuutta ja muodostavan siten normaalia ankarammin tuomittavaa kokonaisuutta.

Rikoskokonaisuuksien ja sakkorikosten huomioon ottaminen pääsääntöisesti mitaamista lieventävänä perusteena johtaa tavallaan automaattisesti lainsäätäjän tavoittelemaan lievenevään lisäämisperiaatteeseen, koska näin lukuisat lievemmät rikokset vaikuttavat yhteiseen rangaistukseen suhteellisesti vähemmän kuin ankarimmin rangaistavat rikokset.

Jos kuitenkin vakavuusasteeltaan samanlaisten rikosten lukumäärä on suuri, on mielestäni vielä harkittava yhtenäisrangaistusuudistuksen esitöissä mainitun jo aikaisemman lain aikana muodostuneen käytännön⁴² tapaisen lievemmän tai lievenevän lisäämisperiaatteen soveltamista, jolloin yhteinen rangaistus tulisi muodostettavaksi kolmasosäsääntöä lievemmin. Oikeudenmukaiseen lopputulokseen ja riittävään mitaamistarkkuuteen voidaan mielestäni päästä soveltamatta varsinaisia laskentakaavoja

⁴¹ Tämä käytäntö on muodostunut kirjoittamattomaksi säännöksi, jota ei yleensä mainita tuomioissa. Käytäntöön on nojaututtu ainakin Kouvolan hovioikeuden ratkaisujen 8.12.2009 1207 ja 24.5.2011 523 perusteluissa.

⁴² HE 40/1990 vp. s. 10–11, Lappi-Seppälä 1992 s. 668–669.

siten, että vain arvioidaan, missä määrin kolmasosäsäännöstä on tapauksessa aihetta poiketa lievempään suuntaan.

8.2 Mittaamisratkaisun perustelemisesta

Vaikka yhteisen rangaistuksen mittaamisessa on otettava samalla kertaa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat eli monet erilaiset ja joskus eri suuntiin vaikuttavat seikat, ei ole yleensä tarpeen kirjoittaa tuomion perusteluihin näkyviin kaikkia huomioon otettuja seikkoja ja niiden vaikutusta. Tällaisesta perustelemisesta aiheutuisi suhteetonta vaivaa saavutettavaan hyötyyn nähden, eikä lukija ehkä edes saisi pitkistä tai fraasinomaisista perusteluista selville, mitkä seikat ovat lopulta eniten vaikuttaneet lopputulokseen. Lukijan kannalta on hyödyllisempää, jos tuomioissa mainitaan selvästi tärkeimmät perusteet, joiden johdosta lopputulokseen on päädytty.

Nykytilanteessa on ongelmana, että yhteisen rangaistuksen mittaamisen pääperiaatteet eivät ilmene laista rangaistuskäytännön yhtenäisyystavoitteen kannalta riittävän tarkasti. Käsitykseni mukaan laissa tai korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien perustelukäytännössä pitäisi tuoda esille yhteisen rangaistuksen pääasiallisia mittaamisperusteita nykyistä tarkemmin, jotta tuomioistuimet voisivat lyhyesti viitata vaikiintuneisiin pääsääntöihin ja tarvittaessa perusteluissaan keskittyä seikkoihin, joiden johdosta kysymyksessä olevassa tapauksessa yhteisen rangaistuksen mittaamisessa on aihetta poiketa pääsäännöistä. Yhteisen rangaistuksen mittaamisessakin voitaisiin soveltaa eräänlaista normaalirangaistusajattelua.

Vaikka rikoslain 7 luvun 5 §:n sanamuodon ja lain esitöiden⁴³ mukaan tuomion perusteluissa ei tarvitse mainita tuomittavana olevista rikoksista ankarimmin rangaistavaa rikosta eikä rangaistusta, joka siitä olisi erikseen tuomittaessa määrätty, kuuluisi tämä mielestäni useissa tapauksissa hyvään ja avoimeen perustelemistapaan. Oikeuskäytännössä on käsitykseni mukaan melko tavallista, että yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi otettu rikos ja usein myös siitä arvioitu rangaistus mainitaan tuomion perusteluissa⁴⁴.

Rovaniemen HO:n tapauksessa 10.12.2004 1020 kysymyksessä oli tapon yritys, törkeän ryöstön yritys, avunanto törkeään ryöstöön ja lukuisia muita rikoksia. Yhteistä rangaistusta mitattaessa oli lähtökohdaksi otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, jota tuomioistuimen harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus. Hovioikeus mittasi tapon yrityksestä tuomittavaksi rangaistukseksi viisi vuotta vankeutta. Yhteinen rangaistus oli mitattava niin, että se oli oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen. Tekijän syyksi oli luettu useita muita tekoja, joista osa oli hyvin vakavia. Näillä perusteilla hovioikeus katsoi, että

⁴³ HE 40/1990 vp. s. 32

⁴⁴ Ankarimmin rangaistava rikos, mutta ei siitä arvioitua rangaistusta, on mainittu mm. KKO:n ratkaisuisissa 2009:1 ja 2011:93. Moitittavimpana pidetty rikos ja myös siitä arvioitu rangaistus on mainittu mm. Helsingin HO:n ratkaisussa 15.2.2008 376 ja Kouvolan HO:n ratkaisussa 27.4.2011 442.

käräjäoikeuden tuomitsema rangaistus ei ollut oikeudenmukaisessa suhteessa rikosten vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, tekojen vaikuttamiin eikä rikoksista ilmenevään hänen syyllisyyteensä, vaan rangaistusta oli olennaisesti korotettava. Hovioikeus korotti yhteisen rangaistuksen 7 vuodeksi vankeutta.

Edellä mainitussa tapauksessa tuomion perusteluissa on avoimesti mainittu sekä vakavin rikos että siitä harkittu rangaistus. Perusteluissa on korostettu myös muiden rikosten vakavuutta.

Oikeuskirjallisuudessa on yleisesti pidetty toivottavana useissa tapauksissa mainita ainakin yhteisen rangaistuksen lähtökohdaksi otettu rikos ja joskus myös siitä harkittu rangaistus⁴⁵. Mielestäni ankarimmin rangaistavan rikoksen mainitseminen voi olla tarkoituksetonta, jos useat rikokset ovat jokseenkin yhtä moitittavia tai jos selvästi törkeimmän rikoksen ohella tuomittavana on vain yksi tai muutama yhteiseen rangaistukseen vain vähän vaikuttava rikos. Vakavimman rikoksen valitseminen voi olla myös vaikeaa ja tarpeetonta silloin, kun rikosten keskinäinen yhteys edellyttää kokonaisuutta, jossa yksittäisen rikoksen rangaistusarvoa ei voida arvioida ottamatta huomioon rikosten muodostamaa kokonaisuutta.⁴⁶

8.3 Arvioita yhtenäisrangaistusjärjestelmän tavoitteiden toteutumisesta

Yhtenäisrangaistusjärjestelmän on arvioitu toisaalta vapauttaneen lainkäyttäjän turhilta tuntuneista teknisistä tehtävistä, mutta samalla häivyttäneen joukon kiintopisteitä, jotka auttoivat rikoskokonaisuuden rangaistusarvon hahmottamista⁴⁷. Yhtenäisrangaistusjärjestelmä on myös vaikeuttanut tilastotietojen saamista yksittäisten rikosten rangaistuksista, koska suuri osa rikoksista käsitellään useampien rikosten monenlaisina yhdistelminä, jolloin yhteisistä rangaistuksista ei voida erottaa yksittäisten rikosten osuutta. Tämä ongelma oli tiedostettu jo lain valmisteluvaiheessa⁴⁸.

Koska yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset jättävät lainkäyttäjälle väljän harkintavallan verrattuna aikaisempaan järjestelmään, niiden nykyiseen soveltamiskäytäntöön ovat vaikuttaneet lähinnä aikaisemman konkurrenssijärjestelmän mukainen rangaistusten yhdistämiskäytäntö ja nykyisten rikoslain 7 luvun säännösten esityöt, joissa on toisaalta kiinnitetty huomiota vanhan järjestelmän epäkohtiin, mutta toisaalta korostettu etenkin rikosten keskinäisen yhteyden osalta, että aikaisemmalla eri konkurrenssimuotoihin perustuneella käytännöllä tulisi olla edelleen merkitystä tulkintaohjeena.

⁴⁵ Viljanen s. 93 s, Frände s. 411, Majanen s. 953, Matikkala s. 164, Tapani s. 36.

⁴⁶ Esim. Kouvolan HO 22.11.2011 1082 ja 1.12.2011 1112.

⁴⁷ Lappi-Seppälä 1992 s. 649.

⁴⁸ HE 40/1990 vp. s. 25.

Kun uudistuksesta on nyt kulunut 20 vuotta, lainmuutoksen esitöiden merkitys oikeuslähteenä on heikentymässä. Yhteisen rangaistuksen määräämiseen liittyvästä uudesta oikeuskäytännöstä on vaikea saada tietoa sen vuoksi, että rangaistuksen määräämiseen vaikuttavat eniten käsiteltävänä olevat törkeimmät rikokset, tekijän aikaisempi rikollisuus ja muut rangaistuslajin valintaan vaikuttavat olosuhteet. Rangaistuksen perustelemisessa keskitytään tärkeimpiin seikkoihin, jolloin yhteisen rangaistuksen mittaaminen voidaan kokea hienosäädöksi, jonka perustelemista ei useimmiten pidetä tarpeellisena. Tällöin on vaarana, että yhteisen rangaistuksen mittaamisperiaatteet jäävät kirjoittamattomien sääntöjen ja hiljaisen tiedon varaan ja vähitellen unohtuvat tai yksinkertaistuvat liikaa, tai että rangaistuskäytäntö muodostuu epäyhtenäiseksi, jos yhteiset rangaistukset muodostetaan enenevässä määrin jäsentymättömien kokonaisarvioiden perusteella. Vaaraa rangaistuskäytännön epäyhtenäistymisestä lisää se, että lähivuosina suuri osa nykyisistä tuomareista jää eläkkeelle.

Kolmasosasaännön kaavamaisesta soveltamisesta luopumisen tavoite ei ole nähdäkseni toteutunut. Päinvastoin on epäiltävissä, että kolmasosasaaintoa sovelletaan nykyisin sellaisissakin tilanteissa, joissa rikosten välinen yhteys edellyttäisi siitä poikkeamista. Ideaalikonkurrenssin ja jatkuvan rikoksen kaltaisten kokonaisuukseen huomioon ottaminen näkyy vain äärimmäisen harvoin tuomioiden perusteluista. On mahdollista, että osa tuomareista ei käytännössä ota sellaisia rikosten välisiä yhteyksiä ollenkaan huomioon. Myös rikokset, joista erikseen tuomittaisiin vain sakkoa, saattavat vaikuttaa yhteiseen vankeusrangaistukseen epäyhtenäisesti.

Yhtenäisrangaistusjärjestelmän tavoitteet eivät näytä oikeuskäytännössä toteutuneen ainakaan yhtenäisesti. Jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan vuonna 2006 voimaan tulleen rikoslain 2 c luvun 14 §:n tulkinnasta on muodostunut lyhyessä ajassa suhteellisesti paljon enemmän korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien julkaistua oikeuskäytäntöä kuin merkitykseltään huomattavasti tärkeämmän rikoslain 7 luvun 5 §:n tulkinnasta.

Oikeuskäytäntöä selventäisi, jos korkein oikeus ja hovioikeudet perustelisivat yhteistä rangaistusta nykyistä avoimemmin joissakin tyypillisissä perustapauksissa. Asianajajat ja syyttäjät voisivat kiinnittää rangaistuskeskusteluissa ja valituksissa nykyistä enemmän huomiota yhteisen rangaistuksen mittaamiseen liittyviin periaatteisiin. Tuolloin tuomioistuinten pitäisi hyvän perustelutavan mukaisesti ottaa niihin kantaa sellaisissakin tapauksissa, joissa yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteita ehkä muuten pidettäisiin itsestäänselvyyksinä, joita ei viran puolesta mainittaisi. Hyötynä tarkentuvasta perustelukäytännöstä ja muutamasta merkittävästä ennakkotapauksesta olisi, että sovellettavat periaatteet selkiintyisivät ja parinkymmenen vuoden aikana eriytymään pääsivät rangaistuskäytäntö yhtenäistyisi.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

- HE 40/1990 vp*: Hallituksen esitys rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
Hinkkanen, Ville & Lappi-Seppälä, Tapio: Sentencing Theory, Policy, and Research in the Nordic Countries. Teoksessa *Crime and Justice in Scandinavia* (toim. Michael Tonry ja Tapio Lappi-Seppälä). *Crime and Justice, A Review of Research* vol. 40. University of Chicago Press. Chicago and London 2011.
- Lappi-Seppälä, Tapio* 1992: Yhtenäisrangaistuksen mittaamisesta. *LM* 1992 s. 648–680.
- Lappi-Seppälä, Tapio* 2000: Rikosten seuraamukset.
- Lappi-Seppälä, Tapio* 2002: Rikosoikeus, WSOY 2002.
- Koskinen, Pekka* 1973: Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä 1973.
- Koskinen, Pekka* 2008: Rikosoikeus, WSOY 2008.
- Matikkala, Jussi*: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä 2010.
- Tapani, Jussi*: Rangaistuksen määrääminen, teoksessa *Tapani - Tolvanen: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano* 2011.
- Tolvanen*: Tieliikenne rikokset ja kriminaalipolitiikka 1999.
- Viljanen*: Uusi yhtenäisrangaistusjärjestelmä 1992.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

- KKO 2011:93
KKO 2011:35
KKO 2009:1
KKO 2003:134
KKO 2001:108

Hovioikeudet

- Itä-Suomen HO 6.5.2004 nro 575
Helsingin HO 30.3.2001 nro 818
Helsingin HO 15.2.2008 nro 376
Kouvolan HO 6.10.2010 nro 946
Kouvolan HO 18.5.2000 nro 452
Kouvolan HO 27.4.2011 nro 442
Kouvolan HO 6.4..2010 nro 345
Kouvolan HO 30.11.2011 nro 1099
Kouvolan HO 22.11.2011 nro 1082
Kouvolan HO 1.12.2011 nro 1112
Kouvolan HO 8.12.2009 nro 1207
Kouvolan HO 24.5.2011 nro 523
Rovaniemen HO 10.12.2004 1020

Timo Haikonen

Rangaistuksen määrääminen talousrikosasioissa – ehdollinen vai ehdoton vankeusrangaistus?

1. Johdanto

1.1 Aiheen valinnasta

Talousrikollisuudesta yleensä ja erityisesti talousrikoksista tuomittavista rangaistuksista ja niiden koventamisesta keskustellaan tiedotusvälineissä silloin tällöin. Keskusteluissa vaaditaan yleensä ankarampien rangaistusten tuomitsemista ja ankarampien rangaistusasteikkojen säätämistä. Tämä on yksi syy tutkia rangaistustason ankaruutta sekä ehdottoman vankeusrangaistuksen määräämisen kriteereitä. Samalla voidaan selvittää hieman myös sitä, antavatko korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien ratkaisut tukea ankarampien rangaistusten tuomitsemiseen ilman, että tarvitaan ankarampia rangaistusasteikkoja.

Otsikon aihe on kiinnostava myös syyttäjän työnkuvan näkökulmasta. Kun syyttäjän rooli on tullut rikosprosessissa koko ajan keskeisemmäksi, se on myös tuomioistuimen rangaistuksen määräämistä koskevassa harkinnassa tärkeämpi kuin ennen.

Syyttäjän rangaistuksen määräämisen kannalta merkittävä asema ilmenee jo oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 7 §:n 1 momentin 6-kohdasta, jonka mukaan asianosaisten on esitettävä käsityksensä muun muassa seuraamuksesta. Syyttäjän tulisi esittää seuraamuskannanottonsa jo haastehakemuksessa. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn kannan mukaan syyttäjän vaatiessa vastaajalle vankeusrangaistusta hänen tulisi lausua myös siitä, tulisiko se tuomita ehdollisena vai ehdottomana. Lisäksi syyttäjän tulisi lausua käsityksensä myös rangaistuksen ankaruudesta.¹

Vaikka syyttäjän seuraamuskannanotto ei tuomioistuinta sidokaan, syyttäjän kannanotto on ainakin periaatteellisesti merkittävä tuomioistuimen harkitessa seuraamusta. Tuomioistuimen on vaikea tuomita ankarampaa rangaistusta kuin syyttäjä on haastehakemuksessa esittänyt. Tuomareiden mielestä liian lievät seuraamuskannanotot ovatkin aiheuttaneet pulmia.²

¹ Vuorenää 2007 s. 230.

² Vuorenää 2007 s. 231.

Syyttäjän perusteltu seuraamuskannanotto on omiaan vaikuttamaan tuomioistuimen rangaistuksen määräämistä koskevaan ratkaisuun ja näin myös osaltaan sanktioankaruuteen, jonka on oikeuskirjallisuudessa katsottu olevan yksi merkittävä yleispreventiota synnyttävä tekijä³. Tästä näkökulmasta katsottuna syyttäjän toimilla on merkitystä myös rangaistustasosta käytävän julkisen keskustelun kannalta.

Myös objektiivisuusperiaate velvoittaa syyttäjää toimimaan siten, että jutussa saavutetaan ratkaisu, jossa on määrätty oikea seuraamus⁴. Syyttäjä on myös omalta osaltaan vastuussa siitä, että perustuslain 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan oikeusturvatakeet toteutuvat optimaalisesti myös käytännössä⁵.

Kaikkia näitä tavoitteita edistää omalta osaltaan se, että syyttäjä pystyy esittämään perustellun seuraamuskannanoton, jossa on otettu huomioon myös oikea kyseeseen tuleva seuraamuslaji ja suurin piirtein myös suuruusluokka. Tässä mielessä syyttäjän työhön vaikuttaa se, että valtakunnansyyttäjänviraston tulossopimuksessa on yhtenä vuoden 2012 tulostavoitteena mainittu haastehakemuksiin sisällytettävien, asian laadun mukaan perusteltujen seuraamuskannanottojen käytön lisääminen.

1.2 Aiheen rajaus

Rangaistuksen määrääminen on yläkäsite, joka sisältää rangaistuksen mittaamisen (kuinka pitkä rangaistus on) ja lajin valinnan (sakko, ehdollinen vankeus vai ehdollinen vankeus).

Lappi-Seppälän mukaan rangaistuksen määräämistä koskeva päätös sisältää seuraavien osaratkaisujen tekemisen:

1. Asteikon vahvistaminen. Tässä lainsoveltaja valitsee konkreettisessa tapauksessa sovellettavan rangaistusasteikon.
2. Mittaaminen, jossa lainsoveltaja päättää rangaistuksen ankaruudesta.
3. Lajivalinta, jossa lainsoveltaja joutuu ratkaisemaan, tuomitaanko vastaaja sakoihin vai vankeuteen, ehdolliseen vai ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaanko vastaaja mahdollisesti yhdyskuntapalveluseuraamukseen tai nuorisorangaistukseen vai voidaanko vastaaja jättää kokonaan rangaistukseen tuomitsematta.

Näiden lisäksi Lappi-Seppälä lukee rangaistuksen määräämiseen vielä mahdollisten rangaistuksesta tehtävien vähennysten tekemisen ja ehdonalaisen vapauden menettämisen tai aikaisemmin tuomitun ehdollisen vankeusrangaistuksen määräämisen täytäntöön pantavaksi.⁶

³ Näin esimerkiksi Vuorenpää 2007 s. 26.

⁴ Vuorenpää 2007 s. 229–230.

⁵ Vanamo 2001 s. 419.

⁶ Lappi-Seppälä 2009 s. 135–136.

Tässä kirjoituksessa pohdinta keskittyy lajivalintaan ja tarkemmin siihen, milloin on määrättävä ehdoton vankeusrangaistus. Tätä määritellään käyttäen apuna ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen rajanvetoa tutkimalla rangaistuksen määräämistä koskevia normeja ja oikeuskäytäntöä. Koska rangaistuslajin valintaa tarkastellaan nimenomaan talousrikosten näkökulmasta, kirjoituksessa ei oteta huomioon esimerkiksi nuoria rikoksentekejiä koskevia säännöksiä, sillä nuoret eivät ole potentiaalisia talousrikoksiin osallisia.

Kirjoituksessa on rajattu ulkopuolelle myös koventamis-, lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet. Niitä ei käsitellä muutoin, kuin esitellessä sellaisia tuomioita, joissa tuomioistuin on ottanut niihin kantaa. Osittain tämä johtuu siitä, että tämän tyyppistä kirjoitusta ei ole tarkoitettu rangaistuksen määräämisen yleisesitykseksi ja toisaalta siitä, että olen halunnut keskittyä niin tarkkaan kuin mahdollista ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen rajan ytimen määrittelyyn tyyppitilanteissa ilman edellä mainittujen perusteiden vaikutusta. Tutkimusaineistona käytettyjen tuomioiden takia tämä ei kuitenkaan ole ollut täysin mahdollista.

2. Yleiset lähtökohdat

2.1 Säädöspohja

Rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset ovat rikoslain 6 luvussa, joista otikon kannalta olennaisimmat säännökset ovat 6 luvun 3–9 §:t. Säännökset tulivat voimaan 1.1.2004, jolloin rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset koottiin samaan lukuun entistä yksityiskohtaisempina. Uusissa säännöksissä esimerkiksi rangaistuslajin valinta on säännelty tarkemmin kuin ennen. Uudet säännökset ovat kuitenkin pitkälti aikaisempien uudistusten systematisointia ja kirjaamista. Erityisesti uusien rangaistuslajien käyttöön ottaminen on myös muuttanut rangaistuksen määräämisen aiempaa vaativammaksi. Lisäksi rangaistuksen määrääminen on (edelleen) sellaista kokonaisharkintaa, jota uudetkaan säännökset eivät pysty sataprosenttisella tarkkuudella sääntelemään.⁷

2.2 Rangaistuksen määräämisen lähtökohdat

Rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan lähtökohta rangaistusta määrättäessä on, että huomioon otetaan kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys.

⁷ Rintala 2004 s. 301.

Jo 1970-luvulla mittaamisharkinnan ohjeeksi otettiin normaalirangaistusajattelu, jolla tavoiteltiin oikeuskäytännön yhtenäisyyttä⁸. Tällä ajattelumallilla normaalirikoksesta tuli tuomita normaalirangaistus ellei siitä ollut suuntaan tai toiseen syytä poiketa. Normaalirangaistusajattelulla pyrittiin tarjoamaan mittaamiselle konkreettinen lähtökohta ja kiintopiste, joka perustuisi oikeuskäytäntöön. Tämä ajattelumalli edellyttää vertailujen tekemistä. Tuomioistuimen tulisi siis verrata tuomittavana olevaa tapausta rikoksen tavallisiin ilmenemismuotoihin ja sen jälkeen tuomita rangaistus, joka vastaa teosta tyypillisesti tuomittavia rangaistuksia tai poikkeaa niistä sen mukaan, kuin tapaus poikkeaa keskivertotapauksesta.⁹ Tämä ajattelumalli on tarkoitettu rangaistuksen määräämistä koskevan ratkaisun tekemisen apuvälineeksi, joka myös turvaa yhdenvertaisuuden toteutumista vaatimalla samanlaisten tekojen yhtä ankaraa rankaisemista¹⁰.

Jotta samankaltaisista teoista voidaan määrätä yhtä ankara rangaistus, tekojen ei tarvitse olla identtisiä. Riittää, että olennaisissa kohdin samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla. Toisin sanoen olennainen vastaavuus olennaisissa kohdissa riittää siihen, että kysymys on rangaistuksen määräämisen kannalta samanlaisista teoista.¹¹

Rikoslain 6 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavia perusteita ovat myös 6 luvun 4–8 §:ssä mainitut perusteet eli koventamis-, lieventämis-, kohtuullistamis- ja rangaistusasteikon lieventämisperusteet sekä ne perusteet, joista säädetään muualla. Viimeksi mainitun kaltainen lainkohta on esimerkiksi yhteisen rangaistuksen mittaamista sääntelevä rikoslain 7 luvun 5 §.

Rikoslain 6 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan rangaistuslajin valinnassa noudatetaan 9–12 §:n säännöksiä mittaamisessa noudatettavien perusteiden lisäksi. Tämä tarkoittaa siis sitä, että rangaistuksen määrään vaikuttavat perusteet otetaan huomioon myös rangaistuslajin valinnassa. Rangaistuslajin valinnan ja rangaistuksen mittaamisen katsotaan siis perustuvan osittain samoihin syihin.¹²

2.3 Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate

Rikoslain 6 luvun 4 §:n mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.

Lainkohdassa on vahvistettu ensinnäkin suhteellisuusperiaate, joka on rangaistuksen mittaamisen pääperiaate. Säännöksessä ei tarkemmin määritellä suhteellisuusperiaatteen sisältöä, vaan siinä täsmennetään niitä perusteita, joihin on kiinnitettävä

⁸ Tapani käyttää samasta asiasta käsitettä tyyppirangaistus, Tapani 2011 s. 22.

⁹ HE 44/2002 vp. s. 187.

¹⁰ Tapani 2011 s. 22.

¹¹ Lappi-Seppälä 2002 s. 368 ja Tapani 2011 s. 20.

¹² HE 44/2002 vp. s. 190.

huomiota rikoksen ja rangaistuksen välistä oikeudenmukaista suhdetta arvioitaessa.¹³ Suhteellisuusperiaate edellyttää, että eri törkeysastetta olevista rikoksista tuomittavat rangaistukset eroavat toisistaan niin, että ne ilmentävät rikosten moitittavuuksissa olevia eroja oikeassa suhteessa. Rangaistusten ankaruuden tulisi heijastaa myös rikosten välisiä törkeyseroja niin, että rangaistusten etäisyys ankaruudessaan toisistaan olisi sama, kuin rikosten keskinäinen törkeysero.¹⁴ Oikeudenmukaisuuden arviointiin lainkohdassa annetaan kriteereiksi rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus, teon vaikutukset sekä tekijän syyllisyys.

3. Vahinko ja vaara

Rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus on asetettu moitittavuusarvostelun lähtökohdaksi seurausten osalta¹⁵. Vahingollisuutta ja vaarallisuutta on arvioitava suhteessa konkreettiseen teonkuvaukseen. Lähtökohtana on nimenomaan säännöksen suojeluobjekti ja suojaamistavoite eli juuri ne vahingot, jotka tunnusmerkistössä mainitaan ja joiden torjumiseksi tunnusmerkistö on säädetty. Pelkästään toteutunut vahinko ja vaara eivät ole merkityksellisiä, vaan myös sille, millaisia vahinkoja tai millaista vaaraa teosta olisi ennalta arvioiden saattanut odottaa aiheutuvan, on annettava sijaa rangaistuksen mittaamisperusteena. Rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat seurausten todennäköisyys sekä niiden laatu ja vakavuus.¹⁶ Oikeuskirjallisuudessa vahingon merkityksestä rangaistuksen mittaamiseen on muodostettu yleispätevä sääntö, jonka mukaan vahingon suuruuden määrää se, kuinka syvälle rikos on kajonnut säännöksellä suojattuihin intresseihin¹⁷.

Jotta rangaistus pystytään mittaamaan teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden perusteella, lainkäyttäjällä on oltava tietoa siitä, millaista oikeudellista intressiä rikossäännöksellä suojataan ja millainen on rikossäännöksen looginen rakenne. Käytännössä muun muassa rikostunnusmerkistön perinpohjainen tuntemus on edellytyksenä rangaistuksen mittaamiselle.¹⁸

Rikoksen vahingollisuutta on helppoa arvioida silloin, kun sillä on aiheutettu rahassa mitattavaa vahinkoa. Talousrikoksilla usein tavoitellaan ja saadaan huomattavaa taloudellista hyötyä, joka myös vastaa asianomistajalle aiheutettua vahinkoa, kuten

¹³ HE 44/2002 vp. s. 187.

¹⁴ Lappi-Seppälä 2000 s. 313.

¹⁵ HE 44/2002 vp. s. 187. Kirjanpitorikos on vahinkoa ja vaaraa arvioitaessa hieman hankala, sillä kirjanpitorikoksellahan ei aiheuteta varsinaista vahinkoa tai vaaraa. Vaara on vaikea käsite yleensäkin talousrikoksissa, joissa yleensä operoidaan taloudellisella hyödyllä tai vahingolla.

¹⁶ HE 44/2002 vp. s. 187.

¹⁷ Lappi-Seppälä 2009 s. 138. Lappi-Seppälän esittämästä yleispätevästä säännöstä voitaneen saada ainakin suuntaa kirjanpitorikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa nimenomaan siten, että arvioidaan, kuinka paljon tekijä on vaikeuttanut oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta.

¹⁸ Tapani 2011 s. 44.

veropetoksessa tai velallisen epärehellisyysrikoksessa. Useiden talousrikostyyppisten tunnusmerkistöjen kvalifioiduissa tekemuodoissa on myös erikseen säädetty kvalifiointiperusteeksi huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelemisen, mikä osaltaan helpottaa rangaistuksen mittaamista.

KKO 2001:24. Asiassa oli kysymys siitä, että valittaja oli tuomittu avunannosta törkeään veropetokseen ja kirjanpitorikokseen. Valittaja oli avunantajana päätekiäjän yrityksen kirjanpitoa varten laatinut noin 2,5 miljoonan markan edestä sisällöltään vääriä tositteita, joiden avulla tämä oli välttänyt veroja ja veronluonteisia maksuja yhteensä hieman yli 1,15 miljoonaa markkaa. Korkein oikeus totesi tuomiossaan sen selvän tosiseikan, että rikosta, jolla tavoitellaan taloudellista hyötyä toisen kustannuksella tai vahingoksi, on perusteltua pitää sitä moitittavampana mitä suurempi hyöty tai vahinko on. Lisäksi korkein oikeus perusteli yhden vuoden pituisen rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana seuraavilla seikoilla: 1) valittaja oli tuomittu aikaisemmin muista rikoksista (kaksi kavallusta) ehdolliseen vankeusrangaistukseen, 2) teko oli jatkunut pitkän aikaa (1990–1992 ja 1994–1995), 3) rikosten nimenomainen tarkoitus oli taloudellisen hyödyn hankkiminen, 4) avunantajan osuus on ollut tärkeä tekojen onnistumisen kannalta ja 5) teot ovat olleet suunnitelmallisia ja vahingollisia. Ratkaisussa on huomionarvoista myös se, että hyötyä vastaavan vahingon korvaaminen ei ole peruste lieventää rangaistusta.¹⁹

KKO 2001:25. Asiassa oli kysymys siitä, että valittaja oli syyllistynyt törkeään velallisen epärehellisyyteen nostamalla yrityksestään yli 1,2 miljoonaa markkaa ja kirjanpitorikokseen laiminlyömällä yhden tilinpäätöksen laatimisen ja yhden tilikauden liiketapahtumien kirjaamisen sekä rekisterimerkintärikokseen ilmoittamalla ajoneuvorekisteriin henkilöauton omistajasta väärän tiedon. Korkeimman oikeuden mukaan mitä törkeämmästä rikoksesta on kysymys, sitä suuremmalla syyllä yleinen lainkuullisuus vaatii rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Korkein oikeus myös toisti ratkaisussaan 2001:24 esittämänsä periaatteen rikoksen moitittavuuden ja hankitun hyödyn välisestä yhteydestä. Lisäksi korkein oikeus perusteli yhden vuoden pituisen vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana sillä, että valittaja oli syyllistynyt rikolliseen menettelyyn pitkähkön ja käytännössä koko yrityksensä toiminnan ajan sekä sillä, että tämä oli tahallisilla teoilla nimenomaisesti tarkoittanut hankkia huomattavaa taloudellista hyötyä velkojien kustannuksella. Huomionarvoista ratkaisussa on se, että rangaistusta ei määrätty ehdolliseksi valittajan ensikertalaisuuden vuoksi.²⁰

Korkeimman oikeuden ratkaisuisissa tarkoitetut rikokset on tehty ja mainitut ratkaisutkin on annettu aikana, jolloin oli voimassa laki ehdollisesta rangaistuksesta (L 135/1976). Sen 1 §:n 2 momentin mukaan vankeusrangaistus voitiin määrätä ehdolliseksi, jollei yleisen lainkuullisuuden ylläpitäminen vaadi rangaistuksen tuomit-

¹⁹ Oikeustapausta on kommentoinut myös Lappi-Seppälä teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein I/2001 s. 168–175.

²⁰ Oikeustapausta on kommentoinut myös Lappi-Seppälä teoksessa Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein I/2001 s. 176–180.

semistä ehdottomana. Tämä ilmenee myös korkeimman oikeuden ratkaisuisissa, joissa ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöä on perusteltu yleisen lainkuuliaisuuden vaatimuksella. Oikeuskäytännössä on siis aiemminkin viitattu nykyisin suoraan laista ilmeneviin rikosten vakavuuteen, tekijän syyllisyyteen ja aikaisempaan rikollisuuteen, vaikka ratkaisut olisivat perustettu yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitämisen vaatimukseen. Korkeimman oikeuden ratkaisuja voidaan siis edelleen pitää kurantteina rangaistuslajia valittaessa, vaikka yleisen lainkuuliaisuuden vaatimusta sinänsä onkin pidetty epämääräisenä lajivalinnan kriteerinä²¹. Rangaistuksen mittaamisesta ratkaisut eivät kuitenkaan anna riittävän tarkkaa kuvaa, sillä valittajina oli kummassakin tapauksessa syytetty, jolloin korkein oikeus oli sidottu mittaamisessa hovioikeuksien ratkaisuihin.

KKO 2005:73. Korkeimman oikeuden ratkaisujen 2001:24 ja 25 sisältämien oikeusohjeiden voimassa olo käy ilmi tästä ratkaisusta. Asiassa oli kysymys siitä, että valittajat olivat tuloja salaten aiheuttaneet yhteensä noin 1,2 miljoonan markan suuruisen verojen ja veronluonteisten maksujen määräämättä jättämisen sekä laiminlyöneet yli kahden vuoden ajan kirjata yhtiönsä kirjanpitoon yhteensä noin 3 miljoonan markan suuruiset tulot, noin 1,3 miljoonan markan suuriset palkat ja niitä koskeneet ennakonpidätykset ja työnantajan sosiaaliturvamaksut. Korkeimman oikeuden mukaan tämän suuruusluokan talousrikoksista yleensä määrätty vankeusrangaistus on tuomittu ehdottomana, jonka tueksi korkein oikeus viittasi ratkaisuihin 2001:24 ja 25. Korkein oikeus piti valittajille tuomittua 1 vuoden 4 kuukauden pituista vankeusrangaistusta oikeudenmukaisena rangaistuksena, kun huomioon otettiin hovioikeuden soveltamat rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteet²². Korkein oikeus sovelsi lisäksi rikoslain 6 luvun 7 §:n 3-kohdan mukaista lieventämisperustetta oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston perusteella ja tuomitsi valittajat 10 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus katsoi oikeudenkäynnin kokonaiskestoksi noin 10 vuotta. Huomionarvoista on, että korkein oikeus ei kuitenkaan muuttanut hovioikeuden lajivalintaa koskevaa ratkaisua.

Helsingin hovioikeus nro 1100 8.4.2011. Hovioikeus on tässä tuomiossa ottanut kantaa rikoksen vahingollisuuteen. Asiassa oli kyse siitä, että kärjäoikeus oli tuominnut valittajan vuosien 1999 ja 2006 välillä tehdystä kuittikauppatyypisestä veropetoksesta ja kirjanpitorikoksesta yhteiseen yhden vuoden ja 10 kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Veropetoksella aiheutettu vahinko oli kärjäoikeuden mukaan noin 208 000 euroa. Kärjäoikeuden mukaan epäilty oli toiminut suunnitelmallisesti ja aiheuttanut huomattavan vahingon, minkä vuoksi hänen syyllisyytensä on kärjäoikeuden mielestä edellyttänyt vankeusrangaistuksen tuomitse-

²¹ Tapani 2011 s. 127.

²² Hovioikeus piti koventamisperusteena rikollisen toiminnan suunnitelmallisuutta ja lieventämisperusteena sitä, että valittajat olivat korvanneet aiheuttamansa vahingon.

mista ehdottomana. Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden perustelut eikä lieventänyt rangaistusta, vaikka katsoi rikoksella aiheutetun vahingon noin 188 000 euroksi.²³

Helsingin hovioikeus 30.4.2010 nro 1132. Asiassa oli kysymys siitä, että vastaaja oli saneerausmenettelyn aikana luovuttanut maksukyvyttömän yrityksen 180 000 euron arvoisen liiketoiminnan omistamalleen toiselle yritykselle vastikkeetta. Hovioikeuden mielestä rikoksella oli tavoiteltu ja saatu huomattavaa hyötyä ja lisäksi teko oli suunnitelmallinen ja moitittava, minkä vuoksi rikoksesta kulunut pitkä aika huomioon ottaen yhden vuoden ja kahden kuukauden pituinen vankeusrangaistus oli hovioikeuden mukaan oikeudenmukainen rangaistus. Rangaistuslajia valitessaan hovioikeus otti huomioon rikoksen vakavuuden sekä rikoksesta kuluneen pitkän ajan ja sen, että vastaajaa ei ollut aikaisemmin tuomittu. Kokonaisharkinnassa hovioikeus päätyi tuomitsemaan ehdollisen vankeusrangaistuksen oheissakkoineen, vaikka pitikin rikosta vakavuudeltaan sellaisena, että siitä olisi lähtökohtaisesti tullut tuomita ehdoton vankeusrangaistus.

4. Teon vaikuttimet

Teon vaikuttimet otettiin rangaistuksen mittaamisperusteisiin ensimmäisen kerran 1.1.2004 lähtien.

Teon vaikuttimissa on kyse osittain moraalista ja ne kertovat jotakin siitä, millainen tekijä on. Rikosoikeus ei kuitenkaan ole suoraan moraalin ilmentymä. Sen vuoksi rangaistuksen käyttö ja sitä koventavat seikat on pystyttävä perustelemaan järkevin käytännön syin, mitä voidaan edellyttää myös rangaistusta koventavilta motiiviperusteilta. Niiden on kyettävä todistamaan riittävän selvästi tekijän suuremmasta syyllisyydestä tai teon vaarallisuudesta.²⁴

Jo kriminalisointien perusajatukseen kuuluu se, että rikosentekijä pyrkii vahingoittamaan toista tai hankkimaan itselleen hyötyä²⁵. Talousrikokset ovat nimenomaan rikoksia, joissa tekijä pyrkii hankkimaan itselleen hyötyä ja yleensä vielä muiden kustannuksella, jolloin tekijän saama hyöty vastaa asianomistajalle aiheutettua vahinkoa. Se voisi antaa aiheen ajatella jopa, että teon vaikuttimilla ei ole kovin paljon merkitystä ainakaan rangaistusta ankaroitavina. Esimerkkinä voidaan ajatella tapausta, jossa tekijä anastaa suunnitelmallisesti suuren määrän hallussaan olevia varoja maksaakseen lomamatkansa. Tekijä on siis pyrkinyt kaikin keinoin saamaan teostaan hyötyä, minkä vuoksi hänen motiivillaan eli lomamatkan ostamisella ei enää liene merkitystä.

²³ Vaikka käräjäoikeus (ja hovioikeus) on todennut rangaistuksen mittaamiseen ja lajivalintaan vaikuttaneen myös rikoksen suunnitelmallisuuden, on ratkaisu kuitenkin melko hyvä esimerkki ensi sijassa rikoksen vahingollisuuden arvioinnista, sillä tekijällä ei näytä olleen enempää suunnitelmallisuutta kuin kuitikauppatyypissä veririkoksissa yleensä on. Toisaalta on otettava huomioon se, että rikos oli kestänyt hyvin pitkän ajan.

²⁴ HE 44/2002 vp. s. 188.

²⁵ HE 44/2002 vp. s. 188.

Toisena esimerkkinä voidaan ajatella tapausta, jossa tekijä anastaa suunnitelmallisesti suuren määrän varoja maksaakseen lähiomaisensa sairauden hoidosta aiheutuvia menoja. Tällöin teon vaikuttimella voi tietenkin olla merkitystä rikoslain 6 luvun 6 §:n 2 kohdan mukaisena lieventämisperusteena.

Edellä esiteltyjen korkeimman oikeuden ratkaisujen 2001:24 ja 25 perusteella voisi päätellä, että talousrikosasioissa rangaistuksen mittaamisessa teon vaikuttimet tulevat melko pitkälle huomioon otetuiksi mittaamalla rangaistus rikoksella hankitun hyödyn määrän perusteella. Joissakin tapauksissahan jo suuri hyöty osoittaa tekijän motiiveja ja pyrkimystä. On tietenkin otettava huomioon, että myös tekotavalla voi olla merkitystä.

5. Rikoksesta ilmenevä muu tekijän syyllisyys

Syyllisyydellä on useita merkityksiä. Rikosoikeudessa tehdään ero teko- ja tekijäsyyllisyyden välillä, jossa arvostelu kohdistuu tekijän henkilöön tai itse rikolliseen tekoon. Myös psykologinen ja normatiivinen syyllisyyskäsite erotetaan toisistaan. Psykologinen syyllisyyskäsite tarkastelee teon ja tekijän välistä psykologista suhdetta eli sitä, mitä tekijä on tietänyt tai tahtonut. Tällä perusteella erotellaan toisistaan tahallisuus ja tuottamus. Normatiivinen syyllisyys liittyy syyllisyyteen moitittavuuden, jolloin pohditaan muun muassa toisintoimisen mahdollisuutta. Laajimmillaan syyllisyysarvostelu on teon sosiaalis-eettistä arviointia, jolloin tarkastellaan tekijän motiiveja ja vaikuttimia.²⁶

Tahallisuuden rikoksentekijässä osoittama suurempi syyllisyys perustuu tekijän yhteiskunnanvastaiseen tahtoon tai korkeampaan tiedon tasoon. Tekijän nimenomaisena tarkoituksena voi olla toisen suojatun intressin loukkaaminen (ns. tarkoitustahallisuus). Tahallisuuden arviointi tapahtuu kuitenkin myös tiedollisen ulottuvuuden kautta; mitä varmemmin tekijä tiesi saavuttavansa tavoitteensa ja mitä paremmin hän oli selvillä tekoon liittyvistä ja rangaistavuuteen vaikuttavista olosuhteista, sitä selvemmin hän osoittaa piittaamattomuutta muiden suojatuista intresseistä. Varmuus tunnusmerkistön täyttymisestä on tahallisuutena moitittavampaa kuin arvio todennäköisyydestä.²⁷

Syyllisyysarvosteluun vaikuttaa myös rikoksen tekopäätöksen kiinteys ja se, missä määrin se osoittaa tekijän vakaata aikomusta lain rikkomiseen. Harkiten ja suunnitelmallisesti tehdyistä rikoksista tulee siis rangaista ankarammin kuin niistä teoista, jotka on tehty enempää ajattelematta tai hetken mielialojhteesta.²⁸

Törkeysarvosteluun vaikuttaa myös rikoksen tekotapa, vaikka sitä ei rikoslain 6 luvun 4 §:ssä erikseen mainitakaan. Erot tekotavoissa osoittavat yleensä teon vahingolli-

²⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 332.

²⁷ HE 44/2002 vp. s. 189.

²⁸ HE 44/2002 vp. s. 189.

suutta tai vaarallisuutta taikka ne kertovat tekijän syyllisyyden asteesta. Näistä voivat olla osoituksena esimerkiksi rikoksentekevälaineet, teon kesto tai tekijän asema.²⁹

Oikeuskirjallisuudessa Tapani on pitänyt rikoslain 6 luvun 4 §:n tarkoittamaa syyllisyyttä hankalana mittaamisperusteena, koska sillä voidaan tarkoittaa eri asioita rikosoikeuden yleisissä opeissa eli vastuuopissa ja rangaistuksen mittaamista koskevassa seuraamusopissa. Tapanin mukaan esimerkiksi tahallisuuden ja tuottamuksen välillä ei ole perusteltua tehdä tarkkaa rajaa rangaistuksen mittaamisessa, vaan ne ovat pikemmin liukuvalle asteikolle sijoitettavia mittaamissyllisyyden lajeja. Tapanin mukaan rangaistuksen mittaamisessa ei ole enää kyse vastuuedellytyksien arvioinnista vaan teon moitittavuuden määrittelystä.³⁰

KKO 2011:46. Korkein oikeus tuomitsi valittajan neljästä törkeästä veropetoksesta, kolmesta kirjanpitorikoksesta, törkeästä kirjanpitorikoksesta ja törkeästä velallisen epärehellisydestä. Törkeistä veropetoksista kolme liittyi valittajan henkilökoh- taiseen verotukseen, jossa hän oli jättänyt ilmoittamatta muun muassa vuokratuloja, myyntivoittoja ja peiteltyä osingonjakoa, jonka hän oli saanut käyttämällä yrityksensä kirjanpidossa sisällöltään vääriä tositteita ja kierrättämällä varoja toisen yrityksen pankkitilin kautta toisen henkilön avustaessa. Yksi veropetos liittyi osakeyhtiön toi- mintaan, jossa valittaja oli ilmoittanut veroviranomaiselle vääriä tietoja arvonlisäve- roon vaikuttavista seikoista liittämällä yhtiön kirjanpitoon vääransisältöisiä tositteita ja ohjaamalla osan tuloista toisen yhtiön pankkitilille. Valittaja oli myös laiminlyö- nyt liiketapahtumien kirjaamisen ja tilinpäätösten laatimisen usealta vuodelta hen- kilökohtaisesta liiketoiminnastaan, yhden asunto-osakeyhtiön kirjanpitoon hän oli merkityttänyt vääriä tietoja kirjaamalla oman liiketoimintansa menoja sekä kirjannut vääriä tietoja yhden osakeyhtiön kirjanpitoon kirjaamalla perusteettomia myyntien pienennyksiä ja oman liiketoimintansa menoja. Valittaja oli vielä yhden yrityksen toi- minnassa kirjannut kirjanpitoon vääriä tietoja ja jättänyt kirjaamatta osan myynnistä. Valittaja oli lisäksi nostanut yhden osakeyhtiön varoja itselleen aiheuttaen sen maksu- kyvyttömyyden. Veropetoksilla, jotka liittyivät kahden eri yhtiön toimintaan, valittaja oli aiheuttanut yhteensä noin 205 000 euron suuruisen veron määräämättä jättämisen. Törkeässä velallisen epärehellisydessä valittaja oli hankkinut itselleen noin 87 000 euron suuruisen hyödyn. Valittajan rikollinen toiminta oli kestänyt vuoden 1999 alusta vuoden 2005 syyskuuhun.

Korkein oikeus katsoi oikeudenmukaiseksi seuraamukseksi lähtökohtaisesti 1 vuo- den 10 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen, minkä se alensi 1 vuodeksi 5 kuu- kaudeksi oikeudenkäynnin keston vuoksi. Rangaistuslajin valinnasta korkein oikeus totesi, että valittajan toiminta on ollut suunnitelmallista³¹ ja pitkäkestoista ja, että tällä on ollut lakimieskoulutuksensa vuoksi keskimääräistä paremmat valmiudet noudat-

²⁹ HE 44/2002 vp. s. 189–190.

³⁰ Tapani 2011 s. 63. Tapani käyttää käsitettä mittaamissyllisyys.

³¹ Suunnitelmallisuus näyttää olleen tyyppillistä ”kuittikauppasuunnitelmallisuutta” eli tekaistujen tosit- teiden käyttämistä ja varojen kierrättämistä.

taa yritystoiminnan lakisääteisiä velvollisuuksia. Erityisesti valittajan lakimieskoulutuksen vuoksi korkein oikeus on pitänyt tämän toimintaa erityisen moitittavana ja määräsi vankeusrangaistuksen ehdottomaksi, vaikka valittajaa ei ollut aikaisemmin rangaistu ja vaikka oikeudenkäynnin kesto olisi puoltanut vankeusrangaistuksen määräämistä ehdollisena.

6. Yhteisen rangaistuksen tuomitseminen

Kun vastaajalle luetaan syyksi useampi kuin yksi rikos, hänet on tuomittava rikoslain 7 luvun mukaan yhteiseen rangaistukseen.

Yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamisesta on säädetty rikoslain 7 luvun 5 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan yhteisen vankeusrangaistuksen ja sakkorangaistuksen mitaamisessa noudatetaan soveltuvin osin 6 luvun säännöksiä. Rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan lähtökohdaksi yhteistä rangaistusta mitattaessa on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus, sekä mitattava rikoksista yhteinen rangaistus siten, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa myös muun muassa rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen.

Rikosten törkeys ja vakavuus sekä lukumäärä mittaamisperusteina ovat ehkä jossakin määrin itsestään selvän kuuloisia, varsinkin kun rikoslain 6 luvun 4 §:ssä mainitaan törkeyttä ja vakavuutta ilmentäviä rangaistuksen mittaamisessa huomioon otettavia tekijöitä. Rikoksen törkeyden painottamisella lienee ollut tarkoitus huomauttaa, että kokonaisarvostelussa (kaan) ei saisi keskittyä tekijärikosoikeudellisiin seikkoihin. Rikosten lukumäärässä taas on kyse niiden lukumäärän ja rangaistuksen ankaruuden välisen suhteen tarkempi muoto. Yhteisen rangaistuksen mittaaminen ei saisi olla nimittäin kaavamaisista, vaan rikosten lukumäärän kasvaessa jokaisen rikoksen tuoman rangaistuslisän pitäisi vähitellen alentua.³²

Kiinnostavin ja vaikein yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteista lieneekin rikosten keskinäinen yhteys, joka voi vaikuttaa keskimääräisrangaistukseen joko lieventävästi tai koventavasti.

Yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevan hallituksen esityksen mukaan esimerkiksi rikosten ideaalikonkurrensin (sama menettely täyttää usean eri rikoksen tunnusmerkistön) tulisi olla peruste tuomita lievempään seuraamukseen, jonka pitäisi koskea myös saman rikoksen jatkamista³³. Oikeuskirjallisuudessa asia on tiivistetty siten, että mitä lähempänä rikosten keskinäinen yhteys on jatkettua rikosta, sitä lievempi suhtautuminen on. Vastaavasti mitä lähempänä ollaan niin sanottua reaalikonkurrensia, sitä ankarampi suhtautuminen on. Huomiota tulisi rikoskokonaisuuden törkeyden arvostelussa kiinnittää nimenomaan rikosentekopäätösten erillisyyteen,

³² Lappi-Seppälä 1992 s. 659.

³³ HE 40/1990 vp. s. 32.

tekojen motivaatioyhteyteen (sama motivaatio, sama otollinen tilanne), tekojen ajallinen, paikallinen ja laadullinen yhteys sekä uhrin vaihtuminen (erityisesti kiinteästi henkilöön liittyvissä oikeushyvän loukkauksissa). Rangaistuksen ankaroitumiseen johtaisi siis tekopäätösten selvä erillisuus tai perustunnusmerkistön eroavuudet.³⁴

Hallituksen esityksen mukaan lieventämisperusteena on pidettävä myös sitä, että suuri määrä rikoksia muodostaa kokonaisuuden eli niin sanotun rikoskierteen. Esi-merkkinä hallituksen esityksessä mainitaan pitkäaikaiseen alkoholin käyttöön liittyvät useat järjestysrikkomukset. Hallituksen esityksessä tällaiseen rikoskierteeseen voidaan rinnastaa tapaukset, jossa rikos on tehty toisen rikoksen edistämiseksi tai salaamiseksi esimerkiksi silloin, kun rikoksesta epäilty syyllistyy viranomaisen erehdyttämiseen edistääkseen pakoaan.³⁵ Lievemmin tulevat siis arvostelluiksi teot, jotka ovat riippuvaisia toisista teoista eli rikokset, jotka ovat lähellä esi- tai jälkitekoja³⁶.

Mainitun hallituksen esityksen mukaan rikosten keskinäinen yhteys olisi peruste ankaramman rangaistuksen tuomitsemiseen, kun rikollinen toiminta osoittaa suunnitelmallisuutta tai kun kyse on liigarikollisuudesta³⁷. Tällöin on kuitenkin varmistettava, että sama peruste ei johda kaksinkertaiseen rangaistuksen koventamiseen.

Tyypillisistä talousrikoksista voidaan ottaa esimerkeiksi kaksi erilaista tapausta, joilla voidaan havainnollistaa edellä selostettuja yhteisen rangaistuksen mittaamisen perusteita. Ensimmäisessä esimerkissä vastaaja on syyllistynyt velallisen epärehellisyysrikokseen nostamalla yrityksensä pankkitililtä varoja aiheuttaen yrityksen maksukyvyttömyyden ja kirjanpitorikokseen laiminlyömällä liiketapahtumien kirjaamisen. Näillä rikoksilla ei ole mitään yhteyttä toisiinsa eli ne on tehty toisiinsa nähden itsenäisesti. Toisessa esimerkissä vastaaja on syyllistynyt kuittikauppatyypiseen veropetokseen eli merkinnyt hankkimiansa tekaistujen tositteiden perusteella kirjanpitoon vääriä tietoja ja antanut kirjanpitoon perustuvia vääriä tietoja veroviranomaiselle. Tässä esimerkissä vastaajan voi ajatella toimineen yhden ja saman motivaation pohjalta ja niin, että kirjanpitorikos on tehty veropetoksen edistämiseksi. Samankaltaisesta tilanteesta on kysymys alla selostetussa korkeimman oikeuden ratkaisussa.

KKO 2009:1. Tässä ratkaisussa korkein oikeus on ottanut nimenomaisesti kantaa muun muassa rikosten keskinäiseen yhteyteen rangaistuksen mittaamisessa ja rangaistuslajin valinnassa. Asiassa oli kysymys siitä, että vastaajat olivat antaneet osakeantia ja -myyntiä silmällä pitäen ja siten myös omia osakkeitaan koskevan myynnin turvaamiseksi pörssitiedotteessa ja listalleottoesitteessä harhaanjohtavia ja totuudenvastaisia tietoja sekä käyttäneet näitä tietoja hyväkseen myydessään omia osakkeitaan. Ensin mainittu rikos oli siis tehty jälkimmäisen rikoksen edistämiseksi. Vastaa-

³⁴ Lappi-Seppälä 1992 s. 660–661.

³⁵ HE 40/1990 vp. s. 32.

³⁶ Lappi-Seppälä s. 661. Lappi-Seppälä tiivistää konkurrenssijärjestelmän perusajatuksen siten, että moitteiden määrä kasvaa rikosten lukumäärän, törkeyden ja itsenäisyyden myötä (mainittu teos s. 662).

³⁷ HE 40/1990 vp. s. 32.

jat olivat syyllistyneet yllä kuvatulla tavalla siten arvopaperimarkkinoita koskevaan tiedotusrikokseen ja törkeään sisäpiirintiedon väärinkäyttöön. Korkeimman oikeuden mukaan rikosten tällainen liittyminen toisiinsa ei merkitse sitä, että yhteydellä sellaisenaan olisi erityinen rangaistusta alentava vaikutus, vaikka rikoksentekopäätöksen ja toiminnan tavoitteiden kannalta mainitut rikokset muodostavatkin kokonaisuuden. Korkein oikeus on pitänyt yllä mainittua menettelyä nimenomaan osoituksena erityisestä suunnitelmallisuudesta, joka on yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevassa hallituksen esityksessä mainittu perusteena tuomita keskimääräistä ankarampi rangaistus. Ratkaisu voidaan nähdä osoituksena myös rikoksentekopäätöksen kiinteyden merkityksestä rangaistuksen määräämisessä.

Helsingin hovioikeus 29.4.2011 nro 1307. Asiassa oli kyse siitä, että vastaaja oli tuomittu kahden eri yrityksen toiminnassa tehdystä törkeästä veropetoksesta, joilla oli vältetty veroja yhteensä hieman yli 350 000 euroa, niin ikään kahden eri yrityksen toiminnassa tehdystä törkeästä kirjanpitorikoksesta ja yhdestä rekisterimerkintärikoksesta. Hovioikeus punnitsi rangaistuksen lieventämis- ja kohtuullistamisperusteina sitä, että vastaaja oli suuren perheen ainoa työssäkäyvä ja ainoa asioiden hoidosta vastaava ja maksanut jonkin verran korvauksia asianomistajalle vuodesta 2003 lähtien. Ankarampaa rangaistusta puolsivat hovioikeuden mukaan se, että rikoksilla oli tavoiteltu ja saatu huomattavaa taloudellista hyötyä, rikokset olivat jatkuneet kahden yhtiön toiminnassa noin viisi vuotta ja ne olivat olleet suunnitelmallisia. Hovioikeuden mielestä rikosten vakavuus ja valittajan syyllisyys eivät puoltaneet rangaistuksen tuomitsemista ehdollisena. Hovioikeus ei sen vuoksi lieventänyt käräjäoikeuden valittajalle tuomitsemaa kahden vuoden pituista ehdotonta vankeusrangaistusta.³⁸ Hovioikeuden ratkaisussa tulee esiin vastaajan kahdessa eri yrityksessä eri tavoin tehtyjen rikosten itsenäisyys toisiinsa nähden. Voitaneen katsoa, että rangaistuksen määräämiseen on vaikuttanut omalta osaltaan nimenomaan rikosten keskinäisen yhteyden puuttuminen. Myös hovioikeuden kohtuullistamisperusteelle rangaistuksen määräämisessä antama painoarvo on tässä asiassa huomionarvoista.

³⁸ Toisessa yrityksessä oli tehty kuittikauppatyyppinen veropetos ja siihen liittyvä kirjanpitorikos (väärin tietojen kirjaaminen) ja toisessa yrityksessä tuloja salaamalla tehty veropetos ja siihen liittyvä kirjanpitorikos (liiketahtumien kirjaamisen laiminlyönti). Hovioikeus ei ole perustellut rangaistuksen määräämistä koskevaa ratkaisua nimenomaan rikosten keskinäisellä yhteydellä, mutta mainitsee kuitenkin, että rikollinen toiminta on jatkunut kahden eri yhtiön puitteissa. Tämän vuoksi ratkaisua voidaan pitää hyvänä esimerkkinä täysin toisiinsa liittymättömien rikosten vaikutuksesta rangaistuksen määräämiseen. Ratkaisu on tältä osin lainvoimainen.

7. Valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä

7.1 Yleistä

Rangaistuslajin valinnassa eli harkittaessa sitä, tuomitaanko vastaajalle määrättävä vankeusrangaistus ehdollisena vai ehdottomana, otetaan rikoslain 6 luvun 3 § 3 momentin mukaan huomioon samat perusteet kuin rangaistuksen pituutta mitattaessa. Rangaistuksen mittaaminen ja lajivalinta ovat siis eräänlaista kokonaisharkintaa, jossa ei välttämättä pysty tekemään eroa rangaistuksen määräämisen kahden eri osan välillä.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan lähtökohta on, että enintään kahden vuoden pituinen vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemista. Perussäännön mukaan ehdollinen vankeus tulee siis asettaa lähtökohdaksi, josta voidaan tehdään poikkeus ehdottomaan vankeuteen säännöksessä mainituilla perusteilla. Tällaisina perusteina laissa mainitaan siis rikoksen vakavuus, tekijän aikaisempi rikollisuus ja rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys.

Esitöissä on selvästi todettu, että kahden vuoden rajaa lähestyvissä rangaistuksissa perussäännön sisältämän oletuksen voidaan katsoa kääntyneen jo päinvastaiseksi eli lähtökohtana lähellä kahden vuoden pituista vankeusrangaistusta määrättäessä on ehdoton vankeusrangaistus ja ehdollisen vankeusrangaistuksen tueksi pitää olla erityisiä syitä. Rangaistusten pidentyessä ja rikoksen törkeyden kasvaessa ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttämisen mahdollisuus siis vähenee.³⁹

7.2 Rikoksen vakavuus ja tekijän syyllisyys

Hallituksen esityksessä kuvataan rikoksen vakavuus-kriteeriä vain hyvin lyhyesti siten, että se viittaa ensi sijassa ulkoiseen teonkuvaan ja ennen kaikkea aiheutettuun vahinkoon ja teolla tuotettuun vaaraan. Hallituksen esityksessä todetaan lyhyesti myös, että ulkoisen teonkuvan lisäksi teon moitittavuus- ja törkeysarvosteluun vaikuttaa tekijän syyllisyys.⁴⁰

Lain esitöistä ei saa kovin paljon apua lajivalintaan puheena olevan kriteerin tarkemmassa selvittämisessä. Rikoksen vakavuutta ja tekijän syyllisyyttä arvosteltaessa voitane ottaa lähtökohdaksi se, mitä rikoslain 6 luvun 4 §:n rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteiden sisällöstä on sanottu. Oikeuskirjallisuudessa Tapani on todennut, että vakavuus viittaa nimenomaan teon vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen ja syyllisyys teosta ilmenevään mittaamissyylisyyteen⁴¹.

³⁹ HE 44/2002 vp. s. 205.

⁴⁰ HE 44/2002 vp. s. 205.

⁴¹ Tapani 2011 s. 129.

7.3 Tekijän aikaisempi rikollisuus

Vaikka teolla aiheutettaisiinkin huomattavaa vahinkoa, ensikertalaisuuden perusteella rangaistus tuomitaan usein ehdollisena⁴². Tästä on kuitenkin poikkeuksia, joista hyvänä esimerkkinä on aikaisemmin esitelty korkeimman oikeuden tuomio 2001:25 ja jäljempänä esiteltävä ratkaisu 2011:93.

Aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan erityisesti niitä rikoksia, joista vastaaja on tuomittu rangaistukseen ennen, kuin hän on syyllistynyt tuomittavana olevaan rikokseen. Tekoja ei pidetä vastaajan aikaisempina rikollisuutena, jos kysymys on sellaisista rikoksista, joista hänet tuomitaan rikoslain 7 luvun perusteella yhteiseen rangaistukseen.⁴³ Mikäli samaan niin sanottuun konkurrenssiryhmään kuuluvia rikoksia käsitellään kahdessa eri oikeudenkäynnissä, ensimmäisessä oikeudenkäynnissä käsitellyjä rikoksia ei pidetä aikaisempina rikollisuutena. Tällöin ehdollisen vankeusrangaistuksen mahdollisuus määräytyy myöhemmässä prosessissa rikosten vakavuuden ja tekijän syyllisyyden perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että vastaaja ei saa kärsiä vahinkoa siitä, että hänen tekemiensä rikosten oikeuskäsittely pirstoutuu sattumanvaraisesti.⁴⁴

Vaikea kysymys on se, kuinka monta ehdollista vankeusrangaistusta tekijälle voidaan tuomita ennen, kuin hänet on tuomittava ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Hallituksen esityksen mukaan arviointi on kokonaisharkintaa, jossa otetaan huomioon aikaisempien rikosten määrä ja törkeys sekä uusimisoikeus. Hallituksen esityksen mukaan useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitsemiseen on suhtauduttava kriittisesti.⁴⁵ Nyrkkisääntönä on, että mitä pidempi aika on kulunut edellisestä tuomiosta, sitä vähäisempi sen merkitys on lajivalinnassa⁴⁶.

Lajivalinta ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen välillä on pro et contra argumentointia eli kummankin rangaistuslajin puolesta ja vastaan puhuvien seikkojen punnintaa⁴⁷. Saman toteaa korkein oikeus alla selostettavassa tuomiossaan.

KKO 2011:93. Korkein oikeus luki valittajalle syyksi törkeän veropetoksen, jossa tämä oli aiheuttanut omistamansa osakeyhtiön verojen määräämisen noin 126 000 euroa liian alhaiseksi, törkeän veropetoksen, jossa valittaja oli aiheuttanut oman tuloveronsa määräämisen noin 36 000 euroa liian alhaisena, törkeän velallisen epärehellisyyden, jossa valittaja oli nostanut itselleen edellä mainitusta osakeyhtiöstä itselleen noin 300 000 euroa sekä kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen, jossa valittaja oli usean vuoden aikana laiminlyönyt yhtiön myyntien, sekä liiketoiminnan ja henkilöauton myynnin kirjaamisen. Kirjanpitoon oli jäänyt kirjaamatta yli 860 000 euron tulot.

⁴² Tapani 2011 s. 131.

⁴³ HE 44/2002 vp. s. 205 ja Tapani 2011 s. 135.

⁴⁴ Tapani 2011 s. 135 ja Kohonen 2004 s. 342.

⁴⁵ HE 44/2002 vp. s. 206.

⁴⁶ Tapani 2011 s. 136.

⁴⁷ Tapani 2011 s. 139–140.

Velallisen epärehellisyysrikoksessa oli kysymys osittain samoista varoista, joista oli jäänyt määräämättä veroa ja kirjanpitorikoksessa oli kyse samojen tulojen kirjaamatta jättämisestä kuin veropetoksessa. Valittaja oli tehnyt rikokset 1997 ja 2007 välisenä aikana. Korkein oikeus toteaa perusteluissaan rikoksen vaarallisuudesta ja vahingollisuudesta, että rikoksella tavoiteltu hyöty ja aiheutettu vahinko ovat keskeisiä perusteita arvioitaessa rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta ja määrättäessä rangaistusta nyt puheena olevan kaltaisista talousrikoksista. Tällöin on korkeimman oikeuden mukaan tullut arvioida myös sitä, että valittajan syyksi luetuissa rikoksissa on kyse pääosin samoista varoista. Lisäksi korkeimman oikeuden mukaan rikoksen vahingollisuuden ja vaarallisuuden arvioinnissa on merkitystä sillä, että varojen siirtäminen pois yhtiön varallisuuspiiristä on tapahtunut kokonaan kirjanpidon ja verovalvonnan ulkopuolella pidetyn ohimyyntin avulla.

Teon vaikuttimista ja tekijän syyllisyydestä korkein oikeus toteaa merkityksellisiksi seikoiksi sen, että myyntitulojen ohjaaminen valittajan omaan käyttöön on tapahtunut 1997–2003 ja että tämä oli sopinut liikekumppaninsa kanssa tätä toimintaa edistävästä menettelystä, jossa laskuihin lisättiin ”ylimääräistä”. Korkeimman oikeuden mukaan myyntitulojen jättäminen kirjaamatta ja ilmoittamatta veroviranomaiselle on edellyttänyt jokaisen ohimyyntitapahtuman osalta erillistä päätöstä. Korkeimman oikeuden mukaan valittajan menettelyn selvä lainvastaisuus, oikeudettoman hyödyn hankkimistavoite, pitkä teko aika ja rikoksentekoa koskevien päätösten lukuisuus osoittavat huomattavaa tekijän syyllisyyttä.

Yhteisen rangaistuksen määräämisestä korkein oikeus lausui, että lähtökohdaksi rangaistusta mitattaessa tuli ottaa törkeä velallisen epärehellisyys, sillä se oli kohdistunut laajempaan velkojajoukkoon ja se oli koskenut suurempaa rahamäärää. Korkeimman oikeuden mukaan kirjanpitorikos ja henkilökohtaisessa verotuksessa tehty veropetos olivat kiinteästi liittyneet muihin valittajan syyksi luettuihin rikoksiin ja pyrkimykseen estää niiden iltitulo. Tämän vuoksi niiden keskinäinen yhteys oli korkeimman oikeuden mukaan otettava huomioon vähentävänä seikkana yhteistä rangaistusta mitattaessa.

Korkein oikeus on rangaistuksen lieventämisperusteena ottanut huomioon, että valittajan omistama yhtiö oli lyhentänyt verovelkojaan noin 285 000 euroa ennen konkurssia ja rikosilmoituksen tekemistä sekä tunnustanut aikaisessa vaiheessa ohimyyntin ja varojen välttämisen. Vaikka vain osa verovelkojen maksusta on kohdistunut verorikoksella aiheutettuun verovelkaan ja että varojen käyttäminen verovelkojen lyhentämiseen on voinut vaarantaa muiden velkojien oikeuksia, korkein oikeus katsoi oikeaksi alentaa muutoin oikeudenmukaiseksi katsomaansa 2 vuoden 1 kuukauden pituista vankeusrangaistusta kolmella kuukaudella.

Lajivalinnasta korkein oikeus totesi, että valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tehdään kokonaisharkinnan perusteella, jolloin on kiinnitettävä huomiota rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden lisäksi myös muihin mittaamisperusteisiin. Korkein oikeus totesi myös, että mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteita tarvitaan, jotta rangaistus voitaisiin tuomita eh-

dollisena. Korkein oikeus punnitsi vastakkain sitä, että valittajaa ei ollut aikaisemmin rekisteröity rikoksista ja sitä, että rikokset olivat vakavia ja tapahtuneet huomattavan pitkän ajanjakson aikana sekä sitä, että vankeusrangaistuksen pituus puoltaa voimakkaasti ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemista. Korkeimman oikeuden mielestä asiassa ei ollut edellytyksiä määrätä vankeusrangaistusta ehdollisena.

Korkein oikeus otti kantaa myös kohtuullistamisperusteisiin. Korkeimman oikeuden mukaan valittajan työpaikan menetys ei ollut poikkeuksellinen ja ennakoimaton seikka eikä tämän aikuisen tyttären mahdollinen hoidon tarve ollut riittävä peruste kohtuullistaa seuraamusta.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa on useita merkkejä pantavia seikkoja. Ensimmäkin korkein oikeus analysoi tarkkaan lieventämisperusteen merkitystä. Toiseksi korkein oikeus ilmoittaa selvästi, mikä rikos on otettava rangaistuksen mittaamisen perustaksi, mitä ei juurikaan näe tuomioiden perusteluissa. Kolmanneksi korkein oikeus ilmoittaa myös lieventämisperusteen vaikutuksen rangaistuksen mittaamiseen. Neljänneksi korkein oikeus punnitsee huolellisesti rangaistuslajin valinnassa ehdollisen vankeuden puolesta ja vastaan puhuvia seikkoja keskenään. Lisäksi korkein oikeus nimenomaisesti toteaa jo hallituksen esityksessäkin mainitun lajivalinnassa vaikuttavan periaatteen, että kahta vuotta lähestyvissä vankeusrangaistuksissa pitää olla nimenomaisesti erityisiä syitä ehdollisen vankeusrangaistuksen puolesta. Huomion arvoista on myös se, että huomattavan suuren verovelankaan maksaminen ei ole korkeimman oikeuden mielestä ollut niin painava syy, että se olisi vaikuttanut lajivalintaan. Näiden seikkojen sekä sen vuoksi, että ratkaisussa on käsitelty useita rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavia perusteita, korkeimman oikeuden ratkaisua on pidettävä varsin keskeisenä ja tärkeänä rangaistuksen määräämiseen vaikuttavana ratkaisuna. Ratkaisu antaa erityisesti syyttäjälle ohjenuoran rangaistusseuraamuskeinot.

KKO 2011:52. Tässä ratkaisussa korkein oikeus päätyi tuomitsemaan ehdollisen vankeusrangaistuksen. Asiassa oli kyse siitä, että vastaaja oli nostonut yrityksestään varoja noin 50 000 euroa ja toisesta yrityksestään noin 235 000 sekä hävittänyt omaisuuttaan noin 323 000 euroa. Korkein oikeus tuomitsi vastaajan kahdesta törkeästä velallisen epärehellisydestä ja rikoksesta, joka käsitti osakeyhtiörikoksen ja törkeän velallisen epärehellisuuden yhteiseen 1 vuoden 10 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen, jonka se määräsi ehdolliseksi hovioikeuden käyttämällä perusteluilla. Hovioikeus punnitsi vastakkain ehdottoman ja ehdollisen rangaistuksen puolesta puhuvia seikkoja todeten, että vankeusrangaistuksen tulisi olla lähtökohtaisesti ehdoton ottaen huomioon vahingon suuruus ja rikosten tekeminen järjestelmällisesti pitkän ajan kuluessa. Hovioikeuden mukaan vastaaja oli pyrkinyt poistamaan rikoksensa vaikutuksia palauttamalla 100 000 euroa rikoksella saatuja varoja, mikä hovioikeuden mukaan osoitti myös keskimääräistä vähäisempää syyllisyyttä. Lisäksi hovioikeuden mukaan vastaajan siirtyminen palkkatyöhön ja velkojen maksaminen ulosoton kautta osoittaa hänen hylänneen aikaisemmat menettelytavat ja ottaneen vastuun teoistaan ja siten myös yrittäneen poistaa rikoksensa vaikutuksia. Hovioikeus on todennut myös, että osakeyhtiörikoksen ja törkeän velallisen epärehellisuuden käsittäneessä rikokses-

sa ei ollut kyse pelkästään maksimaalisen hyödyn saaminen täysin velkojien eduista piittaamatta niin kuin yleensä tämän tyyppisissä rikoksissa, mitä osoitti vastaajan yhtiön riidaton veronmaksukäyttäytyminen.⁴⁸

Hovioikeuden perustelut voidaan ymmärtää niin, että kyse on todella poikkeuksellisesta ratkaisusta, jossa harvinaisen painavat syyt ovat johtaneet vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen ehdollisena. Siitä huolimatta seuraamus vaikuttaa hyvin lievältä varsinkin, kun ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa ei ole tuomittu edes sakkoa.

KKO 1997:140. Tässäkin ratkaisussa korkein oikeus on pohtinut ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välistä rajaa. Asiassa oli kyse siitä, että valittaja oli 1991–1995 erehdyttänyt asianomistajaa antamaan itselleen noin 900 000 markkaa käyttäen hyväkseen tämän mielenterveydellisiä häiriöitä sekä tämän valittajaa kohtaan tuntemaa luottamusta. Korkein oikeus tuomitsi valittajan 1 vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen, jonka se määräsi ehdolliseksi. Korkein oikeus perusteli rangaistuksen mitaamista yleisellä rangaistuskäytännöllä. Lajivalintaa korkein oikeus perusteli sillä, että lainkuuliaisuuden ylläpitäminen ei edellytä ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöä, koska valittajaa ei ollut aikaisemmin tuomittu, ja koska hänet tuomitaan hänen taloudellisiin oloihinsa nähden huomattavaan vahingonkorvausvelvollisuuteen ja koska hänen aiheuttamansa vahinko ei ole määrältään niin suuri, että se sinänsä vaatisi ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttämistä.

Tuomiossa on huomionarvoista se, että siinä vahingonkorvausvelvollisuutta on pidetty perusteena tuomita lievempään rangaistukseen. Korkeimman oikeuden ratkaisuissa 2001:24 ja 25 korkeimman oikeuden kanta oli päinvastainen. Ottaen huomioon mainittu kannanmuutos, ja se, että puheena oleva ratkaisu on myös muita ratkaisuja vanhempi ja se, että perustelujen taso on selvästi parempi etenkin uusimmissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa, ei korkeimman oikeuden ratkaisu 1997:140 liene ensisijainen oikeusohje rangaistuksen määräämisessä⁴⁹.

8. Yhdyskuntapalvelu oheisseuraamuksena ja lajivalinta

Rikoslain 6 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan ehdollisen vankeuden ohessa voidaan tuomita sakkoa tai yhdyskuntapalvelua, jos ehdollista vankeutta ei yksinään katsota riittäväksi seuraamukseksi.

Yhdyskuntapalvelu oheisseuraamuksena otettiin rangaistusvalikoimaan vuonna 2001 voimaan tullessa rikoslain uudistuksessa. Tuossa uudistuksessa uudistettiin sa-

⁴⁸ Se, mitä hovioikeus tarkoittaa riidattomalla veronmaksukäyttäytymisellä, ei selviä tuomiosta. Huomionarvoista on, että korkein oikeus luki valittajan syyksi törkeän velallisen epärehellisuuden, jossa rikoksella aiheutettu vahinko oli 323 000 euroa ja, jota koskevan syytteen hovioikeus oli hylännyt. Sen yhteiseen vankeusrangaistukseen tuoma lisä oli vain kaksi kuukautta. Hovioikeuden tuomio nro 179 on annettu 22.1.2010.

⁴⁹ Ratkaisun kritiikistä ks. myös Tapani 2011 s. 132–133.

malla ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä tehtävää valintaa koskevaa säännöstä (tuolloin säädetty rikoslain 2 b luvun 2 §).

On katsottava, että tällä uudistuksella lainsäätjä ei ole tarkoittanut nostaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemisen kynnystä. Tätä johtopäätöstä tukee ensinnäkin nyt voimassa olevan rikoslain 6 luvun 10 §:n 1 momentin sanamuoto, joka on sama kuin mainitussa rikoslain 2b luvun 2 §:ssä (”jos ehdollista vankeusrangaistusta on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena --”). Tämä antaa perustellun syyn päätellä, että ensin lainkäyttäjän on tehtävä ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välinen ratkaisu eli tutkittava, vaatiiko esimerkiksi rikoksen vakavuus ehdottoman vankeusrangaistuksen määräämistä. Mikäli lainkäyttjä toteaa, ettei rangaistusta ole määrättävä ehdottomana sen on vasta sitten harkittava, onko pelkkä ehdollinen vankeusrangaistus riittävä. Ehdollinen vankeusrangaistus ja sen oheisseuraamukset eivät siis ole ”samalla viivalla” ehdottoman vankeusrangaistuksen kanssa lajivalintaa tehtäessä.

Mainittua lainmuutosta koskevassa hallituksen esityksen yleisperusteluissa mainitaan, että ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä voi joissakin tapauksissa olla myös ehdottoman vankeuden vaihtoehto. Lisäksi yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan tuomioistuimen saavan käyttöönsä uuden rangaistusvaihtoehdon, jolla voitaisiin mahdollisesti välttää ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemisen. Viimeksi mainittu lausuma on hallituksen esityksessä alle 18-vuotiaita koskevan nuorisorangaistuksen mainitsemisen jälkeen. Toisaalta samassa hallituksen esityksessä on nimenomaan todettu, että mitä pitempi rangaistus olisi, sitä vähäisemmät olisivat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön ja ettei uudistuksella ole tarkoitus muuttaa tuomitsemiskäytäntöä.⁵⁰ Edellä mainitut seikat huomioon ottaen voidaan lähteä siitä, että jotkin sellaiset tapaukset, joissa yhdistelmä rangaistus on ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehto, koskevat nimenomaan alle 18-vuotiaita. Tämä olisi myös loogista ottaen huomioon, että alle 18-vuotiaiden tuomitsemista ehdottomaan vankeuteen pyritään välttämään.

9. Johtopäätöksiä

9.1 Rangaistuskäytännöstä ja rangaistusten tasosta

Edellä esitellyt tuomiot edustavat luonnollisesti vain suppeata osaa talousrikosten rangaistuskäytännöstä. Otoksen suppeuteen vaikuttaa osittain tuomioiden saatavuus ja osittain se, että tämän tyyppiseen kirjoitukseen voi ottaa mukaan vain rajallisen määrän kaikista kiinnostavistakaan tuomioista. Lisäksi tässä kirjoituksessa esitellyt tuomiot ovat melko yksipuolisesti olleet niistä jutuista, joissa tuomioistuin on päätynyt ankaramman rangaistusvaihtoehdon kannalle.

⁵⁰ HE 177/2000 vp.

Esiteltyjen tuomioiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että mitä tuoreem-
mista ratkaisuksista on kysymys, sitä parempia niiden perustelut ovat ja sitä parempia
työkaluja ne ovat lainsoveltajalle erilaisia rangaistuksen määräämiseen liittyviä on-
gelmiä ratkottaessa. Kovin vanhaa oikeuskäytäntöä ei siis lähtökohtaisesti ole järke-
vää ottaa päätöksenteon tueksi varsinkin, kun käytettävissä on korkeimman oikeuden
(ja hovioikeuksien) tuoreempia ratkaisuja.

Tässä kirjoituksessa esitellyistä tuomioista ei välttämättä saa tukea sille väitteelle,
että yleinen rangaistustaso olisi lievä. Toki on niin, että talousrikosasioissa rangais-
tuksen mitataan yleensä asteikon alaosasta, vaikka tyyppillisen talousrikoksen törkeän
tekomuodon asteikko on 4 vuotta vankeutta ja joka voi nousta joissakin yhteisen ran-
gaistuksen määräämisen tapauksissa 7 vuoteen. Esitellyissä tapauksissakin ankarin
rangaistus oli vain hieman runsaat 2 vuotta. On tietenkin otettava huomioon, että teko-
tapa ja rikoksella aiheutettu vahinko vaikuttavat rangaistuksen mittaamiseen eivätkä
tässä kirjoituksessa esiteltyjen tapausten vahingon määrät ole olleet läheskään niin
suuria, kuin eräissä muissa tapauksissa, jolloin rangaistuksetkin ovat olleet selvästi
ankarampia⁵¹. Tässä kirjoituksessa esiteltyjen tuomioiden perusteella ei siis voi pää-
tellä yleistä rangaistustasoa mittaamisen näkökulmasta.

Esitellyt tapaukset ovat olleet kaikki sellaisia, joissa on ainakin yksi syyksi luetuis-
ta rikoksista ollut sellainen, jossa teonkuvaukseen kuuluu taloudellisen hyödyn hank-
kiminen ja jossa taloudellista hyötyä on myös saatu. Näissä jutuissa rangaistuksen
määrääminen on melko lailla helpompaa kuin kirjanpitorikoksessa. Kirjanpitorikos-
ten seuraamusharkintaan eivät tässä kirjoituksessa esitellyt ratkaisut anna apua.

9.2 Syyttäjän työhön vaikuttavia seikkoja

Syyttäjän velvollisuuksiin kuuluu seuraamuskannanoton esittäminen viimeistään
pääkäsitelyn lopuksi. Vastaaajan oikeusturvaan kuitenkin kuuluu saada jo haastehake-
muksessa tieto edes summittaisesta syyttäjän arviosta kyseeseen tulevasta rangaistuk-
sesta. On kuitenkin selvää, että pääkäsitelyssä voi tulla esiin seikkoja, jotka puoltavat
ankaramman tai lievemmän rangaistuksen tuomitsemista kuin pelkän esitutkintama-
teriaalın perusteella olisi näyttänyt olevan aihetta. Hyvässä seuraamuskannanotossa
kuuluu lausua rangaistuksen suuruusluokasta, mutta vähintään yhtä tärkeää on pystyä
esittämään kaikki olennaiset seikat ja perustelut seuraamuskannanoton tueksi. Syyt-
täjän pitää siis eritellä ainakin olennaisimmat esimerkiksi rikoksen vahingollisuutta
tai tekijän syyllisyyttä osoittavat konkreettiset tosiseikat, jotta hän täyttäisi väittämis-
ja vetoamisvelvollisuutensa. Aivan niin syvälle menevään analyysiin, joka ilmenee
edellä esitellystä korkeimman oikeuden ratkaisusta 2011:93, syyttäjän ei kuitenkaan
liene syytä pyrkiä.

⁵¹ Vertailukohtana tapaus, josta vasta käräjäoikeuden tuomio, minkä vuoksi sitä ei tässä kirjoituksessa
esitellä.

Syyttäjä on oikeus- ja rangaistuskäytännön luomisessa keskeinen viranomainen. Ellei syyttäjä nosta syytettä ja täytä syytettä ajaessaan väittämis-, vetoamis- ja näyttövelvollisuuttaan, tuomioistuin ei anna ratkaisuja, jotka rangaistuskäytäntöä ohjaavat. Rangaistuskäytäntö ja sen kehittäminen uhkaa jäädä pelkästään vastaajien varaan, ellei syyttäjä esitä perusteltuja kannanottoja ankariemman rangaistusten tuomitsemisen puolesta. On otettava huomioon, että oikeuskäytäntö on kuitenkin hyvin merkittävä oikeuslähde oikean rangaistustason löytämiseksi yksittäisissä asioissa, sillä rangaistuskäytännön yhtenäisyys on mainittu nimenomaisesti rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentissa yhtenä rangaistuksen määräämisen lähtökohtana.

Rangaistuksen määräämisen perusteiden tuntemisella ja syyttäjän perustelluilla seuraamuskannanotoilla on merkitystä yleisemminkin rikosprosessin kannalta. Seuraamuksen perustelut, joihin syyttäjän tulee pyrkiä vaikuttamaan, ovat keskeiset hovioikeuden arvioidessa käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta ja jatkokäsittelyluvan myöntämistä. Lisäksi parhailtaan selvitettävänä olevan syyteneuvottelun eli syytteestä sopimisen mahdollinen käyttöönotto vaatii, että syyttäjä tuntee rangaistustason ja ne konkreettiset seikat, joiden perusteella rangaistus kussakin yksittäistapauksessa määräytyy.

Korkein oikeus antaa melko harvoin (ja vielä harvemmin talousrikosasioissa) ratkaisuja, joissa on kyse rangaistuksen määräämisestä. Tämän tyyppisiä ratkaisuja on kertynyt tähän mennessä melko vähän. Sen vuoksi hovioikeuksien ratkaisuilla on vähintään yhtä tärkeä osuus talousrikosten rangaistuskäytännön muotoutumisessa. Hovioikeudet kuitenkin julkaisevat ratkaisuistaan yleensäkin hyvin pienen osan, joten rangaistuskäytännön kannalta kiinnostavat tuomiot jäävät pimentoon lähes kokonaan. Ellei hovioikeuksien tuomioiden julkaisukäytäntö muutu, lienee syyttäjien paikallaan kehittää muita keinoja, jotta tieto seuraamuskannanottojen tueksi sopivista tuomioista on mahdollisimman hyvin mahdollisimman suuren joukon saatavilla. Tämä edistäisi myös rangaistuskäytännön yhtenäisyyden toteutumista.

9.3 Joitakin ohjenuoria rangaistusseuraamuskannanottoihin

Vaikka edellä esitellyt tuomioistuinten ratkaisut ovatkin vain suppeahko otos rangaistuksen määräämistä koskevista ratkaisuista, niiden perusteella voidaan muodostaa joitakin karkeita periaatteita ehdottoman vankeusrangaistuksen määräämisen tueksi.

Rangaistuksen määräämisessä tai syyttäjän esittäessä seuraamuskannanottoaan on ensinnäkin vaarana, että huomio kiinnitetään pelkästään rikoksella hankittuun tai tavoiteltuun hyötyyn taikka rikoksella aiheutettuun vahinkoon, jolloin mahdollisesti suunnitelmallinenkaan tai muutoin tavallista suurempaa tekijän syyllisyyttä osoittava teko ei tule huomioiduksi eikä vaikuta rangaistuksessa niin kuin sen pitäisi. Kuten edellä esitellystä Helsingin hovioikeuden tuomiosta nro 1100 8.4.2011 ilmenee, ehdotomaan vankeusrangaistukseen voidaan tuomita, vaikka rikoksella aiheutettu vahinko olisi hieman pienempikin, jos teko on ollut suunnitelmallinen tai pitkäkestoinen.

Toinen vaaratekijä on, että rangaistuksen määräämisessä rikosentekijän ensikertalaisuus saa liian suuren painoarvon. Erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisusta 2001:25 ilmenee, että ensikertalaisuutta on pidettävä samanarvoisena rangaistuslajin valinnassa noudatettavana perusteena kuin mitä tahansa muuta perustetta eikä sille pidä antaa kaikkein merkittävintä roolia puhumattakaan siitä, että ehdollinen vankeusrangaistus olisi aina lähtökohta, kun tekijä on ensikertalainen. Muistakin edellä esitellyistä ratkaisuista ilmenee, että ensikertalaisen tuomitseminen ehdottomaan vankeusrangaistukseen ei vaadi ”elämää suurempia” perusteluja.

Edellä esitetyn perusteella on varsinkin esitöiden tuella turvallista ottaa lähtökohdaksi, että lähellä kahden vuoden pituista vankeusrangaistusta oleva rangaistus on määrättävä ehdottomana, ellei jotakin painavaa vastasytää ole. On vaikeaa määritellä, kuinka pitkä rangaistus on lähellä kahta vuotta, mutta korkeimman oikeuden ratkaisun 2011:93 perusteella voidaan lähteä siitä, että ainakin 1 vuoden 10 kuukauden pituinen vankeusrangaistus on sellainen.

Toinen melko turvallinen lähtökohta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen rajaa vedettäessä on, että yhdyskuntapalveluseuraamuksen käyttöönotto ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena ei nosta kynnystä ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen.

Lisäksi erityisesti ratkaisun 2005:73 tuella voidaan päätellä, että oikeudenkäynnin kesto (rikoslain 6 luvun 7 §:n 3-kohdan mukainen kohtuullistamisperuste) ei välttämättä tarkoita sitä, että rangaistuslajia pitäisi muuttaa ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen. Tämä on huomionarvoinen havainto, sillä juuri talousrikosasioissa prosessi yleensä kestää kauimmin. Asiaan tietenkin vaikuttaa, kuinka paljon aikaa rikoksen tekemisestä on kulunut.

Vaikka rangaistuksen mittaamisperusteet voidaankin eritellä, ne voivat erityisesti talousrikoksissa ”mennä päällekkäin”. Esimerkiksi rikoksen vahingollisuus voi kertoa myös jotakin tekijän syyllisyydestä. Esimerkkinä voidaan mainita kuittikauppatyyppinen veropetos, jossa on saatu huomattavaa taloudellista hyötyä. Huomattavan taloudellisen hyödyn hankkimiseksi on täytynyt usean kerran toistaa esimerkiksi väärän tiedon antamista arvonlisäveron valvontailmoituksissa, jolloin teko on myös jatkunut yleensä useita vuosia. Tällainen tekotapa osoittaa tekijässään samanaikaisesti pyrkimystä suuren taloudellisen hyödyn hankkimiseen, rikoksen tekopäätöksen kiinteyttä ja melkoista harkintaa. Näin ollen näkyvimmän moitittavuuskriteerin eli yleensä vahingollisuuden takana on tekijöitä, joiden merkitys rangaistuksen määräämisessä on olennainen. Rikoksen moitittavuudesta saa paremman kuvan, kun nämä tekijät nostetaan esiin.

10. Eräitä tilastotietoja

10.1 Törkeä veropetos

Yksi eniten tuomioistuimissa käsiteltävä talousrikos on veropetos ja nimenomaan sen kvalifioitu tekemuoto.

Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntöä selvittäneen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan törkeästä veropetoksesta tuomittavat rangaistukset ovat hieman ankaroituneet 2000-luvulla, kun ehdottomia vankeusrangaistuksia on määrätty aiempaa enemmän. Rangaistusten keskipituus on kuitenkin jonkin verran laskenut. Toisaalta tutkimuksen mukaan yhtä tuomittua törkeätä veropetosta kohti laskettu ehdottomien vankeuskuukausien määrä on vuosina 2003 ja 2004 hieman kasvanut.⁵² Saman tutkimuksen mukaan 1996 ja 2004 välisenä aikana suhteellisesti eniten ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomittiin törkeistä veropetoksista. Näistä 29 prosentissa tuomittiin ehdoton vankeusrangaistus tapauksissa, joissa törkeä veropetos oli päärikos. Samalla aikavälillä tuomitut keskimääräiset vahingonkorvaukset olivat nykyarvoltaan niinkin suuret kuin yli 300 000 euroa. Tavoitellun taloudellisen hyödyn määrän mediaani oli alioikeusratkaisuissa 146 000 euroa ja hovioikeusratkaisuissa 79 000 euroa. Rikoksen kesto oli suurimmassa osassa tapauksia useita kuukausia tai useampi tilikausi tai vuosi.⁵³ Saattaa tietenkin olla, että tutkitussa aineistossa on ollut suuri määrä törkeitä veropetoksia, joissa vältetyn veron määrä on ollut varsin pieni ja vähän törkeitä veropetoksia, joissa vältetyn veron määrä on ollut erityisen suuri. Toisaalta tutkittu aikaväli on ollut pitkä, joten mainitun kaltaisten mahdollisten erojen on täytynyt jonkin verran tasoittua. Näin ollen tilastotietoja voitaneen pitää riittävän tarkkoina karkeaan analyysiin.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuotta 2010 koskevan rikollisuustilanneraportin mukaan törkeästä veropetoksesta tuomittiin mainittuna vuonna yhteensä 211 vastaajaa. Näistä 156 tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja 55 ehdottomaan vankeusrangaistukseen (luku sisältää yhdyskuntapalveluun tuomitut).⁵⁴ Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen osuus oli siis noin 26 prosenttia. Valitettavasti käytettävissä ei ole tietoja siitä, minkä suuruisia vältetyt verot ovat olleet.

Vertailtaessa kaikkia edellä rangaistuskäytännöstä esitettyjä tilastotietoja voidaan varovaisesti arvioida, että rangaistuskäytäntö ei ainakaan ole lieventynyt. Ottaen huomioon edellä esitellyt ratkaisut ja se, että yhtä tuomittua törkeätä veropetosta kohti laskettu ehdottomien vankeuskuukausien määrä on aavistuksen verran noussut, voidaan rangaistuskäytännön tulkita hieman koventuneen, tosin ei olennaisesti.

⁵² Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 71. Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö s. 67–68.

⁵³ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 71. Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö s. 60, 62 ja 95 ja sen liitetäulukko 5.

⁵⁴ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Liitetäulukko 7.

10.2 Törkeä velallisen epärehellisyys

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuotta 2010 koskevan rikollisuustilanneraportin mukaan törkeästä velallisen epärehellisyydestä tuomittiin yhteensä 90 vastaajaa. Heistä yhteensä kahdeksan tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen (luku sisältää myös yhdyskuntapalveluun tuomitut) eli alle 10 prosenttia. Yhteensä 82 vastaajaa tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen.⁵⁵

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan 1996 ja 2004 välisenä aikana törkeästä velallisen epärehellisyydestä tuomittiin ehdottomaan vankeuteen noin joka viides syytetty. Teon kesto oli korkeintaan puoli vuotta 58 prosentissa tapauksia. Velkojen vahingonvaara oli keskimäärin 180 500 euroa. Kokonaisintressi oli yli 100 000 euroa 40 prosentissa tapauksista. Tutkimuksen mukaan rangaistuskäytäntö on näyttänyt lieventyneen tarkastellulla ajanjaksolla.⁵⁶ Vuoteen 2010 mennessä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen määrä on vähentynyt siis vielä lisää. Valitettavasti vuodesta 2010 ei ole teon kestosta tai vahinkojen määrästä tietoja.

Toisaalta velallisen epärehellisyyden kvalifioimattomasta tekemuodosta ja sen törkeästä tekemuodosta yhtä tuomittua rikosta kohti laskettu ehdottomien vankeuskuukausien määrä on noussut melko selvästi vuodesta 2003 vuoteen 2004. Kehityksessä ei ole tosin ollut yhtenäistä ja jatkuvaa suuntaa.⁵⁷

Siitä, olisiko rangaistuksia varaa koventaa ei voi tehdä aineiston perusteella johdopäätöksiä. Sitä varten tulisi saada tarkempia tietoja vuoden 2010 aikana tuomioistuimissa käsitellyistä velallisen epärehellisyyttä koskevista jutuista ja erityisesti niillä aiheutetuista vahingoista ja niillä hankitusta taloudellisesta hyödystä. Tässä kirjoituksessa esitellystä Helsingin hovioikeuden ratkaisusta 30.4.2010 nro 1132 ei vielä voida päätellä rangaistustasoa erityisesti sen melko poikkeuksellisen tekotavan vuoksi. Yleisesti kuitenkin rangaistuskäytäntö velallisen epärehellisyysrikoksissa vaikuttaa melko lievältä ja selvästi lievemmältä kuin veropetoksissa.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

HE 40/1990 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 177/2000 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle ehdollista vankeutta koskeviksi rikoslainsäädännöksiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. (Tulostettu Eduskunnan verkkosivuilta, ei sivunumerointia)

⁵⁵ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Liitetaulukko 7.

⁵⁶ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 71. Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö s. 31, 33, 40 ja 42.

⁵⁷ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 71. Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö s. 43.

- HE 44/2002 vp:* Hallituksen esitys 44/2002 vp Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi, Oikeusministeriön julkaisu 2003:1 (eripainos).
- Kohonen, Kirsi:* Lajivalinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. Teoksessa Raimo Lahti – Timo Ojala: Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden laatuhankkeen julkaisu. Saarijärvi 2004.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Yhtenäisrangaistuksen mittaamisesta. LM 1992 s. 648–680.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Rangaistuksen määrääminen. Teoksessa: Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Ilkka Rautio: Rikosoikeus. Toinen, uudistettu painos. WSOY. Helsinki 2002.
- Lappi-Seppälä, Tapio:* Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa: Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Pekka Koskinen – Martti Majanen – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Timo Ojala – Ilkka Rautio: Rikosoikeus. Kolmas, uudistettu painos. WSOY. Helsinki 2009.
- Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 71. (Hannu Niemi ja Martti Lehti) Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö. Helsinki 2006. (Tulostettu Optulan verkkosivuilta.)
- Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki 2011. (Tulostettu Optulan verkkosivuilta.)
- Rintala, Matti:* Rikosoikeuden yleisten oppien uudistus ja rangaistuksen määrääminen. Teoksessa: Raimo Lahti – Timo Ojala: Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeuden laatuhankkeen julkaisu. Saarijärvi 2004.
- Tapani, Jussi:* Rangaistuksen määrääminen. Teoksessa: Jussi Tapani – Matti Tolvanen: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum. Helsinki 2011.
- Vanamo, Marja:* Syyttäjän, perusoikeudet ja objektiivisuus. DL 2001 s. 419–424.
- Vuorenpää, Mikko:* Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestä väikutusta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja no 277. Helsinki 2007.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 1997:140
 KKO 2001:24
 KKO 2001:25
 KKO 2005:73
 KKO 2009:1
 KKO 2011:46
 KKO 2011:52
 KKO 2011:93

Hovioikeudet

Turun hovioikeus 22.1.2010 nro 179 (KKO 2011:52)
 Helsingin hovioikeus 30.4.2010 nro 1132
 Helsingin hovioikeus 8.4.2011 nro 1100
 Helsingin hovioikeus 29.4.2011 nro 1307

Tiina-Liisa Autio ja Anna Karjala

Lieventävistä ja ankaroittavista asianhaaroista raiskausrikoksissa

1. Johdanto

Raiskausrikokset ovat kautta aikain kiinnostaneet suurta yleisöä ja mediaa. Viime aikoina keskustelua ovat herättäneet erityisesti raiskausrikosten rangaistuskäytäntö sekä se, mikä merkitys teossa käytetyllä väkivallalla on tunnusmerkistön täyttymisen kannalta.

Raiskausta pidetään vakavana seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksena ja se herättää voimakkaita tunteita. Vaikka maallikon sanoin ”raiskaus on aina törkeä”, on kuitenkin tosiasia, että raiskaus kattaa oikeudellisessa mielessä huomattavan erilaisia tekoja. Lainkäytön kannalta tekoja on välttämätöntä arvottaa niiden törkeyden ja moitittavuuden mukaan. Tässä arvioinnissa on otettava huomioon tekoa ankaroittavat sekä sitä lieventävät seikat. Teon luonne huomioon ottaen erityisesti lieventävien asianhaarojen esiin tuominen voi olla tuomioistuimelle erityisen haastavaa.

Tässä artikkelissa on tarkoitus tutkia sitä, missä määrin tuomioissa perustellaan teon ja rangaistuksen poikkeamista niin sanotusta normaalitapauksesta ja erityisesti, mitä lieventäviä ja raskauttavia asianhaaroja tekoon on mahdollisesti katsottu liittyvän.

Aluksi artikkelissa käydään läpi rangaistuksen määräämistä yleisesti sekä raiskausrikosten tunnusmerkistöjä. Tämän jälkeen raiskaustuomioita tarkastellaan tilastojen valossa. Keskeinen osa artikkelia on oikeustapausten tarkastelu. Tulosten yleistettävyyden kannalta olisi ollut tärkeää tutkia tapauksia kaikista hovioikeuspiireistä. Artikkelin laajuus ja käytettävissä olevat resurssit huomioon ottaen olemme kuitenkin keskittyneet Helsingin hovioikeuspiirissä ratkaistuihin tapauksiin. Tapauksia on rajattu siten, että olemme käyneet läpi Helsingin hovioikeudessa 1.1.2007–31.12.2011 annetut tuomiot¹. Tuomioita on yhteensä tuona aikana annettu 107 kappaletta. Valtaosassa tapauksista (noin 60 %) hovioikeus on pysyttänyt käräjäoikeuden ratkaisun. Noin 10 prosentissa tapauksista hovioikeus on lukenut vastaajan syyksi raiskausrikoksen tilanteessa, jossa käräjäoikeus oli hylännyt syytteen². Hovioikeus on muuttanut tunnus-

¹ Helsingin hovioikeus on 10.11.2011 myöntänyt tutkimusluvan. Salauksen säilyttämiseksi tapauksista kerrotaan vain julkaisukuukausi ja -vuosi.

² Päinvastaisia tilanteita eli tilanteita, joissa hovioikeus on hylännyt syytteen, vaikka käräjäoikeus on lukenut sen syyksi, on ollut noin 5 prosenttia.

merkistöä yhteensä noin 10 prosentissa tapauksista, viidessä prosentissa ankarampaan ja viidessä prosentissa lievempään suuntaan. Rangaistukseen hovioikeus on puuttunut yhteensä reilussa 10 prosentissa tapauksista³.

Tuoreen oikeuskäytännön tarkastelulla pyritään hahmottamaan niitä oikeudellisesti relevantteja seikkoja, jolle tuomioistuimet ratkaisuharkinnassaan antavat merkitystä. Tarkastelun keskiössä ovat olleet ratkaisujen perustelut siltä osin kuin niissä otetaan kantaa teon törkeysarvosteluun. Usein – joskaan ei aina – tällöin on samalla kyse tunnusmerkistön valintaratkaisun perusteluista. Tämän ohella törkeysarvostelu voi vaikuttaa myös lajivalintaan ja mittaamiseen. Artikkelin antanee omalta osaltaan yhden näkökulman raiskausrikoksista käytävälle keskustelulle.

2. Rangaistuksen määräämisestä

2.1 Yleistä rangaistuksesta ja sen määräämisestä

Rangaistus on oikeudellinen seuraamus, jonka viranomainen määrää lain nojalla. Rangaistus tuomitaan tekijälle lain rikkomisen seurauksena, ja se sisältää tekijään kohdistuvan moitteen. Rangaistus merkitsee aina jonkinlaisen kielteisen kokemuksen tai suoranaisen kärsimyksen aiheuttamista rikoksentehtäjälle.⁴

Rangaistuksella puututaan siis yksilön oikeudellisesti suojattuihin etuihin. Seli-tysmalleja sille, miksi ylipäättään rangaistaan ja mistä rangaistus saa oikeutuksensa, kutsutaan rangaistusteorioiksi. Rangaistusteorioiden avulla pyritään perustelemaan rikosoikeusjärjestelmää eli vastaamaan siihen, mikä on rangaistuksen tarkoitus, oikeutus ja tehtävä.⁵ Rangaistusteoriat voidaan jakaa retributio- eli sovitus-teorioihin ja preventioteorioihin. Retributioteorian mukaan rangaistus on rikoksen oikeudenmukainen, ansaittu sovitus, ja rankaisemisen peruste on jo tapahtuneessa rikokses-sa. Retributioteoria katsoo siis menneeseen. Preventioteoriat katsovat puolestaan tulevaisuuteen ja rankaisemisen peruste onkin tulevan rikollisuuden ehkäisemisessä; rangaistaan, jotta ei rikottaisi. Preventioteoriat jaetaan edelleen yleispreventio- ja erityispreventioteorioihin. Negatiivisen yleispreventioteorian (pelotuspreventio) mukaan ihmiset pidättäytyvät rikosten tekemisestä, koska he eivät halua tulla rangaistuksi. Positiivisen yleispreventioteorian (integraatiopreventio) mukaan hyvää ja pahaa ilmentävällä rangaistusjärjestelmällä on puolestaan moraalialue luova ja ylläpitävä vaikutus. Erityispreventioteorian mukaan päämääränä on rikokseen syyllistyneen henkilön pidättäytyminen uusien rikosten tekemisestä, ja seuraamus tulisi sovittaa sen mukaan, mikä on tarpeen uusimisen ehkäisemiseksi.⁶

³ Sisältää rangaistuksen alentamisen, lieventämisen, korottamisen ja koventamisen.

⁴ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2006 s. 88, Lappi-Seppälä 2000 s. 15 ja Tapani – Tolvanen 2006 s. 7.

⁵ Tapani – Tolvanen 2006 s. 6.

⁶ Lappi-Seppälä 2006 s. 66–67, Lappi-Seppälä 2000 s. 15–25 ja Matikkala 2010a s. 4–6.

Rikoslain rangaistusjärjestelmä muodostuu erilaisista rangaistuksista, joita voidaan ryhmitellä eri perustein. Rangaistusjärjestelmän kivijalkana ovat yhdenmukaisuus- ja suhteellisuusperiaatteet. Ensin mainittu edellyttää samanlaisten tapausten samanlaista kohtelua ja jälkimmäinen puolestaan vaatii rangaistuksen määräämistä niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen, vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.⁷ Suhteellisuusperiaatteen mukaan rikoslaissa säädetyt rangaistukset voidaan asettaa seuraavaan järjestykseen: tuomitsematta jättäminen, rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus (RL 6 luku 1 § 1 mom. 329/2011).

Rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset sisältyvät rikoslain 6 lukuun (515/2003). Kyseisen luvun 1–3 §:ssä on säädetty rangaistuksen mittaamisen yleiset säännöt ja 4–8 §:ssä rangaistuksen mittaamisen perusteet. Rangaistuslajin valintaa koskevat säännökset sisältyvät rikoslain 6 luvun 9–12 §:iin ja tuomitusta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä on säädetty saman luvun 13–16 §:ssä.

Lainopin näkökulmasta rangaistuksen määrääminen ja tuomioistuimen ratkaisutoiminta voidaan jakaa yksinkertaistaen kahteen osakysymykseen: ensiksi on selvitettävä teon törkeys ja määriteltävä oikeusjärjestykseen sisältyvien mittaamisperusteiden soveltuvuus konkreettiseen tapaukseen sekä arvioitava näiden perusteiden painoarvo ja vaikutussuunta sekä punnittava niitä keskenään. Toiseksi on löydettävä teon törkeyttä laadultaan ja määrältään vastaava konkreettinen rangaistus.⁸

Rangaistuksen määräämiseen sisältyy siis seuraavat osa-alueet: 1) soveltuvan rangaistusasteikon määrittäminen, 2) rangaistuslajin valinta, 3) rangaistuksen mittaaminen ja 4) rangaistuksesta tehtävät vähennykset. Syyksiluetun rikoksen rangaistusasteikko muodostaa ensimmäisen lähtökohdan ja raamit rangaistuksen määräämiselle. Rangaistusta määrättäessä on rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistus määrätään ottaen huomioon rikoslain 6 luvun 4 §:stä ilmenevä suhteellisuusperiaate: rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Sitä, kuinka ankaran rangaistuksen tekijä rikoksesta ansaitsee, voidaan kutsua teon rangaistusarvoksi. Rangaistusta koventavat rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetyt koventamisperusteet, kuten rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan ja tekijän aikaisempi rikollisuus, ja lieventävät rikoslain 6 luvun 6 §:ssä säädetyt lieventämisperusteet, kuten rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus tai uhka. Rangaistusta lieventävät lisäksi rikoslain 6 luvun 7 §:ssä säädetyt kohtuullistamisperusteet.⁹

⁷ Tapani – Tolvanen 2006 s. 8–9.

⁸ Tapani – Tolvanen 2006 s. 4.

⁹ Matikkala 2010a s. 112.

2.2 Koventamisperusteet

Rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaan rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

- 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;
- 2) rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä;
- 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;
- 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta; ja
- 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lainkielloista ja käskyistä.

Tämän tutkimuksen kannalta relevanteimmat koventamisperusteet ovat suunnitelmallisuus ja aikaisempi rikollisuus. Suunnitelmallisuuden koventavaa vaikutusta rangaistukseen voidaan perustella sekä syyllisyys- että preventioperustein. Suunnitelmallisuus on yhtäältä osoitus rikollisen tahdon intensiteetistä, toisaalta kovennetuilla rangaistusuhilla voi juuri näissä tilanteissa olla keskimääräistä suurempi preventio-teho. Perusteen soveltamiseksi ei riitä lyhyt täytäntöönpanohetkinen harkinta, vaan rikoksen tekemisen ja siihen tähtäävän pitempiaikaisen toiminnan pitää olla suunniteltua. Suunnitelmallisuus saattaa koskea vain yhtä tekoa tai kokonaista rikossarjaakin. Mittaamisperusteen soveltamisen kynnys vaihtelee rikostyyppin mukaan. Jos tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnittelua, suunnitelmallisuuden tulee olla voimaperäisempää kuin puheena olevaan rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harkinnan. Rikokset, jotka tehdään säännönmukaisesti ilman ennakkoharkintaa, esimerkiksi useat väkivaltarikokset, saattavat taas oikeuttaa säännöksen soveltamiseen jo vähäisemmin edellytyksin. Suunnitelmallisuus on usein pääteltävissä rikoksen teotavasta. Erityisesti pitkäaikaiset valmistelutoimet ennen rikoksen tekemistä olisivat osoituksena laissa tarkoitetun perusteen käsillä olosta. Edelleen suunnitelmallisuudesta voivat olla osoituksena toimet, joilla taataan rikoksen menestyksellinen suorittaminen, samoin kuin poikkeuksellisen laajamittaiseen toimintaan tähtäävät hankkeet.¹⁰

Uusiminen on käytännössä tärkein koventamisperuste. Periaate, jonka mukaan ensikertalainen ansaitsee lievemmän kohtelun, tavallaan toisen mahdollisuuden, on yleisesti hyväksytty. Lähes yhtä riidattomana pidetään periaatetta, jonka mukaan rikosten toistamisen myötä kohtelu ankaroituu. Seuraamusjärjestelmän uskottavuus-

¹⁰ HE 44/2002 vp. s. 191.

teen perustuva uusimisesta seuraava ankaroituminen edellyttää vaiheittaista siirtymää lievemmistä rangaistuslajeista ankarampiin. Uusimista on tarkasteltava yhteydessä niihin rikoksiin, joiden toistamisesta on kyse. Ainoastaan sellainen rikosten toistaminen, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, vaikuttaa arvosteluun. Piittaamattomuus on pääteltävissä uuden ja aikaisemman rikoksen välisestä suhteesta. Rikosten välinen suhde puolestaan osoittaa laissa tarkoitettua piittaamattomuutta muun muassa silloin, kun kyse on samankaltaisista teoista. Samankaltaisuuskaan ei riitä, jos rikosten toistaminen on pikemmin osoitus rikoksiin urautuneesta elämäntavasta kuin tietoisesta ja ilmeisestä oikeusjärjestyksen uhmaamisesta. Myös satunnainen uusiminen jää lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle. Satunnaisuutta osoittaa muun muassa rikosten välillä kulunut pitkäaikainen aika.¹¹

2.3 Lieventäminen ja kohtuullistaminen

Laissa säädettyjä rangaistuksen yleisiä lieventämisperusteita ovat (RL 6:6 §):

- 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka;
- 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, asianomistajan poikkeuksellisen suuri myötävaikutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia;
- 3) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä; ja
- 4) 8 §:n 1 ja 3 momentissa mainitut perusteet.

Edellä mainitut yleiset lieventämisperusteet vaikuttavat sovellettavan rangaistusasteikon rajoissa. Toisin kuin koventamisperusteita, lieventämisperusteita ei ole tarvetta tulkita oikeusturvasyistä varovasti. Lieventämisperusteet vaikuttavat syytetyn eduksi, ja niiden väljää määrittelyä voidaan pitää perusteltuna.¹²

Tämän tutkimuksen kannalta relevanttina lieventämisperusteena voitaneen pitää asianomistajan poikkeuksellisen suurta myötävaikutusta. Asianomistajan poikkeuksellista myötävaikutusta ei mainita lieventämisperusteena hallituksen esityksessä. Myöskään lakivaliokunta (LaVM 28/2002 vp) ei ole mietinnössään täsmentänyt myötävaikutuksen merkityssisältöä. Lähtökohtaisena tulkintaohjeena voidaan käyttää niitä hallituksen esityksen perusteluita, jotka koskevat karkeaa loukkausta. Tarkoituksena

¹¹ HE 44/2002 vp. s. 194–195.

¹² Tapani – Tolvanen 2006 s. 81.

ei ole ollut laajentaa, vaan pikemminkin rajata lieventämisperusteiden soveltamisalaa.¹³ Hallituksen esityksen mukaan provokaation merkitystä arvioitaessa on määräävänä ärsytyksen voimakkuus. Kun provokaation lieventävä vaikutus perustuu ärsytyksen nostattamaan tunnekuuhuun, tulee vastareaktion seurata ärsytystä verraten nopeasti. Mitä pitempi aika loukkauksen ja vastareaktion välillä on, sitä vähäisempi on provokaation rangaistusta lieventävä merkitys. Asianomistaja voi myötävaikuttaa rikokseen esimerkiksi provosoimalla ja loukkaamalla tekijää, jättämällä omaisuutensa vaille suojaa, ottamalla tarpeettomia riskejä, lähtemällä jatkoille vieraassa porukassa, kieltäytymällä tarjotusta hoidosta tai laiminlyömällä toimet, joilla voidaan rajoittaa vahinkoja.¹⁴ Tekijään kohdistuva myötävaikutus vaikuttaa siis siihen, että tekijä ryhtyy tekoon. Seuraukseen kohdistuvassa myötävaikutuksessa asianomistajan myötävaikutus ei puolestaan ole yhteydessä teon tekemiseen vaan ainoastaan siihen, millaisena seuraus ilmenee. Tekijään kohdistuvaa myötävaikutusta on loukatun suostumus, yhteinen riskinotto, provokaatio ja tilanteen luominen teolle. Seuraukseen kohdistuva myötävaikutus voi ilmetä seurauksen syntymiseen vaikuttamisena tai seurauksen pahentamisena.¹⁵

Rangaistusta lieventävät varsinaisten lieventämisperusteiden lisäksi kohtuullistamisperusteet, joissa ei ole kysymys niinkään rikoksen vakavuuden tai tekijän syyllisyyden arvioimisesta, vaan tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisesta.¹⁶ Rikoslain 6 luvun 7 §:ssä säädetään kohtuullistamisperusteista seuraavasti:

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi on rangaistusta lieventävänä seikkana otettava huomioon myös

- 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus,
- 2) tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä
- 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika,
jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

Tämän tutkimuksen kannalta merkitystä kohtuullistamisperusteena voisi olla rikoksen tekemisestä kuluneella huomattavan pitkällä ajalla. Kohtuullistamisen taustasyynä ovat samoja, joilla perustellaan rikosoikeudellisen vanhentumisen vastuusta vapauttava vaikutus. Rikoksen muiston hälvetessä ei yleisestävyys sen enempää kuin sovitussajatuskaan vaadi samassa määrin rikoksen täyttä rankaisemista. Sanktion kohdentuminen henkilöön, jonka elämäntilanne on kokonaan toinen kuin rikoksen tekohetkellä, saattaa olla tarkoitukseton myös erityisestävien näkökohtien alkuperäisten tavoitteiden kannalta.¹⁷

¹³ Lappi-Seppälä 2004 s. 442.

¹⁴ Lappi-Seppälä 1987 s. 430–433 ja Hahto 2004 s. 3–4.

¹⁵ Hahto 2004 s. 8.

¹⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 359.

¹⁷ HE 44/2002 vp. s. 200.

2.4 Lievempi rangaistusasteikko ja rangaistuslaji

Lieventämisperusteita, joiden nojalla on oikeus poiketa lain säätämistä vähimmäisrangaistuksista, kutsutaan vähentämisperusteiksi. Rikoslain 6 luvun 8 §:n mukaan rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos:

- 1) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana;
- 2) rikos on jäänyt yritykseen;
- 3) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi;
- 4) rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita; tai
- 5) siihen on edellä 6 tai 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä.

Rangaistus määrätään rikoslain 6 luvun 8 §:n mukaan noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa ensinnäkin, jos tekijä on alaikäinen; toiseksi, jos rikos on jäänyt yritykseen ja yritys on säädetty rangaistavaksi täytetystä rikoksesta erillisenä tekona; tai kolmanneksi, jos kysymyksessä on avunanto tai muu muiden osallisuutta selvästi vähäisempi osallisuus rikokseen. Neljäntenä perusteena on rikoksen tekeminen olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita. Lainkohdassa tarkoitettuja vastuuvapausperusteita ovat kielloerehdys, hätävarjelu, pakkotila, voimakeinojen käyttö, esimiehen käsky ja itseapu. Viidennessä kohdassa kysymyksessä on rikoslain 6 luvun 6 §:n lieventämisperusteen tai rikoslain 6 luvun 7 §:n kohtuullistamisperusteen toteutuminen niin vahvassa määrin, että riittävää ei ole vain lieventää rangaistusta rikoksesta säädetyn asteikon rajoissa, vaan on perusteltua jopa lieventää rangaistusasteikkoa.¹⁸

Kun tapaukseen soveltuu jokin edellä mainituista yleisistä vähentämisperusteista, rangaistus mitataan lievennetyltä rangaistusasteikolta. Rikoslain 6 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan tekijälle saa tällöin tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus sen sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Alentunut syyntakeisuus vaikuttaa minimirangaistukseen, kuten rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentissa mainitut yleiset vähentämisperusteet, mutta alentunut syyntakeisuus ei kuitenkaan vaikuta käytettävissä olevaan enimmäisrangaistukseen (RL 6:8.3).

¹⁸ Matikkala 2010a s. 149–151.

Rikoslain 6 luvun 8 §:n 4 momentin mukaan, jos rikoksesta on säädetty ankarimaksi rangaistukseksi vankeutta määräajaksi, tuomioistuimien voi mainitussa pykälässä tarkoitetuissa tapauksissa määrätä rangaistukseksi vankeuden sijasta sakkoo, jos siihen on erityisen painavia syitä.

3. Raiskausrikokset

3.1 Taustaa

Seksuaalirikoksista säännellään rikoslain 20 luvussa (24.7.1998/563). Luku uudistettiin täysin rikoslain kokonaisuudistuksessa osana uudistuspakettia, joka koski rikoksia oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan sekä seksuaalirikoksia. Tämä niin kutsuttu OVJS-uudistus tuli voimaan 1.1.1999. Varsin tuoretta 20 lukuakin on kuitenkin ehditty jo muuttaa.¹⁹

Nykyään katsotaan, ettei rikoslainsäädännöllä tule pyrkiä saattamaan voimaan jotakin moraalikäsitystä. Rikoslain tavoitteena on sen sijaan oikeushyvien suojelu. Muun muassa perus- ja ihmisoikeussäännökset ilmentävät sitä, mitä pidetään oikeushyvinä. Seksuaalirikosten näkökulmasta merkittävä perusoikeussäännös on muun muassa oikeutta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen koskeva perustuslain 7 § (ks. myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla). Säännös edellyttää suojaa muun muassa seksuaalisilta pakottamistoilta. Lainsäädännössämme on myös useita oikeudellista yhdenvertaisuutta sekä miesten ja naisten tasa-arvoa koskevia säännöksiä (PL 6 §, EIS 14 artikla). Ei olekaan yllättävää, että myös seksuaalirikossäännökset ovat sukupuolineutraaleja: mies ja nainen tulevat yhtä lailla kyseeseen sekä tekijöinä että uhreina.²⁰

Rikoslain 20 luvun keskeiseksi suojeluobjektiksi on kiteytynyt seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Eri ihmisten seksuaalielämä voi olla hyvin erilaista. Jokaisella tulee lähtökohtaisesti olla oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²¹

3.2 Sukupuoliyhteys ja seksuaalinen teko

Sukupuoliyhteys ja seksuaalinen teko ovat rikoslain 20 luvun keskeisimpiä käsitteitä. Mainitut käsitteet esiintyvät luvun tunnusmerkistöissä. Ne on määritelty luvun 10 §:ssä. Käsitteistä seksuaalinen teko on sillä tavoin kattavampi, että sukupuoliyhteys on ainakin yleensä myös seksuaalinen teko. Tämä ilmenee muun muassa 4 §:n 1 momen-

¹⁹ Matikkala 2010b s. 91.

²⁰ Matikkala 2010b s. 97.

²¹ HE 6/1997 vp. s. 161.

tista, jossa puhutaan pakottamisesta muuhun kuin 1 §:ssä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon. Kyseinen RL 20:1 koskee pakottamista sukupuoliyhteyteen.²²

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan kyseisessä luvussa sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Esitöiden mukaan vaginaalisen ja anaalisen sukupuoliyhteyden lisäksi kysymykseen tulisi myös oraalinen sukupuoliyhteys. Sukupuoliyhteyden käsitteen kannalta merkitystä ei ole myöskään sillä, onko kysymys eri sukupuolta vai samaa sukupuolta olevien välisestä sukupuoliyhteydestä.²³

Koska säännös edellyttää tunkeutumista, pelkästään se, että sukupuolielin koskettaa toista, ei ole sukupuoliyhteyttä. Myöskään sukupuolielinten koskettaminen toisiinsa ei vielä liene tunkeutumista (mutta voi merkitä yritystä). Vaikka tunkeutuminen on negatiivisen sävyn sisältävä käsite, ei ole välttämätöntä, että tunkeutumisen suorittava olisi rikokseen syyllistynyt. Periaatteessa joku voi nimittäin pakottaa toisen myös tunkeutumaan pakottajaansa itseensä. Määritelmän mukaisesta sukupuoliyhteydestä on kysymys silloinkin, kun sukupuolielimeen tunkeutuminen tapahtuu jollakin esineellä. Esineellä tapahtuva tunkeutuminen vaginaan on siis sukupuoliyhteyttä, kun taas sellaisen esineen tunkeutuminen esimerkiksi peräaukkoon ei ole sukupuoliyhteyttä, koska tunkeutuminen ei silloin tapahdu sukupuolielimeen.²⁴

Seksuaalisen tunkeutumisen määre, eli se, että tunkeutuminen tapahtuu sukupuolielintä käyttäen tai sukupuolielimeen kohdistuen, johtanee asettamaan edellytyksen, jonka mukaan teolla tulisi ainakin jommankumman osapuolen näkökulmasta olla seksuaalinen luonne. Silloin sukupuoliyhteyttä ei ehkä olisi sellainen esineellä tapahtuva tunkeutuminen sukupuolielimeen, jonka tarkoituksena on vain uhrin pahoinpiteleminen. Myöskään normaaleilla gynekologisilla tai muilla lääketieteellisillä toimenpiteillä ei ole seksuaalista luonnetta. Sukupuoliyhteys ei edellytä esimerkiksi siemensyöksyn tapahtumista.²⁵

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan seksuaalisella teolla tarkoitetaan kyseisessä luvussa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä tekoolosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. Kyse voi olla toisen koskettamisesta, esimerkiksi toisen sukupuolielinten koskettelemisesta. Sormen työntäminen sukupuolielimeen voisi jo toteuttaa rikoslain 20:10.1:n sukupuoliyhteyden määritelmän. Fyysinen kontakti ei ole seksuaalisen teon välttämätön edellytys. Myös esimerkiksi striptease-esitystä saatetaan pitää seksuaalisena tekona. Toista ei tarvitse edes nähdä, vaan seksuaalinen teko voidaan tehdä myös esimerkiksi puhelinkeskustelussa.²⁶

Kysymyksessä täytyy olla teko, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Riittävää on, että jollakulla on tällainen tavoite. Ei edellytetä, että kiihotusta

²² Matikkala 2010b s. 98.

²³ HE 6/1997 vp. s. 188.

²⁴ Matikkala 2010b s. 99.

²⁵ Matikkala 2010b s. 99.

²⁶ Matikkala 2010b s. 99–100.

tai tyydytystä tavoitellaan itselle, vaan kyse voi olla teon tekemisestä toisen kiihottamiseksi tai tyydyttämiseksi. Teon täytyy olla myös tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen seksuaalisesti olennainen. Kriteeri pyrkii tuomaan esiin teon kontekstin huomattavan merkityksen tällä alueella. Samat teot eivät kaikkina aikoina, eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa sekä eri henkilöiden välillä ole seksuaalisen merkityksen näkökulmasta samanlaisia. Olennaisuuden voidaan ajatella asettavan tietyn laadullisen ja määrällisen kynnyksen.²⁷

3.3 Pakottamisrikokset

Rikoksia, myös rikoslain 20 luvun rikoksia, voidaan ryhmitellä eri tavoin. Rikoslain 20 luvun rikokset voidaan jakaa esimerkiksi pakottamisrikoksiin, hyväksikäyttörikoksiin ja taloudellisiin hyväksikäyttörikoksiin²⁸. Pakottamisrikoksiin voidaan lukea luvun neljä ensimmäistä rikosta eli raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon. Yhteisenä nimittäjänä näissä rikoksissa on pakottaminen, joskin kolme ensimmäistä rikosta voivat perustua myös puolustuskyvyttömään tilaan saattamiseen ja sen hyväksikäyttämiseen.²⁹

Raiskaussäännökset on porrastettu kolmeen tekemuotoon. Perustekemuoto on raiskaus (RL 20:1). Lisäksi teko voidaan arvostella törkeäksi raiskaukseksi (RL 20:2) tai sukupuoliyhteyteen pakottamiseksi (RL 20:3.1)³⁰. Raiskaus on vakavin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus. Muu kuin raiskauksessa tarkoitettu pakottaminen sukupuoliyhteyteen arvostellaan sukupuoliyhteyteen pakottamisena RL 20:3.2:n mukaan. Pakottaminen muuhun seksuaaliseen tekoon kuin sukupuoliyhteyteen arvostellaan RL 20:4:n mukaan.³¹

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan raiskauksesta on tuomittava vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi se, joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa. Raiskauksen yritys säädetään rangaistavaksi 3 momentissa. Säännös on muuttunut lailla 495/2011 (voimaan 1.6.2011). Nykyään raiskauksesta tuomitaan 2 momentin mukaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Merkitystä ei ole sillä, mikä on tekijän osuus

²⁷ Matikkala 2010b s. 100.

²⁸ Hyväksikäyttörikoksia, kuten lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, ja taloudellisia hyväksikäyttörikoksia, kuten paritusta, ei käsitellä tässä lähemmin.

²⁹ Matikkala 2010b s. 102–103.

³⁰ Voimassa olevien säännösten eduskuntakäsittelyn aikana arvosteltiin voimakkaasti ”lievän raiskauksen” tekemuodon säätämistä. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että tuomioistuimet soveltavat RL 20:3.1:n säännöstä hyvin varovaisesti. Ks. Rautio 2009 s. 425–426.

³¹ Rautio 2009 s. 425.

puolustuskyvyttömyyden syntymisessä. Vastaava muutos tehtiin seksuaaliseen tekkoon pakottamista koskevaan sääntelyyn (rikoslain 20 luvun 4 §:n uusi 2 momentti).³²

Raiskauksen tekijä tai kohde voi olla sekä mies että nainen. Tekijän tai uhrin iälle ei ole asetettu rajoituksia, mutta rikosoikeudellinen vastuuikäraja estää alle 15-vuotiaan tuomitsemisen raiskauksesta.³³

Raiskauksen keskeisiin tunnusmerkkeihin kuuluu pakottaminen. Via absolutasta eli vastustamattomasta pakosta on kyse silloin, kun uhrin ruumiinvoimat ylitetään siten, että hänellä ei ole fyysisesti mahdollisuutta toimia haluamallaan tavalla. Sukupuoliyhteyden päästään esimerkiksi pitämällä uhrin käsistä ja jaloista kiinni. Via compulsivassa kohde ei ole fyysisesti estynyt toimimaan tietyllä tavalla, mutta hänen tahtoonsa vaikutetaan tavalla, joka saa hänet tekemään kuten pakottaja tahtoo. Joku uhkaa esimerkiksi tappaa toisen, ellei tämä suostu sukupuoliyhteyteen. Raiskaussäännöksessä pakottamista on luonnehdittu siten, että pakottaminen tapahtuu käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa.³⁴

Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa on toisen pahoinpiteleminen esimerkiksi lyömällä, potkimalla tai kuristamalla. Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa on myös sukupuoliyhteyden mahdollistava kiinni- ja aloillaan pitäminen. Väkivallalla toinen pakotetaan sukupuoliyhteyteen. Mikä tahansa väkivalta ei riitä, vaan raiskauksessa väkivalta on sellaista, että se pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen.³⁵

Raiskaustunnusmerkistön mukaisen uhkauksen sisältönä on sellaisen teon tekeminen toiselle, joka merkitsisi edellä mainittua henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa. Kyseessä on toisen tahtoon vaikuttaminen siten, että hänen täytyy alistua sukupuoliyhteyteen. Henkilö valitsee ennemmin vastentahtoisen sukupuoliyhteyden kuin uhkauksen toteuttamisen. Vaikka uhkaaminen yleensä tapahtuu nimenomaisin lausumin, ei periaatteellista estettä ole sille, että uhkaaminen tapahtuu esimerkiksi elein jotakin teräasetta käyttäen. Väkivallan uhka voi kohdistua myös muuhun kuin raiskauksen uhriin itseensä, esimerkiksi hänen lapseensa. Mikäli tekijä ei uhkaa henkilöön kohdistuvalla väkivallalla vaan jollakin muulla, esimerkiksi omaisuuden tuhoamisella tai uhrin tekemän rikoksen paljastamisella, raiskauksen tunnusmerkistö ei täyty. Sovelttavaksi saattaa sen sijaan tulla lievemmän rikoksen, sukupuoliyhteyteen pakottamisen (RL 20:3.2), tunnusmerkistö.³⁶

Julkisuudessa käydään paljon keskustelua siitä, missä määrin uhrin tulee vastustaa sukupuoliyhteyttä. Raiskaussäännös puhuu nimenomaan pakottamisesta. Esitöissä on

³² HE 283/2010 vp. ja LaVM 37/2010 vp.

³³ Rautio 2009 s. 426.

³⁴ Matikkala 2010b s. 103–104.

³⁵ Matikkala 2010b s. 104. Ks. sama alaviite 24: Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai sellaisella uhkaamista koskeva tunnusmerkki on samanlainen kuin ryöstössä (RL 31:1) muutoin paitsi, että jälkimmäisessä uhkauksen toteuttamiselle on asetettu myös välittömyyden vaatimus. Raiskauksen perusteluissa HE 6/1997 vp s. 172 viitataankin ryöstön perusteluihin, joista ilmenee mm., että aivan vähäinen väkivalta ei olisi riittävä peruste ryöstösäännöksen soveltamiselle (HE 66/1988 vp s. 96–97).

³⁶ Matikkala 2010b s. 104.

todettu, että teon kohteeksi joutuneelta ei voida vaatia itsensä vaarantamista teon ehkäisemiseksi, vaan riittää, että hän selvästi osoittaa vastustavansa sukupuoliyhteyttä. Lisäksi todetaan, että käytetyn väkivallan tai väkivallan uhan on oltava asteeltaan selaista, että se riittää murtamaan toisen tahdon.³⁷

Myös teko-olosuhteet vaikuttavat siihen, kuinka voimakkaan tai välittömän väkivallan uhkaa säännöksessä edellytetään. Jos uhatun mahdollisuudet puolustautua saattamatta itseään vaaraan ovat vähäiset, melko lievälläkin väkivallalla uhkaaminen voi riittää tahdon murtamiseen. Sen sijaan uhkaaminen myöhemmin tehtävällä väkivallalla edellyttää lähtökohtaisesti melko vakavan väkivallan uhkaa, jota uhatun olosuhteista johtuen on vaikea torjua.³⁸

Suomalainen raiskaustunnusmerkistö on vuodesta 1889 lähtien rakentunut koko ajan fyysiselle pakottamiselle tai sen uhalle. Tässä suhteessa vuoden 1998 ja 1889 raiskaussäännöksissä ei juuri ole eroa. Sen sijaan uutuutena hallituksen esityksessä vuonna 1997 huomioitiin se, että uhri saattaa pelosta lamaantua siten, ettei hän kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Tällaisessa tapauksessa sukupuoliyhteyteen pakottaminen ei välttämättä edellytä mitään erityistä pakottamistointa. Sen sijaan hallituksen esityksen maininta pahoinpitelyn ja raiskaustunnusmerkistön konkurrenssista on johtanut jopa virheellisiin ratkaisuihin. Hallituksen esityksessähän todetaan, että ”jos pahoinpitely liittyy nimenomaan raiskauksen tekemiseen, tekijä olisi tuomittava ainoastaan raiskauksesta”. Hovioikeus on joissain tapauksissa virheellisesti korjannut käräjäoikeuden ratkaisuja sisällyttämällä kaikenlaista sukupuoliyhteyteen pakottamisen ulkopuolistakin pahoinpitelyä, vapaudenriistoa ja seksuaalista nöyryyttämistä raiskaustunnusmerkistöön. Tämä ei ole ollut lain sanamuodon mukaista eikä ilmeisesti lain perusteluissakaan ole tätä tarkoitettu.³⁹

Rikoksentehtäjä on rikoslain 20 luvun 2 §:n mukaan tuomittava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi, jos raiskauksessa

- 1) aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,
- 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,
- 3) rikos tehdään erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai
- 4) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeän raiskauksen yritys on niin ikään 2 momentin mukaan rangaistava.

Jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikoksen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen

³⁷ HE 6/1997 vp. s. 172.

³⁸ Rautio 2009 s. 427.

³⁹ Utriainen 2010 s. 276 ja HE 6/1997 vp. s. 173.

vallitessa tehty, rikoksentehtyjä on tuomittava pakottamisesta sukupuoliyhteyden vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Pakottamisesta sukupuoliyhteyden tuomitaan myös se, joka muulla kuin 1 §:n 1 momentissa mainitulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Yritys on rangaistava. (RL 20:3 §)

Ratkaisevaa rikoslain 20 luvun 3 §:n säännöstä sovellettaessa on kokonaisarviointi: onko raiskaus kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty? Huomioon otetaan kaikki raiskaukseen liittyvät seikat. Esimerkkeinä säännöksessä mainitaan väkivallan tai uhkauksen – eli pakottamiskeinojen – vähäisyys. Mitä lievempää väkivalta ja/tai uhkaus on, sitä lievempi raiskaus on.⁴⁰ Esitöiden mukaan erityisesti silloin, kun raiskaukseen ei lainkaan liity väkivaltaa, rikos saattaa myös muut seikat huomioon ottaen olla RL 20:3:n tarkoittama. Muut rikokseen liittyvät seikat voivat kattaa varsin monia ja erityyppisiä seikkoja. Yksi varteenotettava ulottuvuus on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen laatu ja suuruus. Sukupuoliyhteyden käsite on laaja, joten aiempaa useamman tyyppiset teot tulevat kyseeseen.⁴¹ Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että esimerkiksi lyhytaikainen sormen vienti emättimeen lienee lievempi teko kuin rajusti suoritettu anaaliyhdyntä. Avioliitto tai muu parisuhde ei vähennä uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta eikä siten sellaisenaan puhu lievemmän tekemuodon käsillä olon puolesta.⁴² Tämä on vahvistettu myös esitöissä⁴³. Utriainen on kuitenkin todennut, että tämä periaate vesittyy, kun esitöissä on seuraavaksi todettu, että: ”Rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat otetaan yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaisesti huomioon myös näissä rikoksissa. Esimerkiksi rikosta edeltänyt tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen yhdessä muiden teko-olosuhteiden kanssa saattaa vaikuttaa sekä rangaistuksen mittaamiseen että sen arvioimiseen, onko tekoon sovellettava 3 §:ää.” Tällä lausumalla on oikeuskäytännössä pudotettu ravintolailtojen jälkeiset raiskaukset ns. lievien raiskausten kategoriaan.⁴⁴ Toisaalta lakivaliokunnan mietinnön mukaan jokaisella on oikeus milloin tahansa kieltäytyä sukupuoliyhteydestä siinäkin tapauksessa, että hän olisi etukäteen luvannut olla sukupuoliyhteydessä tai vaikka toinen osapuoli olisi perustellusti ymmärtänyt toisen olevan suostuvainen sukupuoliyhteyteen⁴⁵.

Sukupuoliyhteyden pakottamista koskevan säännöksen soveltamistilanteille on ennen kaikkea tunnusomaista se, ettei tekoon liity eräitä törkeämmille tekemuodoille tunnusomaisia piirteitä. Lievimmin rangaistaviin rikoksiin ei sisälly ulkotiloissa tapahtuneita tekoja, niiden tekijä ei ole uhrille tuntematon, ne eivät sisällä suunnitelmallisia tai vapaudenriistoon kytkeytyviä piirteitä, ja tekijöitä ja uhreja on aina vain yksi.⁴⁶

⁴⁰ Matikkala 2010b s. 109.

⁴¹ HE 6/1997 vp. s. 175 ja Matikkala 2010b s. 109.

⁴² Matikkala 2010b s. 109.

⁴³ HE 6/1997 vp. s. 175.

⁴⁴ Utriainen 2010 s. 119.

⁴⁵ LaVM 3/1998 vp s. 36.

⁴⁶ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 98.

Rikoslain 20:3.2:ssä kriminalisoidaan toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen muulla kuin raiskaussäännöksessä tarkoitetulla uhkauksella. Kysymys on siis uhkauksesta, joka ei sisällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa. Esitöissä on mainittu, että tällaisena muuna uhkauksena ei pidetä sukupuolisuhteen jatkamiseen liittyvää uhkausta, jossa esimerkiksi uhataan ottaa avioero tai katkaista muu parisuhde, ellei puoliso suostu sukupuoliyhteyteen⁴⁷.

4. Tilastotietoa rangaistuskäytännöstä ja rikosten määristä

Poliisin tietoon on viimeksi kuluneen vuosikymmenen jälkimmäisellä puoliskolla tullut vuosittain 550–700 raiskausrikosta (RL 20:1–3). Muita seksuaalirikoksia (RL 20:4–5 ja 8–9) on puolestaan tullut tietoon yleensä 300–500 vuodessa. Suunta on ollut kasvava. Rikoksista kaikki eivät selviä, joten tuomioiden määrä on mainittuja lukuja alhaisempi. Seksuaalirikoksista merkittävä osa jää kokonaan piilorikollisuudeksi. Osa poliisin tietoon tulleen rikollisuuden kasvusta selittyy ilmoitusherkkyuden muutoksilla. Erittäin suuri osa seksuaalirikosten tekijöistä on miehiä.⁴⁸

Raiskausrikosten rangaistuksia selviteltäessä on todettu, että vuonna 2003 päärikoksen (RL 20:1) mukaan raiskauksen ehdollisen vankeuden keskipituus oli 16,7 kuukautta ja ehdottoman vankeuden 23,7 kuukautta⁴⁹. Vuonna 2008 raiskauksen yksittäisrikoksen keskirangaistus oli ehdollisena 16,0 kuukautta ja ehdottomana 17,9 kuukautta. Törkeän raiskauksen keskirangaistus oli 34,5 kuukautta ehdotonta vankeutta ja pakottamisesta sukupuoliyhteyteen määrättiin keskimäärin 7,7 kuukautta vankeutta ehdollisena.⁵⁰

Tuorein tutkimus raiskausrikosten esiintyvyydestä ja rangaistuskäytännöstä on julkaistu vuonna 2012⁵¹. Tutkimuksen mukaan poliisin tietoon tulleiden ja tuomittujen raiskausrikosten lukumäärät ovat kaksinkertaistuneet viimeisen 10 vuoden kuluessa. Muutoksen taustalla ovat ennen kaikkea yleinen ilmoitusherkkyuden kasvu sekä rikosten syyteoikeutta laajentaneet lainmuutokset. Noin joka viides poliisin tietoon tullut raiskausrikos johtaa Suomessa rangaistukseen. Raiskauksen perustunnusmerkistön mukaisen rikoksen normaalirangaistus on noin kahden vuoden mittainen ehdoton vankeus. Törkeän raiskauksen keskirangaistus on 3–4 vuoden ehdoton vankeusrangaistus. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen johtaa yleensä hieman alle vuoden pituiseen ehdolliseen vankeuteen. Rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen pituuteen vaikuttavia seikkoja ovat muun muassa tekijän aikaisemmat rikokset, rikoksen tekotapa, teon seuraukset, teon suunnitelmallisuus, aseiden käyttö, tekijöiden lukumäärä, tekijän

⁴⁷ HE 6/1997 vp. s. 176.

⁴⁸ Matikkala 2010b s. 92.

⁴⁹ Lappi-Seppälä – Hinkkanen 2004 s. 19–20.

⁵⁰ Rikollisuustilanne 2008 s. 337.

⁵¹ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012. Tutkimuksessa on tarkasteltu 263 tapausta ajalta 2006–2009.

ja uhrin välinen suhde sekä uhrin ominaispiirteet (ikä ja mahdollinen avuttomuus). Seikoilla on vaikutusta sekä tunnusmerkistön että rangaistuslajin valintaan kuin myös rangaistuksen pituuteen.⁵²

Edellä mainitussa tutkimuksessa raiskausrikoksista langetettavat rangaistukset on jaettu karkeasti viiteen luokkaan. Lievimmin rangaistavan ryhmän muodostavat sukupuoliyhteyteen pakottamisesta (RL 20:3) tuomitut 3–9 kuukauden ensikertalaisille rikoksentehtäjöille määrätty ehdolliset vankeusrangaistukset. Rikokset tapahtuvat joko puolisoitten/seurustelukumppaneiden, tuttavien tai satunnaisten tuttavien välillä. Tekotapana on tyypillisesti kiinni pitäminen, riisuminen sekä kaataminen sängylle. Joka toisessa tapauksessa rikosta on edeltänyt yhteinen ajanvietto asunnossa, ravintolassa taikka muussa tapaamisessa. Tähän ryhmään kuuluvia tapauksia on runsas kymmenesosa kaikista raiskaustuomioista. Seuraava samaa rikosta (pakottaminen sukupuoliyhteyteen) koskeva rangaistusvyöhyke sijoittuu vajaasta vuodesta vajaaseen puoleentoista vuoteen. Myös nämä rikokset tapahtuivat joko puolisoitten tai seurustelukumppaneiden tai tuttavien välillä. Tässä ryhmässä aiemmin rangaistujen osuus oli edellistä suurempi. Tämän ryhmän tapauksia on vajaa kymmenesosa kaikista raiskaustuomioista.⁵³

Kolmannen ryhmän muodostavat raiskauksen perustunnusmerkistön (RL 20:1) nojalla tuomitut lievimmät rangaistukset (runsaasta vuodesta puoleentoista vuotta). Näitä on noin 30 prosenttia kaikista raiskaustuomioista. Ryhmässä vajaa puolet tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen, neljännes ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään ja 30 prosenttia vankilaan. Puolet rikoksista tapahtui puolisoitten/seurustelukumppaneiden välillä ja valtaosa lopuista tuttavien tai muutoin toistensa entuudestaan tunteneiden välillä. Yksi kymmenestä oli tuntemattoman tekemä. Tyypillinen teko tapa on riisuminen, kiinni pitäminen sekä vähäisemmäksi luonnehdittava väkivalta. Vakavampaa väkivaltaa (nyrkein lyöminen/potkiminen) raportoitiin noin 15 prosentissa tapauksia. Myös tämän ryhmän rikosta edelsi yleensä jonkinlainen yhdessäolo joko ravintolassa tai asunnossa. Raiskauksen perustunnusmerkistön mukaisten ankarammin rangaistavien tapausten rangaistukset liikkuivat puolestatoista vuodesta runsaaseen kahteen ja puoleen vuoteen. Tähän ryhmään kuuluvia tapauksia on noin kolmannes kaikista raiskaustuomioista. Kolme neljästä tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja loput joko pelkkään ehdolliseen vankeuteen tai sen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään. Rikoksista kolmannes tapahtui puolisoitten/seurustelukumppaneiden välillä ja lähes saman verran satunnaisten tuttavien tai muutoin toistensa entuudestaan tunteneiden välillä. Uhrille entuudestaan tuntemattomien tekijöiden tekemiä rikoksia ryhmässä oli runsas viidennes. Tekotapojen kuvauksissa toistuu uhrin ”retuuttaminen” ja väkivalloin aloillaan pitäminen. Kuudenneksessä tapauksista mainittiin suoranainen nyrkeillä lyöminen ja/tai potkiminen, ja yhteen kym-

⁵² Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 15–16.

⁵³ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 16–17.

menestä sisältyi pidempiaikaista vapaudenriistoa. Noin joka kolmannessa tapauksessa rikosta edelsi yleensä jonkinlainen yhdessäolo joko ravintolassa tai asunnossa.⁵⁴

Viidennen ryhmän muodostavat ankarimmin rangaistavat törkeät raiskaukset. Näitä on noin 10 prosenttia kaikista tapauksista. Rangaistusten pituus vaihteli vajaasta kolmesta vuodesta viiteen vuoteen vankeutta. Valtaosassa tapauksia tekijä oli uhrille entuudestaan tuntematon. Puolisoiden/seurustelukumppaneiden tekemiä rikoksia oli runsas viidennes ja loput olivat satunnaisten tuttavien tekemiä. Tekotapoihin sisältyy erimuotoista väkivaltaa, uhria on saatettu lyödä useita kertoja, kuristaa ja/tai retuuttaa. Joka viidennessä tapauksessa oli maininta teräseen käytöstä ja lähes yhtä usein rikoksessa oli useampi tekijä. Vajaaseen neljännekseen teoista liittyi useamman tunnin kestänyt vapaudenriisto. Valtaosassa rikoksia sukupuoliyhteys oli kestänyt huomattavan pitkään ja/tai se oli sisältänyt useampia yhdyntämuotoja. Lapsiin kohdistuneet teot arvioidaan muita helpommin törkeiksi raiskauksiksi.⁵⁵

Tutkimuksessa on verrattu eri rikoksista tuomittujen rangaistusten ankaruutta toisiinsa nähdessä sekä vankilan käyttösuuden että tuomittujen vankeusrangaistusten pituuden nojalla. Molemmat tavat ovat antaneet pääosin saman lopputuloksen. Vakavammiksi rikoksiksi asettuvat täytetyt henkirikokset. Näitä seuraavat jokseenkin samalla tasolla törkeä raiskaus ja tapon yritys. Seuraavia rikoksia vakavuusjärjestyksessä ovat törkeä ryöstö, törkeä huumausainerikos sekä perustunnusmerkistön mukainen raiskaus. Törkeä pahoinpitely asettuu hieman raiskauksen alapuolelle. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen jää talousrikosten törkeiden tekemuotojen taakse, mutta sijoittuu ennen omaisuusrikosten perusmuotoja.⁵⁶

5. Oikeuskäytäntöä

Vastoin suuren yleisen mielipidettä oikeuskirjallisuudessa on todettu, että seksuaalirikoksista tuomitaan ankarahkoja rangaistuksia⁵⁷. Seuraavassa tarkastellaan raiskausrikoksia oikeuskäytännön valossa.

5.1 Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö

Korkein oikeus on ns. Kemin pikaraiskausta koskeneessa tapauksessa nro 3550, 13.11.1998, jossa sovellettiin aiempaa lakia, todennut, ettei teon törkeysastetta arvioitaessa lieventävänä voitu pitää sitä, ettei väkisinmakaaminen ollut kestänyt pitkään. Toisaalta korkein oikeus totesi myös, että teon arvioimiseen tavanomaista törkeämmäksi voisi vaikuttaa muun muassa uhria alistavan tilanteen pitkittäminen.

⁵⁴ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 17.

⁵⁵ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 17–18.

⁵⁶ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 18.

⁵⁷ Matikkala 2010b s. 92.

5.2 Hovioikeuskäytäntö

5.2.1 Aiemmat tutkimukset

Utriainen on tutkinut hovioikeuskäytäntöä vuosilta 2000–2005 ja todennut, että tekijä tuomitaan usein pakottamisesta sukupuoliyhteyteen silloin, kun tapahtumat liittyvät ravintolailtaan. Tekijä ja uhri ovat esimerkiksi tavanneet ravintolassa, jossa tekijä on luvannut viedä uhrin kotiin autolla, mutta matkalla ehdottanut tekijän hotellihuoneeseen menoa, johon uhri on suostunut. Tai ravintolaillan jälkeen on lähdetty tekijän asunnolle katsomaan jääkiekko-ottelua tai ravintolasta on lähdetty jatkoille esimiehen kotiin tai asianosaiset ovat keskustelleet ravintolassa ja uhri lähdettyä sieltä pois, tekijä on yhtäkkiä ilmestynyt kadulla hänen viereensä. Kaikissa hovioikeuksissa tuomituissa tapauksissa uhri on selvästi suusanallisesti ja muutoin ilmaissut, ettei hän halua seksiä tekijän kanssa. Ainoastaan yhdessä tapauksessa tuomioistuimien totesi, että tekijä on mahdollisesti luullut uhrin olevan suostuvainen seksiin hotellihuoneeseen mentäessä, mutta tässäkin tapauksessa hänen on tullut ymmärtää uhrin käyttäytymisestä ennen yhdyntää, ettei tämä siihen ole suostunut. Tuomioistuimet ovat perustelleet RL 20:3:n soveltamista säännönmukaisesti käytetyn väkivallan vähäisyydellä. Olosuhteita ei perusteluissa suoraan mainita, mutta ne yleensä ovat olleet tilanteita, jossa tekijä ja uhri ovat joko ravintolassa tutustuneet tai tunteneet toisensa aikaisemmin. Poikkeuksena on yksi tapaus, jossa tekijä oli tunkeutunut naisten WC:hen ja yrittänyt pakottaa siellä olleen naisen suuseksiin. Kaikissa käsitellyissä hovioikeustapauksissa rangaistukseksi oli tuomittu ehdollista vankeutta. Kaikki tapaukset perustuivat myös pakottamiseen eli uhria oli tartuttu esimerkiksi käsistä kiinni. RL 20:3.2:n tunnusmerkistössä mainitaan myös mahdollisuus uhkauksella pakottaa toinen sukupuoliyhteyteen. Erilaisia uhkauksia esiintyi paljon raiskauksen ja törkeän raiskauksen oikeustapauksissa, mutta uhkaus sukupuoliyhteyteen pakottamisen yhteydessä on jäänyt lähinnä akateemiseksi kysymykseksi.⁵⁸

5.2.2 Helsingin hovioikeudessa 1.1.2007–31.12.2011 annetut tuomiot

5.2.2.1 Lieventäviä tekijöitä

Vähäinen väkivalta

Vähäinen väkivalta on tapausaineiston perusteella yleisin perustelu lievemmän nimikkeen soveltamiselle. Esimerkiksi kiinniottaminen, käsistä tarttuminen, työntäminen, kaataminen ja kiinnipitäminen on oikeuskäytännössä katsottu sellaiseksi vähäiseksi väkivallaksi, että teko on luettu syyksi raiskauksen asemesta pakottamisena sukupuoli-

⁵⁸ Utriainen 2010 s. 192–193. Hovioikeustapauksia oli RL 20:3:n liittyen yhteensä 14 kappaletta.

liiyhteyteen⁵⁹. Näin siitä huolimatta, että tekijällä on ollut mukanaan veitsi, jota hän on ”esitellyt” uhrille⁶⁰.

Syyttäjä, käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat teossa käytetyn väkivallan vähäinen määrä huomioiden vastaajan syyllistyneen pakottamiseen sukupuoliyhteyteen, kun vastaaja oli asunnossaan istunut uhrin jalkojen päällä, puristanut ja pitänyt uhria voimakkaasti jaloillaan ja suorittanut yhdynnän takaapäin uhrin kielloista ja vastaan pyristelyistä huolimatta. Uhri oli käräjäoikeudessa vaatinut tekijälle rangaistusta raiskauksesta.⁶¹

Käräjäoikeus tuomitsi tekijän raiskauksen sijasta pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, kun käytetty väkivalta oli vähäistä (uhri oli pakotettu yhdyntään käsistä kiinni pitämällä) ja tapauksessa oli erityispiirteitä. Näitä erityispiirteitä ei ole tarkemmin yksilöity. Edempänä tuomiossa on selostettu, että pariskunta oli eronnut ja tekijä oli mahdollisesti loukkaantunut erosta ja siitä, että uhri oli torjunut hänen hellydenosoituksensa. Hovioikeus alensi käräjäoikeuden yhden vuoden viiden kuukauden ehdollisen rangaistuksen yhteen vuoteen.⁶²

Sitä vastoin tapauksessa, jossa 62-vuotias tekijä oli kohdistanut tekonsa 15-vuotiaaseen lapseen, katsottiin raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän vähäisestä väkivallasta huolimatta. Tekijä oli juottanut uhrille väkevää alkoholia, riisunut hänet vastoin hänen tahtoaan ja tönäissyt sängylle, millä menettelyllä hovioikeus katsoi tekijän murtaneen kahdestaan hänen kanssaan asunnossa peloissaan ja humalassa olleen uhrin vastustus-tahdon. Käräjäoikeus oli tapauksessa päätenyt samaan lopputulokseen.⁶³

Myös toisessa tapauksessa, jossa teko kohdistui alaikäiseen lapseen käräjäoikeus katsoi asianomistajan vaatimuksen mukaisesti raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän vähäisestä väkivallasta huolimatta. Syyttäjä oli vaatinut vastaajalle rangaistusta pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Käräjäoikeuden mukaan ”tekoa kokonaisuutena arvioitaessa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota myös siihen, että vastaaja on kohdistanut tekonsa alaikäiseen asianomistajaan. Lisäksi tekopäivän tapahtumista esitetty selvitys osoittaa, että vastaaja on suunnitelmallisesti houkutelut asianomistajan raiskauksen mahdollistavaan tilanteeseen. Käräjäoikeuden mukaan käytetyn väkivallan vähäisyydestä huolimatta tekoa ei voida pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä.” Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden ratkaisun.⁶⁴

Eräässä tapauksessa, jossa vastaajan käyttämä väkivalta ei ollut ollut erityisen voimakasta, hovioikeus katsoi kuitenkin ”huomioon ottaen, että sitä on kuitenkin käytetty ja että vastaaja on vastoin asianomistajan tahtoa tunkeutunut asianomistajan kotiin ja siellä raiskannut asianomistajan”, että tekoa ei voitu pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä ja tuomitsi tekijän raiskauksesta.⁶⁵

⁵⁹ Tuomiot 11/2010, 3/2011, 12/2011, 6/2010, 10/2007, 6/2007 ja 11/2007.

⁶⁰ Tuomio 3/2011.

⁶¹ Tuomio 6/2010.

⁶² Tuomio 12/2007.

⁶³ Tuomio 2/2010.

⁶⁴ Tuomio 12/2008.

⁶⁵ Tuomio 3/2011

Teon vakavuusastetta arvioidessaan kärjäoikeus on eräässä tapauksessa todennut, että ”asianomistajan oma käyttäytyminen hänen lähtiessään yhdessä ystävänsä kanssa vapaaehtoisesti entuudestaan melkein tuntemattoman vastaajan asunnolle ja tekemiset siellä – yhdyntä toisten ihmisten nähden itseä huomattavasti vanhemman miehen kanssa, vaikkakin asianomistajan suostumuksesta – olivat epäilemättä katumisen ja häpeän tunteen muodossa olleet tosiasiallisesti paljolti vaikuttamassa aiheutuneisiin psyykkisiin tuntemuksiin.” Kärjäoikeus katsoi väkivallan vähäisyys ja muut seikat huomioon ottaen vastaajan syyllistyneen pakottamiseen sukupuoliyhteyteen, kuten syytteessä oli todettu. Asianomistajien rangaistusvaatimus raiskauksesta hylättiin.⁶⁶

Eräässä tapauksessa uhri ja eräs toinen naishenkilö olivat lähteneet saunomisen yhteydessä kävelemään kerrostaloasunnosta erään kaupungin keskustaa kohden ke-sääamuna arviolta noin puoli kuuden aikaan pukeutuneena ainoastaan pyyhkeisiin⁶⁷. Tällä matkalla he olivat tavanneet tekijän. Myöhempien tapahtumien osalta hovioikeus on katsonut osapuolten kertomusten eroavan toisistaan ja jääneen selvittämättä, mitä on tapahtunut ennen uhrin ja tekijän saapumista kerrostalon rappukäytävään. Selvitetyksi on kuitenkin tullut, että tekijä on porraskäytävässä ahdistellut vain pyyhkeeseen verhoutunutta uhria työntämällä tahi painamalla tätä seinää vasten, puristel-lut uhria takamuksesta ja kosketellut tätä myös sukupuolielimestä. Uhri oli yrittänyt päästä tilanteesta irti ja myös huutanut apua, mutta tekijä oli seurannut uhrin pyris-tellessä irti otteesta ja jatkanut seinää vasten painamista. Sivullisen henkilön puutut-tua huudoillaan tilanteeseen tekijä on töytäissyt uhrin lattialle ja poistunut paikalta. Hovioikeus on todennut, että tekijän suorittama ahdistelu ei ole kuitenkaan ollut eri-tyisen voimakasta, mitä osoittaa esimerkiksi se, ettei hän ole saanut revityksi pyy-hettä pois uhrin päältä, vaikka fyysisesti voimakkaampana hänellä olisi ollut siihen mahdollisuus. Uhri on kuvannut, ettei hän ollut saanut tilanteessa fyysisiä vammoja. Hovioikeus on vielä todennut, että teko on tapahtunut valoisaan aikaan kerrostalon rappukäytävässä useamman huoneiston ulko-oven välittömässä läheisyydessä. Nämä seikat huomioiden hovioikeus on katsonut jääneen näyttämättä, että tekijä olisi yrittä-nyt pakottaa uhrin sukupuoliyhteyteen. Syyte raiskauksen yrityksestä on hylätty. Sek-suaaliseen tekoon pakottamisen osalta hovioikeus on kuitenkin todennut, että tekijän on koskettelullaan näytetty selkeästi tavoitelleen seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Uhrin kuvaama painaminen seinää vasten ja hänen pyrkimyksensä päästä tilanteesta irti osoittaa, että tekijä on käyttänyt sellaista voimaa, joka täyttää rikoslain 20 luvun 4 §:ssä säädetyn väkivallan käytön edellytyksen. Uhrin 16 vuoden ikä, hänen huu-tonsa teon yhteydessä ja hänen teon jälkeinen järkytyksensä osoittavat, että tekijän menettely on ollut uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta lainkohdassa tarkoitetu-in tavoin olennaisesti loukkaavaa. Tekijä tuomittiin pakottamisesta seksuaaliseen tekoon neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Kärjäoikeus oli tuominnut te-

⁶⁶ Vastaaja valitti tuomiosta hovioikeuteen, mutta peruutti sittemmin valituksensa. Päätös 3/2007.

⁶⁷ Tuomio 5/2009.

kijän raiskauksen yrityksestä vuoden ehdottomaan vankeuteen. Käräjäoikeuden mukaan tekijän menettely oli selvästi tähdännyt sukupuoliyhteyteen.

Kanssakäyminen ennen tekoa tai sen jälkeen

Myös uhrin ja tekijän välinen kanssakäyminen ennen ja jälkeen teon on oikeuskäytännössä otettu huomioon.

Eräässä tapauksessa vastaaja oli kertonut asianomistajalle ensimmäisen tapaamisen yhteydessä muun muassa olleensa vankilassa. Hovioikeus katsoi kuitenkin sen, että asianomistaja oli itse päättänyt ottaa yhteyttä vastaajaan ja hakeutunut tämän seuraan sekä uskaltanut jäädä vieraaseen asuntoon vastaajan kanssa, osoittavan, ettei asianomistaja ollut ainakaan tuossa vaiheessa erityisesti pelännyt vastaajaa. Toisin kuin käräjäoikeus, joka oli tuominnut vastaajan raiskauksesta, hovioikeus katsoi edellä mainitut seikat huomioon ottaen, että raiskaus oli tehty kokonaisuutena arvostellen lieventävien asiahaarojen vallitessa ja tuomitsi vastaajan sukupuoliyhteyteen pakottamisesta.⁶⁸

Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus hylkäsi äänestyksen jälkeen syytteen raiskauksesta tapauksessa, jossa raiskaus oli syytteen mukaan tapahtunut ravintolailian jälkeen ravintolan ulkopuolella. Hovioikeuden enemmistön mukaan se, että asianomistaja oli ollut valmis ja halukas poistumaan ravintolasta hänelle entuudestaan tuntemattomien miesten seurassa oli hyvinkin saattanut jättää vastaajan siihen käsitykseen, ettei asianomistaja ollut suhtautunut ehdottoman torjuvasti vastaajan ehdottaman seksin harjoittamiseen. Eri mieltä olleen jäsenen mukaan näytön jälkikäteisarvioinnissa ei ollut merkitystä sillä, miten asianomistaja oli ennen tapahtumaa käyttäytynyt ravintolassa hänelle entuudestaan tuntematonta vastaajaa kohtaan eikä silläkään, että asianomistaja olisi ollut valmis poistumaan ravintolasta kolmen vieraan miehen seurassa.⁶⁹

Myös toisessa tapauksessa hovioikeus hylkäsi äänestyksen jälkeen syytteen pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tapauksessa, jossa vastaaja oli syytteen mukaan pakottanut 17-vuotiaan asianomistajan sukupuoliyhteyteen kanssaan riisumalla rimpuilevan asianomistajan, kaatamalla tämän sängylle, makaamalla tämän päällä ja pitämällä tästä kiinni. Vastaaja ja asianomistaja olivat aiemmin samana päivänä tutustuneet internetin keskustelupalstalla, jossa vastaaja oli etsinyt seksiseuraa ja jossa he olivat sopineet tapaamisesta. Hovioikeuden enemmistön mukaan huomioon ottaen asianosaisten välisten yhteydenottojen aihe ja asianomistajan saapuminen hänelle entuudestaan tuntemattoman vastaajan seurassa asuntoon, asianomistajan kertomusta ei pelkästään ilman sitä tukevaa muuta näyttöä voitu pitää riittävänä selvityksenä hänen kieltäytymisestään yhdynnästä. Eri mieltä olleen jäsenen mukaan sekä vastaajan että asianomistajan kertomuksista ilmeni yhtenevästi, että asianomistaja oli asunnossa useaan otteeseen kieltäytynyt seksistä sekä sanallisesti että estämällä vastaajaa rii-

⁶⁸ Tuomio 11/2010.

⁶⁹ Tuomio 4/2010.

sumasta villatakkiaan. Eri mieltä ollut jäsen totesi, että henkilöllä on milloin tahansa oikeus kieltäytyä sukupuoliyhteydestä etukäteen annetusta lupauksesta riippumatta. Eri mieltä ollut jäsen piti asianomistajan kertomusta uskottavampana ja tuomitsi vastaajan pakottamisesta sukupuoliyhteyteen.⁷⁰

Toisaalta tapauksessa, jossa vastaaja oli pakottanut asianomistajan sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa ja uhkaamalla tappaa hänet, teon rangaistavuuden kannalta ei hovioikeuden mukaan merkitystä ollut sillä, oliko asianomistaja alun perin lähtenyt vastaajan mukaan ravintolasta vapaaehtoisesti.⁷¹

Hovioikeus on eräässä tapauksessa perustellut ratkaisuaan tuomita ehdollista vankeutta ehdottoman vankeuden sijasta paitsi vastaajan ensikertalaisuudella myös sillä, että asianomistaja ja vastaaja olivat tapahtuman jälkeenkin olleet jossain määrin tekemisissä toistensa kanssa.⁷²

Edelleen rangaistuksen mittaamisen yhteydessä hovioikeus on katsonut, että käräjäoikeuden vakavimmasta teosta eli raiskauksesta ja seitsemästä muusta rikoksesta tuomitsema yhteinen kolmen vuoden kuuden kuukauden vankeusrangaistus oli liian ankara ottaen huomioon tekijän menettely kokonaisuutena (tämä oli lannistanut uhrin vastarinnan omalla ruumiinpainollaan ja pitämällä uhrin käsistä voimakkaasti kiinni, ei muuta väkivaltaa) sekä hänen ja uhrin välinen keskinäinen kanssakäyminen raiskausta edeltävinä päivinä. Hovioikeus alensi rangaistusta vuodella. Tekijä ja uhri olivat aiempina päivinä harrastaneet seksiä yhteisymmärryksessä – tosin uhrin kertoman mukaan tekijä oli pitänyt hänet jatkuvasti alkoholin vaikutuksen alaisena ja hän olisi jo aiemmin halunnut poistua tekijän luota.⁷³

Eräässä tapauksessa asianosaisten välistä aiempaa seksuaalista kanssakäymistä ei tullut hovioikeuden mukaan ottaa kokonaisuudessaan lieventävänä seikkana huomioon. Asianosaiset olivat harrastaneet tapahtumaa edeltävänä yönä suuseksiä. Hovioikeuden mukaan tekijän ja uhrin välistä (seksuaalista) kanssakäymistä edeltävänä yönä ei ollut pidettävä lieventävänä tekijänä teon kokonaisarviointissa. Hovioikeuden mukaan vastaaja ei ollut edeltävän yön tapahtumakokonaisuuden perusteella voinut perustellusti luulla asianomistajan haluavan aamulla yhdyntää, kun otettiin huomioon myös asianomistajan reagointi ja käyttäytyminen (kieltäytyminen suusanallisesti ja rimpuihu).⁷⁴

Vastaavalla tavoin hovioikeus katsoi toisessa tapauksessa, ettei asianosaisten aiemmalla seksuaalisella kanssakäymisellä ollut merkitystä tilanteessa, jossa riidatonta oli, että asianomistaja oli useaan kertaan kieltäytynyt sukupuoliyhteydestä vastaajan kanssa. Hovioikeus totesi, ettei tekoa edeltävän yön tapahtumat, jotka olivat selkeästi päättyneet, osoittaneet asianomistajan antaneen suostumustaan myöhemmin tapahtu-

⁷⁰ Tuomio 9/2007.

⁷¹ Tuomio 12/2009.

⁷² Tuomio 1/2009.

⁷³ Tuomio 2/2010.

⁷⁴ Tuomio 8/2011.

vaan seksuaaliseen kanssakäymiseen eivätkä heikennä tai poista asianomistajan oikeutta kieltäytyä sellaisesta.⁷⁵ Myöskään sitä, että asianosaiset olivat aiemmin illalla suudelleet, ei ollut hovioikeuden mukaan pidettävä lieventävänä seikkana teon kokonaisarvostelussa⁷⁶.

Käräjäoikeus on katsonut, ettei sitä, että 17-vuotias uhri meni asunnolle vapaaehtoisesti tapaamaan tekijää, voida pitää tekoa lieventävänä asianhaarana⁷⁷.

Sille, että asianosaiset ovat olleet naimisissa keskenään, ei ole annettu merkitystä ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välistä harkintaa tehtäessä. Hovioikeuden mukaan tilanteessa, jossa tekijän syyksi luettiin muun ohella raiskaus ja jossa hovioikeus katsoi oikeudenmukaiseksi yhteiseksi rangaistukseksi kaksi vuotta vankeutta, tekijän ensikertalaisuuden ohella rangaistuksen ehdottomuutta vastaan olisi tullut olla harkintaan vaikuttavia ja varteen otettavia painavia lisäperusteita. Hovioikeuden tuomion perustelujen mukaan se, että asianomistaja ja vastaaja olivat tapahtumahetkellä olleet keskenään naimisissa, ei ollut tällainen seikka. Koska muitakaan perusteita ehdollisuudelle ei ollut todettu, hovioikeus päätyi tuomitsemaan vastaajan yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen.⁷⁸

Kesto

Tutkimuksen kohteena olleista tapauksissa ei ole tuotu esiin teon lyhyttä kestoa lieventävänä seikkana.

Raiskauksen keston merkityksestä törkeysarvostelun kannalta keskusteltiin vilkkaasti ns. ”lyhyttä raiskausta” (edellä selostettu korkeimman oikeuden tapaus) koskevan jutun yhteydessä. Näkemystä, jonka mukaan rikoksen lyhyttä kestoa voisi pitää rangaistuksen lieventämisen perusteena, kritisoitiin julkisuudessa varsin laajasti. Asetelman kääntöpuoli – eli mahdollisuus koventaa rangaistusta rikoksen jatkuessa pitkään – on ollut vähemmän kommentoinnin aihe. Näin ollen on katsottu olevan vaikeaa puoltaa näkemystä, etteikö pitkään jatkuva rikos merkitsisi uhrille suurempaa kärsimystä, mikä myös merkitsee, että muilta osin keskenään samanlaisissa rikoksissa teon kestolla olisi merkitystä.⁷⁹

5.2.2.2 Ankaroitettavia tekijöitä

Väkivalta ei vähäistä

Jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen

⁷⁵ Tuomio 11/2007.

⁷⁶ Tuomio 3/2011.

⁷⁷ Tuomio 11/2008 (Vantaan käräjäoikeuden tuomio 11/2007).

⁷⁸ Tuomio 10/2011.

⁷⁹ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 66.

vallitessa tehty, rikoksenteijä on tuomittava pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Rajanvedossa raiskauksen ja sukupuoliyhteyteen pakottamisen välillä hovioikeus ei pitänyt kiinni pitämistä ja uhrin jalkojen avaamista vähäisenä väkivaltana. Vastaaja oli sukupuoliyhteyteen päästäkseen käyttänyt väkivaltaa ainakin puristamalla asianomistajaa ranteista, painamalla tätä voimakkaasti lantiosta ja riisumalla asianomistajalta housut. Vastaaja oli lisäksi levittänyt asianomistajan jalkoja. Käräjäoikeuden tuomion perustelujen mukaan asianosaiset olivat aamuyöstä ravintolaillan jälkeen yhdessä päättäneet lähteä vastaajan asunnolle. Heillä oli ollut yön suhteen erilaisia odotuksia eikä vastaaja ollut omiin odotuksiinsa nähden ottanut tosissaan tai kyennyt ymmärtämään asianomistajan seksin harjoittamisen suhteen pyristelyn ja sanallisten kieltojen muodossa antamia kielteisiä viestejä, jotka tilanteen alkuvaiheessa eivät olleet olleet kovin voimakkaita. Käräjäoikeus katsoi näihin seikkoihin nähden, että raiskaus oli tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa ja tuomitsi vastaajan pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Hovioikeus puolestaan katsoi, että vastaajan käyttämän fyysisen voiman määrä ja kesto oli ollut sellaista, että se oli murtanut asianomistajan tahdon. Hovioikeuden mukaan vastaajan käyttämä väkivalta ja teko-olosuhteet kokonaisuutena huomioon ottaen teko ei ollut kokonaisuutena arvostellen tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. Hovioikeus tuomitsi vastaajan raiskauksesta.⁸⁰

Toisessa tapauksessa sekä käräjäoikeus että hovioikeus katsoivat, että kiinni pitämistä ja poistumisen estämistä tilanteessa, jossa vastaaja oli työntänyt kätensä asianomistajan housuihin ja sormen asianomistajan emättimeen, ei voitu pitää vähäisenä väkivaltana. Hovioikeus otti lisäksi huomioon, ettei rikosta voitu pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä, koska teko oli tapahtunut asianomistajan kannalta nöyryyttävällä tavalla ravintolassa, jossa oli ollut läsnä muita ihmisiä, ja teosta oli aiheutunut asianomistajalle pitkäaikaista, voimakasta kipua sekä pelkotiloja. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden tavoin vastaajan syyllistyneen raiskaukseen.⁸¹ Hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta sukupuoliyhteyteen pakottamisen sijasta myös tapauksessa, jossa tekijä oli käynyt yllättäen asianomistajan kimppeun takaapäin ja pitänyt asianomistajaa vatsallaan teon aikana. Hovioikeus totesi ottaen huomioon väkivallan käyttö ja raiskauksen suorittaminen sekä emätin- että anaaliyhdyntänä, ettei tekoa voitu kerrotuissa olosuhteissa kokonaisuutena arvostellen pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä.⁸² Myöskään katuun kaatamista sekä kasvojen ja vartalon painamista maahan ei pidetty vähäisenä väkivaltana ja vastaajan katsottiin syyllistyneen raiskaukseen.⁸³ Päällä makaamista, pikkuhousujen repimistä, käsistä kiinnipitämistä ja rintakehän päällä istumista ei pidetty vähäisenä väkivaltana.⁸⁴

Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta tapauksessa, jossa vastaajan ja asianomistajan kokoero oli suuri ja jossa vastaaja oli kädestä kiinni

⁸⁰ Tuomio 12/2009.

⁸¹ Tuomio 2/2011.

⁸² Tuomio 8/2011.

⁸³ Tuomio 12/2007.

⁸⁴ Tuomio 3/2011.

pitäen vienyt asianomistajan makuuhuoneeseen, kaatanut hänet sängylle ja vääntänyt hänen kätensä selän taakse ja ollut hänen kanssaan sukupuoliyhteydessä takaapäin niin, ettei asianomistaja ollut yrityksistään huolimatta päässyt irti tilanteesta. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus katsoi asianosaisten kokoero, tekotapa ja olosuhteet kokonaisuudessaan huomioon ottaen, että vastaajan käyttämä väkivalta oli ollut riittävää asianomistajan vastarinnan murtamiseen.⁸⁵

Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat tekijän syyllistyneen raiskaukseen, kun tämä oli väkisin vienyt uhrin makuuhuoneeseen, työntänyt tämän sängylle selälleen, mennyt uhrin päälle siten, ettei tämä ollut päässyt liikkumaan, suudellut väkisin ja repinyt päälly- ja pikkuhousut pois ja työntänyt uhrin kielloista huolimatta useita kertoja usean sormen emättimeen aiheuttaen kipua sekä ottanut uhria käsistä kiinni ja levittänyt jaloillaan uhrin jalkoja siten, että tekijä oli päässyt työntämään siittimen uhrin emättimeen ja tekemään yhdyntäliikkeen, kunnes uhri oli saanut tekijän potkaistua päältään lattialle. Tekijä tuomittiin yhden vuoden kuuden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.⁸⁶

Tekijän katsottiin syyllistyneen raiskaukseen, kun tämä oli riisunut uhrin väkisin ja kaatanut hänet sohvalle sekä tunkenut siittimensä emättimeen. Käräjäoikeus totesi raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän käytetyn väkivallan perusteella. Uhrilla oli ollut käsissä ja jaloissa mustelmia. Käräjäoikeus on lisäksi todennut uhrin olleen tekijää selvästi pienikokoisempi. Hovioikeus ei äänestyksen jälkeen muuttanut käräjäoikeuden tuomiota.⁸⁷

Raiskauksen yritystä koskeneessa tapauksessa sekä käräjä- että hovioikeus katsoivat, että uhrille ennestään tuntematon tekijä oli kädestä vetänyt uhrin vastoin tämän tahtoa hyttiinsä ja siellä uhrin vastusteluista huolimatta pitämällä kättä hänen suunsa edessä sekä estämällä ruumiinpainollaan ja muutoinkin hänen liikkumisensa yrittänyt pakottaa uhrin sukupuoliyhteyteen. Hovioikeus totesi, että tekijän menettely hytin ulkopuolella oli tullut uhrille yllätyksenä eikä hän tuossa vaiheessa ollut ehtinyt voimallisesti vastustaa hytin sisälle vetämistä. Edellä kuvattu hytin sisällä suoritettu uhrin vastustelun lannistaminen oli suoritettu sellaisella vähäistä voimakkaammalla väkivallalla, jonka katsottiin täyttävän rangaistuksen tunnusmerkistön. Teko oli jäänyt yritykseen ainoastaan sen takia, että hytissä ollut eräs toinen henkilö oli puuttunut tilanteeseen. Tekijä tuomittiin hovioikeudessaakin, koska aihetta käräjäoikeuden tuomitseman rangaistuksen alentamiseen ei ollut, teon olosuhteet ja tekijän menettely kokonaisuutena huomioon ottaen ehdottomaan yhden vuoden kuukauden vankeusrangaistukseen, koska teolla oli lisäksi vakavasti loukattu uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja koska teko oli ollut varsin lähellä täytettyä raiskausta.⁸⁸

⁸⁵ Tuomio 2/2009.

⁸⁶ Tuomio 5/2010.

⁸⁷ Eri mieltä ollut hovioikeudenneuvos katsoi enemmän näytön puuttuessa tekijän syyllistyneen väkivaltaa käyttäen sukupuoliyhteyteen pakottamiseen. Tuomio 3/2007.

⁸⁸ Tuomio 2/2010.

Väkivallan vakavuudella on perusteltu myös rajanvetoa raiskauksen ja törkeän raiskauksen välillä. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus katsoi vastaajan, joka oli uhannut asianomistajaa veitsellä sekä kuristanut ja lyönyt häntä useita kertoja pään alueelle, syyllistyneen törkeään raiskaukseen. Hovioikeus totesi, että teräaseella oli ollut asiassa oleellinen merkitys. Hovioikeuden mukaan vastaajan käyttämä muu väkivalta oli ollut vakavaa ja asianomistajalla oli ollut perusteltu syy olettaa olevansa hengenvaarassa.⁸⁹

Kesto ja tekotapojen määrä (emätin, anaali, oraali)

Tekokokonaisuuden kesto, useat eri tekotavat ja raiskausten lukumäärä on oikeuskäytännössä otettu ankaroitettavina seikkoina huomioon tehtäessä valintaa eri rikosnimikkeiden välillä⁹⁰. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden tavoin vastaajan syyllistyneen törkeään raiskaukseen, kun teko oli kestänyt yhteensä kahdesta kolmeen tuntia ja vastaaja oli maannut asianomistajan väkisin useita kertoja⁹¹. Edellä jo mainitussa tapauksessa hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta sukupuoliyhteyteen pakottamisen sijasta muun muassa sillä perusteella, että raiskaus oli suoritettu sekä emätin- että anaaliyhdyntänä⁹².

Paitsi nimikkeen osalta myös rangaistuksen mittaamisessa tekokokonaisuuden pitkä kesto ja useat tekotavat on otettu ankaroitettavina tekijöinä huomioon. Hovioikeuden mukaan teon moitittavuutta lisäsi eräässä tapauksessa se, että teko oli jatkunut noin kaksi tuntia, minkä aikana vastaaja oli raiskannut asianomistajan useaan kertaan ja usealla eri tavalla⁹³.

Nöyryyttävä tekotapa ja suusanallinen loukkaaminen

Oikeuskäytännössä suusanallisen loukkaamisen on katsottu lisäävän raiskausrikoksen moitittavuutta. Esimerkiksi huoraksi haukkuminen on otettu huomioon rangaistuksen mittaamisessa tällaisena tekijänä⁹⁴. Nöyryyttävänä tekotapana tai piirteenä oikeuskäytännössä on pidetty muun muassa raiskauksen tapahtumista ravintolassa, jossa on ollut läsnä useita muita ihmisiä⁹⁵.

Nöyryyttävänä on pidetty myös tekoa, jossa vastaaja oli muun muassa masturboinut asianomistajan edessä ja pakottanut asianomistajaa virtsaamaan yhdyntöjen vä-

⁸⁹ Tuomio 10/2007.

⁹⁰ Tuomiot 8/2011, 6/2011, 5/2007 ja 11/2007. Viimeksi mainitussa pitkän keston ja raiskausten lukumäärän lisäksi myös se, että tekijöitä oli kaksi, teki hovioikeuden mukaan itsemääräämisoikeuden loukkauksesta vielä vakavamman ja ankarammin rangaistavan.

⁹¹ Tuomio 6/2011.

⁹² Tuomio 8/2011.

⁹³ Tuomio 4/2010.

⁹⁴ Tuomio 3/2011.

⁹⁵ Tuomio 2/2011.

lissä⁹⁶. Hovioikeus piti tekoa, jossa vastaaja tunkeutui yllättäen asianomistajan peräaukkoon aiheuttaen asianomistajalle voimakasta kipua, nöyryyttävänä ja ihmisarvoa loukkaavana ja tuomitsi vastaajan ehdottomaan vankeuteen⁹⁷. Hovioikeuden mukaan yksistään se seikka, että asianomistajan ja tekijän yhteinen 2-vuotias lapsi oli nähnyt ensin pahoinpitelyn ja sen jälkeen tapahtuneen sukupuoliyhteyden, jonka yhteydessä ei ollut käytetty väkivaltaa, ei tehnyt raiskauksesta sellaista, että se voitaisiin katsoa tehdyn laissa tarkoitettulla erityisen nöyryyttävällä tavalla. Hovioikeus totesi kuitenkin, että lapsen läsnäolo oli mitä ilmeisimmin ollut asianomistajalle nöyryyttävä kokemus. Hovioikeus katsoi, toisin kuin käräjäoikeus, että raiskausta ei ollut pidettävänä törkeänä.⁹⁸

Teko on katsottu uhria loukkaavaksi ja nöyryyttäväksi myös, kun tekijä oli epäilytyään uhrin pettäneen häntä toisen miehen kanssa pakottanut uhrin näyttämään hänelle sukupuolielimensä. Tekijä on uhkaillut uhria silpomisella ja pahoinpitelemisellä siten, ettei kukaan enää huolisi häntä. Yhdynnän aikana tekijä on näyttänyt uhrista paikkoja, jotka hän leikkaisi pois, jos uhri jäisi kiinni pettämisestä. Tekijä oli sanonut säästävän sä uhrin toisen silmän, jotta tämä näkisi, millainen rampa hänestä on tullut.⁹⁹

Suunnitelmallisuus

Suunnitelmallisuus on yksi rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetyistä koventamisperusteista. Suunnitelmallisena raiskausta on pidetty muun muassa silloin, kun vastaaja oli ajanut autonsa rauhalliselle sivukadulle voidakseen toteuttaa tekonsa¹⁰⁰. Suunnitelmallisuutta on katsottu osoittavan myös kolmeen eri henkilöön kohdistuneiden raiskausten yhdenmukaisuuden. Teot olivat kohdistuneet vastaajalle entuudestaan tuntemattomiin henkilöihin, jotka olivat matkustaneet vastaajan kanssa yöaikaan samalla linja-autolla. Vastaaja oli lähtenyt seuraamaan asianomistajia linja-autopysäkillä syrjäisellä alueella, repinyt heidät syrjään yleisistä kulkuteistä ja yrittänyt hiljentää asianomistajien avunhuutoja.¹⁰¹ Rangaistuksen mittaamisessa huomioon otettua erityistä suunnitelmallisuutta katsottiin osoittavan tekojen, joissa vastaaja oli ottanut kuljettamansa auton kyytiin humalassa tai muuten avuttomassa taikka puolustuskyvyttömässä tilassa olleita naisia, kuljettanut nämä syrjäisiin paikkoihin ja raiskauksen jälkeen jättänyt naiset avuttomaan tilaan tapahtumapaikalle¹⁰². Suunnitelmallisena on pidetty myös sitä, että vastaaja oli tarjonnut alaikäiselle asianomistajalle alkoholia niin, että tämä

⁹⁶ Tuomio 6/2011.

⁹⁷ Tuomio 8/2011.

⁹⁸ Tuomio 6/2010.

⁹⁹ Tuomio 3/2011.

¹⁰⁰ Tuomio 6/2010.

¹⁰¹ Tuomio 9/2011. Syyttäjä on hovioikeudessa vastauksessaan viitannut suunnitelmallisuuden osalta myös siihen, että vastaaja oli jokaisella kerralla pukeutunut huppuun. Hovioikeus ei ole perusteluissaan ottanut tähän nimenomaisesti kantaa.

¹⁰² Tuomio 10/2009.

oli tullut humalaan. Vastaaja itse ei ollut nauttinut alkoholia eikä alkoholin antamiselle asianomistajalle ollut tullut esiin muuta syytä kuin humalaisen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.¹⁰³

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen oikeustapauksista tekemien havaintojen mukaan suunnitelmallisina piirteinä on pidetty esimerkiksi aseistautumista ja rikosvälineillä varustautumista (tyrmäystipat, nippusiteet, teippi), uhrin pitkäaikaista odottamista/seuraamista, petollista toimintaa ja tekijän valehenkilöllisyyttä, murtautumista uhrin kotiin ja rikokseen liittyviä taloudellisia motiiveja (velan perintä).¹⁰⁴

Asianomistajaan liittyvät seikat (Asianomistajan nuori ikä ja tuntemattomat uhrin ja henkinen kärsimys tai erityinen vahingollisuus)

Seuraamusharkinnassa on oikeuskäytännössä otettu huomioon myös tiettyjä asianomistajaan liittyviä seikkoja. Muun muassa asianomistajien nuoruus ja alaikäisyys on oikeuskäytännössä otettu sekä rangaistuslajin valinnassa¹⁰⁵ että rangaistusta mitattaessa koventavana seikkana huomioon¹⁰⁶. Asianomistajan nuoruudella (15-vuotias) on perusteltu myös tunnusmerkistövalintaa: teon katsottiin täyttävän raiskauksen tunnusmerkistön, koska tekoa ei voitu katsoa tehdyn lieventävien asiahaarojen vallitessa uhrin iän vuoksi¹⁰⁷. Myös teon kohdistuminen täysin tuntemattomiin henkilöihin on mainittu rangaistusseuraamuksen perusteluissa¹⁰⁸.

Asianomistajalle aiheutunut henkinen kärsimys tai teon erityinen vahingollisuus on oikeuskäytännössä otettu huomioon teon törkeysarvostelussa tai rangaistusta mitattaessa. Vastaajan katsottiin syyllistyneen törkeisiin raiskauksiin ottaen huomioon muun ohella poikkeuksellisen pelottavat tekoympäristöt ja -olosuhteet, jotka olivat aiheuttaneet asianomistajille erityisen tuntuvaan henkistä kärsimystä. Raiskaukset oli tehty yöllä asumattomissa, syrjäisissä ja asianomistajille tuntemattomissa paikoissa.¹⁰⁹ Toisessa tapauksessa, jossa teot toteutettiin niin ikään syrjäisissä paikoissa yöaikaan, rangaistuksen mittaamisessa otettiin koventavana seikkana huomioon se, että uhreina olivat olleet nuoret naiset, jotka olivat teon johdosta joutuneet turvautumaan terapiaan tai muuhun keskusteluapuun. Tekojen vahingollisuus otettiin huomioon rangaistuksen mittaamisessa myös yritykseen jääneiden tekojen osalta. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomitsemää rangaistusta, jota hovioikeuden mukaan oli pidettävä suh-

¹⁰³ Tuomio 2/2011. Myös tuomiossa 8/2008 on väkevien alkoholijuomien tarjoamisen alaikäiselle, juuri 16 vuotta täyttäneelle uhrille tekijän harjoittaman ravintolaliikkeen tiloissa katsottu osoittaneen tekijässä ”huomattavaa suunnitelmallisuutta”. Tekijä tuomittiin hovioikeudessa, kuten käräjäoikeudessakin, raiskauksesta sukupuolilyhteyteen pakottamisen sijasta.

¹⁰⁴ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 65.

¹⁰⁵ Tuomio 4/2008.

¹⁰⁶ Tuomiot 9/2011, 2/2011 ja 10/2008.

¹⁰⁷ Vantaan käräjäoikeuden tuomio 9/2009. Hovioikeudessa (tuomio 6/2010) oli kysymys enää rangaistuksen mittaamisesta.

¹⁰⁸ Tuomiot 9/2011 ja 4/2010.

¹⁰⁹ Tuomio 10/2009.

teellisen ankarana. Tekijä tuomittiin raiskauksesta ja kahdesta raiskauksen yrityksestä yhteiseen kolmen vuoden ja kahden kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.¹¹⁰ Myös tapauksessa, jossa kaksi tekijää (joista toinen jäi tuntemattomaksi) raiskasivat yhdessä heille entuudestaan tuntemattoman, humalassa olleen asianomistajan yöllä ulkona, teon katsottiin aiheuttaneen asianomistajalle huomattavaa henkistä kärsimystä, mikä otettiin rangaistusta mitattaessa koventavana seikkana huomioon. Hovioikeuden mukaan käräjäoikeuden törkeästä raiskauksesta ja raiskauksesta tuomitsema yhteinen kahden vuoden ja seitsemän kuukauden pituinen vankeusrangaistus oli liian alhainen. Hovioikeus tuomitsi tekijän yhteiseen neljän vuoden vankeusrangaistukseen.¹¹¹

Uhrin psyykelle aiheutuneiden seurausten vuoksi käräjäoikeus on eräässä tapauksessa katsonut, ettei tekoa ollut tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa¹¹². Rangaistusta mitattaessa käräjäoikeus on myös eräässä toisessa tapauksessa huomionut asianomistajille aiheutuneet pitkäaikaiset traumat¹¹³.

Tapauksessa, jossa tekijä oli tunkeutunut yöllä hänelle tuntemattoman naisen asuntoon ja raiskauksessa käytetty väkivalta oli ollut poikkeuksellisen voimakasta (mm. veitsellä viiltämistä) ja osittain myös hengenvaarallista (kuristamista), tekijän katsottiin syyllistyneen törkeään raiskaukseen ja rangaistuksen mittaamisessa otettiin huomioon rikoksen poikkeuksellisuus ja erityinen vahingollisuus. Tekijä tuomittiin törkeästä kotirauhan rikkomisesta, törkeästä raiskauksesta ja törkeästä pahoinpitelystä yhteiseen viiden vuoden kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen.¹¹⁴

Tapauksessa, jossa tekijä oli tunkeutunut asianomistajan asuntoon ja ensin pahoinpidellyt ja sen jälkeen raiskannut asianomistajan heidän yhteisen 2-vuotiaan lapsen nähden ja jossa tapahtumat asunnossa olivat kestäneet pitkän ajan, hovioikeus piti tekoa vakavana ja totesi, siitä aiheutuneen asianomistajalle tuntuva henkistä kärsimystä. Hovioikeuden mukaan asianomistajalle aiheutettua kärsimystä ei kuitenkaan sen tuntuvuudesta huolimatta voitu pitää laissa tarkoitettulla tavalla erityisen tuntuvana. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus ei pitänyt raiskausta törkeänä.¹¹⁵

Hovioikeus korotti eräässä tapauksessa käräjäoikeuden tuomitsemaa rangaistusta yli vuodella kahteen vuoteen kuuteen kuukauteen. Hovioikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että vastaaja oli käyttänyt hyväkseen ystävytyteen perustunutta luottamusasemaa ja uhri oli ollut noin viisivuotiaan kehitysasteella oleva kehitysvammainen lapsi. Huomioon oli lisäksi otettu se, että raiskaus ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö olivat olleet omiaan aiheuttamaan uhrille erityistä vahinkoa.¹¹⁶

¹¹⁰ Tuomio 9/2011.

¹¹¹ Tuomio 10/2008.

¹¹² Tuomio 11/2008 (Vantaan käräjäoikeuden tuomio 11/2007).

¹¹³ Tuomio 4/2011. Hovioikeus alensi käräjäoikeuden kahdesta raiskauksesta ja yhdestä vapaudenriistosta tuomitseman rangaistuksen, kaksi vuotta seitsemän kuukautta, kahdeksi vuodeksi kahdeksi kuukaudeksi.

¹¹⁴ Tuomio 2/2011.

¹¹⁵ Tuomio 6/2010.

¹¹⁶ Tuomio 5/2008.

Luottamus- ja läheisyysuhteella on perusteltu myös ensikertalaisen tuomitsemista ehdottomaan yhden vuoden 10 kuukauden vankeusrangaistukseen raiskauksesta ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tilanteessa, jossa vastaaja oli kosketellut asianomistajan rintoja ja sukupuolielimiä sekä ollut hänen kanssaan sukupuoliyhteydessä työntämällä 1–2 sormeaa asianomistajan emättimeen. Käräjäoikeus on todennut, että teko on tapahtunut sen jälkeen, kun yksin vastaajan kanssa ollut asianomistaja oli nauttinut vastaajan hankkiman 0,75–1 litran pullon likööriä. Vastaaja oli väärinkäyttänyt voimakkaassa päihtymistilassa olleen ja puolustuskyvyttömän asianomistajan luottamusta läheiseen ihmiseen. Hovioikeus on hyväksynyt käräjäoikeuden ratkaisun rangaistusseuraamuksen osalta perusteluineen.¹¹⁷

Useampi tekijä

Eräässä tapauksessa kahdelle vastaajalle vaadittiin käräjäoikeudessa rangaistusta törkeästä raiskauksesta sillä perusteella, että tekijöitä oli ollut kaksi. Käräjäoikeus totesi, ettei kyseisessä asiassa ollut ilmennyt, että uhrin kokeman kärsimyksen kannalta olisi ollut erityistä merkitystä sillä, että tekijöitä oli kaksi. Käräjäoikeus oli ensin todennut, että hallituksen esityksen (HE 6/1997 vp. s. 174) mukaan erityistä kärsimystä voi tyydyttävästi aiheutua siitä, että joutuu useamman henkilön raiskaamaksi.¹¹⁸

Hovioikeus katsoi toisessa tapauksessa raiskauksen olleen törkeä muun muassa sillä perusteella, että tekijöitä oli kaksi. Hovioikeus totesi, että usean henkilön tekemän raiskauksen arvioiminen törkeäksi perustuu siihen, että tällaisen raiskauksen katsotaan aiheuttavan erityistä kärsimystä. Raiskaus voidaan katsoa törkeäksi silloinkin, kun vain yksi on ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa ja muut tekoon osallistuneet ovat vain osallistuneet teossa käytettyyn väkivaltaan ja sillä uhkaamiseen (HE 6/1997 vp. s. 174). Säännöksen sanamuoto tai sen tarkoitus eivät edellytä sitä, että tekijöitä olisi ollut useampi kuin kaksi.¹¹⁹

6. Lopuksi

Tutkimuksen kohteena olleita tapauksia on ollut kaiken kaikkiaan yli sata kappaletta. Läheskään kaikissa ei ole perusteluissa tuotu esiin tämän artikkelin aihealueen kannalta relevantteja, tekoa lieventäviä taikka ankaroitavia seikkoja. Osassa taas on ollut useampia suuntaan tai toiseen vaikuttavia tekijöitä. Alun perin ajatus oli tutkia yksinomaan lieventäviä seikkoja, mutta tapausten läpikäynnin yhteydessä tuli selväksi, ettei niitä tuoda useinkaan julki. Aineiston perusteella voi todeta, että ankaroitavien tai

¹¹⁷ Tuomio 7/2009.

¹¹⁸ Tuomio 2/2007 (Helsingin käräjäoikeus 10/2006).

¹¹⁹ Tuomio 11/2011.

koventavien tekijöiden nimenomainen esiin tuominen on yleisempää. Tämän vuoksi artikkelissa käsitellään raiskausrikoksia myös tästä näkökulmasta.

Kuten edellä on todettu, vähäinen väkivalta on yleisin peruste, jolla tekonimikettä on lievennetty. Toisaalta väkivallan laadulla (ei-vähäinen) tai määrällä perustellaan usein myös ankarampaa nimikettä tai kovempaa rangaistusta. Tältä osin on todettava, ettei tapauksista ole johdettavissa selvää yhtenäistä linjaa sen suhteen, milloin tietty väkivalta tai käyttäytyminen on arvioitava vähäiseksi – ja teko täten pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen raiskauksen sijasta. Esimerkiksi käsistä tarttumista ja kiinni/aloillaan pitämistä on voitu tapauksesta riippuen pitää vähäisenä tai ei-vähäisenä.

Osapuolten aiempi kanssakäyminen tai suhde on joissakin tapauksissa mainittu syyksilukemiseen vaikuttavana seikkana, toisinaan myös perusteena lievemmän nimikkeen soveltamiselle. Toisaalta valtaosassa tapauksista on nimenomaisesti todettu, ettei aiempi seksuaalinenkaan kanssakäyminen lievennä tekoa. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus on loukkaamaton eikä merkitystä mielestämme saisikaan antaa tekoa edeltävälle osapuolten kanssakäymiselle.

Julkisuudessa käydyin keskustelun perusteella voisi kuvitella, että teon lyhyellä kestolla perusteltaisiin usein tai säännöllisesti rangaistuksen alentamista. Näin ei kuitenkaan nyt käsiteltyjen tapausten valossa näytä olevan: teon kesto on päinvastoin mainittu tekoa ankaroitavana seikkana.

Ankaroitavien tai koventavien seikkojen voidaan todeta vastaavan ennako-oleuksia. Muun muassa raaka väkivalta, teon pitkä kesto, usea tekijä ja usea tekotapa ovat seikkoja, joiden saattoi jo ennakolta aavistaa johtavan teon ankarampaan arvos- teluun.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

Hahto, Vilja: Uhrin myötävaikutus ja rikoksentehtäjän vastuu. Edita Publishing Oy. Helsinki 2004.

HE 6/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 283/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta
Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 2000.
Lappi-Seppälä, Tapio: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2006.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hinkkanen, Ville: Selvityksiä raiskausrangaistuksista ja rangaistus- käytännön yhtenäisyydestä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 61. Helsinki 2004.

LaVM 3/1998 vp.

LaVM 28/2002 vp.

LaVM 37/2010 vp.

Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita Publishing Oy. Helsinki 2010. (2010a)

Matikkala, Jussi: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi ym.*: Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy. Helsinki 2010. S. 91–140. (2010b)

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeusministeriön julkaisu 13/2012. Selvityksiä ja ohjeita. Helsinki 2012.

Rautio, Ilkka: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka ym.*: Rikosoikeus. WSOYpro. Helsinki 2009. S. 419–461.

Rikollisuustilanne 2008. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2009.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum. Helsinki 2006.

Utriainen, Terttu: Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta. Rovaniemi 2010.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

Korkein oikeus 13.11.1998 nro 3550

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 1.1.2007–31.12.2011 (raiskaustapaukset)

Muut lähteet

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus III. Lakimies 2004 s. 422–450.

Heidi Nummela

Rangaistusten mittaaminen ympäristörikoksissa

1. Yleistä

”Oikean” rangaistuksen mittaaminen rikoksissa on tuomioistuimille haastavaa ja sitä on myös sen ennakoiminen syyttäjälle. Vain rattijuopumusrikosten rangaistuskäytäntö on niin vakiintunutta seuraamuksen perustuessa lähes yksinomaan tekijän veren tai hengitysilman alkoholipitoisuuteen, että rangaistus voidaan arvioida hyvinkin täsmällisesti etukäteen. Toki myös rattijuopumusrikokset saattavat vaihdella olosuhteiltaan niin, ettei rangaistusta määrätäkään ”taulukon” mukaan.

Tuomioistuimilla ei ainakaan virallisesti ole käytössään ohjeita siihen, minkälaisia rangaistuksia erilaisista rikoksista tulisi määrätä¹. Rangaistuksen mittaamisen yleiset periaatteet määritellään rikoslain 6 luvussa ja ne perustuvat pitkälle aikojen kuluessa kehittyneeseen oikeuskäytäntöön. Perinteisistä rikoslakirikoksissa on jo kehittynyt oikeuskäytäntöä ja niiden osalta noudatetaan varsin yhtenäistä linjaa. Sen sijaan harvinaisemmat rikokset kuten vakavat ympäristörikokset hakevat vielä paikkaansa.

2. Rangaistuslajit

Rikoslain 6 luku sisältää säännökset rangaistuksen määräämisestä. Yleisiä rangaistuksia ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Uutena rangaistuksena on 1.11.2011 voimaan tullut valvontarangaistus (L valvontarangaistuksesta 330/2011). Virkamiehiä ja sotilaita varten on säädetty erityisiä rangaistuksia kuten esimerkiksi varoitus, virkamiehille viraltapano ja sotilaille poistumisrangaistus. Alle 18-vuotiaana tehdystä teosta on myös mahdollista tuomita nuorisorangaistus. Oikeushenkilölle voidaan määrätä yhteisösakko silloin kun niin on erityisesti säädetty. Rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa.

¹ Jossain määrin käytettäneen selvityksiä kuten Kouvolan hovioikeuspiirissä tehty selvitys rangaistuskäytännöstä ja rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavista seikoista toistuvasti tehtävissä rikoksissa 28.9.2007.

Ympäristörikoksiin soveltuvia rangaistuslajeja ovat sakko ja vankeusrangaistus. Myös yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtoina saattaisivat tulla kysymykseen. Ympäristörikoksista tuomitaan kuitenkin hyvin harvoin muuta kuin sakkoa tai ehdollista vankeutta, joten edellä mainitut eivät juuri ole tulleet harkittaviksi. Valvontarangaistus ei luonnollisestikaan siitä syystä, että se on vasta vastikään tullut voimaan, mutta jäänee soveltamatta samasta syystä kuin yhdyskuntapalvelu.

Viraltapano sen sijaan saattaisi tulla kysymykseen, mikäli ympäristörikos tehtäisiin viranhoidon yhteydessä. Kysymys voisi olla esimerkiksi valvontaviranomaisen laiminlyönnistä tai toimivallan ylityksestä lupamenettelyssä. Menettelyn täytyisi osoittaa virkamiehen oleva myös sopimaton hoitamaan tehtävänsä.

Rikoslain 9 luvun mukaan yritystoiminnan yhteydessä tapahtuneesta ympäristörikoksesta voidaan tuomita yhteisösakko, mikäli yhteisön lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Yhteisösakko voidaan tuomita, vaikkei rikoksenteikijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Yhteisösakon määrä voi olla lain mukaan alimmillaan 850 euroa ja enimmillään 850 000 euroa.

3. Rangaistuksen mittaaminen

Rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä asteikkoa. Rangaistusta määrättäessä otetaan huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys (RL 6 luku 3 §). Oikeuskäytännön yhtenäisyyden huomioon ottaminen on keino yhdenvertaisuuden toteutumiseen samanlaisten rikosten rikoksenteikijöiden kohdalla. Normaalirangaistusajattelun perusteena oleva malli velvoittaa tuomioistuimen voimassaolevan oikeuskäytännön perusteella arvioimaan rangaistuksen määrän samanlaiseksi kussakin samanlaisessa tai ainakin merkityksellisiltä osiltaan samanlaisessa tapauksessa².

Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate on se, että rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikutuksiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6 luku 4 §).

Rangaistusten mittaamista ohjaava suhteellisuusperiaate edellyttää, että eri törkeysastetta olevista rikoksista tuomitaan rangaistukset, jotka eroavat toisistaan tavalla, joka heijastaa oikeasuhteisesti rikosten moitittavuusasteissa olevia eroja. Tämän lisäksi rangaistusten ankaruuden tulisi heijastaa myös rikosten välisiä törkeyseroja. Absoluuttisesti oikean rangaistuksen määrääminen on silti vaikeaa³ tai jopa mahdo-

² Ks. Lappi-Seppälä 2000 s. 318.

³ Ks. Lappi-Seppälä 2000 s. 313.

tonta. Suhteellisuusperiaate edellyttää, että rangaistus on oikeassa suhteessa myös tekijän syyllisyyteen. Tällöin tulevat arvioitavaksi muun muassa tekijän tahallisuuden eri asteet.

Rikoslain 6 luku säättää perusteet myös normaalirangaistuksesta poikkeamiseen. Luvussa määritellään rangaistuksen koventamis-, lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet. Rangaistusten mittaamista käytännössä ohjaavat lisäksi lakien esityöt; erityisesti hallitusten esitykset, korkeimman oikeuden käytäntö, oikeuskirjallisuus, tilastot ja käytännön kuvauksiin nojaavat suositukset. Myös kansainväliset säännökset, jotka asettavat velvoitteita yleensä lainsäätäjälle, saattavat vaikuttaa rangaistustasoon.

4. Rangaistusten mittaamista ohjaavat kansainväliset velvoitteet

Kansainväliset sopimukset eivät suoranaisesti ole ympäristörikosoikeutta vaan niiden kohteena on ympäristön suojelu. Poikkeuksena tästä on vuonna 1998 solmittu Euroopan neuvoston yleissopimus ympäristön suojelusta rikosoikeudellisin keinoin (Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law). Yleissopimus sisältää määräyksiä ympäristöön tai ihmisiin kohdistuvasta vaarallisesta toiminnasta, jonka sopimuspuolet sitoutuvat kriminalisoimaan lainsäädännössään. Sopimus sisältää määräyksiä muun muassa rangaistuksista, konfiskaatiosta ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta⁴. Sopimus ei ole kuitenkaan tullut vielä voimaan, koska riittävä määrä valtioita ei ole ratifioinut sitä. Sopimuksen ratifioimista koskeva hallituksen esitys (HE 52/2005) peruttiin 28.4.2007, koska toimivalta sopimuksen ratifioimiseen siirtyi Euroopan yhteisölle. Vielä ei ole tiedossa aikooko yhteisö ratifoida sopimuksen⁵.

Monet Suomen lainsäädännössä ympäristön suojelua koskevat lait sisältävät Euroopan unionin ympäristösääntelyä, jotka on pantu täytäntöön antamalla vastaavat säännökset kotimaisessa lainsäädännössä. Ympäristörikosten ”perusrikoksenkin” rikoslain 48 luvun 1 § sisältää myös useita viittauksia EU-lainsäädäntöön.

Euroopan parlamentti ja neuvosto antoivat ympäristörikosdirektiivin 19. päivänä marraskuuta 2008⁶. Direktiivin tavoitteena on taata ympäristönsuojelun korkea taso säätämällä vähimmäisvaatimukset vakavien ympäristöä vahingoittavien tekojen rangaistavuudesta. Ympäristörikosdirektiivi tuli voimaan Suomessa 25.10.2010. Direktiivin 5 artiklassa edellytetään jäsenvaltioiden toteuttavan tarvittavat toimenpiteet sen varmistamiseksi, että 3 ja 4 artiklassa tarkoitetuista rikoksista on säädetty rangaistuksiksi tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat rikosoikeudelliset rangaistukset. Direktiivin johdannon kohdissa (3) ja (5) todetaan muun muassa, että ”Lainsäädännön nou-

⁴ Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law Strasbourg 4.XI.1998.

⁵ <http://www.om.fi/etusivu/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/1146647097169>.

⁶ Euroopan Unionin virallinen lehti L 328/28; Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiivi 2008/99/EY annettu 19 päivänä marraskuuta 2008, ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin.

dattamista voidaan ja sitä pitäisi parantaa sillä, että käytettävissä on rikosoikeudelliset rangaistukset, jotka ovat luonteeltaan aivan erilainen osoitus yhteiskunnan paheksunnasta kuin hallinnolliset seuraamukset tai yksityisoikeudellinen korvausjärjestelmä” (kohta 3) ja ”tarvitaan erityisesti varoitusvaikutukseltaan tehokkaampia seuraamuksia sellaisesta ympäristölle haitallisesta toiminnasta, joka tavallisesti aiheuttaa tai on omiaan aiheuttamaan huomattavaa vahinkoa ilmalle, ilmakehä mukaan luettuna, maaperälle, vesistöille...” (kohta 5).

Direktiiviehdotuksessa⁷ määritettiin rangaistava menettely, veloitettiin jäsenvaltioita säätämään osallisuus ja yllytys rangaistavaksi, määriteltiin vähimmäisrangaistukset sekä veloitettiin edelleen säätämään oikeushenkilön vastuu ja asetettiin oikeushenkilölle määrättävien sakkojen vähimmäismäärät. Rangaistusten vähimmäis-suositusten osalta ei direktiiviehdotusta kuitenkaan hyväksytty.

5. Rangaistuksen mittaaminen ympäristörikoksissa tunnusmerkistöjen mukaisesti

5.1 Yleistä

Ympäristörikoksiksi luetaan yleensä rikoslain 48 luvun rikostunnusmerkistöt sekä erilaisiin ympäristöä suojeleviin lakeihin sisältyvät rangaistussäännökset. Laajemmin ympäristörikoksiin luetaan myös 48 a luvun luonnonvararikokset. Myös rikoslain 44 luvun terveyttä ja turvallisuutta vaarantavat rikokset saattavat liittyä ympäristölainsäädännön vastaisiin menettelyihin. Ensiksi mainituista yleisimpiä ovat jätelain (646/2011) 147 §:n (entinen 60 §) nojalla rangaistavaksi tulevat jäterikkomukset, jotka sisällöltään voivat vaihdella roskaamisesta pienimuotoiseen jätteen hautaamiseen tai lainvastaiseen käsittelyyn⁸. Näistä rangaistusseuraamukseksi määrätään sakkoa poliisin antamien sakkojen normaalipäiväsakon määrän ollessa 10 päiväsakkoa, asteikon ollessa 6–25 päiväsakkoon. Myös 50 euron suuruisen rikesakon antaminen on mahdollista vähäisimmissä jätelain 72 §:n rikkomisissa, jotka tyypiltään ovat juuri pieniä roskaamistapauksia. Poliisi voi antaa luonnonsuojelurikkomuksesta rangaistusvaatimuksen luonnonsuojelulain (1096/1996) 58 §:n vastaisen menettelyn nojalla. Normaali päiväsakko on tällöin 10, asteikon vaihdellessa 5–20 päiväsakon välillä⁹.

⁷ Euroopan yhteisön komission ehdotus Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiiviksi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin, Bryssel 9.2.2007 KOM(2007) 51 lopullinen.

⁸ Raportti vuosien 2009–2010 ympäristörikoksista Suomessa/Suomen kansallinen ympäristörikosseurantatyöryhmä 30.6.2011 s. 24.

⁹ Käsikirja seuraamusten määräämiseksi rangaistusvaatimus- ja rikesakkoasioissa/sisäasiainministeriö, poliisiosasto 2006.

5.2 Vankeusuhkaiset menettelyt

Ympäristörikokset otettiin mukaan rikoslakiin rikoslain kokonaisuudistuksen¹⁰ yhteydessä. Rikoslain kokonaisuudistuksen perustavoitteita oli yhteiskunnan kannalta haitallisimpien ja paheksuttavimpien tekemuotojen saattaminen rikoslakiin, erityisesti niiden säännösten, joiden perusteella oli mahdollista tuomita vankeusrangaistus. Erilaisten ympäristöön liittyvien rangaistussäännösten hajanaisuuden lainsäädännössä arveltiin hankaloittavan ympäristön hahmottamista omaksi suojelun kohteekseen¹¹. Ympäristörikosten ottamisella rikoslakiin haluttiin korostaa niiden vakavuutta.

Rikoslain ympäristörikosluvussa rangaistusuhkien ajateltiin tulevan yhtenäistettäväksi ja tarkoituksenmukaisesti porrastettaviksi. Säännösten ennalta estävän tehon edellytyksenä pidettiin sitä, että niitä tarvittaessa myös sovellettaisiin ja että niiden nojalla määrättävät seuraamukset olisivat riittävän ankaria pidättämään ryhtymästä ympäristöä vaarantaviin tekoihin.¹²

Rikoslain 48 lukuun kirjattiin varsinaisesti kuusi erilaista tunnusmerkistöä. Niistä neljä ensimmäistä sääntelevät ympäristön pilaamisen, roskaamisen ja muun vahingollisen seurauksen tai vaaran aiheuttamista ympäristölle. Erityisesti kriminalisoidaan jätelain ja ympäristönsuojelulain (86/2000) vastaista menettelyä. Edellä mainitun luvun 5 §:ssä kriminalisoidaan muun muassa luonnonsuojelulain ja 6 §:ssä kriminalisoidaan muun muassa maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999), rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain (498/2010) ja muinaismuistolain (295/63) vastaisia vakavampia menettelyjä. Saman luvun 10 §:ään on sisällytetty kriminalisointi liittyen ulkomaiselta alukselta talousvyöhykkeeltä tehtyyn ympäristörikokseen, jota ei tässä enempää käsitellä.

5.2.1 Ympäristön turmeleminen

Rikoslain 48 luvun 1 §:n ympäristön turmelemista voidaan pitää ympäristörikoksen perustunnusmerkistönä. Se kattaa sisällöltään ja vakavuusasteeltaan hyvin erilaisia tekoja. Rangaistusasteikko on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Käytännössä rangaistukset ovat pääasiassa sakkorangaistuksia. Vankeutta tuomitaan erittäin harvoin ja sekin yleensä ehdollisena.

Suomen tilastokeskuksen mukaan vuonna 2007 kärjäoikeudet antoivat yhteensä 19 tuomiota rikoslain 48 luvun 1 §:n ympäristön turmelemisesta. Näistä viidessätoista annettiin sakkotuomio, jonka määrä oli keskimäärin 49,3 päiväsakkoa. Neljässä tapauksessa annettiin keskimäärin neljän kuukauden pituinen ehdollinen vankeus-

¹⁰ Laki 578/1995.

¹¹ Aikaisemmin ympäristörikoksia koskevat kriminalisoinnit olivat niitä koskevien ympäristölakien yhteydessä esimerkiksi jätehuoltolain (673/78) 6 luku, ilmansuojelulain (67/82) 6 luku ja vesilain (264/61) 13 luku.

¹² HE 94/1993 vp. s. 179.

rangaistus. Vuonna 2008 ympäristön turmelemisesta annettiin 32 tuomiota, joista 29 tapauksessa sakkorangaistus oli keskimäärin 43,4 päiväsakkoa. Ehdollista vankeutta annettiin kolmessa tapauksessa. Keskimääräinen rangaistus näissä oli 2,4 kuukautta. Vuonna 2009 keskimääräinen sakkorangaistus 32 tuomiossa oli 44,1 päiväsakkoa. Ehdollista vankeutta annettiin neljässä tapauksessa keskimääräisen rangaistuksen ollessa 3,8 kuukautta. Vuonna 2010 käräjäoikeudet antoivat 23 tuomiota ympäristön turmelemisrikoksissa, joista ehdollista vankeutta kaksi kertaa (keskimäärin 2,8 kuukautta), ehdollista vankeutta ja oheissakkoja yhden kerran (3 kuukautta ja 80 päiväsakkoa) ja 20 sakkorangaistusta keskimääräisen rangaistuksen ollessa 43,3 päiväsakkoa. Vuonna 2011 käräjäoikeuksissa annettiin 51 tuomiota ympäristön turmelemisesta. Rangaistukseksi tuomittiin sakkoa (43 tapausta), joiden määrä oli keskimäärin 55,7 päiväsakkoa ja ehdollista vankeutta (8 tapausta), keskimääräisen rangaistuksen ollessa 4,8 kuukautta.¹³

Esimerkkejä viime aikoina tuomituista ympäristön turmelemisrikoksista:

Helsingin käräjäoikeus 14.1.2011, nro 11/463, asianro R 10/11772. Vastaaja oli kerännyt Suomesta vaaralliseksi aineeksi luokiteltuja käytettyjä akkuja ja ollut kuljettamassa niitä Viroon ilman niiden siirtämiseen oikeuttavaa lupaa. Hänellä ei ollut ollut käyttämässään autossa vaarallisten aineiden kuljettamiseen säädettyjä varusteita. Hänet tuomittiin 40 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen ympäristön turmelemisesta ja vaarallisten aineiden kuljetusrikoksesta.

Helsingin hovioikeus 4.3.2011, nro 666, dnro R 10/506. Vastaaja oli kerännyt käytöstä poistettuja ajoneuvoja ja muuta romua ja säilyttänyt ja käsitellyt niitä hallitsemillaan kiinteistöillä. Kiinteistöillä oli ympäristöviranomaisen tekemillä tarkastuksilla todettu säilytettävän mm. romuautoja, autonrenkaita, romumetallia ja kemikaalittynyreitä sekä poltettavan jätettä. Kiinteistöillä tapahtunut esineiden ja aineiden varastointi olisi vaatinut ympäristöluvan, jota ei ollut myönnetty. Sitä vastoin vastaajaa oli useita kertoja kehoitettu lopettamaan toimintansa. Toiminta oli aiheuttanut maaperän ja pohjaveden konkreettista pilaantumista mm. raskasmetallien ja öljyn vaikutuksesta. Vastaajan toiminta oli jatkunut kaiken kaikkiaan noin kymmenen vuoden ajan. Käräjäoikeus piti erittäin moitittavana sitä, että vastaaja ei ollut hakenut toiminnalleen asianmukaisia lupia, eikä saattanut kiinteistöä sellaiseen kuntoon, että sille olisi voitu myöntää lupa. Lisäksi käräjäoikeus otti huomioon menettelyn ympäristövaikutukset ja yleisen lainkuuliaisuuden ja tuomitsi vastaajan kahdesta ympäristön turmelemisesta kuuden kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Lisäksi vastaaja tuomittiin menettämään valtiolle rikoksella saavutettuna hyötynä noin 70.000 euroa. Helsingin hovioikeus pysytti Porvoon käräjäoikeuden ratkaisun.

¹³ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

Helsingin hovioikeus 31.5.2011, nro 1655, dnro R 10/1261. Vastajaat olivat tuoneet ja haudanneet saarella sijaitsevalle kesämökkitontille rakennusjätettä laiminlyöden näin huolehtia jätteen asianmukaisesta käsittelemisestä ja sen toimittamisesta vastaanottajalle, joka olisi oikeutettu sen vastaanottamaan. Jäte oli haudattu vesistön äärelle siten, että sade- ja merivesi olivat voineet huuhdella haitallisia aineita ympäristöön. Noin 50–60 metrin etäisyydellä rantapenkereestä oli sijainnut 7 talouden yhteiskäytössä oleva kallioporakaivo. Oikeudenkäyntiin mennessä kiinteistö oli puhdistettu ja sieltä oli poistettu noin 2.000 kiloa auton renkaita ja sekajätettä. Noin 20 kiloa jätteestä oli väitetty olleen ongelmajätteeksi luokiteltavaa asbestia mutta tämän käräjäoikeus katsoi jääneen näyttämättä. Käräjäoikeus tuomitsi vastajaat ympäristörikkomuksesta 5 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen. Syyttäjä valitti asiasta hovioikeuteen, joka tuomitsi vastajaat ympäristön turmelemisesta 30 päiväsakon suuruiseen rangaistukseen.

5.2.2 Törkeä ympäristön turmeleminen

Ympäristön turmelemisen törkeämpi tekemuoto on rikoslain 48 luvun 2 §:n törkeä ympäristön turmeleminen. Törkeä ympäristön turmeleminen on ns. ylitörkeä rikos, sillä siitä voidaan tuomita vähimmillään neljän kuukauden ja enimmillään kuuden vuoden vankeusrangaistukseen. Myös pakkokeinoja voidaan tutkintavaiheessa korkeasta rangaistusmaksimista johtuen käyttää laajasti. Kvalifiointiperusteet ovat: 1) ympäristölle tai terveydelle aiheutettu vahinko tai tällaisen vahingon vaara on erityisen suuri ottaen huomioon aiheutetun tai uhkaavan vahingon pitkäaikaisuus, laaja ulottuvuus tai muut seikat 2) rikos tehdään 1 §:ssä tarkoitetun menettelyn johdosta saadusta viranomaisen määräyksestä tai kiellosta huolimatta. Rikoksen on oltava myös kokonaisarvostelussa törkeä, jotta lainkohdan edellyttämä tunnusmerkistö täyttyy.

Törkeän ympäristön turmeleminen tunnusmerkistön täyttäviä tekemuotoja tuomitaan todella harvoin. Vuosien 2007–2011 aikana annettiin ainoastaan yksi tuomio törkeästä ympäristön turmelemisesta ja rangaistus oli 10 kuukautta ehdollista vankeutta.¹⁴ Tämän jälkeisistä tuomioista ei ole vielä tilastoja – yhdessä vuonna 2012 annettussa tuomiossa, missä tekijät tuomittiin myös muista rikoksista, annettiin tuomio myös törkeästä ympäristön turmelemisesta. Käräjäoikeus ansiokkaasti eritteli päätöksessään eri rangaistusten pituudet ennen niiden yhdistämistä ja arvioi ympäristörikoksen osuudeksi kaksi vuotta vankeutta. Tämä on tähänastisen ympäristörikos oikeuskäytännön ankarin rangaistus. Tuomio ei kuitenkaan ole vielä lainvoimainen.

Vantaan käräjäoikeus 20.6.2012, nro 12/2222, asianro R 11/2707. Syytteen mukaan pääkaupunkiseudulla toimiva yhtiö oli erehdyttänyt asiakkaitaan antamalla ymmärtää huolehtivansa jätteiden käsittelystä asianmukaisella tavalla. Lisäksi yhtiö oli laskutanut asiakkaitaan yläkanttiin. Yhtiön kirjanpidosta kävi ilmi, että yhtiö oli hakenut

¹⁴ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

asiakkailtaan mm. erilaisia nestemäisiä kotitalouksilta, ravintoloilta ja huoltoasemilta peräisin olevia jätteitä, mutta niiden toimittamisesta laillisiin vastaanottopisteisiin ei löytynyt samassa määrin tositteita. Osaa jätteistä oli syytteen mukaan varastoitu ja käsitelty ilman vaadittavaa lupaa yhtiön toimipaikassa ja öljy- sekä rasvapitoisia vesiä oli valutettu yleiseen jäte- ja sadevesiviemäriverkostoon. Yhtiöllä oli toimipaikassaan, joka siis alun perin oli iso autohalli, iso hiekanerotusallas, johon tuotiin sadevesi- ja öljyisiä hiekanerotuskaivohiekkoja. Altaaseen laskettiin jossain määrin myös muita jätteitä ja siihen pestiin autojen säiliöt.

Vedestä erotetut hiekat vietiin suuressa määrin puhtaiden maiden maankaatopaikoille, eikä sellaisiin vastaanottoaikoihin, joilla olisi ollut oikeus ottaa niitä vastaan ja käsitellä asianmukaisesti. Yhtiön toiminnassa oli myös muulla tavalla rikottu jätteiden käsittelystä annettuja säännöksiä. Lisäksi yhtiön toimesta jätteitä oli viety väärin vastaanottoaikoihin ja ainakin rasvapitoisten jätteiden käsittelypaikkaan oli ilmoitettu viedyn jätteen määrä säännönmukaisesti liian pieneksi.

Yhtiö oli menettelyllään säästänyt syyttäjien käsityksen mukaan noin neljä miljoonaa euroa sen noin kymmenen vuoden aikana, jota syyte koski. Summa perustui säästettyihin jätteenkäsittelymaksuihin sekä muihin säästyneisiin kustannuksiin.

Päätökset tuomittiin kahdesta rikoslain 36 luvun 2 §:n mukaisesta törkeästä petoksesta ja rikoslain 48 luvun 2 §:n mukaisesta törkeästä ympäristön turmelemisesta neljän vuoden pituisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Kirjanpitoa ja laskutusta hoitanut henkilö tuomittiin avunannosta edellä mainittuihin rikoksiin puolentoista vuoden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja yksi merkittävässä tehtävässä toiminut henkilö 9 kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen avunannosta törkeään ympäristön turmelemiseen.

Työntekijät, joiden katsottiin osallistuneen menettelyyn, tuomittiin kukin 80 päiväsakon suuruisiin sakkorangaistuksiin. Jätteen viemisestä maankaatopaikalle vastannut henkilö tuomittiin syytteen mukaisesti rikoslain 48 luvun 1 §:n ympäristön turmelemisrikoksesta kuuden kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Yhtiön johtohenkilöt määrättiin kuuden vuoden pituisiin liiketoimintakieltoihin, joista vähennettiin se vuoden aika, minkä he jo aikaisemmin olivat olleet väliaikaisessa liiketoimintakiellossa.

Yhtiöön kohdistettu yhteisösakkovaatimus hylättiin, koska kärjääoikeus piti sen tuomitsemista kohtuuttomana ottaen huomioon yhtiölle aiheutuneet muut seuraamukset. Yhtiö määrättiin suorittamaan valtiolle rikoksen aiheuttamana taloudellisena hyötynä 920.000 euroa sekä korvaamaan erinäisiä muita kustannuksia kuten avustajien- ja todistajien palkkioita. Asianomistajille yhtiö tuomittiin korvaamaan vahingonkorvauksina yhteensä noin 280.000 euroa.

Kärjääoikeuden tuomioon on ilmoitettu tyytymättömyyttä, eikä se vielä ole lainvoimainen vaan asian käsittely jatkuu ylemmissä oikeusasteissa.

Kouvolan hovioikeus 15.1.2001, nro 71, dnro R 99/845. Törkeästä ympäristön turmelemisesta tuomittiin ehdotonta vankeutta myös vuonna 2001, jolloin valtiosyyttäjä oli nostanut syytteen törkeästä ympäristön turmelemisesta ja vaatinut yhtiölle yh-

teisösakkoa. Vastaaja oli yhtiön toiminnassa kuljettanut noin 60 erilaisia kemikaaleja sisältäviä tynnyreitä ja näiden lisäksi akkuja tärkeällä pohjavesialueella sijaitsevalle kiinteistölle. Osasta tynnyreitä oli vuotanut kemikaaleja maaperään ja vakavampi onnettomuus vältettiin vain torjuntatoimenpiteiden ansiosta. Käräjäoikeus tuomitsi syytettynä olleen yhtiön vastuuhenkilön kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen törkeästä ympäristön turmelemisesta. Käräjäoikeudessa tuomittu yhteisösakko poistettiin hovioikeudessa. Yhteisösakon poistamista hovioikeus perusteli yhtiön pienellä koolla, tuomitun henkilön aseman merkittävyydellä siinä ja yhtiön toiminnan loppumisella.

5.2.3 Ympäristörikkomus

Luvun 3 §:n ympäristörikkomus on perusrikoksen lievä tekumuoto. Jos ympäristön turmeleminen, huomioon ottaen ympäristölle tai terveydelle aiheutetun vaaran tai vahingon vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, voidaan rikoksentehtyjä tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Ympäristörikkomuksen tunnusmerkistön täyttää mm. myös ympäristönsuojelulain 64 §:n vastainen menettely tai luvanvaraisen toiminnan harjoittaminen ilman ympäristönsuojelulain 28 §:n ja 29 §:n mukaista lupaa.

Rikoslain 48 luvun 3 §:n mukaisesta ympäristörikkomuksesta annettiin käräjäoikeuksissa vuonna 2007 14 tuomiota, joissa rangaistus oli keskimäärin 19,1 päiväsakkoa. Vuonna 2008 luvut olivat 14 kappaletta ja 22,1 päiväsakkoa (yhden kerran jätettiin rangaistukseen tuomitsematta). Vuonna 2009 annettiin 7 tuomiota, joiden keskimääräinen rangaistus oli 32,1 päiväsakkoa. Vuonna 2010, 12 tuomiota, joista 11 tuomittiin sakkorangaistukseen, jonka keskimääräinen päiväsakon määrä oli 32. Yksi jätettiin rangaistukseen tuomitsematta. Vuonna 2011 tapausten lukumäärä oli 9 kappaletta, joista tuomittiin keskimäärin 27,5 päiväsakkoa kahdeksassa tapauksessa ja tuomitsematta jätettiin yhden kerran¹⁵.

Esimerkkejä:

Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus 12.10.2010, nro 10/1927, asianro R 10/1544. Vastaaja oli laskenut noin 8 kuutiota asumisessa syntynyttä lietettä ja sakkavettä omistamalleen joutomaalle ja muuta jäteväettä omistamalleen maa-alueelle noin 7 kuution verran. Käräjäoikeus katsoi, että toiminnalla oli ollut myös vähäisiä ympäristövaikutuksia ja tuomitsi hänet 30 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen ympäristörikkomuksesta sekä rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä menettämään valtiolle noin 380 euroa säästettyjä jätemaksuja.

¹⁵ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

Itä-Uudenmaan kärjäoikeus 28.8.2012, nro 12/884, Asianro R 12/603. Vastajaat olivat toimineet osakeyhtiön nimissä ja valmistaneet multaa savensekaisesta toiselta yhtiöltä saamastaan maa-aineksesta. Valmis multa oli myyty. Yhtiön liikevaihto oli tapahtumaiikaan ollut noin 40.000–50.000 euroa. Toiminnalle ei ollut ympäristönsuojelulain 28 §:n edellyttämää jätteen laitos- tai ammattimaiseen käsittelyyn vaadittavaa lupaa. Vastajaat tuomittiin ympäristörikkomuksista 5 päiväsakon suuruisiin sakkorangaistuksiin ja menettämään valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä ympäristöluvan hinta 4.020 euroa.

5.2.4 Tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen

Luvun 4 §:ssä säädetään rangaistavaksi tuottamuksellinen ympäristön turmeleminen, josta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Tätä pykälää voidaan pitää törkeän ympäristön turmelemisen lievänä tekemuotona, jos vahinkoseuraamus täyttää sen vaatimukset.

Rikoslain 48 luvun 4 §:n tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisestä tuomittiin vuonna 2007 yhden kerran 20 päiväsakkoon, 2008 kahdessa tapauksessa keskimääräisen rangaistuksen ollessa 27,5 päiväsakkoa, 2009 5 kertaa, kolme sakkorangaistusta keskimäärin 23,3 päiväsakkoa (kaksi jätettiin tuomitsematta), 2010–2011 ei yhtään kertaa¹⁶.

Korkein oikeus 20.3.2008, Diaarinumero R 2007/147 (KKO:2008:33). Öljynjalostamolla yhtiön operaattori oli siirtänyt öljyä säiliöstä toiseen. Operaattori oli onohantanut sulkea yhden venttiilin sillä seurauksella, että siirron yhteydessä arviolta 300 kuutiometriä öljyä valui maahan ja sen kautta öljyä pääsi myös mereen. Öljy tahri rantoja noin 10 kilometrin matkalta. Turunseudun kärjäoikeus tuomitsi operaattorin, jätevesilaitoksen hoitajan, valmistuksen käyttöpäällikön ja öljynjalostamon tuotanto-osaston päällikön tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisestä sakkorangaistuksiin. Yhtiö tuomittiin myöhemmin korkeimmassa oikeudessa 500.000 euron suuruisen yhteisösakkoon.

5.2.5 Luonnonsuojelurikos

Rikoslain 48 luvun 5 §:n luonnonsuojelurikoksesta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Tekemuodoista lievimmät saattavat tulla rangaistaviksi luonnonsuojelulain 58 §:n mukaisina luonnonsuojelurikkomuksina ja niistä voi seurata sakkorangaistus.

Vuonna 2007 ei tuomioistuimissa tuomittu yhtään luonnonsuojelurikosta, vuonna 2008 tuomittiin yhdeksän luonnonsuojelurikosta, joiden rangaistus oli keskimäärin 39,4 päiväsakkoa. Vuonna 2009 tuomittiin seitsemän luonnonsuojelurikosta, joista

¹⁶ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

kuudessa sakkorangaistus oli keskimäärin 25,8 päiväsakkoa (yksi jätettiin rangaistukseen tuomitsematta). Vuonna 2010 tuomittiin neljä luonnonsuojelurikosta, joissa rangaistus oli keskimäärin 32,5 päiväsakkoa. Vuonna 2011 tuomittiin 15 luonnonsuojelurikosta, joista 13:sta rangaistus oli keskimäärin 34,6 päiväsakkoon, yhdessä tapauksessa tuomittiin kuuden kuukauden pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja yhdessä tapauksessa jätettiin rangaistukseen tuomitsematta.

Luonnonsuojelurikkomuksista annettiin vuonna 2007 kaksi tuomiota, joissa rangaistukset olivat keskimäärin 15,5 päiväsakkoa. Vuonna 2008 luonnonsuojelurikkomuksista annettiin seitsemän tuomiota, joista viidessä tuomittiin keskimäärin 19,6 päiväsakon suuruinen sakkorangaistus ja kaksi jätettiin rangaistukseen tuomitsematta. Vuonna 2009 tuomittiin 15 luonnonsuojelurikkomusta, joissa rangaistus oli keskimäärin 13,1 päiväsakkoa (kaksi jätettiin rangaistukseen tuomitsematta). Vuonna 2010 luonnonsuojelurikkomuksista annettiin seitsemän tuomiota, joissa rangaistus oli keskimäärin 22,7 päiväsakkoa (yksi jätettiin rangaistukseen tuomitsematta). Vuonna 2011 annettiin 10 tuomiota, joista kuudessa rangaistus oli keskimäärin 22,7 päiväsakkoa (neljä kertaa jätettiin rangaistukseen tuomitsematta)¹⁷.

Ympäristödirektiivin tultua voimaan tarkennettiin rikoslain 48 luvun 5 §:ää siten, että ns. CITES -asetuksen¹⁸ vastaiset teot voidaan tuomita luonnonsuojelurikoksena, joten voi olla, että tämä hieman lisää luonnonsuojelurikosten määrää tuomioistuimessa siten, että aikaisemmin rikkomuksina tuomitut tuomitaan uuden pykälän myötä luonnonsuojelurikoksina.

Luonnonsuojelurikoksesta ei ole säädetty törkeää tekemuotoa, joten vaikka tapauksissa rikoksen kohteena olevien rauhoitettujen eläinten tai kasvien määrä tai taloudellinen arvo, puhumattakaan tekijöiden järjestäytyneisyydestä tai ammattimaisuudesta olisi huomattava, on rangaistus korkeintaan kaksi vuotta. Tämä rajoittaa myös pakkokeinojen käyttöä tutkinnassa.

Esimerkkejä viime aikoina tuomituista luonnonsuojelurikkomuksista/rikoksista:

Vaasan hovioikeus 13.12.2010, nro 1480, dnro R 09/1195. Vastaajalle syyksiluettiin luonnonsuojelurikkomus, koska hän oli ottanut kuolleena löytämältään merikotkalta siivet haltuunsa. Käräjäoikeus tuomitsi hänet tästä ja kolmesta muusta teosta 40 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen. Käräjäoikeus oli hylännyt syyttäjän esittämän menettämiskaatumuksen linnun arvosta osalta, koska poliisi oli jo luovuttanut merikotkan siivet Helsingin yliopiston eläinlääketieteen laitokselle. Hovioikeus tuomitsi menettämisseuraamuksen mutta kohtuullisti sitä, koska vastaaja oli ottanut haltuunsa löytämästään jo kuolleesta linnusta siivet, eikä hän ollut hyötynyt teosta. Kohtuulliseksi määräksi hovioikeus katsoi 3.500 euroa (merikotkan ohjeellinen arvo 7.400 euroa).

¹⁷ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

¹⁸ Neuvoston asetus (EY) N:o 338/97, annettu 9. päivänä joulukuuta 1996, eläinten ja kasvien suojelusta niiden kauppaa sääntelemällä.

Turun hovioikeus 17.11.2011, nro 2617, dnro R 11/11. Vastaaja oli kerännyt useiden rauhoitettujen kasvilajien yksilöitä sekä Suomessa että Virossa. Virossa keräämänsä kasvit vastaaja oli tuonut Suomeen ilman tarvittavia lupia. Vastaaja tuomittiin luonnonsuojelurikoksesta 25 päiväsakkoon sekä maksamaan valtiolle luonnonsuojelulain 59 §:n perusteella Suomesta kerättyjen kasvien arvona 3.230 euroa. Laittomasti kerätyt kasvit siltä osin kuin syyte menestyi, määrättiin myös menetettäväksi valtiolle. Syytteestä osa hylättiin riittävän näytön puuttumisen vuoksi ja osa vanhentuneena. Koska osassa kasveja kerääminen oli tapahtunut ilmeisesti yli kymmenen vuotta haastehakemuksen tiedoksiantamisesta, ei pelkkää hallussapitoa katsottu rangaistavaksi.

Kymenlaakson kärjäoikeus 7.3.2012, nro 12/549, asianro R 12/43. Kärjäoikeus tuomitsi vastaajan luonnonsuojelurikoksesta, koska vastaaja oli vastoin neuvoston asetusta (EY) N:o 338/97 ostanut perhoja, joiden materiaalina oli ollut viidakkokukon höyheniä. Vastaaja oli asettanut niitä myytäväksi liikkeeseensä ja sen internetsivuille. Hänellä ei ollut vaadittavia CITES -tuontilupia tai muitakaan asiakirjoja, joiden perusteella hän olisi voinut menetellä mainitulla tavalla.

Tekoaikana laki oli ankaroitunut ympäristödirektiivin tultua voimaansaattetuksi Suomessa ja kärjäoikeus otti tämän ratkaisussaan huomioon tuomitsemalla menettelyn osittain luonnonsuojelurikkomuksena ja osittain luonnonsuojelurikoksena. Vastaaja tuomittiin menettelystään 30 päiväsakon suuruiseen rangaistukseen sekä tuomittiin menettämään valtiolle rikoksen tuottama taloudellinen hyöty, myytyjen kukonniskojen arvo 540 euroa sekä laittomasti hallussa pidetyt viidakkokukon niskat ja koukuttomat putkiperhot.

5.2.6 Rakennussuojelurikos

Rikoslain 48 luvun 6 §:n rakennussuojelurikoksesta voidaan tuomita sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Erikseen ei ole säädetty törkeää tekemuotoa. Lievimistä tekemuodoista voidaan tuomita maankäyttö- ja rakennuslain 24 luvun 185 §:n mukaisesti rakentamisrikkomuksesta, rakennusperinnön suojelemisesta annetun lain 5 luvun 23 §:n mukaisesti rakennussuojelurikkomuksesta tai muinaismuistolain 4 luvun 25 §:n mukaisesti muinaismuistorikkomuksesta sakkorangaistukseen.

Vuonna 2007–2009 ei tuomittu yhtään rakennussuojelurikosta, vuonna 2010 tuomittiin yksi 25 päiväsakon suuruinen rangaistus. Vuonna 2011 tuomittiin kolme sakkorangaistusta keskimäärin 26,7 päiväsakkoa¹⁹.

Pohjanmaan kärjäoikeus 13.10.2011, tuomio nro 11/1703, asianro R 10/1970. Vastaaja oli toimiessaan yhtiössä ostoiesimiehenä suunnitellut pystykauppaan liittyneen hakkuun ja kannonnoston. Toimenpiteitä tehdyillä kiinteistöillä oli sijainnut

¹⁹ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

muinaisjäännösrekisteriin merkitty kiinteä muinaisjäännös, kivikautinen asuinpaikka, joka oli toimenpiteiden johdosta vaurioitunut. Hänet tuomittiin rakennussuojelurikoksesta 30 päiväsakon suuruiseen sakkorangaistukseen.

6. Yhteisösakko

Rikoslain 48 luvun 9 §:n mukaan ympäristörikosluvun rikoksiin sovelletaan rikoslain 9 luvun oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä. Ympäristörikokset tapahtuvat usein yritystoiminnan yhteydessä²⁰. Jotta rangaistuksella olisi vaikutusta tekijän toimintaan myös tulevaisuudessa on tärkeää, että sen kohde on oikea. Faktisen toimijan ja vastuuvollisen lisäksi yhteisösakon kohdistuessa itse yhtiöön on lain-säättäjä halunnut uskoa, että näin olisi. Yhtiö on tuomittava yhteisösakkoon, mikäli edellytykset täyttyvät. Yhteisösakon vaatimatta jättämiseen ja tuomitsematta jättämisen perusteet on kirjoitettu rikoslain 9 lukuun. Yhteisösakon määrät ovat pysyneet meillä hyvin maltillisina.

Mittaamisperusteet löytyvät rikoslain 9 luvun 6 §:stä. ”Yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön 2 §:ssä tarkoitetun laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan. Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, tekijän asema oikeushenkilön toimitelmissä, se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä, sekä muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaamisperusteet. Taloudellista asemaa arvioitaessa otetaan huomioon oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat”.

Yhteisösakkoon tuomittiin ympäristörikoksista vuonna 2010 2 kertaa suuruudeltaan keskimäärin 4.000 euroa, vuonna 2009 ei yhtään yhteisösakkoa, vuonna 2008 yhden kerran 8.000 euroa ja 2007 kolme kappaletta keskimäärin 7166 euroa. Vuonna 2011 tuomittiin kaksi kertaa keskimäärin 12.500 euron suuruiseen yhteisösakkoon²¹.

Yhteisösakolla tavoitellaan vaikuttavuutta yhtiön toimintaan, koska yksityishenkilöiden saamat sakkorangaistukset ovat yhtiöiden mittapuussa varsin vähäisiä. Yhden kerran on tuomittu merkittävä 500.000 euron yhteisösakko vakavasta onnettomuudesta²², joka rikosoikeudellisesti arvioitiin rikoslain 48 luvun 4 §:n mukaiseksi tuottamukselliseksi ympäristön turmelemiseksi. Yhteisösakon saajana oli yksi maan suurimmista yrityksistä.

²⁰ HE 94/1993 vp. s. 199.

²¹ Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain.

²² Korkeimman oikeuden tuomio 20.3.2008 dnro R2007/147.

7. Muut rikokseen perustuvat seuraamukset

Rangaistuksen lisäksi rikoksesta saattaa olla myös muita seuraamuksia. Ympäristörikkoksilla tavoitellaan pääsääntöisesti taloudellista hyötyä ja ne joidenkin luokitusten mukaan kuuluvatkin talousrikoksiin. Yritystoiminnan yhteydessä tehdyt ympäristörikkokset tehdään nimenomaan kustannusten säästämiseksi. Tällöin on erityisen tärkeää pyrkiä konfiskoimaan kaikki rikoksen aiheuttama lisähyöty. Konfiskoida voidaan myös muuta rikokseen liittyvää omaisuutta. Rikoslain 10 luku säättää edellytykset ja rajoitukset konfiskaatiolle. Rikoksenteikijälle määrätyillä rikokseen perustuvilla tai siitä aiheutuvilla muilla seuraamuksilla voi olla vaikutusta rangaistukseen sitä lieventävänä tekijänä.

7.1 Rikoksen tuottama taloudellinen hyöty

Rikoslain 10 luvussa säädetään menettämisseuraamuksista. Valtiolle menetetyksi on tuomittava rikoksen tuottama taloudellinen hyöty. Taloudellisen hyödyn menettäminen on pääsääntönä kaikissa rikoksissa riippumatta rikoksen törkeysasteesta ja siitä onko rikos rangaistava tahallisen vai tuottamuksellisenä.

Laissa ei ole säännöksiä rikoshyödyn laskemisesta. Lainkohdan mukaan hyöty on laskettava ottaen huomioon ”rikoksen laatu, rikollisen toiminnan laajuus ja muut olosuhteet”. Esitutkintaviranomaiselle lausuntoja antavat ympäristöviranomaiset ja kunnan valvontaviranomaiset ovat hyviä asiantuntijoita siinä, minkälaisia investointeja olisi pitänyt tehdä ja mitä niiden tekemättä jättämisellä on säästetty. Varsinaisen voiton laskeminen voi olla monimutkaisempi laskutehtävä, eikä näissä ainakaan syyttäjien taholta ole pyritty absoluuttisen tarkkoihin määriin. Prosessin tarkoituksenmukaisuus ja nopeus ovat olleet johtavia periaatteita, mikä usein on johtanut myös vastaajays-tävälliseen laskentatapaan. Tarkoitus ei ole ollut tehdä rikoshyödyn käsittelemisestä pääasiaa. Rikoksen tuottamaa taloudellista hyötyä voivat olla esimerkiksi säästyneet jätteenkäsittelymaksut, investointikustannukset ja ympäristölupamaksut sekä laittomasta liiketoiminnasta syntynyt voitto.

Hyötyä ei rikoslain 10 luvun 2 §:n tuomita menetetyksi siltä osin kuin asianomistajalle tuomitaan vahingonkorvausta. Asianomistajan oikeus korvaukseen on ensisijainen, mutta mikäli korvauskysymystä ei ole ratkaistu siihen rikosoikeudenkäyntiin mennessä, missä konfiskaatiota käsitellään tulee hyöty määrätä valtiolle menetetyksi. Mikäli vahingonkorvausvaatimusta syystä tai toisesta ei ratkaista viimeistään silloin, kun kysymys konfiskaatiosta on ratkaistavana, ei edes vahingonkorvauksen vireillä olo estä konfiskaatiota²³.

²³ Rautio 2006 s. 191–192.

7.2 Rikoksentekoväline

Luvun 4 §:n mukaan myös rikoksentekovälineet on tuomittava valtiolle. Pykälän toisessa momentissa todetaan, että menetetyksi voidaan tuomita esine tai omaisuus, jota on käytetty tahallisen rikoksen tekemisessä tai joka on yksinomaan tai pääasiallisesti hankittu rikoksen tekemistä varten taikka on ominaisuuksiltaan erityisen sovelias tahallisen rikoksen tekemiseen. Rikoksentekovälineinä voivat tulla kysymykseen erilaiset jätteiden käsittelyyn tai kuljettamiseen liittyvät astiat tai laitteet.

Luonnonvararikoksiin kuuluvien rikoslain 48a luvun metsästysrikoksen osalta sovelletaan erityissäännöksiä pyyntivälineiden menettämisen osalta (ks. mm. metsästyslaki 81 §)

7.3 Muun omaisuuden menettäminen

Myös rikoksella tuotettu, valmistettu, aikaansaatu tai rikoksen kohteena ollut esine tai omaisuus on tuomittava valtiolle menetetyksi, jos sen hallussapito on rangaistavaa. Näin voidaan menetellä myös, mikäli menettämisseuraamus on tarpeen esineen tai omaisuuden terveydelle tai ympäristölle haitallisten ominaisuuksien vuoksi, uusien rikosten ehkäisemiseksi, säännöstelyä taikka maahantuontia tai maastavientiä koskevien rajoitusten tai määräysten tarkoituksen toteuttamiseksi tai luonnon tai ympäristön suojelemiseksi annettujen säännösten tai määräysten toteuttamiseksi (5 § 2 mom. 4).

Hallituksen esityksen²⁴ mukaan menettämisseuraamus olisi yleensä tarpeen niissä tilanteissa, joissa lainsäädännöllä on pyritty suojelemaan luontoa tai ympäristöä estämällä haitallisia muutoksia, turvaamalla eläimille ja kasveille tietyt elinolosuhteet ja pysyttämällä tietynsuuruinen eläin- tai kasvikanta ja tapauksissa, missä säännöksiä olisi rikottu laajalti. Viljanen²⁵ on maininnut esimerkkinä tilanteen, missä maa-ainelain vastaisen kallion louhinnan seurauksena valtiolle menetetyksi tuomittaisiin irrotettu ja mahdollisesti sepeliksi murskattu kiviaines.

Myös menetetyksi tuomittavan esineen säilyttämiseen käytetty väline voidaan tuomita valtiolle menetetyksi.

Menettämisseuraamusvaatimusta voidaan ajaa, vaikka rikoksesta ei olisi syytettä nostettukaan. Näin esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tuomio 2.7.2010, nro 1867, Diaarinro R 10/1129. Tapauksessa tulli oli takavarikoinut suuren määrän erilaisia Cites -sopimuksen nojalla suojeltujen eläinten osista tehtyjä tuotteita. Esitutkinta rajoitettiin, koska oli selvää, että tekijöitä ei tulla saamaan vastuuseen, mutta syyttäjä vaati tuotteet valtiolle.

²⁴ HE 80/2000 vp. s. 29.

²⁵ Viljanen 2007 s. 394.

7.4 Arvon tuomitseminen valtiolle

Mikäli 4 tai 5 §:ssä mainittua esinettä tai omaisuutta ei voida tuomita valtiolle esimerkiksi sillä perusteella, että omaisuus kuuluu muulle kuin rikoksenteikijälle tai että omaisuus tai esine on kätkeyty tai sitä ei muutoin tavoiteta, voidaan rikoksenteikijä, osallinen tai se jonka puolesta rikos on tehty tuomita menettämään esineen tai omaisuuden sijasta kokonaan tai osaksi sen arvo tietyin edellytyksin.

Luonnonsuojelulain 59 §:ssä on erityissäännös²⁶ luonnonsuojelurikoksen kohteena olleen tuomitsemisesta valtiolle. Lisäksi on tuomittava valtiolle se arvo, mikä rauhoitetulla eläimellä tai kasvilla on lajinsa edustajana. Ympäristöministeriö on laatinut arvot eri lajien edustajille²⁷. Luonnonsuojelulain 59 §:n konfiskaatiosäännös on poikkeus siihen pääsääntöön, että valtiolle tuomitaan joko esine tai omaisuus tai sen arvo. Lainkohta edellyttää tältä osin kaksinkertaista konfiskaatiota.²⁸

8. Ympäristörikoksista tuomittava hallinnolliset ”rangaistukset” – öljypäästömaksu ja laiminlyöntimaksu

Suomessa ympäristöviranomaisilla ei ole käytössään hallinnollisia rangaistuksenluonteisia keinoja, mikäli toimija menettelee lainvastaisesti. Ympäristöviranomaiset voivat lähinnä opastaa, neuvoa ja ohjata tai vaatia keskeyttämään toiminnan tai vaatia toiminnanharjoittajaa ryhtymään korjaaviin toimenpiteisiin. Viimeksi mainittuja voidaan tehostaa uhkasakolla.

Poikkeuksena on hallinnollinen öljypäästömaksu, jonka Rajavartiolaitos voi määrätä luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle, joka tapahtumahetkellä on aluksen omistaja tai laivanisäntä, mikäli alus päästää öljyä merenkulun ympäristönsuojelulain (1672/2009) vastaisesti. Rajavartiolaitos määrää hallinnollisen öljypäästömaksun, jonka suuruus määräytyy kaavamaisesti taulukon mukaan. Summat ovat rikosprosessissa määrättäviin sakkorangaistuksiin verrattuna varsin suuria. Yksittäiset öljypäästömaksut ovat vaihdelleet noin 4.000 euron ja 22.000 euron välillä²⁹. Mikäli epäilty myös tuomitaan rikosprosessissa, niin öljypäästömaksu palautetaan hänelle. Rikosprosessi on hallinnolliseen menettelyyn nähden ensisijainen.

Toinen poikkeus on jätelain (646/2011) 13 luvun 131 §:n mukainen laiminlyöntimaksu, jonka valvontaviranomainen voi määrätä. Laiminlyöntimaksu voidaan määrätä tietyistä lainkohdassa mainituista laiminlyönneistä, jotka perustuvat lähinnä viranomaisille tehtävien ilmoitusten tai hakemusten tekemättä jättämissiin tai siihen,

²⁶ Vrt. Myös metsästyslaki 80 §.

²⁷ Ympäristöministeriön asetus rauhoitettujen eläinten ja kasvien ohjeellisista arvoista 3.1.2002 (9/2002).

²⁸ Suvantola–Similä 2011 s. 337.

²⁹ Raportti vuosien 2009–2010 ympäristörikoksista Suomessa/Suomen kansallinen ympäristörikosseurantatyöryhmä 30.6.2011 s. 19.

ettei vaadittavia asiakirjoja pidetä tiettyjen menettelyjen yhteydessä mukana. Laiminlyöntimaksun suuruudesta määrätään 132 §:ssä ja se voi olla tietyin edellytyksin jopa 500.000 euroa. Laiminlyöntimaksua ei voida määrätä sille, joka on tuomittu rangaistukseen samaa asiaa koskevasta rikkomuksesta tai jos asia on vireillä esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuimessa. Laiminlyöntimaksu 131 §:n 1 momentissa tarkoitettusta hakemuksen tekemättä jättämisestä voidaan määrätä uudelleen laiminlyönnin jatkuessa, kun edellisen maksun määräämisestä on kulunut vähintään kalenterivuosi. Laiminlyöntimaksun säätämisen ajankohdan läheisyydestä johtuen, ei sen määräämisestä ole tässä vaiheessa kokemuksia.

9. Lopuksi

Kuten edellä mainitusta ilmenee on pääasiallinen rangaistus ympäristörikoksesta sakkorangaistus. Sama tilanne on myös naapurimaassamme Ruotsissa. Rangaistukset ovat pääasiassa sakkorangaistuksia ja vain joissakin tapauksissa on tuomittu ehdollisia vankeusrangaistuksia. Kynnys tuomita ankarammin säädelystä ympäristörikoksesta on erittäin korkea³⁰. Näin huolimatta siitä, että lain esitöissä on painotettu ympäristörikosten vakavuutta³¹.

Suomalaisessa oikeuskäytännössä ympäristörikoksista tuomittavien rangaistusten mittaamisessa otetaan huomioon ”vain” juuri nyt näkyvissä oleva aiheutettu ympäristövahinko tai sen vaara. En pitäisi kovin vääränä rangaistustasoa yleisesti määriteltäessä sitä, että otettaisiin huomioon ympäristövahinkojen pitkäaikaisuuden, laaja-alaisuuden ja niiden aiheuttamien terveysriskien ennalta-arvaamattomuus ja tuntemattomuus.

Myös tuomioistimia velvoittava oikeuskäytännön yhtenäisyyden vaatimus voi ympäristörikoksissa johtaa siihen, että rikosten tuntemattomuuden vuoksi määrätään lieviä rangaistuksia ja näin oikeuskäytäntö myös jää tällaiseksi, vaikka lainsäätäjä olisikin alun perin tarkoittanut rangaistusasteikon laajemmalti sovellettavaksi.³²

Merkitystä ei ympäristörikoksen vakavuuden arvioinnissa anneta suoraan tunnusmerkistöstä johtuen myöskään sille, kuinka paljon taloudellista hyötyä menettelyllä on tavoiteltu tai kuinka suunnitelmallisesti menettely on toteutettu. Tämä varsin monissa törkeissä rikoksen tekemuodoissa yhtenä kvalifiointiperusteena oleva ammattimaisuus/suunnitelmallisuus tai hyödyn tavoittelu puuttuu tyystin rikoslain 48 luvun 2 §:n törkeän ympäristön turmelemisen rikoksen tunnusmerkistöstä. ”Jos ympäristön turmelemisessa 1) ympäristölle tai terveydelle aiheutettu vahinko tai tällaisen vahingon vaara on erityisen suuri ottaen huomioon aiheutetun tai uhkaavan vahingon pitkäaikaisuus, laaja ulottuvuus tai muut seikat taikka 2) rikos tehdään 1 §:ssä tarkoitetun

³⁰ Miljöbalken 29. kap 1 § - asteikko 6 kk-6v.

³¹ Träskman 2010 s. 201.

³² Ks. myös Lappi-Seppälä 2000 s. 319 kohta ”Riskejä ja mahdollisuuksia”.

menettelyn johdosta saadusta viranomaisen määräyksestä tai kiellosta huolimatta ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava...vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi”. Menettelyn törkeys arvioidaan lähinnä ympäristölle aiheutetun seurauksen kautta.

Käytännössä tämä saattaa johtaa tilanteisiin, joissa vuosia ammatillisesti harjoitettu valtavaa taloudellista hyötyä tuottanut toiminta tulee rangaistavaksi ”vain” ympäristön turmelemisena, mikäli ympäristölle aiheutettu vahinko ei täytä pykälän tai muun rikoksen vaatimusta. Ympäristörikokset tehdään kuitenkin lähes pääsääntöisesti taloudellisen hyödyn tavoittelun tarkoituksessa. Näissä saattaa esiintyä myös petosrikoksille tyypillisiä elementtejä kuten viranomaisille ilmoittamatta jättäminen tai oikean asianlaidan salaaminen. Monissa muissa rangaistussäännöksissä sekä toiminnan ammattimaisuus/suunnitelmallisuus tai suuren hyödyn tavoittelu tekevät teosta törkeän.

Perinteisissä anastusrikoksissa on tavoitellun tai saadun hyödyn määrällä törkeysarvostelussa luonnollisesti suurikin merkitys. Uudessa rikoslain 17 luvun 14 a §:n törkeässä eläinsuojelurikoksessa ja 48a luvun 1 a §:n törkeässä metsästysrikoksessa taloudellisen hyödyn tavoittelu muodostaa teon kvalifiointiperusteen yhdessä kokonaisarvostelun kanssa. Ympäristörikoskin on kuitenkin ennen kaikkea talousrikos – harva tuhoaa ympäristöä muilla motiiveilla.

Yksityiselle ihmiselle sakkorangaistukset laskennallisine rikoshyötyineen voivat oikeasti olla tuntuva ja riittävä seuraamus rikoksesta. Rangaistusten mittaamisella on merkitystä ympäristörikoksissa erityisesti silloin, kun on kysymys yritystoiminnassa tapahtuneesta menettelystä. Koska toimintaa tällaisessa tilanteessa edeltää usein harkinta laillisen ja laittoman toiminnan välisestä hyödystä, rangaistusten yleispreventiivisyydellä voi olla merkitystä enemmän kuin ns. perinteisissä rikoksissa. Koska kiinnijäämisriski on valvonnan hampaattomuuden takia suhteellisen pieni, tulisi rangaistusten olla sitäkin ankarampia, jos ja kun ne tulevat ilmi. Vaarana on nimittäin, että tulee kannattavammaksi kokeilla laitonta tietä, jos kiinnijääminen johtaa korkeintaan niiden kustannusten korvaamiseen, jotka on säästetty lainvastaisella menettelyllä ja lievään sakkorangaistukseen.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

- Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law Strasbourg 4.XI.1998.
Euroopan yhteisön komission ehdotus Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiiviksi ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin, Bryssel 9.2.2007 KOM (2007) 51 lopullinen.
Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiivi 2008/99/EY annettu 19 päivänä marraskuuta 2008, ympäristönsuojelusta rikosoikeudellisin keinoin. Euroopan Unionin virallinen lehti L 328/28.
HE 94/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsitteviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi

HE 80/2000 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
Kouvolan hovioikeuspiirissä tehty selvitys rangaistuskäytännöstä ja rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavista seikoista toistuvasti tehtävissä rikoksissa 28.9.2007.
Käsikirja seuraamusten määrittämiseksi rangaistusvaatimus- ja rikesakkoasioissa /Sisäasiainministeriö, poliisiosasto 2006.
Lappi-Seppälä, Tapio; Rikosten seuraamukset, Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki 2000.
Raportti vuosien 2009–2010 ympäristörikoksista Suomessa/Suomen kansallinen ympäristörikosseurantatyöryhmä 30.6.2011.
Rautio, Jaakko; Hyötykonfiskaatiokanne, WSOYpro, Helsinki 2006.
Suwantola, Leila – Similä, Jukka; Luonnonsuojeluoikeus, Edita, Helsinki 2011.
Träskman, Per Ole; Miljöstraffrätten/Miljökontroll, miljöbrott och brottspåföljder, Nordstedts Juridik, Stockholm 2010.
Viljanen, Pekka; Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena, Edita, Helsinki 2007.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO:2008:33

Hovioikeudet

Kouvolan hovioikeus 15.1.2001, nro 71 (R 99/845).
Helsingin hovioikeus 2.7.2010, nro 1867 (R 10/1129).
Vaasan hovioikeus 13.12.2010, nro 1480 (R 09/1195).
Helsingin hovioikeus 4.3.2011, nro 666 (R 10/506).
Helsingin hovioikeus 31.5.2011, nro 1655 (R 10/1261).
Turun hovioikeus 17.11.2011, nro 2617 (R 11/11).

Käräjäoikeudet

Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus 12.10.2010, nro 10/1927, asianro R 10/1544.
Helsingin käräjäoikeus 14.1.2011, nro 11/463, asianro R 10/11772.
Pohjanmaan käräjäoikeus 13.10.2011, nro 11/1703, asianro R 10/1970.
Kymenlaakson käräjäoikeus, 7.3.2012, nro 549, asianro R 12/43.
Vantaan käräjäoikeus 20.6.2012, nro 12/2222, asianro R 11/2707.
Itä-Uudenmaan käräjäoikeus 28.8.2012, nro 12/884, asianro R 12/603

Muut lähteet

Hallituksen esitys eduskunnalle ympäristön suojelua rikosoikeudellisin keinoin koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta
<http://www.om.fi/Etusivu/Valmisteilla/Lakihankkeet/Rikosoikeus/1146647097169>
Suomen tilastokeskus/Oikeus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset/Taulukot/Rangaistukset rikoksittain

Tiina Väisänen

Tahdonvastaisen huostaanoton merkitys nuorten seuraamusharkinnassa

1. Johdanto

Kirjoituksessa tarkastellaan tahdonvastaisen huostaanoton merkitystä nuorten tekemien rikosten seuraamusharkinnassa kahdesta näkökulmasta, ensinnäkin siitä, rangaistaanko rikoksen tehnyttä nuorta kahdesti (*ne bis in idem*), kun hänet saman teon vuoksi otetaan huostaan lastensuojelulain (LSL) nojalla ja tuomitaan rangaistukseen rikoslain (RL) nojalla ja toiseksi siitä, voidaanko nuorelle rikoksesta tuomittavaa rangaistusta kohtuullistaa rikostuomiosta aiheutuvan muun seurauksen (*sanktiokumulatio*) eli tässä tapauksessa huostaanoton perusteella. Näitä kahta kysymystä tarkastellaan mainitussa järjestyksessä toisistaan erillisinä.

Kirjoituksessa nuorilla¹ tarkoitetaan alaikäisiä 15–17 -vuotiaita henkilöitä, jotka kuuluvat rikosoikeudellisen rangaistusvastuun piiriin, mutta joita koskevaan seuraamusharkintaan liittyy erityispiirteenä useita rangaistuksen määräämistä koskevia lievennyksiä. Näiden lievennysten lisäksi nuorten seuraamusharkinnan erityispiirteenä ovat heihin lastensuojelulain nojalla kohdistettavat lastensuojelutoimet, joista voimakkain on lapsen tahdonvastainen huostaanotto. Huostaanotto on mahdollista myös silloin, kun lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon (LSL 40 §).

Nuorten tekemien rikosten käsittely Suomessa kuuluu näin ollen kahden eri järjestelmän; rangaistusjärjestelmän ja lastensuojelutoimenpiteiden piiriin.² Suomessa

¹ Lainsäädännössä käsitteitä ”lapsi” ja ”nuori” käytetään päällekkäisissä merkityksissä. Lastensuojelulaisissa (1:6 §) lapsena pidetään alle 18-vuotiasta ja nuorena 18–20 -vuotiasta, kun taas rikoslaisissa esimerkiksi nuorisorangaistus (6:1 §) koskee alle 18-vuotiaita rikoksentekejiä. Rikosoikeudellisessa oikeuskirjallisuudessa ikäryhmästä 15–17 -vuotiaat käytetään vakiintuneesti nimikettä nuoret henkilöt. Tässä kirjoituksessa käsitteitä on pyritty käyttämään siten, kun ne on kussakin säädöksessä kirjoitettu. Epäselvyyden välttämiseksi on kuitenkin syytä todeta, että käsitteillä ”lapsi” ja ”nuori” viitataan tarkastelun kohteena olevaan ikäryhmään eli 15–17 -vuotiaisiin henkilöihin.

² Ks. Nuotio 2004 s. 468. Nykymalli, jossa rikosoikeus ja lastensuojelu ovat erilliset rinnakkaiset järjestelmänsä, syntyi vuoden 1940 rikoslain uudistuksessa kritiikkinä sille, että siihen asti yleinen tuomioistuin oli ollut toimivaltainen tuomitsemaan seitsemän vuotta täyttäneelle rikoksentekeijälle kuritushuonetta tai määräämään hänet kasvatuslaitokseen. Yleinen mielipide piti näitä toimia eräänlaisina rangaistuksina.

lastensuojelujärjestelmän piirissä toteutetaan osin niitä toimenpiteitä, joista muualla Euroopassa päättävät nuorisotuomioistuimet.³ Nuoriin rikosten johdosta kohdistettavia toimenpiteitä on siten tarkasteltava kokonaisuutena, jossa rikosoikeudellisen järjestelmän rinnalla toimii sosiaaliviranomaisten toimesta tapahtuva lastensuojelu.⁴ Järjestelmät toimivat toisistaan erillisinä, mutta niillä on myös yhtymäkohtia.⁵

Kirjoituksessa käsiteltävällä aiheella on keskeinen merkitys nuorten perusoikeuksien kannalta. Perustuslain (PL) 6 §:n 2 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Nuoren tekemistä rikoksista ei siten saa seurata tosiasiaassa ankarampia seuraamuksia kuin mitä aikuisille tai muille nuorille samanlaisista rikoksista seuraisi. Vaikka huostaanoton pääasiallisena tarkoituksena on turvata lapsen etu, puututaan siinä samalla kuitenkin lapselle perustuslaissa ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa (EIS) turvattuihin perusoikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen (PL 7 §, EIS 5 artikla) sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaan (PL 10 §, EIS 8 artikla)⁶ tavalla, joka on otettava huomioon nuorille rikoksista määräytyviä seuraamuksia tarkasteltaessa.

Aihe on ajankohtainen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastojen mukaan vuoden 2010 aikana oli huostassa 10 003 lasta. Kaikkiaan vuonna 2010 lastensuojelun sosiaalityön asiakkaana ja avohuollollisten tukitoimien piirissä oli yhteensä yli 78 500 lasta ja nuorta.⁷ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemän tutkimuksen mukaan 15–17 -vuotiaiden tahdonvastaisissa huostaanotoista nuorten tekemät rikokset olivat osasyynä 55 prosentissa tapauksista ja pääsyynä se oli 19 prosentissa tapauksista.⁸ Samaan aikaan 15–20 -vuotiaat ovat poliisin tilastojen mukaan ikäluokan kokoon suhteutettuna aktiivisimmin rikoksia tekevä ikäryhmä.⁹

Aihe on merkittävä myös siitä syystä, että se on suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa jäänyt jokseenkin vähäisen huomion kohteeksi. Vaikka rikosoikeudella ja lastensuojelulla on paljon yhtymäkohtia, ei niiden keskinäistä yhteyttä ole kuitenkaan laajalti tutkittu.¹⁰ Sanktiokumulaatio ja nuoriin kohdistettavat lastensuojelutoimenpiteet on yleensä käsitelty ainoastaan lyhyellä maininnalla¹¹. Ne bis in idem -periaatteen suhde lapsen huostaanottoon on sen saanut ilmeisesti sitäkin vähemmän huomiota,

³ Marttunen 2005 s. 382.

⁴ HE 44/2002 vp. s.14 ja 47, Lappi-Seppälä 2008 s. 63, Marttunen 2008 s. 24 ja Nuotio 2004 s. 473.

⁵ Marttunen 2008 s. 368–369. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalihuollon edustus lapsen tekemäksi ilmoitetun rikoksen käsittelyssä, lastensuojelun tukitoimien alkaminen lapsen tekemän rikoksen vuoksi sekä ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella määrätyn valvonnan hoitaminen sosiaalihuollon toimesta.

⁶ De Godzinsky 2012 s. 28.

⁷ THL 2011.

⁸ Marttunen 2008 s. 385–386. Tutkimus oli tehty vanhan lastensuojelulain (683/1983) voimassa ollessa ja se koski vuonna 2005 annettuja hallinto-oikeuksien ratkaisuja.

⁹ HE 229/2009 vp. s. 5.

¹⁰ Aihetta on laajimmin tutkinut Matti Marttunen vuonna 2008 julkaistussa väitöskirjassaan ”Nuorisoriikosoikeus, Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta”.

¹¹ Lappi-Seppälä 2000 s. 360, Marttunen 2008 s. 200 ja Tapani – Tolvanen 2011 s. 112.

vaikka periaate on viimeaikaisessa oikeuskäytännössä ja myös oikeuskirjallisuudessa muutoin päässyt merkittävän huomion kohteeksi.¹²

Kirjoitelmassa on käytetty tärkeimpinä lähteinä kansallista lainsäädäntöä ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia sekä niitä koskevaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ja korkeimman oikeuden (KKO) oikeuskäytäntöä. Lisäksi lähteinä on käytetty kotimaisia lainsäädäntöasiakirjoja ja oikeuskirjallisuutta sekä erilaisia tilastotietoja. Kirjoitelma rakentuu siten, että ensin siinä tarkastellaan yleisesti nuoria rikoksentekejiä koskevaa seuraamusjärjestelmää (luku 2) ja tahdonvastaista huostaanottoa (luku 3), jonka jälkeen syvennyttään tarkemmin kysymyksiin *ne bis in idem*-kiellosta (luku 4) ja rangaistuksen kohtuullistamisesta (luku 5). Lopuksi kirjoituksessa esitetään loppupäätelmät johdannossa esitetyistä kysymyksistä (luku 6).

2. Nuoria rikoksentekejiä koskeva seuraamusjärjestelmä

2.1 Taustaa

Rikoslain 3 luvun 4 §:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista¹³ vuotta. Tätä nuoremmat lapset eivät voi joutua teoistaan rikosoikeudelliseen vastuuseen, mutta heihin voidaan kohdistaa lastensuojelutoimenpiteitä, ja he voivat joutua teoistaan vahingonkorvausvastuuseen.¹⁴ Useissa maissa Euroopan maissa vastuuikärajaa on paljon Suomessa säädettyä 15 vuoden ikärajaa alhaisempi. Näissä maissa rikosoikeus kuitenkin vastaa osasta lastensuojelutoimen tehtäviä. Suomessa vastuuikärajan alentamiseen ei ole katsottu olevan tarvetta, koska silloin rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten tekemästä työstä. Tätä ei ole pidetty aiheellisena sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaisten näkökulmasta.¹⁵

Nuoria kohdellaan rikosoikeudessa lähtökohtaisesti lievemmin kuin täysi-ikäisiä rikoksentekejiä. Nuoren tekemä rikos ajatellaan olevan pikemminkin osoitus kypsymättömyydestä ja ajattelemattomuudesta kuin harkitusta ja tietoisesta päätöksestä rikkoa oikeusjärjestystä ja sen sääntöjä vastaan. Erityiskohtelun taustalla on myös ajatus siitä, että ihmisen normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluu rajojen koettelu ja siten

¹² Tapaukset, joissa *ne bis in idem* mainitaan korkeimman oikeuden ennakkopäätösten otsikossa ovat KKO 2010:45, 2010:46, 2010:82, 2011:35, 2011:80, 2011:93 ja 2011:111. Oikeuskirjallisuudesta ks. esim. Helenius 2010 ja Vuorenpää 2010 ja 2011.

¹³ Iän määrittämisestä ks. KKO 1952 II 10, 1964 II 84 ja 2010:77. Kahdessa ensin mainitussa tapauksessa henkilön, joka rikoksentekopäivänä oli täyttänyt 18 vuotta, katsottiin tehneen rikoksensa 15, mutta ei 18 vuotta täyttäneenä. Viimeksi mainitussa tapauksessa 15-vuotispäivänään rikoksen tehnyt henkilö ei täyttänyt rangaistusvastuun edellytyksenä olevaa 15 vuoden vastuuikärajaa, koska tekijän syntymäajasta ei katsottu olleen saatavissa tarkempaa selvitystä kuin päivän tarkkuudella ilmoitettu syntymäaika, eikä tällaista selvitystä katsottu myöskään olleen tarkoituksenmukaista edellyttää hankittavaksi.

¹⁴ Lappi-Seppälä 2008 s. 130.

¹⁵ HE 44/2002 vp. s. 14, Lappi-Seppälä 2008 s. 63 ja Marttunen 2008 s. 356–357.

myös erilaiset käytöshäiriöt. Useimmissa tapauksissa käytöshäiriöt loppuvat itsestään ajan myötä, ja niihin puuttuminen rikosoikeudellisin keinoin olisi monessa tilanteessa tarpeetonta. Nuoren häiriökäyttäytymiseen on kuitenkin syytä puuttua sosiaalitoimen keinoin. Varhainen puuttuminen ja varhainen rankaiseminen ovat siten kaksi eri asiaa.¹⁶

Nuorten seuraamusharkinnan erityispiirteenä on siten se, että heille määrätään rangaistus lievennetyn rangaistusasteikon mukaan. Nuorille voidaan myös omana erityisrangaistuksenaan tuomita nuorisorangaistus (RL 6:10 a §), ja heille on mahdollista määrätä ehdollisen rangaistuksen oheisseuraamuksena valvonta (RL 6:10 §). Nuoret voidaan vain painavista syistä tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen (RL 6:9 §), eikä heille voida tuomita elinkautista vankeusrangaistusta (RL 6:8 §). Myös nuorten vankilassaoloaikaan on säädetty lievennyksiä (RL 2c:5 §).

Pyrkiminen vankeusrangaistuksen välttämiseen perustuu ajatukseen, jonka mukaan vankila on nuorelle kaikkein haitallisin sosiaalinen ympäristö. Jos nuoreen on kohdistettava vapautenrajoituksia, tulee niiden tapahtua lastensuojeluyksikössä, ei vankilassa, koska vankilassa nuoren normaalilta kehitysprosessilta viedään mahdollisuudet, ja siellä nuorella on myös mahdollisuudet verkostoitua rikollisiin alakulttuureihin. Alaikäisenä vankilaan tuomitut nuoret myös uusivat rikoksensa muita todennäköisemmin, he kärsivät muita nuoria enemmän mielenterveyden ongelmista ja kuolleisuus on moninkertainen.¹⁷

Nuorilla myös toimenpiteistä luopumisen eli esitutinnan lopettamisen (esitutkinlaki ETL 4 § ja 43 §), syyttämättä (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, ROL 1:7-8 §) ja tuomitsematta (RL 6:12 §) jättämisen sekä sakon muuntorangaistuksen määräämättä jättämisen (RL 2 a:6 §) edellytykset ovat tavanomaista lievemmat. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumisen yhtenä taustaperiaatteena on tarkoituksenmukaisuus ja muiden keinojen ensisijaisuus. Myös tarkoitus seuraamusten porrastamiseen voi nuorten kohdalla olla syynä toimenpiteistä luopumiseen. Osa nuorten tekemistä rikoksista on nuoruuteen liittyvä ilmiö, joka menee monesti itsestään ohi. Tällaisten tilanteiden varalta seuraamusjärjestelmässä on oltava vaihtoehtoja, joilla hidastaa siirtymistä ankarimpaan ja usein myös haitallisimpaan seuraamukseen.¹⁸

2.2 Nuorille määrättävät seuraamukset

Nuoren tekemä rikos voi johtaa ankaruusjärjestyksessä seuraaviin rangaistuksiin: lievimpänä poliisin suullinen tai kirjallinen huomautus (ETL 43 §), seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen (ROL 1:7 §), rikesakko (RL 2 a:8 §), rangaistusmääräyssakko

¹⁶ HE 229/2009 vp. s. 4 ja Lappi-Seppälä 2008 s. 129.

¹⁷ Marttunen 2008 s. 339 sekä siinä mainitut lähteet.

¹⁸ Lappi-Seppälä 2008 s. 124.

(laki rangaistusmääräysmenettelystä 1 §), seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen (RL 6:12 §), tuomioistuinsakko (RL 2 a: 1-3 §), ehdollinen vankeus (RL 2 b:3 §), jonka mahdollisia oheisseuraamuksia ovat sakko, yhdyskuntapalvelu ja valvonta (RL 6:10 §), nuorisorangaistus (RL 6:10 a §), yhdyskuntapalvelu (RL 6:11 §), valvontarangaistus (6:11 a §) ja ankarimpana ehdoton vankeusrangaistus (RL 2 c: 1-3 §). Näistä yksinomaan nuorille suunnattuja rangaistusmuotoja ovat ehdollisen vankeuden tehosteena tuomittava valvonta sekä nuorisorangaistus.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena oleva valvonta voidaan tuomita alle 21-vuotiaalle nuorelle yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Valvonnassa yhdistyvät kontrollin ja tuen tavoitteet painon ollessa selkeästi tuen ja ohjauksen puolella. Valvonnan järjestämisestä vastaa Kriminaalihuoltolaitos yhteistyössä kunnallisen sosiaalitoimen kanssa. Nuoresta laaditaan valvontasuunnitelma, jossa määritellään valvonta-ajan tavoitteen ja keinot. Käytännössä valvonta koostuu tapaamisesta ja yhteydenotoista nuoren kanssa.¹⁹

Vuonna 2005 pysyvästi käyttöön otettu nuorisorangaistus on sakkoa ankarampi, mutta ehdotonta vankeutta lievempi avoseuraamus.²⁰ Nuorisorangaistusta voidaan pitää myös ehdollista vankeusrangaistusta ankarampana sen intensiivisyyden vuoksi.²¹ Nuorisorangaistus tulee harkittavaksi niille nuorille, joille ehdollinen vankeus valvontoiheen ei ilmeisestikään ole riittävä varoitus rikollisen toiminnan jatkamisen suhteen, mutta joille ei kuitenkaan haluta tuomita ehdollista vankeutta.²² Nuorisorangaistuksen kohderyhmä on siten pieni, mutta siihen kuuluu poikkeuksellisen rikosalttiita ja ongelmaisia nuoria.²³ Nuorisorangaistus koostuu valvontatapaamisista, valvonnassa suoritettavista tehtävistä ja ohjelmista, niiden yhteydessä annettavasta tuesta ja ohjauksesta sekä työelämään ja työhön perehtymisestä. Nuorisorangaistuksen sisältö määritetään tuomioistuimen vahvistamassa toimeenpanosuunnitelmassa.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen rangaistuslajia ja niiden osuuksia koskeva tutkimus osoittaa, että lainsäädännössä tarkoitettu nuorten lievempi kohtelu seuraamusharkinnassa toteutuu myös käytännössä. Tutkimuksen mukaan nuoret jätetään rangaistukseen tuomitsematta tai vaihtoehtoisesti tuomitaan lievempään rangaistukseen muita tekijöitä herkemmin. Vuoden 2008 tilastojen mukaan 15–17 -vuotiaista rikoksentehtävistä jätettiin rangaistukseen tuomitsematta 3,9 prosentissa, tuomittiin sakkoihin 78,1 prosentissa, ehdolliseen vankeusrangaistukseen 16,4 prosentissa, nuorisorangaistukseen 0,3 prosentissa, yhdyskuntapalveluun 0,1 prosentissa ja vankilaan 1,1 prosentissa tapauksia.²⁴ Sakkorangaistus on siten ehdottomasti yleisin nuorille

¹⁹ Lappi-Seppälä 2008 s. 114.

²⁰ HE 102/2004 vp. s. 16–17.

²¹ Ks. Marttunen 2005 s. 386.

²² HE 102/2004 vp. s. 17.

²³ Marttunen 2005 s. 379.

²⁴ Marttunen 2010 s. 391.

rikoksentekijöille määrättävä rangaistusmuoto. Rangaistuslajin valinta saattaa kuitenkin osittain selittyä myös sillä, että nuorten tekemät rikokset eivät yleensä ole rikoslain törkeimpiä. Yleisimmät poliisin tietoon tulevat nuorten tekemät rikokset ovat varkauksia, vahingontekoja, rattijuopumuksia, kulkuneuvon kuljettamisia oikeudetta, moottorikulkuneuvon käyttövarkauksia ja luvattomia käyttöjä sekä pahoinpitelyjä. Myös huumausainerikokset ovat viime vuosina lisääntyneet.²⁵

3. Tahdonvastainen huostaanotto lastensuojelullisena toimenpiteenä

3.1 Taustaa

Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 1 §). Lastensuojelutoimenpiteillä ei ole alaikäraja, ja niille on luonteenomaista pääsääntöisesti vapaaehtoisuuteen perustuva asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen yhteistyö ja toiminnan tähtääminen tulevaisuuteen. Kyse on sosiaalistavista ja nuorta tukevista toimista, joista vastaavat lastensuojeluviranomaiset, ja joissa keskeisimpänä tavoitteena on turvata lapsen etu.²⁶ Lapsen joudutaan kuitenkin hänen etunsa turvaamiseksi joskus kohdistamaan myös tahdonvastaisia lastensuojelullisia toimenpiteitä. Voimakkain näistä on lapsen tai nuoren tahdonvastainen huostaanotto.²⁷ Muita lapsi- ja perhekohtaisia lastensuojelutoimenpiteitä ovat lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma, avohuollon tukitoimet, kiireellinen sijoitus sekä huostaanottoon liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto (LSL 3 §).

Alaikäisten kiireellisten huostaanottojen ja pakkohuostaanottojen määrä on Suomessa kasvanut voimakkaasti viimeisen 20 vuoden aikana. Vuoden 2006 tilastot osoittavat, että 15–17-vuotiaita koskevien kiireellisten huostaanottojen määrä on yli kymmenkertaistunut vuodesta 1991 vuoteen 2006 ja pakkohuostaanottojen määrä yli viisinkertaistunut.²⁸ Vuonna 2006 toteutettu uusia lastensuojelun asiakkaita koskeva tutkimus²⁹ osoittaa, että lastensuojelun taustalla on moninaisia sekä lapsiin että heidän vanhempiinsa liittyviä ongelmia. Tyypillinen lastensuojelun asiakkaaksi joutuva on psyykkisistä ongelmista kärsivä moniongelmainen lapsi tai nuori, jolla on laaja kirjo koulunkäyntiin, rikoksiin, päihteisiin sekä perhe- ja ystäväsuhteisiin liittyviä ongel-

²⁵ HE 229/2009 vp. s. 4.

²⁶ HE 44/2002 vp. s. 14, Lappi-Seppälä 2008 s. 63 ja Marttunen 2008 s. 356–357.

²⁷ Matikkala 2010 s. 87 ja Lappi-Seppälä 2008 s. 130.

²⁸ Marttunen 2008 s. 359.

²⁹ Heino 2007. Tutkimus tehtiin kaikista vuoden 2006 aikana lokakuun loppuun mennessä tulleista uusista lastensuojelun asiakkaista Hämeenlinnassa, Porissa, Tampereella ja Tampereen seutukunnissa. Tutkimus koski siten kaikkia lastensuojelun asiakkaita, ei yksin huostaan otettuja lapsia.

mia.³⁰ Samansuuntaisia tutkimustuloksia osoittaa myös oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tahdonvastaisia huostaanottoja koskeva vuonna 2012 julkaistu tutkimus.³¹

Lapsen tai nuoren tekemät rikokset eivät vuoden 2006 tutkimuksessa kuitenkaan juurikaan nousseet esille ainakaan pääsyynä lastensuojelun tarpeelle. Toisaalta noin 12 prosenttia lastensuojeluilmoituksista oli poliisin tekemiä.³² Lastensuojelun tarvetta kuvaavista tekijöistä vanhempien jaksamattomuus oli enemmän kuin joka kolmannen lapsen kohdalla vahvasti läsnä. Vanhempien jaksamattomuuden lisäksi lastensuojelutilanteen taustalla oli vahvasti läsnä myös perheristiriidat, vanhempien riittämätön vanhemmuus, vanhempien avuttomuus ja osaamattomuus sekä vanhempien mielen-terveysongelmat ja päihteiden väärinkäyttö. Keskeisimmät lapsiin liittyvät lastensuojelun tarvetta kuvaavat tekijät olivat lapsen ristiriidat vanhempiensa kanssa, koulun-ikäntä vaikeudet, psyykkiset tai fyysiset ongelmat sekä kehityksen viivästyminen.³³

3.2 Huostaanoton edellytykset ja sisältö

Lastensuojelulain mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos muut avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista (LSL 40 §). Lapsen huostaanotto ja sijaishuollon järjestäminen on siten viimesijainen toimenpide.³⁴

Huostaanottoa koskevan asian ratkaisee sosiaaliviranomaisen hakemuksesta hallinto-oikeus, jos lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista (LSL 43 §). Jos huostaanoton perusteena on lapsen oma käyttäytyminen, kuten rikoskierre, asiakirjoissa on yksilöitävä ja selvitettävä, miten se vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Asiakirjoista tulee ilmetä myös se, millä tavoin lapsen käyttäytymiseen on pyritty vaikuttamaan; mitä keinoja

³⁰ Heino 2007 s. 62.

³¹ De Godzinsky 2012 s. 46 ja 58–60. Tutkimuksen tausta-aineistoksi kerättiin 15.2. – 14.5.2010 välisenä aikana Helsingin, Turun, Hämeenlinnan, Oulun, Kuopion, Vaasan, Rovaniemen ja Kouvolan hallinto-oikeuksissa ratkaistut asiat (yhteensä 159), joissa oli ollut kyse joko tahdonvastaisesta huostaanotosta tai valituksesta suostumukseen perustuvassa huostaanotossa.

³² Heino 2007 s. 42.

³³ Heino 2007 s. 58–59.

³⁴ Rätty 2010 s. 296 ja Rätty 2007 s. 228. Huostaanottoa ei voida myöskään käyttää esimerkiksi lapsen epäillyksi tekemän rikoksen selvittelyn turvaamiseksi. Ks. OKA 25.11.2002, jossa apulaisoikeuskansleri totesi, että esitutkinnan turvaaminen ei ole laissa säädetty peruste kiireelliselle huostaanotolle.

on käytetty ja mitä tuloksia asiassa on mahdollisesti saatu, sekä se miten lapsi ja vanhemmat suhtautuvat asiaan ja tarjottuihin tukitoimiin.³⁵

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi ja se on lopetettava, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarve lakkaa. Huostaanoton edellytysten lakkaamisesta huolimatta huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Tässä arvioinnissa on otettava huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltoantavan välillä vallitsevan kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide (LSL 47 §). Huostaanotetulle lapselle on aina järjestettävä sijaishuolto, joka tarkoittaa lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella joko perhekodissa tai laitoshoidona lastenkodissa, nuorisokodissa, koulukodissa tai muussa näihin rinnastettavassa paikassa.³⁶

Huostaanoton aikana lapsiin voidaan tietyin edellytyksin kohdistaa erilaisia rajoitustoimenpiteitä, kuten yhteydenpidon rajoittaminen (LSL 62 §), aineiden ja esineiden haltuunotto (LSL 65 §), henkilötarkastus ja henkilökatsastus (LSL 66 §), omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen, lähetysten luovuttamatta jättäminen (LSL 67 §), kiinnittäminen (LSL 68 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §) ja eristäminen (LSL 70 §).

Näistä toimenpiteistä liikkumisvapauden rajoittamisen käyttäminen on yhdistetty suoraan siihen, että lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että lapsi on vaarantanut vakavasti terveystään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon ja hän jatkaa tätä käytöstään laitoksessa tai rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tarkoituksena on varmistaa huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen taikka lapsen, toisen henkilön tai omaisuuden suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä saa kohdistaa lapseen vain siinä määrin kuin sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus taikka muun mainituissa säännöksissä säädetyn edun turvaaminen välttämättä vaatii. Toimenpiteet on toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen (LSL 64 §).

Rajoitusten käyttäminen rangaistuksena on aina kiellettyä. Rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on kuitenkin aina kysymys tosiasiaa myös hallinnollisen pakon käyttämisestä. Kaikissa rajoitustoimenpiteissä puututaan johonkin lapsen perusoikeuteen – hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, tahdonvapauteen, fyysiseen vapauteen, sekä yksityisyyden ja omaisuuden suojaan. Pakon käyttämisessä on kuitenkin tehtävä ero rajojen asettamiseen lapselle, jolloin kyse on kasvatuksellisen ”pakon”

³⁵ Ks. Rätty 2010 s. 300 ja Rätty 2007 s. 232.

³⁶ Lappi-Seppälä 2008 s. 130.

käyttämisestä. Normaalit lapselle asetettavat seuraamukset ja kasvatustoimenpiteet eivät ole lain tarkoittamia toimenpiteitä.³⁷

Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä on ilmennyt, että rajoituksia on lastensuojelulaitoksissa käytetty myös rangaistuksena. Apulaisoikeuskansleri on ratkaisussaan 24.5.2012 (1001/3/12) puuttunut siihen, että eräässä yksityisessä lastensuojelulaitoksessa rajoituksia oli säännöllisesti käytetty rangaistuksena ilman, että rajoituksista oli tehty asianmukaisia valituskelpoisia päätöksiä. Kyseisissä tilanteissa oli muun muassa rajoitettu huostaan otettujen lasten oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa sekä heidän oikeuttaan luottamuksellisen viestin suojaan.

4. Tahdonvastainen huostaanotto ja ne bis in idem -kielto

4.1 Sääntely ja oikeuskäytäntö

EIS:n 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklan 1 kappaleen mukaan ketään ei saa saman valtion tuomiovallan nojalla tutkia uudelleen tai rangaista oikeudenkäynnissä rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti. Samankaltainen säännös on myös kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 7 kappaleessa, jonka mukaan ketään ei saa tutkia tai rangaista uudelleen rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti tuomittu syylliseksi tai vapautettu asianomaisen maan lain ja oikeudenkäyntijärjestyksen mukaisesti.

Ne bis in idem -säännös kieltää paitsi kahdesti rankaisemisen myös kahdesti tutkimisen. Sen tarkoituksena on turvata, että henkilö, jota on jo kerran syytetty tietyistä teosta, ei joudu uudelleen syytteeseen samasta teosta riippumatta siitä, onko hänet tuomittu vai vapautettu syytteestä. Säännöksen tarkoituksena ei sen sijaan ole sen varmistaminen, että tuomittu kokonaisrangaistus muodostuisi oikeudenmukaiseksi suhteessa niihin teoihin, joiden perusteella rangaistukset on määrätty. Säännöksen kannalta merkityksetöntä on siten se, otetaanko mahdollinen rangaistus huomioon uutta rangaistusta määrättäessä.³⁸ Tästä syystä ne bis in idem -kieltoa ja sanktiokumulaation nojalla tapahtuvaa rangaistuksen kohtuullistamista (RL 6:7) on tarkasteltava toisistaan erillisinä siten, että ensin arvioidaan ne bis in idem -kiellon soveltuminen ja vasta tämän jälkeen – mikäli katsotaan, ettei kielto sovellu – siirrytään punnitsemaan kohtuullistamissäännöksen soveltumista.

³⁷ Rätty 2010 s. 454–456 ja Rätty 2007 s. 357–358. Lapselle asetettavien hyväksyttävien rajojen ja toisaalta lapsen perusoikeuksien rajoittamisen välinen ero ei ole aina selkeä. Jos kysymys on selkeästi lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja siihen liittyvien normaalien rajojen asettamisesta (”Ruokailun aikana matkapuhelin on kiinni” tai ”On koeviikko, ulos ei ole enää näin myöhään syytä lähteä”), kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

³⁸ Helenius 2010 s. 766–767 ja Vuorenpää 1/2010 s. 102.

Tämän kirjoituksen aiheen kannalta *ne bis in idem* -kiellon harkinnassa on viime kädessä kysymys siitä, voiko hallinnollisen ratkaisun oikeusvoimavaikutus sitoa myös yleisiä tuomioistuimia. Aiemmin on katsottu, että ainoastaan tuomioistuinratkaisut voivat saavuttaa oikeusvoiman. Sen sijaan hallinnollisten viranomaisten ratkaisut eivät aiemman kannan mukaan voi milloinkaan oikeusvoimamielessä sitoa tuomioistuimia. Nyttemmin EIT:n antaman ratkaisun *Ruotsalainen vs. Suomi* 16.6.2009 perusteella on kuitenkin katsottava, että ratkaisun negatiivinen oikeusvoimavaikutus ylittää rikosprosessin ja hallintoprosessin välisen rajan.³⁹

Arvioitaessa sitä, onko *ne bis in idem* -kieltoa rikottu, on ensin ratkaistava, estääkö aiempi ratkaisu uuden asian käsittelyn eli onko asialla rikosoikeudellinen luonne ja onko asia tullut ensimmäisessä käsittelyssä lopullisesti ratkaistuksi. Tämän jälkeen on vielä arvioitava, onko kysymys artiklan tarkoittamalla tavalla samasta asiasta. Tässä kirjoituksessa keskitytään ensin mainittuun eli siihen, voidaanko huostaanottokäsittelyllä katsoa olevan rikosoikeudellinen luonne ja milloin huostaanottopäätöksen on katsottava tulleen lopulliseksi. Päätöksen lopulliseksi tulemisen osalta voidaan todeta, että kiellon soveltamisen edellytyksenä on, että henkilö on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti. Säännös ei kuitenkaan yksiselitteisesti kiellä rinnakkaisia samaa asiaa koskevia prosesseja eli se ei yleisellä tasolla saa aikaan niin sanottua *lis pendens* -vaikutusta.⁴⁰

EIT:n ratkaisukäytännössä on kehitetty kolme erillistä kriteeriä sen arvioimiseksi, onko kyseessä EIS:n 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklan 1 kappaleen tarkoittamasta rikosasiasta. Nämä niin sanotut Engelin kriteerit on vahvistettu ensimmäisen kerran tapauksessa *Engel ym. vs. Alankomaat* 8.6.1976 ja sen jälkeen muun muassa EIT:n suuren jaoston ratkaisuihin *Ezeh ja Connors vs. Yhdistynyt kuningaskunta* 9.10.2003 ja *Jusila vs. Suomi* 23.11.2006. Mainitut Engelin kolme kriteeriä ovat teon oikeudellinen luonnehdinta kansallisessa lainsäädännössä sekä teon ja seuraamuksen tosiasiallinen luonne. Kriteerit ovat vaihtoehtoisia, mutta myös niiden yhteisvaikutus tulee ottaa huomioon, mikäli jonkin kriteerin nojalla ei päästä selkeään lopputulokseen.⁴¹ Mikäli ensimmäinen kriteeri täyttyy, kysymys on EIT:n mukaan aina rikosasiasta. Jos ensimmäinen kriteeri ei täyty, tilannetta arvioidaan kahden viimeksi mainitun seikan perusteella, mitkä seikat ovat lähtökohtaisesti vaihtoehtoisia. Riittävää siis on, että teko on luonteeltaan rikos tai että teosta voidaan määrätä seuraamus, joka luonteeltaan tai kovuudeltaan kuuluu yleensä rikosseuraamusten piiriin.⁴² Edellä mainituissa ratkaisuihin todetun mukaisesti ensimmäisellä kriteerillä eli teon oikeudellisella luonnehdinnalla kansallisessa lainsäädännössä on vain muodollinen ja suhteellinen arvo. Suurempaa painoa on annettava toiselle ja kolmannelle kriteerille eli teon ja seuraamuksen tosiasialliselle luonteelle.

³⁹ Vuorenää 1/2010 s. 98–100 ja siinä mainitut lähteet.

⁴⁰ KKO 2010:46, kohta 39, Helenius 2010 s. 774 ja Vuorenää 2/2010 s. 1115.

⁴¹ Helenius 2010 s. 767.

⁴² Vuorenää 1/2010 s. 95.

Toista kriteeriä eli normin todellista luonnetta arvioitaessa on tapauksissa Zolotukhin vs. Venäjä 10.2.2009 ja Ruotsalainen vs. Suomi 16.6.2009 esitetyn mukaisesti tarkasteltava paitsi siinä kuvattua tekoa, myös sen rikkomisesta säädettyä seuraamusta. Perustavanlaatuinen arviointi liittyy siihen, onko säännöksen ensisijaisena tarkoituksena rankaiseminen ja ennaltaehkäiseminen, joita pidetään tunnusomaisina ominaisuuksina rikosoikeudellisille seuraamuksille. Tarkoituksena on erottaa todelliselta luonteeltaan repressiiviset sanktiot sellaisista sanktioista, joilla on ainoastaan ennaltaehkäisevä tai kompensatorinen ja restitutiivinen päämäärä, ja joita ei määrätä tekijän syyllisyyteen otetun kannan perusteella.⁴³ Mainituissa Ezech ja Connors, Jussila sekä Ruotsalainen tapauksissa vahvistetun mukaan teon luonnetta arvioitaessa on lisäksi otettava huomioon muun muassa se, ovatko säännökset yleisiä, kaikkiin kansalaisiin kohdistuvia.

Seuraamuksen luonteella ja ankaruudella viitataan tietyn seuraamuksen kvalitatiiviseen luonteeseen ja kvantitatiiviseen laajuuteen. Seuraamuksen luonnetta arvioitaessa vapaudenmenetys muodostaa mainituissa Ezech ja Connors ja Zolotukhin tapauksissa sekä tapauksessa Maresti vs. Kroatia 25.6.2009 todetun mukaisesti oletettaman siitä, että kysymys on rikosasiasta.⁴⁴ Tämä oletama voidaan kuitenkin kumota, mutta vain poikkeuksellisesti ja vain, jos vapaudenriistoa ei voida pitää merkittävän haitallisena sen laatu, kesto ja toimeenpanotapa huomioon ottaen. Toisaalta myöskään seuraamuksen lievyys ei edellä mainituissa sekä Suomea koskeneessa Jussila -tapauksessa todetun mukaisesti yksin merkitse sitä, ettei asiaa olisi pidettävä rikosasiaina. Tapauksessa Ruotsalainen vs. Suomi vahvistetun mukaisesti myös se, että seuraamukset eivät ole korvausta vahingosta, vaan niillä on ennaltaehkäisevä ja rangaistuksellinen tarkoitus, osoittaa, että kyse on rikosasiasta.

EIT:n ratkaisukäytännössä on edelleen kuitenkin katsottu, että samastakin teosta voidaan ne bis in idem -kiellon estämättä tuomita useampia seuraamuksia⁴⁵ samaan tai erikin aikaan vireillä olevissa erillisissä käsittelyissä, jos näillä käsittelyillä on riittävän läheinen asiallinen ja ajallinen yhteys. Tämän yhteyden on tapauksessa Nilsson vs. Ruotsi 13.12.2005 katsottu täyttyvän ainakin ajokortin peruuttamista liikenne rikosta koskevassa asiassa. Tapauksessa Phillips vs. Yhdistynyt Kuningaskunta 5.7.2001 tämän yhteyden on katsottu täyttyvän myös rikostuomion ja siihen perustuvan erillisen menettämisseuraamustuomion osalta.

Ne bis in idem -kielto on saanut runsaasti huomiota myös kansallisessa oikeuskäytännössämme. KKO on antamissaan ratkaisuissa 2010:45, 2010:46 ja 2010:82 ensimmäistä kertaa ottanut kantaa kysymykseen siitä, onko luonnolliselle henkilölle määrättyä veronkorotusta pidettävä rikosoikeudelliseen seuraamukseen rinnastettavana seuraamuksena. Mainituissa ratkaisuissa KKO on todennut, että veronkorotusten määrääminen on hallintomenettelyä, eikä sitä ole kansallisesti pidetty rikosasiaina,

⁴³ Helenius 2010 s. 768.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Vuorenperä 1/2010 s. 104.

joka estäisi asian käsittelyä uudelleen rikosoikeudenkäynnissä. Toisaalta EIT:n ratkaisukäytännössä on omaksuttu selvästi kansallista oikeuttamme laajempi tulkinta. Siellä rikosoikeudellisiin seuraamuksiin on tietysin edellytyksin rinnastettu myös sellaiset hallinnolliset seuraamukset, jotka ovat yleisesti sovellettavia, ja joilla on ennakkoehkäiseviä tarkoituksia toteuttava rangaistuksellinen luonne ja jotka eivät ole hyvin vähäisiä.

KKO on tullut siihen johtopäätökseen, että veronkorotusten määrääminen on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklan 1 kappaleen soveltamisen kannalta rikosasia. Veronkorotusasia kuuluu siten *ne bis in idem* -kiellon alaan, eikä henkilöä, jolle on määrätty veronkorotus, voida enää uudessa rikosoikeudenkäynnissä syyttää samaa asiaa koskevasta veropetoksesta. Tämä koskee kuitenkin vain sellaisia tilanteita, joissa veronkorotukset ovat tulleet lopullisiksi ennen syytteen vireilletuloa.⁴⁶ Ratkaisun lopulliseksi tuleminen rikosprosessin syytteen vireille tulon jälkeen ei KKO:n ratkaisun 2010:82 mukaan estä tuomitsemasta henkilöä rangaistukseen tuomioistuimessa. Ratkaisuissa 2010:45 veronkorotus oli tullut lopulliseksi ennen syytteen vireilletuloa, joten törkeää veropetosta koskeva syyte jätettiin tutkimatta. Asian jättämistä tutkimatta perusteltiin sillä, että *ne bis in idem* -kiellon tarkoituksen kannalta ei ole perusteltua, että jälkimmäinen oikeudenkäynti johtaisi aineellisen ratkaisun antamiseen.

KKO on lisäksi suhteellisen tuoreessa ratkaisussaan 2012:46 ottanut kantaa siihen, oliko vankeusvangille poistumislupaehtojen rikkomisesta kurinpitorangeistuksena määrättyä kolmen vuorokauden yksinäisyysrangaistusta pidettävä rikosoikeudellisenä seuraamuksena ja estikö se henkilön tuomitsemisen dopingrikoksesta. KKO päätyi katsomaan, että kyse ei ollut sellaisesta seuraamuksesta, joka estäisi syytteen nostamisen samassa asiassa. Tähän johtopäätökseen KKO päätyi muun muassa siitä syystä, että kyse on kansallisen lainsäädännön mukaan kurinpidollisesta eikä rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, mikä seuraamus voi kohdistua vain vankiin ja joka ei tosiasiallisesti pidennä henkilön suorittamaa vankeusaikaa.

4.2 *Ne bis in idem* -kiellon soveltuminen huostaanottotilanteissa

Kysymystä siitä, estääkö nuoreen hänen tekemänsä rikoksen perusteella kohdistettu tahdonvastainen huostaanotto tutkimasta tai hyväksymästä häntä vastaan samaa rikosasiaa koskevan syytteen, ei ainakaan korkeimman oikeuden julkaistussa ratkaisukäytännössä ole käsitelty. Kysymys on siitä huolimatta aiheellinen. Huostaanotettu lapsi sijoitetaan aina kodin ulkopuolella joko perhekotiin tai laitoshoidon lastenkotiin, nuorisokotiin, koulukotiin tai muuhun näihin rinnastettavaan paikkaan ja huostaanotto

⁴⁶ Ks. ratkaisua koskevaa kritiikkiä Vuorenperä 2011 s. 159, jossa on katsottu KKO:n tuominnan vastajan EIS:n sananmuodon vastaisesti kahteen kertaan samasta teosta.

kohdistuu siten nuoren henkilökohtaiseen vapauteen. EIT on myös useissa ratkaisuisaan todennut, että lapsen huostaanottoa koskevilla toimenpiteillä puututaan nuoren oikeuteen nauttia perhe-elämän suojaa.⁴⁷

Arvioitaessa *ne bis in idem* -kiellon soveltumista huostaanottotilanteissa keskeistä on se, onko huostaanottoa pidettävä rikosoikeudelliseen seuraamukseen rinnastettavana. Tätä kysymystä on arvioitava ennen kaikkea EIT:n ratkaisukäytännössä kehitettyjen ja myös kansallisessa oikeuskäytännössämme hyväksytyjen ja sovellettujen Engelin kriteerien eli teon oikeudellisen luonnehdinnan kansallisessa lainsäädännössä sekä teon ja seuraamuksen tosiasiallisen luonteen valossa.

Tahdonvastaista huostaanottoa koskevan asian ratkaisee sosiaaliviranomaisen hakemuksesta hallinto-oikeus. Kyse on siten kansallisessa oikeudessamme hallintolainkäytöstä, jota ei ole perinteisesti rinnastettu rikosoikeuteen. Huostaanotto on myös luonteeltaan lapsen etua ajava toimenpide, koska sen tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Huostaanottoa ei siten ole sen kansallisen luonnehdinnan perusteella pidettävä rikosasiana. EIT:n ratkaisukäytännössä on kuitenkin omaksuttu kansalliseen oikeuteemme verrattuna selvästi laajempi tulkinta rikosoikeudelliselle seuraamukselle. Sen mukaan teon oikeudellisella luonnehdinnalla kansallisessa lainsäädännössä on vain muodollinen ja suhteellinen arvo. Suurempaa painoa on annettava teon ja seuraamuksen tosiasialliselle luonteelle.

Teon tosiasiallista luonnetta arvioitaessa huostaanoton rikosoikeudellista luonnehdintaa vastaan puhuu se, että huostaanoton ensisijaisena tarkoituksena ei ole nuoren rankaiseminen ja rikosten ennaltaehkäiseminen, vaan sen perimmäisenä tavoitteena on turvata lapsen etu. Lastensuojelullisesti kyse on kehityksensä vaarantavan alaikäisen lapsen suojelemisesta ja kasvatuksesta. Huostaanoton rikosoikeudellisen luonnehdinnan puolesta sen sijaan puhuu se, että kysymys on yleisestä säännöksestä, joka koskee kaikkia nuoria henkilöitä.

Seuraamuksen luonnetta arvioitaessa huostaanoton rikosoikeudellisen luonnehdinnan puolesta puhuu ensinnäkin se, että huostaanottopäätöksiä koskevan tutkimuksen mukaan huostaanotetut lapset ja heidän vanhempansa kokevat huostaanoton lähes poikkeuksetta rangaistuksena.⁴⁸ Tätä huostaanoton kohteena olevien lasten subjektivistä käsitystä ei voi ohittaa seuraamuksen luonnetta arvioitaessa.

Huostaanoton rikosoikeudellista luonnetta puoltaa myös se, että huostaanotto rajoittaa nuoren henkilökohtaista vapautta. EIT:n ratkaisukäytännössä lausutun perusteella vapaudenmenetyks muodostaa oletettaman siitä, että kysymys on rikosoikeudellisesta seuraamuksesta. Tämä oletama voidaan poikkeuksellisesti kumota, jos

⁴⁷ EIT 12.7.2001 K ja T vs. Suomi ja EIT 30.5.2006 R vs. Suomi.

⁴⁸ Marttunen 2008 s. 387. Ks. myös Kuula & Pitts & Marttunen 2006 s. 325, jossa on nostettu esiin kysymys siitä, toimiiko Suomessa kansainvälisesti verrattuna eräänlainen lasten ja nuorten piilo-oikeusjärjestelmä, jossa normirikkomusten johdosta lapsiin ja nuoriin kohdistetaan vapautta rajoittavia seuraamuksia lastensuojelu- ja hoitokäytäntöjen muodossa. Ks. myös tätä kommenttia koskevaa kritiikkiä Savolainen & Hinkkanen & Pekkarinen 2007 s. 35.

vapaudenmenetystä ei voida pitää merkittävän haitallisena sen laatu, kesto ja toimeenpanotapa huomioon ottaen. Huostaanottoon liittyvä vapaudenmenetyksessä ei ole kysymys vankeusrangaistukseen rinnastettavissa olevasta vapaudenriistosta, vaan huostaanotetulla lapsella on lähtökohtaisesti edelleen oikeus käydä koulua, liikkua vapaasti ja pitää yhteyttä perheeseensä ja ystäviinsä. Huostaanotto toteutetaan kuitenkin toistaiseksi voimassa olevana, joten se voi kestää hyvinkin pitkän ajan, jopa vuosia. Huostaanoton kesto ei käytännössä voida ennakolta määritellä, koska sen kesto riippuu useista lapsesta riippumattomista tekijöistä. Huostaanotetun lapsen näkökulmasta tällaista ennalta määräämättömän ajan kestävästä seuraamuksesta on siten pidettävä merkittävän haitallisena.

Olettaman puolesta puhuu myös se, että huostaanotettuun lapseen voidaan huostaanoton aikana kohdistaa erilaisia rajoitustoimenpiteitä. Näistä toimenpiteistä liikumisvapauden rajoittamisen käyttäminen on yhdistetty suoraan siihen, että lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty, koska lapsi on tehnyt muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon, ja hän jatkaa tätä käytöstään laitoksessa. Rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on aina kysymys tosiasiallisesta myös hallinnollisen pakon käyttämisestä, ja niissä puututaan aina johonkin lapsen perusoikeuteen. Kyse ei ole sellaisista tavanomaisista kasvatustoimenpiteistä, joita jokaisen lapsen kasvatuksessa joudutaan joskus käyttämään, vaan ne ovat pikemminkin rinnastettavissa sellaisiin poliisi- ja pakkokeinolaissa säädettyihin toimenpiteisiin, jollaisia on tapana kohdistaa rikoksesta epäiltyihin.

Punnittaessa olettaman kumoamisen puolesta ja sitä vastaan puhuvia seikkoja voidaan todeta, että vaikka huostaanotto ei olekaan vankeusrangaistukseen rinnastettavissa, siinä on kuitenkin aina kysymys jonkinasteisesta alaikäisen lapsen henkilökohtaiseen vapauteen puuttumisesta, joka on voimassa toistaiseksi, ja johon voidaan liittää erilaisia muita lapsen perusoikeutta rajoittavia toimenpiteitä. Alaikäiseen kohdistettuna huostaanoton haitallisuutta ei tulisi myöskään tulkita suppeasti. Huostaanottoa on siten pidettävä luonteeltaan merkittävän haitallisena.

Huostaanoton rinnastamista rikosoikeudelliseen seuraamukseen tukee myös se, että alaikäisen lapsen vapauteen ja perhe-elämän suojaan puuttuvana sitä voidaan pitää huomattavasti ankarampana seuraamuksena kuin esimerkiksi rahalla suoritettavaa veronkorotusta, mikä on sekä EIT:n että KKO:n oikeuskäytännössä rinnastettu rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Nykyisestä oikeuskäytännöstä voidaan siten saada tukea tulkinnalle, jonka mukaan rikosperusteinen huostaanotto olisi rinnastettavissa rikosoikeudelliseen seuraamukseen. Tätä johtopäätöstä tukee lisäksi se, että Suomessa lastensuojelujärjestelmän piirissä toteutetaan osin niitä toimenpiteitä, joista muualla päättävät nuorisotuomioistuimet, joten kysymys on seuraamuksesta, joka eräissä muissa Euroopan maissa katsottaisiin osaksi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Suomen nuorisovankiluku on kansainvälisessä vertailussa hyvin alhainen⁴⁹, eikä

⁴⁹ Ks. Marttunen 2010 s. 398. Suomessa alle 18-vuotiaita vankeja on jo vuosikymmenten ajan ollut vain muutama ja koko ikäryhmän osuus vankipopulaatiosta on 0,1 prosenttia.

Suomessa ole nuorisovankiloita, mikä selittyy sillä, että näitä laitoksia vastaavat Suomessa erilaiset lastensuojelulaitokset.⁵⁰ Huostaanottopäätöksiä koskevan tutkimuksen mukaan nuorisovankiluku antaa kuitenkin väärän kuvan nuoriin kohdistuvasta pakosta, koska osa lastensuojelun laitossijoitukseen johtavista pakkotoimista perustuu rikoksiin. Tutkimuksen mukaan arviolta noin 150 15–17 -vuotiasta nuorta on vuosittain tahdonvastaisesti huostaanotettuna osaksi rikoskäyttäytymisen vuoksi. Tämä on moninkertaisesti suurempi kuin vankiloissa olevien nuorten määrä.⁵¹

Edellä mainitun perusteella voidaan todeta, että tahdonvastainen huostaanotto voidaan Engelin kriteerien valossa tulkita olevan EIS:n 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklan soveltamisen kannalta rikosoikeudellinen seuraamus. Tulkinta on kuitenkin tehtävä tapauskohtaisesti. Huostaanottoa ei ole syytä tulkita rikosoikeudelliseksi seuraamukseksi niissä ilmeisesti suurimmassa osassa tapauksia, joissa huostaanotto olisi joka tapauksessa ollut aiheellinen ilman nuoren tekemää rikostakin. Rikosoikeudellisessa rangaistusvastuussa olevia nuoria saattaa kuitenkin olla huostaanotettuna myös yksinomaan heidän rikoskäyttäytymisensä vuoksi. Kun huostaanotto voidaan rikospusteella toteuttaa jo ennen rikoksen tuomioistuinkäsittelyä, mahdollista on, että tuomioistuimiin tulee ratkaistavaksi nuorten rikosasioita, joissa syytetty nuori on saman rikoksen perusteella otettu huostaan.⁵²

Mikäli nuori on syytteessä rikoksesta, jonka perusteella hänet on jo otettu tahdonvastaisesti huostaan, ei voitane sulkea pois sitä mahdollisuutta, että rikosasiaa ei voida enää tuomioistuimessa tutkia, koska nuoren katsotaan huostaanoton perusteella jo tulleen rangaistuksi samasta rikoksesta. Tällaisen johtopäätöksen tekeminen edellyttää kuitenkin sitä, että rikosasiaa käsittelevällä tuomioistuimella on käytössään nuoren huostaanottoa koskeva päätös sekä siihen liittyvä muu mahdollinen selvitys, josta ilmenee, mihin huostaanotto on perustunut. Tämä ei tuottane ongelmia, koska lain (ETL 33 §, OK 12:1 § ja LSL 24 §) mukaan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle on varattava tilaisuus osallistua nuoren tekemää rikosta koskevaan esitutkintaan ja asian tuomioistuinkäsittelyyn.

KKO:n ratkaisukäytännön mukaan tekijälle rikoksesta jo tuomitut seuraamukset (veronkorotus) estävät syytteen nostamisen samasta rikoksesta vain sellaisissa tilanteissa, joissa ne ovat tulleet lopullisiksi ennen syytteen vireilletuloa. Huostaanottopäätös voi siten estää samaa asiaa koskevan uuden rikosprosessin vain sellaisessa tilanteessa, jossa huostaanottopäätös on jo ehtinyt tulla lainvoimaiseksi ennen syytteen vireilletuloa. Tällaisten tilanteiden voidaan olettaa olevan harvinaisia. Oikeuspo-

⁵⁰ Lappi-Seppälä 2008 s. 103.

⁵¹ Marttunen 2010 s. 399.

⁵² Poissuljettua ei ole myöskään se, että nuori on tuomioistuimessa jo tuomittu rangaistukseen samasta rikoksesta, jonka perusteella hänet myöhemmin otetaan huostaan. Tässä kirjoitelmassa keskitytään kuitenkin huostaanoton merkitykseen yleisessä tuomioistuimessa tapahtuvassa nuorten seuraamus-harkinnassa, joten siihen, miten asiaan tulisi hallinto-oikeudessa suhtautua, ei ole mahdollista tämän kirjoituksen puitteissa ottaa kantaa.

liittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2012 julkaiseman tahdonvastaisia huostaanottoja koskevan tutkimuksen mukaan lastensuojelulakiin vuonna 2008 tehty muutos, jonka mukaan tahdonvastaiset huostaanottoasiat käsitellään nykyään ensiasteena hallinto-oikeuksissa, on johtanut siihen, että korkeimmassa hallinto-oikeudessa (KHO) valitukset ovat lisääntyneet ja käsittelyajat pidentyneet.⁵³ Nuoria koskeva esitutkinta ja syyteharkinta on toimitettava kiireellisesti, joten tahdonvastaista huostaanottoa koskeva päätös lienee vain poikkeuksellisesti tullut lainvoimaiseksi jo ennen syytteen vireilletuloa.

Edellä mainitun perusteella voidaan todeta, että nykyisen oikeuskäytännön valossa tahdonvastainen huostaanotto estänee vain poikkeuksellisesti rikosasian tutkimisen tuomioistuimessa, koska huostaanottopäätökset ehtivät vain harvoin tulla lopulliseksi ennen syytteen vireilletuloa. Toisaalta voitaisiin myös ajatella, että huostaanoton osalta seuraamuksen lainvoimaisuudella ei pitäisi voida katsoa olevan samanlaista merkitystä kuin veronkorotuksen osalta, koska huostaanottoon liittyvä vapaudenmenetyksen laitteita täytännön välittömästi sen lainvoimaisuudesta huolimatta. Näin ollen, vaikka huostaanotto myöhemmin katsottaisiinkin perusteettomaksi, ei se poista sitä, että nuori on sen vuoksi tosiasiallisesti jo ollut vapautensa menettänyt. Kyse ei siten ole sellaisesta veronkorotukseen rinnastettavasta seuraamuksesta, jonka vaikutukset on mahdollista poistaa muutoksenhaussa ennen päätöksen lainvoimaiseksi tuloa.

5. Rangaistuksen lieventäminen nuoreen kohdistetun huostaanoton perusteella

5.1 Sääntely ja oikeuskäytäntö

Rikoslain 6 luvun 4 §:n mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Pykälä sisältää rangaistuksen mittaamisen johtavan periaatteen eli suhteellisuusperiaatteen, joka asettaa rajat rangaistuksen määrälle. Periaatteen taustalla on ajatus, että rangaistuksen ankaruuden ja rikoksen törkeyden välillä tulee vallita oikeudenmukainen suhde.⁵⁴ Suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteen määräämästä kohtelusta saatetaan yksittäistapauksissa kuitenkin joustaa vetoamalla kohtuullistamisperiaatteeseen, jossa painopiste on tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisessa.⁵⁵

Kohtuullistamisperusteita koskevan rikoslain 6 luvun 7 §:n 1 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon myös tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jos vakiintuneen käytännön mukai-

⁵³ De Godzinsky 2012 s. 142–143.

⁵⁴ Lappi-Seppälä 2008 s. 137.

⁵⁵ Lappi-Seppälä 2008 s. 140.

nen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.⁵⁶ Lainkohdan tarkoittamat muut seuraukset voivat olla viranomaisten määräämiä seuraamuksia, kuten vahingonkorvaus tai kurinpitotoimenpiteet, epävirallisia seuraamuksia, kuten työpaikan menetys tai rikoksen saama julkisuus taikka teon tosiasiallisia seuraamuksia, kuten rikosentekijän vakava vammautuminen.⁵⁷ Lainkohdassa tarkoitettu muu seuraus voi tarkoittaa myös lastensuojelutoimenpiteitä,⁵⁸ kuten rikosperusteista huostaanottoa.⁵⁹

Peruste on tarkoitettu poikkeussäännöksi, koska rikoksiin liittyy säännönmukaisesti erilaisia lisäseuraamuksia ja -haittoja, jotka rikosentekijä on voinut ennakoida ja jotka hänen on siten siedettävä. Muun seuraamuksen on oltava huomattavasti tuntuvampaa, jotta se voidaan ottaa huomioon lieventämisperusteena. Lain esitöissä on todettu, että säännöstä edellytetään sovellettavan varovaisesti, jottei oikeuskäytännön yhtenäisyys sen vuoksi vaarantuisi.⁶⁰

Kohtuullistamista koskeva säännös jättää tuomioistuimelle laajan harkintavallan siltä osin, miten rangaistusta voidaan kohtuullistaa. Lieventäminen on kuitenkin sallittua vain rangaistusasteikon rajoissa, jollei samanaikaisesti ole olemassa edellytyksiä asteikon alittamiseen.⁶¹ Nuorten rikosentekijöiden kohdalla myös rangaistusasteikon alittaminen on mahdollista, koska rangaistus määrätään nuorilla noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa (RL 6:8 §). Mikäli rikoksesta on mahdollista tuomita erilaisia rangaistuksia, kuten sakko tai vankeus, lieventäminen voi vaikuttaa myös rangaistuslajin valintaan siinäkin tapauksessa, ettei rangaistusasteikkoa aliteta. Tuomioistuimelle annettu laaja harkintavalta edellyttää sitä, että kohtuullistamisperusteen soveltaminen ja myös sen soveltamatta jättäminen, mikäli kohtuullistamista on vaadittu, tulisi aina perustella. Lain esitöissä on nimenomaan todettu, että poikkeaminen normirangaistuksesta tai normaalirangaistusvyöhykkeestä pitäisi erityisesti perustella.⁶² Tämä on sitä tärkeämpää, mitä enemmän tuomittu rangaistus poikkeaa vallitsevasta rangaistusikäytännöstä joko ankarampaan tai lievempään suuntaan.⁶³

Oikeuskäytännössä⁶⁴ lausutun mukaisesti lainkohdan soveltamisen perusajatuksenä on, että rangaistuksen oikeudenmukaisuuden arvioinnissa otetaan huomioon myös se kokonaiskärsimys, joka rikosentekijälle muodostuu rikoksen poikkeuksellisen raskaista välittömistä vaikutuksista ja rikoksen johdosta määrättävistä muistakin

⁵⁶ Epäilty rikosentekijä voidaan ROL 1 luvun 8 §:n 1 kohdan mukaan myös jo syyteharkinnassa jättää syyttämättä rikoksesta hänelle aiheutuvan muun seurauksen perusteella.

⁵⁷ Lappi-Seppälä 2008 s. 141.

⁵⁸ HE 125/1975 vp. s. 16, HE 44/2002 vp. s. 199, Lappi-Seppälä 2000 s. 360 ja Tapani – Tolvanen 2011 s. 112.

⁵⁹ Marttunen 2008 s. 242.

⁶⁰ HE 125/1975 vp. s. 15, HE 44/2002 vp s. 200 ja Lappi-Seppälä 2000 s. 360.

⁶¹ HE 125/1975 vp. s. 16.

⁶² HE 125/1975 vp. s. 7

⁶³ Virolainen – Martikainen 2010 s. 495.

⁶⁴ Ks. Esimerkiksi KKO 1999:87, 2003:53, 2005:5 ja 2006:44.

seuraamuksista kuin varsinaisesta rangaistuksesta. Rikoksesta johtuvat tai tuomiosta aiheutuvat säännönmukaiset tai ennakoitavissa olevat kiusallisetkaan seuraamukset eivät oikeuta rangaistuksen lieventämiseen.

Oikeuskäytännössä rangaistusta ei ole katsottu olevan perusteita kohtuullistaa rattijuopumustuomiosta seurauksena oleva taksiluvan peruuttamisen vuoksi⁶⁵, eikä rikokseen luonteenomaisesti liittyvän vahingonkorvauksen perusteella.⁶⁶ Kohtuullistamiseen ei ole myöskään katsottu olevan perusteita rikosten saaman julkisuuden perusteella, kun julkisuuskäsittely ei ollut ollut epäasiallista eikä rikosten laatuun nähden poikkeuksellista, eikä se ollut saanut kohtuuttomia mittasuhteita.⁶⁷ Työpaikan menettäminen ei ole oikeuttanut rangaistuksen kohtuullistamiseen tilanteessa, jossa vastaajien vastuullisiin tehtäviin nähden ei ollut odottamatonta, että sen laajuiset talousrikokset, johon he olivat syyllistyneet, saattoivat aiheuttaa seuraamuksia myös työtehtävien osalta.⁶⁸

Oikeuskäytännössä rangaistusta lieventävänä seikkana on sen sijaan huomioitu rikoksenteijälle aiheutuneet laaja-alaiset ja hengenvaaralliset ja osittain pysyviksi jääneet vammat.⁶⁹ Rangaistusta lieventävänä seikkana on huomioitu myös se, että rikoksenteijä on, paljastettuaan poliisille kanssarikollistensa tekemiä rikoksia, joutunut oman turvallisuutensa vuoksi elämään poliisin suojelutoimenpiteiden kohteena ja täysin eristäytyneenä aikaisemmasta elämästään.⁷⁰

Kohtuullistamista koskeva oikeuskäytäntö on kohtuullisen niukka, eikä kysymystä siitä, voidaanko rangaistusta kohtuullistaa huostaanoton perusteella, ainakaan KKO:n julkaistussa ratkaisukäytännössä ole käsitelty. Hovioikeuskäytännössä huostaanoton merkitystä rangaistuksen määräämisessä on käsitelty ainakin Helsingin hovioikeuden ratkaisussa 30.7.2003 nro 2259 ja 13.4.2006 nro 1114 sekä ratkaisussa 13.4.2006 nro 1118. Tapauksissa ei ole kuitenkaan sovellettu kohtuullistamisperustetta, vaan arviointi on keskittynyt valintaan ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. Erityisesti viimeksi mainitussa ratkaisussa huostaanottoa on pidetty merkittävänä syynä sille, miksi nuorelle ei tullut määrätä ehdotonta vankeusrangaistusta.

⁶⁵ KKO 1999:87.

⁶⁶ KKO 2005:5 ja KKO 2006:44.

⁶⁷ KKO 2006:44. Tapauksessa vastaajien syyksi luetut erinäiset talousrikokset oli tehty maan korkeimmalla sarjatasolla jalkapalloa pelanneen urheiluseuran toiminnassa. KKO:n mukaan tällaisella tasolla tapahtuvaan toimintaan liittyy säännönmukaisesti julkisuutta.

⁶⁸ KKO 2006:44.

⁶⁹ KKO 2003:53.

⁷⁰ Helsingin hovioikeuden ratkaisu 16.12.2011 nro 3632 s. 680–682. Tapauksessa vastaajaan henkeen ja terveyteen oli kohdistunut vakava uhka, koska hän oli kertonut rikoksista oma-aloitteisesti poliisille. Tämän uhan torjuminen oli johtanut siihen, ettei vastaaja ollut enää voinut viettää normaalia elämää, vaan hän oli joutunut vaihtamaan nimeään ja asuinpaikkaansa sekä katkaisemaan kaikki yhteydet entiseen elämäänsä ja läheisiinsä. Hän oli myös joutunut suorittamaan vankeusrangaistuksensa erityyksissä. Vastaavanlainen tapaus, johon myös Helsingin hovioikeuden ratkaisussa on viitattu, löytyy Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisutietokannasta (HD 2009:60).

Ensin mainitussa tapauksessa oli kysymys 16-vuotiaan vastaajaan teräaseella tekemästä väkivallasta. Käräjäoikeus oli hylännyt syytteen nuorena henkilönä tehdystä tapon yrityksestä ja tuominnut vastaajan nuorena henkilönä tehdystä törkeästä pahoinpitelystä yhden vuoden kahden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Syyttäjät ja asianomistajat valittivat hovioikeuteen vaatien vastaajan tuomitsemista alkuperäisen syytteen mukaisesti tapon yrityksestä sekä rangaistuksen koventamista. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden ratkaisun syyksilukemisen osalta mutta korotti rangaistuksen kahdeksi vuodeksi ehdollista vankeutta sekä koeajaksi valvontaan. Rikoksen vakavuudesta huolimatta painavat syyt eivät vaatineet vastaajan tuomitsemista ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Vastaaja oli ollut rikokset tehdessään 16-vuotias eikä häntä ollut aikaisemmin rikoksista rangaistu. Hän oli ollut tutkintavankeuden jälkeen huostaanotettuna ja sijoitettuna perheensä ulkopuolelle.

Kahdessa viimeksi mainitussa tapauksessa kyse oli 16-vuotiaan vastaajan tekemästä yhteensä kymmenestä eri rikoksesta. Käräjäoikeus oli tuominnut vastaajan nuorena henkilönä tehdystä törkeästä ryöstöstä viiden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja valvontaan sekä nuorena henkilönä tehdyistä törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta ja kahdeksasta muusta rikoksesta 10 kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Ratkaisuista valitettiin hovioikeuteen niin, että ensin mainitussa syyttäjät vaati vankeusrangaistuksen koventamista ehdottomaksi ja viimeksi mainitussa vastaaja sen lieventämistä ehdolliseksi. Hovioikeus katsoi, ettei kummassakaan tapauksessa ollut painavia syitä tuomita vastaajaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Hovioikeus otti seikkaperäisesti kantaa sekä ehdotonta vankeutta puoltaviin että sitä vastaan puhuviin seikkoihin.

Hovioikeuden mukaan ehdotonta vankeusrangaistusta puolsi se, että vastaaja oli hänelle tuomituista nuorisorangaistuksista huolimatta syyllistynyt tihein väliajoin rikoksiin, joista osa oli ollut vakavia, minkä lisäksi häneen aiemmin kohdistetut lastensuojelulliset toimet olivat olleet tehottomia. Ehdotonta vankeusrangaistusta vastaan puhui sen sijaan vastaajan nuori ikä sekä se, että hänelle syyksi luetuissa teoissa ei ollut kysymys niin vakavasta rikollisuudesta, että hänen eristämisen rangaistuslaitokseen olisi sen vuoksi ollut välttämätöntä. Edelleen, vaikka vastaajaan kohdistetut aiemmat lastensuojelulliset toimenpiteet olivat epäonnistuneet, hän oli nyt käsillä olevien rikosten tekemisen jälkeen ollut huostaanotettuna ja sijoitettuna erityislastensuojeluyksikköön, jossa hänellä oli mahdollisuus saada sellaista kasvatusta, hoitoa ja ohjausta, joka mahdollisti pääsemään irti rikosten tekemisestä ja tuki hänen sosiaalisia, ammatillisia ja koulutuksellisia kehitysmahdollisuuksiaan.

5.2 Sanktiokumulaatio huostaanottotilanteissa

Kuten lain esitöistä ilmenee, huostaanotto on sellainen seuraamus, joka voidaan ottaa huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana. Huostaanotettu nuori sijoitetaan oman kotinsa ja perheensä ulkopuolelle toistaiseksi, joskus hyvinkin pitkäksi aikaa ja hä-

neen voidaan kohdistaa erilaisia rajoitustoimenpiteitä. Tutkimuksen mukaan nuoret itse kokevat huostaanoton lähes poikkeuksetta rangaistukseksi. Nuoren ei voida myöskään katsoa rikoksia tehdessään tekevän sellaista järjestelmällistä harkintaa, jossa hän ottaisi huomioon rikoksen kaikki mahdolliset eri seuraamukset. Huostaanotto voikin tulla nuorelle yllätyksenä, mikä omalta osaltaan lisää sen ankaruutta. Huostaanotossa on siten kysymys tavanomaista tuntuvammasta seuraamuksesta. Alaikäiseen kohdistettuna sen haitallisuutta ei myöskään tulisi tulkita suppeasti.

Seuraamuksen haitallisuutta arvioitaessa on huomioitava myös se, että rikosperusteisen huostaanoton edellytykset eivät ole erityisen ankaria tai poikkeuksellisia. Rikosperusteinen huostaanotto on mahdollinen silloin, kun lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen. Lain esitöiden mukaan muulla kuin vähäisenä pidettävällä teolla tarkoitetaan rikoksia, joista voi seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa tai kuusi kuukautta vankeutta.⁷¹ Mainittu rangaistusminimi pitää sisällään esimerkiksi varkauden (RL 28:1 §), vahingon (RL 35:1 §), rattijuopumuksen (RL 23:3 §), kulkuneuvon kuljettamisen oikeudetta (RL 23:10 §), moottorikulkuneuvon käyttövarkauden (RL 28:9a §), luvattoman käytön (RL 28:7 §), pahoinpitelyn (RL 21:5 §) ja huumausainerikoksen (RL 50:1 §) eli juuri niitä rikoksia, joihin nuoret poliisin tilastojen mukaan yleisimmin syllistivät. Rikosperusteisen huostaanoton kautta nuoreen voidaan siten kohdistaa vapaudenmenetys myös sellaisista rikoksista, joita ei voida pitää erityisen törkeinä tai nuorten keskuudessa epätavallisina. Tämä ilmenee myös huostaanottopäätöksiä koskevasta tutkimuksesta, jonka mukaan rikosperusteisessa huostaanotossa on yleisimmin kyse sellaisista rikoksista, jotka eivät normaalitilanteissa johtaisi ehdottoman vankeusrangaistuksen käyttöön.⁷²

Kohtuullistaminen on mahdollista, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi muun seuraamuksen vuoksi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Kohtuullistamisperiaatteen nojalla tapahtuvan lievennyksen ehtona on aina vertailu normaalin rangaistuskäytännön mukaiseen lopputulokseen.⁷³ Kysymys on poikkeussäännöstä myös nuorten kohdalla. Nuorille määrätään rangaistus jo lähtökohtaisesti lievennetyn rangaistusasteikon mukaan. Nuoret jätetään myös herkemmin rangaistukseen tuomitsematta tai tuomitaan lievempään rangaistukseen kuin aikuiset rikoksenteijät. Vakiintuneen rangaistuskäytännön perusteella vaikuttaisikin siltä, ettei huostaanotto yhdessä nuorelle tuomittavan yleensä suhteellisen lievän rangaistuksen kanssa kovin helposti johtaisi nuoren kannalta poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Nuoren kohdalla vertailu vakiintuneen käytännön mukaiseen rangaistukseen on kuitenkin tehtävä suhteessa muille nuorille yleensä tuomittavaan rangaistukseen. Tällä tavoin arvioituna huostaanotto saattaa herkemmin johtaa nuoren kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen.

⁷¹ HE 13/1983 vp. s. 25–26. Ks. lisäksi HE 252/2006 vp s. 163, jossa todetun mukaisesti lapsen omaan käyttäytymiseen liittyvä edellytys on uuden lain myötä pidetty entisellään.

⁷² Marttunen 2008 s. 385–386.

⁷³ Lappi-Seppälä 2008 s. 140.

Kohtuullistaminen lienee perusteltua pääasiassa sellaisissa tilanteissa, joissa nuoren tekemästä rikoksesta seuraisi vakiintuneen käytännön mukaan ankarampi rangaistus eli nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus tai ehdoton vankeus. Harkinta on kuitenkin tehtävä tapauskohtaisesti, ja siinä on otettava huomioon huostaanoton todellinen vaikutus nuoren elämään eli ainakin huostaanoton kesto ja toimeenpanotapa. Mitä pidempiaikaisesta huostaanotosta on kysymys, sitä herkemmin rangaistusta tulisi voida lieventää. Samoin on arvioitava, mitä kauemmas perheestään ja aikaisemmasta asuinpaikastaan huostaan otettu lapsi sijoitetaan. Pitkään kestäneen huostaanoton kohdalla myös ehdollinen vankeusrangaistus saattaa johtaa nuoren kanalta kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Ehdollisen vankeusrangaistuksen ankaruutta nuoren kohdalla ei ole syytä väheksyä ensinnäkin siksi, että siitä seuraa merkintä rikosrekisteriin ja toiseksi siitä syystä, että se voidaan tietyn nuoren kohdalla tosin melko tiukoin edellytyksin laittaa täytäntöön.

Myös kohtuullistamisarvioinnissa on otettava huomioon huostaanoton syy. Rangaistusta ei liene syytä kohtuullistaa sellaisissa tilanteissa, joissa huostaanotto olisi joka tapauksessa ollut aiheellinen ilman nuoren tekemää rikostakin. Tällöin huostaanoton ei voida katsoa olevan puhtaasti rikoksesta johtunut tai tuomiosta aiheutunut seuraamus. Toisaalta jos huostaanotto on ainakin osittain ollut rikosperusteinen, kohtuullistamisperusteen on herkemmin katsottava olevan käsillä. Kohtuullistamisharkinnan tekeminen edellyttääkin sitä, että rikosasiaa käsittelevällä tuomioistuimella on käytössään nuoren huostaanottoa koskeva päätös sekä siihen liittyvä muu mahdollinen selvitys, josta ilmenee, mihin huostaanotto on perustunut.

6. Loppupäätelmiä

Huostaanotetun nuoren rikossyytteitä käsitellessään tuomioistuimen on tarpeen huomioida myös *ne bis in idem* -kiellon mahdollinen soveltuminen sekä mahdollisuus kohtuullistaa tuomittavaa rangaistusta rikoslain 6 luvun 7 §:n perusteella. *Ne bis in idem* -kiellon tarkoituksena on varmistaa, ettei rikoksesta kertaalleen syytettyä syytetä enää uudelleen samasta rikoksesta. Säännöksen kannalta merkityksetöntä on se, otetaanko mahdollinen aikaisempi rangaistus kohtuullistavana huomioon uutta rangaistusta määrättäessä. Tästä syystä *ne bis in idem* -kieltoa ja rangaistuksen kohtuullistamista on tarkasteltava erillisinä siten, että ensin arvioidaan *ne bis in idem* -kiellon soveltuminen ja vasta tämän jälkeen – mikäli katsotaan, ettei kiello sovellu – siirrytään punnitsemaan kohtuullistamissäännöksen soveltumista. Molempien säännösten soveltaminen edellyttää, että tuomioistuimella on käytössään nuoren huostaanottoa koskeva päätös sekä siihen liittyvä muu mahdollinen selvitys, josta ilmenee, mihin huostaanotto on perustunut. Tämä ei tuottane ongelmia, koska tuomioistuimen on varattava sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle tilaisuus osallistua nuoren tekemää rikosta koskevaan esitutkintaan ja asian tuomioistuinikäsitelyyn.

Ne bis in idem -kielto saattaa tulla sovellettavaksi tilanteessa, jossa rikoksen tehnyt nuori on saman rikoksen perusteella otettu tahdonvastaisesti huostaan ja jossa huostaanottopäätös on tullut lopulliseksi. Vaikka huostaanottoa ei perinteisen kansallisen tulkintamme perusteella olisikaan pidettävä rikosoikeudellisena seuraamuksena, sitä voidaan EIT:n ratkaisukäytännön valossa sellaisena pitää. Huostaanotto rajoittaa nuoren vapautta ja hänen oikeuttaan perhe-elämän suojaan ennalta määräämättömän ajan. Tehdyn tutkimuksen mukaan huostaanotetut lapset ja heidän vanhempansa kokevat huostaanoton rangaistuksena. Huostaanotossa on myös kyse seuraamuksesta, joka monissa muissa Euroopan oikeusjärjestelmissä kuuluisi nuorisotuomioistuimen toimivaltaan.

Huostaanottoa ei ole kuitenkaan syytä rinnastaa rikosoikeudelliseen seuraamukseen niissä, ilmeisesti suurimmassa osassa tapauksia, joissa se olisi joka tapauksessa toteutettu ilman nuoren tekemää rikostakin. Ne bis in -idem kielto tulee sovellettavaksi vain silloin, kun huostaanottopäätös on ehtinyt tulla lopulliseksi ennen syytteen vireilletuloa. Tämä lienee melko harvinaista, koska nuoriin kohdistuva esitutkinta ja syyteharkinta on lain mukaan suoritettava kiireellisesti. Useimmiten syyte lienee ehtinyt tulla vireille ennen kuin huostaanottoasia on lopullisesti ratkaistu. Toisaalta mahdollista on myös ajatella, että huostaanottopäätöstä olisi pidettävä lopullisena jo heti sen voimaantulosta lähtien, koska sillä puututaan alaikäisen vapauteen, eikä jo tapahtunutta vapaudenmenetystä ole mahdollista enää muutoksenhaussa korjata.

Rikosperusteinen huostaanotto voidaan ottaa myös kohtuullistavana seikkana huomioon nuorelle rangaistusta määrättäessä, jos nuorelle vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus yhdessä huostaanoton kanssa johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Kysymys on poikkeussäännöksestä. Kohtuullistaminen on perusteltua pääasiassa sellaisissa tilanteissa, joissa rikoksesta seuraisi nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelua, valvontarangaistus tai ehdoton vankeus. Harkinta on kuitenkin tehtävä tapauskohtaisesti, ja siinä on otettava huomioon erityisesti huostaanoton todellinen vaikutus nuoren elämään eli ainakin sen kesto ja toimeenpanotapa. Pitkään jatkuneessa huostaanotossa myös ehdollinen vankeusrangaistus yhdessä huostaanoton kanssa saattaa johtaa nuoren kannalta kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Rangaistuksen kohtuullistamiseen ei ole kuitenkaan syytä silloin, kun huostaanotto olisi joka tapauksessa ollut aiheellinen ilman nuoren tekemää rikostakin, koska tällöin huostaanoton ei voida katsoa olevan puhtaasti rikoksesta johtunut tai tuomiosta aiheutunut seuraamus.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

De Godzinsky Virve-Maria: Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260. Helsinki 2012.

HE 125/1975 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta

HE 13/1983 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

HE 102/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 271/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä kärajä-oikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta

HE 252/2006 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi

HE 229/2009 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi

Kuula, Tarja & Pitts, John & Martunen, Matti: Nuoret laitoksissa Suomessa, Englannissa ja Walesissa. Teoksessa Nuorisorikollisuus (toim. Kivivuori, Janne ja Honkatukia, Päivi) Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 66. Nuorisoasian neuvottelukunta, julkaisuja 33. Helsinki

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeus, Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio (toim): Rikosoikeus, 3. uudistettu painos. WSOYpro Oy, Helsinki 2008.

Marttunen, Matti: Nuorisorikosoikeus, Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236, Helsinki 2008.

Marttunen, Matti: Nuorten seuraamukset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2009, Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 250, Helsinki 2010.

Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita Publishing Oy, Helsinki 2010.

Räty, Tapio: Uusi lastensuojelulaki. Edita, Helsinki 2007.

Räty, Tapio: Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Edita, Helsinki 2010.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus, Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 2. uudistettu painos. Talentum, Helsinki 2011.

Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Tuomion perustelemine. Talentum, Helsinki 2010.

Oikeuskäytäntö

Apulaisoikeuskansleri

OKA 25.11.2002, 313/1/02

OKA 24.5.2012, 1001/3/12

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT R.T. vs. Sveitsi 30.5.2000

EIT Phillips vs. Yhdistynyt Kuningaskunta 5.7.2001

EIT K ja T vs. Suomi 12.7.2001

EIT Ezeh ja Connors vs. Yhdistynyt kuningaskunta 9.10.2003

EIT Nilsson vs. Ruotsi 13.12.2005

EIT R vs. Suomi 30.5.2006

EIT Maszni vs. Romania 21.9.2006

EIT Jussila vs. Suomi 23.11.2006
EIT Zolotukhin vs. Venäjä 10.2.2009
EIT Ruotsalainen vs. Suomi 16.6.2009
EIT Maresti vs. Kroatia 25.6.2009

Korkein oikeus

KKO 1952 II 10
KKO 1964 II 84
KKO 1999:87
KKO 2003:53
KKO 2005:5
KKO 2005:73
KKO 2006:44
KKO 2010:45
KKO 2010:46
KKO 2010:77
KKO 2010:82
KKO 2011:34
KKO 2011:80
KKO 2011:93
KKO 2011:111

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 30.7.2003 nro 2259 (R 03/589)
Helsingin hovioikeus 13.4.2006 nro 1114 (R 06/32)
Helsingin hovioikeus 13.4.2006 nro 1118 (R 05/3529)
Helsingin hovioikeus 16.12.2011 nro 3632 (R 09/2800)

Muut lähteet

Heino, Tarja: Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Stakes, Helsinki 2007. Osoitteessa: <http://www.stakes.fi/verkojulkaisut/tyopaperit/T30-2007-VERKKO.pdf>

Helenius, Dan: Ne bis in idem –kiellon rakenne ja ongelmakohtat viimeaikaisen oikeuskäytännön valossa. Defensor Legis 6/2010.

Marttunen, Matti: Nuorisorangaistus: tausta, kokeiluaika ja tuomitseminen. Lakimies 3/2005.

Nuotio, Kimmo: Nuorisorikosoikeus?. Lakimies 3/2004.

THL 2011: Lastensuojelu 2010. Tilastoraportti 29/2011, 20.10.2011, Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2011. Osoitteessa: <http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>

Vuorenpää, Mikko: Veropetos, veronkorotus ja kielto käsitellä samaa asiaa kahdesti – EIT Jukka Ruotsalainen vs. Suomi 16.6.2009. Lakimies 1/2010.

Vuorenpää, Mikko: KKO 2010:45 ja KKO 2010:46 – Veropetos, veronkorotus ja kielto käsitellä samaa asiaa kahdesti. Osa 2. Lakimies 6/2010.

Vuorenpää, Mikko: KKO 2010:82 – Veropetos, veronkorotus ja kielto käsitellä samaa asiaa kahdesti. 3. erä. Lakimies 1/2011.

Hanna Kurtto

Näkökohtia valvontarangaistuksen soveltamiseen

1. Johdanto

1.1 Yleistä

Uusi rikosoikeudellinen seuraamus, valvontarangaistus, otettiin käyttöön 1.11.2011. Valvontarangaistuslain 1 §:n mukaan valvontarangaistus on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus, jonka suorittamista valvotaan teknisillä välineillä ja muilla kyseisessä laissa säädettyillä tavoilla. Valvontarangaistus on ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava rangaistus, joka suoritetaan vapaudessa, mutta tuomittua valvotaan täytäntöönpanon aikana esimerkiksi tuomitun nilkkaan kiinnitettävän pannan avulla.

Valvontarangaistus voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Voimassa olevan lain mukaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittava rikosentekijä tuomitaan sen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei siihen ole estettä. Hallitus esitti tämän johdosta alun perin kahdeksan kuukauden rajaa valvontarangaistuksen tuomitsemiselle, mutta lakivaliokunnan ehdotuksesta päädyttiin kuuteen kuukauteen, koska rangaistuksessa on kyse uudesta ja varsin vaativasta rangaistuslajista, jolle on tärkeää saada laaja hyväksyntä yhteiskunnallisesti¹. Ankaruudeltaan valvontarangaistus asettuu siis yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden väliin.

Sähköinen valvonta on käytössä monissa Euroopan maissa, Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa. Ruotsissa sähköinen valvonta on ollut käytössä jo vuodesta 1994. Eniten valvonnan vaikutuksia ja etuja valvottujen, heidän läheistensä sekä oikeusketjun henkilökunnan kannalta on tutkittu Iso-Britanniassa ja Uudessa-Seelannissa². Valvontarangaistus on kansainvälisten kokemusten perusteella vaativa ja tuntuva seuraamus, joka vaatii tuomitulta pitkäjännitteisyyttä ja vahvaa motivaatiota³.

¹ LaVM 30/2010 vp. s. 4.

² Brå rapport 2010:8

³ Mohell 2011 s. 20.

Valvontarangaistusta on lain esitöissä perusteltu toisaalta vankeusrangaistukseen liittyvillä ongelmilla ja toisaalta kustannussyillä. Hallituksen esityksen mukaan uusintarikollisuuden vähentämisen ja rikoksenteikijän yhteiskuntaa sopeuttamisen tavoitteisiin päästään parhaiten kuntouttavain toimin vapaudessa. Tärkeimmät syyt lain säätämislle vaikuttavat kuitenkin olevan taloudelliset seikat ja se, miten kalliiksi rikoksenteikijän vankilarangaistus tulee.⁴

Rikosseuraamusasiakkaita oli vuoden 2012 alussa kaikkiaan 7 168 henkilöä. Vankeista avovankiloissa oli 30 prosenttia (960 vankia) ja suljetuissa laitoksissa 70 prosenttia (2254). Valvotussa koevapaudessa oli 121 vankia. Vankien kokonaismäärä oli samalla tasolla kuin edellisenä vuonna. Ulkomaalaisten vankien määrä oli sen sijaan jatkanut nousuaan edellisvuoden 424:stä 465:een vankiin.⁵ Huomattavaa on, että rikosseuraamusasiakkaista jo yli puolet oli yhdyskuntaseuraamuksissa vankeuden sijasta.⁶

Valvontarangaistus on kustannuksiltaan edullisempi kuin rangaistuksen täytäntöönpano vankilassa. Valvontarangaistuksen arvioidaan maksavan päivässä noin 60 euroa, kun vankeusrangaistuksen hinta on 180–200 euroa päivässä.⁷ Vankimäärän kasvun johdosta vankiloiden ahtaus vaikeuttaa toimintojen järjestämistä laitoksissa. Sähköisen valvonnan toivotaan lisäksi vähentävän vankien määrää ja vapauttavan henkilökuntaa vankien kuntouttamiseen ja muuhun uusintarikollisuutta ehkäisevään työhön.

Tässä kirjoituksessa käsitellään valvontarangaistusta sen käytännön soveltamisen ja perusoikeuksien kannalta lähinnä tuomioistuimen näkökulmasta. Tuomioistuimen toiminnan kannalta keskeisiä valvontarangaistukseen liittyen ovat syyttäjän ja Rikosseuraamuslaitoksen toiminta. Valvontarangaistuksen soveltamisessa perustavia seikkoja ovat sen käytön edellytykset ja esteet. Pääasiassa aiheen ulkopuolelle jäävät valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät seikat. Tarkoituksena on selvittää, mitä valvontarangaistuksella tavoitellaan sekä pyrkiä tunnistamaan valvontarangaistuksen käytön heikkouksia ja toisaalta sen etuja yksilön ja yhteisön näkökulmasta. Tämän johdosta käsittelen lyhyesti lähinnä Ruotsissa saatuja kokemuksia rangaistuksesta. Näiden seikkojen perusteella pyrin hahmottamaan, millaiseksi valvontarangaistuksen käytettävyys rangaistusjärjestelmässämme saattaisi muodostua. Valvontarangaistuslaki niiltä osin, kuin se koskee avolaitosvankeja ja valvottua koevapautta sekä rangaistuksen täytäntöönpano joitain pääpiirteitä lukuun ottamatta, jäävät kirjoituksen ulkopuolelle. Artikkelin kirjoittamisen ja valmistumisen tammikuussa 2012 ja sen julkaisemisen välissä on saatu uusia käyttökokemuksia ja tilastoja myös valvontarangaistuksen käytöstä Suomessa. Sen vuoksi olen lisännyt kirjoituksen viimeiseen johtopäätökset (Valvontarangaistuksen arviointia) osaan uuden jakson toukokuussa 2013.

⁴ HE 17/2010 vp.

⁵ Ibid

⁶ Edilex-uutinen 4.1.2012

⁷ Oikeusministeriön uutiset 20.10.2011

1.2 Perustuslaillinen näkökulma

Perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan henkilökohtaista vapautta ei saa riistää mielivaltaisesti ilman laissa säädettyä perustetta. Valvontarangaistus on lainkohdan mukainen vapaudenmenetys, vaikka rangaistuksen täytäntöönpanopaikkana on tuomitun asunto.⁸ Toimeenpanosuunnitelma ja liikkumisen rajoitukset koskettavat lisäksi tuomitun liikkumisvapautta (perustuslain 9 §) sekä yksityiselämän suojaa (10 §). Itse valvontalaitteen kiinnittämisellä puututaan tuomitun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Se on kuitenkin välttämätöntä rangaistuksen luonne huomioon ottaen, ja puuttuminen on melko vähäistä.⁹

Valvontarangaistuksella on merkittäviä vaikutuksia myös tuomitun perheenjäsentien perusoikeuksiin kotirauhan ja yksityiselämän suojan kannalta, mistä syystä valvontalaite ei saa mahdollistaa teknistä kuuntelua tai katselua. Lakiehdotuksessa kotirauhan piiriin pääsyn perustuslaillinen hyväksyttävyyttä oli rakennettu sen varaan, että perheenjäsenet (tai muut samassa asunnossa asuvat) ovat suostuneet rangaistuksen täytäntöönpanon valvontaan. Perustuslakivaliokunta piti tätä ongelmallisena ja korosti suurta pidättyväisyyttä suostumuksen käyttämisessä perusoikeuksiin puuttumisen oikeutusperusteena, minkä vuoksi esimerkiksi valvontakäynnit ja vastaavat kotirauhan piiriin kuuluvat toimet tuli määritellä lakiin mahdollisimman tarkasti ja täsmällisesti.¹⁰

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia koskevat yhtäläiset perusoikeudet kuin aikuisiakin ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti, mistä syystä perustuslakivaliokunta edellytti myös alaikäisten suostumusta valvontarangaistuksen täytäntöönpanolle asunnossa.¹¹

Yksityiselämän suojan kannalta valvontarangaistuksen vaikutukset ovat kuitenkin kaikkien asianosaisten kannalta myönteiset sen edistäessä perhe-elämän ja sosiaalisten suhteiden säilymistä.

2. Valvontarangaistuksen tuomitseminen

2.1 Yhdyskuntapalvelun suhde valvontarangaistukseen

Yhdyskuntapalvelu tulee kyseeseen korkeintaan kahdeksan kuukauden ja valvontarangaistus korkeintaan kuuden kuukauden ehdottoman vankeuden vaihtoehtona. Ankaruudeltaan valvontarangaistus kuitenkin asettuu yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden väliin¹²

⁸ PeVL 30/2010 vp. s. 2.

⁹ Ibid s. 5.

¹⁰ Ibid s. 6.

¹¹ Ibid s. 2.

¹² LaVM 30/2010 s. 2.

Yhdyskuntapalvelu on aina ensisijainen rangaistusvaihtoehto silloin, kun molempien rangaistusten tuomitsemisen edellytykset lähtökohtaisesti täyttyvät.¹³ Valvontarangaistus voidaan tällöin tuomita, jos yhdyskuntapalvelulle on aikaisemmista yhdyskuntapalvelutuomioista johtuva este tai muut yhdyskuntapalvelun edellytykset puuttuvat.¹⁴

Lähtökohtana on, että valvontarangaistus on yhdyskuntapalvelua tuntuvampi seuraamus tuomitun ollessa jatkuvan kontrollin kohteena, kun yhdyskuntapalveluun sisältyy suunnitelman mukaisten palvelutehtävien suorittaminen tuntikohtaisesti.

Molempiin rangaistusmuotoihin tarvitaan tekijän suostumus. Huomattava on kuitenkin, että vaikka yhdyskuntapalvelu on näistä ensisijainen, tekijä voidaan tuomita valvontarangaistukseen hänen siihen suostuessa, vaikka hän olisi kieltäytynyt yhdyskuntapalvelusta. Yhdyskuntapalvelun tapaan valvontarangaistuksen tuomitseminen edellyttää, että tekijän voidaan olettaa suoriutuvan valvontarangaistuksesta niin, ettei rangaistusta jouduta muuntamaan ehdottomaksi vankeudeksi laiminlyöntien tai rikkomisen vuoksi. Tähän liittyy luonnollisesti kyseessä olevan henkilön oma motivaatio ja valmius rangaistuksen ja toimintasuunnitelman läpiviemiseen. Suoriutumiskykyä arvioidessa voidaan kiinnittää huomiota samanlaisiin seikkoihin kuin yhdyskuntapalveluun soveltumista harkittaessa. Kynnyksen ei kuitenkaan tule olla niin korkea, koska valvontarangaistuksen toimintavelvollisuuden kautta tuomittua voidaan tukea ja auttaa toisin kuin yhdyskuntapalvelussa.¹⁵

Valvontarangaistuksen selvitys on luonteeltaan huomattavasti laajempi kuin yhdyskuntapalveluun soveltuvuusselvitys.

Yhteisen rangaistuksen määrittämisen ja vanhentumisen kannalta valvontarangaistus rinnastuu yhdyskuntapalvelurangaistukseen ja ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Yhdyskuntapalvelun ja valvontarangaistuksen soveltuvuutta vertailtaessa ristiriitaiselta vaikuttaa se, että yhdyskuntapalvelua ankarampi valvontarangaistus voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden ehdottoman vankeuden sijasta yhdyskuntapalvelun kahdeksaan verrattuna. Hallituksen esitys kahdeksasta kuukaudesta muuttui lakivaliokunnan ehdotuksesta. Rajaa voidaan kritisoida paitsi edellä mainitulla perusteella, myös siksi, että ei ole järkevää säätää kokonaan uutta, aikaa ja varoja vievää rangaistusmuotoa, jos se soveltuu vain hyvin harvaan joukkoon.

2.2 Syyttäjän toimenpiteet

Syyttäjän keskeisimmät velvollisuudet liittyvät edellytysten täyttymistä koskevan selvityksen pyytämiseen. Syyttäjän harkintavallassa on siis pyytää tai jättää pyytämättä

¹³ HE 17/2010 vp. s. 20.

¹⁴ Ibid s. 21.

¹⁵ Ibid s. 33.

selvitystä valvontarangaistuksen edellytyksistä yksittäisessä asiassa oman arvionsa esitutkinta-aineiston ja esimerkiksi rikosrekisteriotteen perusteella¹⁶. Syyttäjän on hankittava Rikosseuraamuslaitokselta selvitys epäillyn henkilökohtaisista olosuhteista ja muista valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytyksistä, kun hän on päättänyt nostaa syytteen sellaisesta rikoksesta, josta voidaan tuomita valvontarangaistus¹⁷. Syyttäjän aloitteellisuus on tärkeä järjestelmän toimivuuden kannalta ja tavoitteena on mahdollisimman yhtenäinen käytäntö selvityksien pyytämisessä. Jos syyttäjä harkitsee selvityksen pyytämisen aiheelliseksi, hänen tulee saattaa syyteasia tuomioistuimessa vireille normaalisti siirtämällä haastehakemus tuomioistuimelle tai poikkeuksellisesti antamalla haaste tiedoksi, ja samassa yhteydessä toimittaa Rikosseuraamuslaitokselle pyyntö selvityksen laatimisesta¹⁸. Joissain tapauksissa syyttäjän voi olla perusteltua hankkia selvitystä vastaajan soveltuvuudesta sekä yhdyskuntapalveluun että valvontarangaistukseen¹⁹.

Valtioneuvoston asetus valvontarangaistuksesta (20.10.2011/1080) tuli voimaan 1.11.2011 yhdessä valvontarangaistuseläin kanssa, ja siinä säädetään muun muassa edellä mainitusta syyttäjän velvollisuudesta pyytää valvontarangaistus selvitys sekä siihen liittyvästä menettelystä. Koska asetus tuli voimaan näin, syyttäjä ei siis ole käytännössä voinut pyytää selvitystä ennen 1.11., vaikka olisi ollut selvää, että syyte tullaan nostamaan asiassa, josta voidaan tuomita valvontarangaistus. Tätä voidaan pitää selvänä puutteena lainvalmistelussa ja järjestelmän käyttöönoton toteutuksessa.

2.3 Rikosseuraamuslaitoksen tehtävät

Syyttäjän tai tuomioistuimen pyytäessä valvontarangaistuksen edellytysten selvittämistä Rikosseuraamuslaitos aloittaa selvitysprosessin, joka on selvästi laajempi ja perusteellisempi kuin yhdyskuntapalveluselvitys.

Laadittu selvitys tulisi toimittaa niin, että se on tuomioistuimen ja osapuolten käytettävissä mahdollisimman ajoissa ennen asian ratkaisemista. Syyttäjän ja tuomioistuimen kaavailtu määräaika selvityksen ja toimeenpanosuunnitelman valmistumiselle on noin 60 päivää. Selvityksen ja mahdollisen toimeenpanosuunnitelman valmistumisen jälkeen tekijälle pitää varata tilaisuus lausua niistä.

Selvitys ja toimeenpanosuunnitelma ovat salassa pidettäviä asiakirjoja²⁰.

¹⁶ Illman 2011 s. 5.

¹⁷ Akkusatoori s. 9.

¹⁸ Ibid

¹⁹ Illman 2011 s. 6.

²⁰ Nokso-Koivisto 2011 s. 31.

2.4 Valvontarangaistuksen tuomitsemisen esteet

Valvontarangaistuksen tuomitsemisen esteistä säädetään lain 11 a §:n 2 momentissa. Valvontarangaistuksen tuomitsemisen esteet voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Ensinnäkin este voi johtua tuomittavan muista rangaistuksista. Toiseksi rangaistus voi estyä kyseessä olevan teon laadun tai tekijän kokonaisrikollisuuden perusteella. Kolmannen ryhmään voidaan lukea henkilön toimintavelvollisuuteen eli tekijän yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvät seikat.

Esteen valvontarangaistukselle voi siis muodostaa ensinnäkin rikoksen laatu, esimerkiksi samassa asunnossa asuvaan asuinkumppaniin tai muihin läheisiin kohdistuneet rikokset, kuten pahoinpitely tai seksuaalirikos tai rikokset, joiden jatkaminen kotoa tai asuinpaikasta käsin olisi helppoa (esimerkiksi huumausainerikokset ja tietojä viestintärikokset).

Esteen voi muodostaa myös rikoksen toistuvuus. Tuomioistuimen tulee myös mahdollisena tuomitsemisen esteenä kiinnittää huomiota siihen, kuinka vakavista rikoksista tai kuinka usein vastaaja on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, eli toisin sanoen kokonaisrikollisuuden vakavuuteen. Käytännön työssä ongelmaksi on tuntunut nousevan juuri tähän liittyvä tulkinta. Itse pitäisin valvontarangaistuksen tarkoituksen nojalla selvänä, että sitä lähtökohtaisesti ole tarkoitettu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, etenkin useampaan, jo tuomitun henkilön vaihtoehtoiseksi rangaistukseksi. Mielestäni valvontarangaistuksen tarkoitus on toimia viimeisenä varoitukseksi (ennen ehdotonta vankeusrangaistusta) ja mahdollisuutena huomata, mitä liikkumisen rajoittuminen merkitsee yksilön elämän kannalta ja antaa tuomitulle tilaisuus korjata vielä elämänsä suuntaa. Tältä osin lain esityöt jättävät toivomisen varaa, mikäli tulkitseen itse oikein valvontalain perimmäistä tarkoitusta.

Lähtökohtana on, että samalle henkilölle ei tuomita useita valvontarangaistuksia, vaan se toimii vakavana varoituksena vankilaan joutumisesta²¹. Säännös ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan tuomioistuin voi yksittäistapauksessa ratkaistaan seuraamuksen kokonaisuutensa perustuen²². Harkinnassa tulee ottaa huomioon tekijän kokonaisrikollisuuden vakavuus ja se, milloin rangaistus tai viimeinen niistä on tuomittu. Uusi valvontarangaistus voidaan tuomita myös silloin, kun aikaisemman valvontarangaistuksen muuntaminen vankeudeksi on johtunut toistuvista määräysten rikkomisista, kunhan ne ovat olleet lieviä.²³ Lisäksi valvontarangaistuksen tuomitsemisen voi estää se, että tuomittava on suorittamassa ehdotonta vankeusrangaistusta, jos se merkittävästi viivästyttäisi valvontarangaistuksen täytäntöönpanon aloittamista. Aiempi yhdyskuntapalvelutuomio tai – tuomiot eikä edes yhdyskuntapalvelun muunto ehtojen

²¹ HE 17/2010 vp. s. 36.

²² Hallituksen esityksen mukaan esimerkiksi tilanteessa, jossa lyhyin aikavälein tehdyt rikokset tulevat eri tuomioistuimissa käsiteltäväksi eri aikoina eikä niistä tuomita rangaistusta samalla kertaa.

²³ PeVL 30/2010 vp. s. 3.

rikkomisen vuoksi ole esteenä valvontarangaistuksen tuomitsemiselle, koska valvontarangaistus on yhdyskuntapalvelua ankarampi rangaistus.²⁴

Valvontarangaistusta ei tule käyttää, jos tekijälle ei voida määrätä velvollisuutta pysyä asunnossa tai osallistua toimintaan, toisin sanoen silloin, kun tekijällä ei ole asuntoa tai hänelle ei ole järjestettävissä hyväksyttävää ohjelmaa. Lisäksi tuomioistuimen tulee voida olettaa tekijän suoriutuvan valvontarangaistuksesta, eli huomiota tulee kiinnittää rikoksenteikijän motivoituneisuuteen ja valmiuteen valvontarangaistuksen täytäntöönpanon läpiviemiseen.²⁵

2.5 Valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytykset

Mikäli edellä esitettyjen seikkojen johdosta käy ilmeiseksi, ettei valvontarangaistus voi tulla kyseeseen, syyttäjän tai tuomioistuimen ei tarvitse pyytää selvitystä. Lain voimaantulon jälkeen 1.11.2011 käytävässä oikeudenkäynnissä, jos valvontarangaistuksen edellytykset on tarpeen selvittää (eli joissa ei heti nähdä, että rangaistuksen ankaruus tai rikoksen laatu muodostavat esteen), tulee asian käsittelyä lykätä ja ryhtyä toimenpiteisiin edellytysten selvittämiseksi lievemmän lain periaatteen mukaisesti.²⁶

Rikoslain 6 luvun 11 a § sisältää valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytykset. Sen mukaan rikoksenteikijä, joka tuomitaan enintään kuuden kuukauden pituiseen ehdottomaan rangaistukseen, tuomitaan sen sijasta samanpituiseen valvontarangaistukseen, jos 1) rikoksenteikijää ei voida esteen tai edellytysten puuttumisen vuoksi tuomita yhdyskuntapalveluun, 2) valvontarangaistuksen tuomitsemiselle on este aiemmin tuomittujen valvontarangaistuksien, aiemmin tuomittujen vankeusrangaistuksien tai rikoksen laadun johdosta ja 3) valvontarangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna rikoksenteikijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi.

Tuomioistuimen tai syyttäjän tulee harkita kohtien 1 ja 2 edellytysten täyttyminen. Kohdan 3 selvittämiseksi tulee pyytää Rikosseuraamuslaitokselta selvitys. Tarkoitus on, että selvityksen hankkii jo syyttäjä tai käräjäoikeus. Tuomioistuin tarkistaa valvontarangaistuksen edellytykset, mutta ei selvitä niitä.

2.6 Erityisesti suostumuksista

Rikoslain 11 a §:n ja valvontarangaistuslain 7 §:n mukaan valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytyksenä on rikoksenteikijän suostumus rangaistuksen tuomitsemi-

²⁴ HE 17/2010 vp. s. 37.

²⁵ HE 17/2010 vp. s. 39. Huomiota tulee kiinnittää samanlaisiin seikkoihin kuin yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen mahdollisuuksia arvioitaessa, mutta kynnystä ei tule asettaa yhtä korkealle toimintavelvollisuuden sisältöön liittyvien seikkojen johdosta.

²⁶ Akkusatoori s. 9.

seen valvontarangaistuksena. Valvontarangaistusta ei siis voida tuomita, ellei tekijä itse sitä hyväksy vaihtoehdoksi, mikä on tietenkin johdonmukaista, koska tuomitun motivaatio ja tahto ovat ratkaisevassa asemassa toimeenpanosuunnitelman toteuttamisessa ja rangaistuksen suorittamisessa.

Rikoksenteikijän suostumuksen lisäksi suostumus tarvitaan kaikilta samassa asunnossa asuvilta täysi-ikäisiltä henkilöiltä, joiden tulee omasta vakaasta tahdostaan suostua valvontarangaistuksen täytäntöönpanoon kyseisessä asunnossa. Tuomitun kanssa asuvan alle 18-vuotiaan lapsen mielipide tulee selvittää ja häntä tulee kuulla yhteistyössä lastensuojeluviranomaisten kanssa lastensuojelulain 20 §:ssä edellytetyllä tavalla. Suostumukset tulee liittää toimeenpanosuunnitelmaan.

Kuten edellä on todettu, perheenjäsenen tai muun samassa asunnossa asuvan suostumuksen täytyy olla aito ja vapaaseen tahtoon perustuva. Tarvittaessa tuomioistuimen tulee ennen valvontarangaistuksen tuomitsemista kuulla suostumuksensa kirjallisesti antaneita henkilöitä.²⁷

Tuomitun kanssa asuvat täysi-ikäiset henkilöt voivat peruuttaa suostumuksensa valvontarangaistukseen, jos siihen on perusteltu syy. Peruutus tulee tehdä kirjallisesti. Lähtökohtana on, että tällaisessa tilanteessa valvontarangaistuksen jäljellä oleva osa voitaisiin suorittaa loppuun jossain muussa soveltavassa paikassa. Käytännön peruutustilanteita voivat olla esimerkiksi muutokset ihmissuhteissa ja suuremmat remontit tai vahingot asunnolle.²⁸

3. Valvontarangaistuksen täytäntöönpanosta

3.1 Tuomitun velvollisuudet ja valvonta

Rikosseuraamuslaitos ja ulosottomies huolehtivat valvontarangaistuksen täytäntöönpanosta. Valvontarangaistukseen tuomittu asuu omassa kodissaan, minkä vuoksi asunnon tulee soveltua rangaistuksen täytäntöönpanoon. Tuomitulta edellytetään ehdotonta päihteettömyyttä (ja sen valvomiseen tarpeellisten näytteiden ja kokeiden antamista) ja hänen tulee pitää yhteyttä valvojaan suunnitelmassa täsmennetyllä tavalla. Tuomitun on noudatettava päiväohjelmaa, jossa on määritelty tarkasti, missä hänen kulloinkin tulee olla. Hänelle laaditaan toimeenpanosuunnitelma, joka sisältää toimintavelvollisuuden ja päiväohjelman. Tähän voi sisältyä työtä, koulutusta, kuntoutusta tai muuta tuomitun toimintakykyä parantavaa toimintaa vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa.²⁹

Valvontarangaistusta suorittavan nilkkaan kiinnitetään panta, joka on yhteydessä valvottavan kotiin sijoitettuun seurantalaitteeseen. Pannan lähetin lähettää signaaleja,

²⁷ Perustuslakivaliokunta piti lakiehdotuksen puutteena sitä, ettei niissä korostettu suostumuksen aitouden ja vapaaseen tahtoon perustumisen merkitystä. PeVL 30/2010 s. 7.

²⁸ HE 17/2010 vp. s. 44.

²⁹ Tapani – Tolvanen 2011 s. 275–276.

joihin seurantalaitteet reagoi valvomalla asunnossa oloa ja päiväohjelmassa määritellyn aikataulun noudattamista. Seurantalaitteet on matkapuhelinverkon kautta yhteydessä valvontakeskukseen ja kentällä toimiviin tuki- ja valvontapartioihin. Valvottavan saapuessa asuntoonsa myöhässä tai poistuessa sieltä päiväohjelmassa määritettyjen kellonaikojen ulkopuolella lähetin ilmoittaa tämän välittömästi valvontakeskukseen. Yleisimmät valvontamuodot tulevat olemaan nilkka- tai rannepanta tai GPS-valvonta. Nopean teknisen kehityksen vuoksi valvontamuotoja ei ole haluttu yksilöidä laissa tarkasti. Säännös kuitenkin oikeuttaa ainoastaan kehon päälle liitettävien laitteiden käytön, ei esimerkiksi mikrosirun tai vastaavan asentamista ihon alle.³⁰

Lisäksi tehdään tarkastuskäyntejä valvottavan asuntoon ja työ- tai muulle toimintapaikalle. Perustuslain kannalta ainoastaan välttämättömät, tarkkarajaiset ja lyhytaikaiset käynnit voidaan perustaa suostumukseen.

Valvontarangaistuksen pääsisältönä on tuomitun liikkumisen rajoittaminen niin, että hänen tulee pysytellä asunnossaan kaikkina niinä aikoina, joina hänellä ei ole toimeenpanosuunnitelmassa määrättyä toimintavelvollisuutta tai muuta ennalta sovitua syytä poistua asunnon ulkopuolelle. Jos tuomitulla ei ole ohjelmassa hyväksyttyä syytä poistua asunnosta, tuomitun tulee pysytellä siellä. Hän saa liikkua asunnon ulkopuolella vain määrättyssä tarkoituksessa. Viikoittaiseen aikatauluun määrätään aika, joka varataan henkilökohtaisten asioiden hoitamiseen, esimerkiksi lähiomaisten tapaamiseen, asioimiseen viranomaisissa tai terapiaan osallistumiseen.³¹

Yleisesti voidaan todeta, että valvontarangaistuksen asunnossa pysymisvelvoite, aikataulut ja päihteettömyysvelvoite ovat tiukkoja, ja valvontarangaistus on vaativampi kuin miltä se ehkä saattaa jossain määrin vaikuttaa asiaan perehtymättömälle.

3.2 Valvontarangaistukseen liittyvien velvollisuuksien rikkominen

Jos tuomittu rikkoo velvollisuuksiaan muuten kuin törkeällä tavalla, tulisi hänelle ensin antaa kirjallinen varoitus. Velvollisuuksien rikkomisena pidetään esimerkiksi vähäistä poikkeamista viikko-ohjelmassa tai myöhästymistä. Valvontarangaistuslain 19 §:n mukaan törkeällä ja tahallisella rikkomisella tarkoitetaan esimerkiksi olennaisista poikkeamista asunnossa pysymisen tai toimintaan osallistumisen velvollisuudesta. Myös toistuvaa velvollisuuksien rikkomista, eli käytännössä kahta lieväksi luokiteltavaa rikkomistapausta, voidaan pitää törkeänä. Syyllistyminen rikokseen, muu kuin lievä alkoholista johtuva päihtymistila, rangaistuksen suorittamisen aloittamisen laiminlyönti tai ilman hyväksyttävää syytä kesken jättäminen ovat velvollisuuksien törkeää rikkomista.³²

³⁰ HE 17/2010 vp. s. 20–21.

³¹ Ibid s. 37–38.

³² LaVM 30/2010 s. 10–11.

Ennalta arvaamattomissa tilanteissa tuomittu voi poistua asunnostaan tai jäädä sinne toimintavelvollisuudesta huolimatta, mutta hän on velvollinen viivytyksettä ilmoittamaan poikkeamisesta Rikosseuraamuslaitokselle, jos ilmoitusta ei voida kohtuudella tehdä etukäteen.³³

Vankeudeksi muuntaminen vastaa yhdyskuntapalvelusta annetun lain 8 §:n mukaisista menettelyistä. Rikosseuraamuslaitoksen tulee laatia selvitys, jossa rikkomiseen liittyvät tosiseikat selostetaan ja tuomitulle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi jo tällöin. Jos syyttäjä katsoo tuomitun rikkoneen törkeästi velvollisuuksiaan, hänen tulee saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toimivaltaisista tuomioistuimista käsittelemään asian ovat sekä valvontarangaistuksen tuominnut käräjäoikeus että se käräjäoikeus, jonka tuomiopiiriin asuinpaikka kuuluu. Suorittamatta oleva osa valvontarangaistuksesta muunnetaan kokonaan vankeudeksi, jonka vähimmäisaika on neljä päivää. Tuomitavasta rangaistuksesta on vähennettävä jo suoritettua valvontarangaistusta vastaava määrä. Yksi päivä tai päivän osa suoritettua valvontarangaistusta vastaa yhtä päivää vankeutta ja vähentämisessä tulee noudattaa tuomitulle edullisinta laskentatapaa.³⁴

Valitus, jolla haetaan muutosta käräjäoikeuden muuntoratkaisuun, on käsiteltävä hovioikeudessa kiireellisenä.

Rikosseuraamuslaitos voi rangaistuslain 21 §:n mukaan tilapäisesti keskeyttää valvontarangaistuksen täytäntöönpanon yhteensä enintään yhdeksi vuodeksi, jos valvontarangaistuksen suorittamiselle loppuun rangaistusaikana on sairaudesta, tapaturmasta tai muusta vastaavasta syystä este. Jos este kestää pidempään kuin vuoden, Rikosseuraamuslaitoksen on ilmoitettava asiasta syyttäjälle, joka saattaa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi mahdollista vankeudeksi muuntamista varten.³⁵

4. Käytännön kokemuksia valvontarangaistuksen käytöstä

4.1 Kokemuksia Ruotsista

Ruotsissa sähköinen valvonta on ollut käytössä kokeiluluonteisesti jo vuodesta 1994 enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen tuomituille, ja vuonna 1999 se vakinaistettiin lainsäädäntöön. Vuodesta 2001 vähintään kuuden kuukauden ja enintään kahden vuoden vankeusrangaistusta suorittava on voinut hakea tuomion loppuosan suorittamista valvotussa vapaudessa. Vuonna 2005 valvontarangaistuksen soveltamisalaa laajennettiin niin, että valvontaa voidaan käyttää enintään kuuden kuukauden vankeuden sijaan.³⁶ Valvontarangaistuksen käyttö on vuodesta 1994 jatkuvasti lisääntynyt, kunnes valvontarangaistusten määrä aivan viime vuosina vuodesta 2008 alkaen

³³ PeVL 30/2010 s. 5.

³⁴ Tapani – Tolvanen 2011 s. 279–280.

³⁵ HE 17/2010 vp. s. 41–42.

³⁶ HE 17/2010 vp. s. 11.

on kääntynyt laskuun. Tämä johtuu osittain siitä, että lyhyempiin vankeusrangaistuksiin tuomittujen määrä on merkittävästi vähentynyt. Vuonna 2011 valvontarangaistuksen aloitti 2276 henkilöä, mikä oli noin 600 vähemmän kuin vuonna 2010. Vuonna 2012 vankeusrangaistukseen tuomittiin 2296, joista 207 kohdalla valvontarangaistuksen suorittamatta ollut osa muunnettiin vankeudeksi.³⁷

Uutta valvontaa ei Ruotsissa voida määrätä, jos tekijä on edeltävien kolmen vuoden aikana tehnyt rikoksen, josta hänelle on tuomittu sakkoa ankarampi rangaistus.³⁸ Valvontarangaistuksen edellytykset ja käytännön toteutus on pääpiirteiltään omaksuttu Suomen valvontarangaistuslakiin. Suurin poikkeus lienee se, että Ruotsissa hallintoviranomainen päättää soveltuvuudesta ja valvontarangaistusta koskevaan hakemukseen annettu hylkäävä päätös on valituskelpoinen, eli kriminaalihallintoviranomaisen päätöksestä voi valittaa yleiseen hallintotuomioistuimeen.

Vankeusrangaistuksen lopun korvaamisen sähköisellä valvonnalla on todettu vähentävän selvästi tuomitun todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin. Tulosten arvioitiin johtuvan siitä, että tuomitun tukemisella oli huomattava merkitys sähköisen valvonnan lisäksi. Uusintarikollisuuden väheneminen on ollut suurinta tietyissä rikoslajeissa, kuten esimerkiksi liikenne rikoksissa ja rattijuopumuksessa.³⁹

Ruotsissa rikosten uhreista neljä kymmenestä suhtautuu valvontarangaistukseen myönteisesti ja kaksi kymmenestä neutraalisti. Myönteisimmin siihen suhtautuvat pahoinpitelyn uhrin⁴⁰. Mitä vakavampi rikos on kyseessä, sitä kielteisemmin uhri suhtautuu valvontarangaistukseen⁴¹.

Kokemukset valvontarangaistuksesta ovat olleet hyviä siinä mielessä, että sen on todettu pienentävän uusimisriskiä siihen tuomittujen kohdalla. Päätelmään tulee kuitenkin tutkimusten mukaan suhtautua varauksella, koska valvontarangaistukseen hakevat ja siihen valikoituvat ne rikoksentehtäjät, jotka ovat motivoituneempia ”parantamaan tapansa”.⁴² Joka tapauksessa Ruotsissa lyhyempiin vankeusrangaistuksiin tuomittujen, joihin valvontarangaistus lähtökohtaisesti soveltuisi, määrä on olennaisesti vähentynyt valvontarangaistuksen käyttöön ottamisen jälkeen.⁴³

4.2 Helsingin hovioikeudesta

Helsingin hovioikeudessa ei lain voimaantulon jälkeen 1.11.2011 annettujen ratkaisujen perusteluiden perusteella ole vielä tätä kirjoitettaessa⁴⁴ suurissa määrin harkittu

³⁷ <http://www.kriminalvarden.se/Statistik/Fotboja/Statistik-over-Fotboja/>. 5.6.2013.

³⁸ Ibid

³⁹ Brå 2008 s. 6.

⁴⁰ Brå 2010 s. 25.

⁴¹ Ibid s. 24.

⁴² Ibid s. 16.

⁴³ <http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/Fotboja/> 5.6.2013

⁴⁴ Ajankohtana 4.1.2012

valvontarangaistuksen tuomitsemisen mahdollisuutta. Ilmeisesti käytännössä on myös ainakin lain voimaantulon alkuvaiheessa ilmennyt erilaista linjaa sen suhteen, tuleeko hovioikeuden (tai tuomioistuimen ylipäänsä) tutkia valvontarangaistuksen edellytykset valittajan sitä vaatiessa vai suoraan lain nojalla viran puolesta. Yhdessäkin annetussa ratkaisussa ei ole vielä ollut hovioikeuden harkinnan mukaan edellytyksiä valvontarangaistuksen käyttöön. Ilmeisesti yhdessä tapauksessa on pyydetty selvitys Rikosseuraamuslaitokselta ja kahdessa on (kirjallisesti) tiedusteltu rikoksenteikijän suostumusta rangaistuksen mahdolliseen tuomitsemiseen valvontarangaistuksena.

Lähetettyyn selvityspyyntöön, joka koskee törkeään rattijuopumukseen syyllistynyttä rikoksenteikijää, on pyydetty liittämään toimintasuunnitelma, mikäli rikosseuraamuslaitos pitää valvontarangaistusta perusteltuna. Suostumusta valvontarangaistukseen on tiedusteltu pahoinpitely- ja ampuma-aserikoksen tekijöiltä.⁴⁵

Tapauksessa R 11/ 2048 Nro 3439 oli kyse törkeästä huumausainerikoksesta ja törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta. Hovioikeus tutki edellytykset valvontarangaistuksen tuomitsemiseen ja totesi, että rikoksen laatu muodosti tapauksessa esteen sen tuomitsemiselle.

Tapauksessa R 11/1936 Nro 3468 oli kyse pahoinpitelyrikoksesta. Tekijän aikaisemmat ehdottomat vankeusrangaistukset muodostivat esteen valvontarangaistukselle. Sama este tuli vastaan ryöstöä koskevassa asiassa R 11/1154 Nro 3466 (missä tekijä oli tuomittu aiemmin seitsemän kertaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen), törkeää varkautta koskevassa asiassa R 11/1346 Nro 3619 ja pahoinpitelyasiassa R 11/5 Nro 3722.

Tapauksessa R 10/2698 Nro 3762 oli kysymys huumausainerikoksesta ja rikoksenteikijän aikaisempien tekojen samankaltaisuuden. Käsiteltävänä olleen rikoksen laadun todettiin muodostavan esteen valvontarangaistuksen tuomitsemiselle.

Kuten kaikkien edellä mainittujen ratkaisujen perusteluissakin todetaan, tuomioistuimen tulee tutkia valvontarangaistuksen edellytykset sen ollessa ehdotonta vankeusrangaistusta lievempi seuraamus rikoslain 3 luvun 2 §:n perusteella suoraan viran puolesta, vaikkakin rikos on tehty ennen valvontarangaistuksen voimaantuloa 1.11.2011.

Helsingin hovioikeuden tapauksessa 2012:4 ratkaistavana oli siviilipalveluksesta kieltäytymistä koskeva asia, jossa arvioitiin lievemmän lain periaatteen mukaisesti rangaistuslajin valintaa. Muutoksenhakija tuomittiin yli kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen, joten valvontarangaistus ei tullut kyseeseen.

4.3 Yleisiä käyttökokemuksia valvontarangaistuksesta

Valvontarangaistus on hyvä ratkaisu esimerkiksi rikoksenteikijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi, ja sillä on monia myönteisiä vaikutuksia

⁴⁵ Tietokannasta ei tietenkään näy, jos edellytyksiä on harkittu suullisesti tai suostumusta tai selvitystä on pyydetty järjestelmän ”ohi”.

tuomitun ja hänen perheensä elämään. Myös työ- tai opiskelupaikka ja asunto yleensä säilyvät. Päähteettömyysvaatimus vähentää syrjäytymisen riskiä. Kuntoutumiseen on paremmat mahdollisuudet. Vaikutukset talouteen ovat vähäiset tai olemattomat, jos valvontarangaistusta suorittava käy töissä.

Valvontarangaistuksen yhteydessä tuomitun on toimittava yhteistyössä viranomaisien kanssa ja kontrolloitava omaa käyttäytymistään, jolloin valvontarangaistuksessa korostuu tuomitun oma vastuu itsestään ja halu muuttaa elämäntapojaan.⁴⁶

Yksittäinen valvontarangaistus on kustannukseltaan edullisempi kuin vankeusrangaistus. Valvontarangaistus saattaa vähentää uusien vankiloiden rakennustarvetta. Todennäköisesti valvontarangaistuksella vältetään vankilan haitalliset vaikutukset, ja myös uusimisriski pienenee.

Valvontarangaistus aiheuttaa varsinkin sen soveltamisen alkuvaiheessa seuraamusjärjestelmälle lisäkustannuksia. Sähköisessä valvonnassa vankilan eristämisaikutus ei toteudu, jolloin tuomitulla on mahdollisuus jatkaa rikollista toimintaa. Myös rikoksen uhri voi tuntea olonsa turvattomaksi, kun rikoksentehtyjä ei eristetä.

4.4 Valvontarangaistuksen tulevaisuus kansainvälisten käyttökokemusten perusteella

Ensimmäiset sähköisen valvonnan käytännön sovellutukset rangaistusten täytäntöönpanossa käynnistettiin Yhdysvalloissa 1982-luvun alkupuolella. Euroopassa valvontarangaistuksen ovat ensimmäisinä ottaneet käyttöön Iso-Britannia, Hollanti ja Ruotsi. Näissä maissa valvonnan vakituista käyttöä on pohjustettu kokeiluilla ja seuranta-tutkimuksilla.⁴⁷ Valvontarangaistuksen vaikutusten tutkiminen on ollut vaikeaa ja tutkimustuloksia on hankala verrata, koska siihen liittyy niin monia seikkoja, joita ei voida määritellä täsmällisesti.

Kansainvälisessä käytännössä on havaittu, että sähköisellä valvonnalla on perustavanlaatuisia vaikutuksia tuomittuihin, valvontateknologiaa päivitetään ja kehitetään jatkuvasti ja jatkuvasti on uusia valtioita, jotka osoittavat kiinnostusta valvontarangaistusta kohtaan.⁴⁸

Sähköisellä valvonnalla ei ole saavutettu suurta hyötyä uusintarikollisuuden tai vankimäärien vähentymisen muodossa, vaan se on aiheuttanut riskin lisääntyvistä kustannuksista. Valvontarangaistuksen käyttöön parhaalla mahdollisella tavalla liittyy lisäksi hyvin paljon epävarmuustekijöitä ja erimielisyyksiä. Tutkimustulokset ovat usein olleet ristiriitaisia, mistä johtuen sähköisen valvonnan merkitys sopeuttamisessa on edelleen epäselvä.⁴⁹

⁴⁶ LaVM 30/2010 s. 4.

⁴⁷ HE 17/2010 vp. s. 11.

⁴⁸ Nellis – Rosell s. 1.

⁴⁹ Ibid s. 4.

Sähköisen valvontarangaistuksen käyttöönottoa tulisi kansainvälisten kokemusten perusteella edeltää laaja tiedottamiskampanja sekä poliitikkojen ja lainkäyttäjien, että kansan keskuudessa, jotta kaikki voisivat miettiä sen tarkoitusta ja vaikutuksia.⁵⁰

Suuremmissa mittakaavassa harkittuna valvontarangaistuksella voidaan hallita vankiloiden ylikuormittumista ja omalta osaltaan valtion velkaantumista, mutta myös tukea yksittäisen tuomitun sosiaalisia- ja perhesiteitä ja hänen ammatinharjoittamistaan.⁵¹

Valvontarangaistus on eräänlainen virtuaalisen sosiaalisen kontrollin muoto tai virtuaalinen voimasuhde. Tämän tyyppisen rangaistuksen yhteydessä nousee esiin kysymys henkilön yksityisyyteen kajoamisesta. Toisaalta saatamme olla valmiimpia hyväksymään tämän nykyään yhtenä sähköisen seurannan ja valvonnan virtuaalisena muotona esimerkiksi facebookin ja Big Brotherin kaltaisten ilmiöiden johdosta.⁵²

Suositukseen kansainvälisten kokemusten johdosta on esitetty, että valvontarangaistusta käytettäisiin säästäen, ainakin kunnes siitä on tarpeeksi kokemuksia. Ohjelman tulisi aina olla kunkin tuomitun tarpeiden ja riskien arvioinnin mukaan yksilöllinen. Lisäksi myös valvontarangaistuksen kesto tulisi olla tarkkaan harkittu jokaisen tuomitun yksilöllisten olosuhteiden mukaan, ettei rangaistuksesta muodostuisi liian henkilön elämään tunkeutuva tai ettei sen johdosta kehittyisi epäterve riippuvuussuhde. Valvontarangaistuksen yhteydessä tulisi välttää liian monen yhteisöllisen kontrollin käyttämistä samanaikaisesti (esimerkiksi sopeuttamisen, koulutuksen, kontrollin ja rankaisun elementtien liiallinen sekoittaminen), koska se lisää valvontarangaistuksen ehtojen rikkomisen riskiä.⁵³

5. Johtopäätökset

5.1 Valvontarangaistuksen arviointia

Siirtymävaiheessa on pidettävä mielessä, että valvontarangaistuksen edellytykset tulee tutkia tuomioistuimessa viran puolesta siitä huolimatta, että valvontarangaistuslaki ei ole ollut voimassa rikoksen tekohetkellä ja myös sisällyttää ratkaisun perusteluihin, koska kyse on rangaistuksen määräämisestä ja valvontarangaistus on rikoslain 3 luvun 2 §:n mukaisesti ehdotonta vankeusrangaistusta lievempi seuraamus. Siirtymävaihetta olisi huomattavasti helpottanut se, että syyttäjien oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva valvontarangaistusasetus olisi tullut voimaan ennen 1.11.2011 eli ennen lain voimaantuloa.

⁵⁰ Ibid s. 5.

⁵¹ Ibid s. 9.

⁵² Ibid s. 17.

⁵³ Nellis – Rosell s. 18.

Rikosseuraamuslaitoksen julkaiseman tilaston mukaan valvontarangaistuksia ei vuoden vaihteessa 2012 ollut täytäntöönpanossa vielä yhtään.⁵⁴

Valvontarangaistuksen tavoitteiden toteutumisen yhtenä tärkeänä edellytyksenä on riittävien resurssien takaaminen Rikosseuraamuslaitokselle selvityksien tekemistä varten. Lisäksi esimerkiksi lastensuojeluviranomaisten työtehtävät saattavat lisääntyä, koska myös alaikäisten samassa asunnossa asuvien mielipide tulee ottaa huomioon ja käytännössä lastensuojeluviranomaisten tulee huolehtia alle 12-vuotiaiden lasten kuulemisesta. Sama koskee todennäköisesti erilaisia päihdekuntoutusmuotoja. Tämä ei näyttäisi olevan linjassa sen kanssa, että eduskunta edellytti lain vahvistaessaan lakivaliokunnan mietinnön mukaisesti, että rangaistuksen käyttöönottolla ei aiheuteta kunnille lisäkustannuksia⁵⁵.

Valvontarangaistuksen toteuttamisen tie on melko moniosainen. Koulutusta tarvitaan paitsi syyttäjä-, tuomioistuin- ja Rikosseuraamuslaitoksessa, myös esimerkiksi edellä mainitusti lastensuojeluviranomaisten taholla, jotta selvitykset osataan laatia oikealla tavalla. Ainoastaan riittävien resurssien takaamisella Rikosseuraamuslaitokselle (ja oikeastaan kaikille edellä mainituille tahoille) valvontarangaistus voi käytännössä toteutua tarkoitetulla tavalla. Tällä hetkellä laitos on ruuhkautunut jo esimerkiksi elinkautisvankeja koskevien lausuntojen laatimistehtävän tiimoilta, etenkin lain muutoksen johdosta 1.9.2011, minkä mukaan sen on tehtävä myös vaarallisuusarvio hovioikeuden pyynnöstä. Näiden lausuntojen laatiminen kestää tätä kirjoitettaessa käytännössä noin kuusi tai seitsemän kuukautta. Siihen nähden 60 päivän määräaika kuulostaa hyvin haasteelliselta, vaikka selvitys ja toimenpidesuunnitelma ovatkin luonteeltaan erilaisia edellä mainittuihin verrattuna. Vaikka määräaika asetetaan, käytännössä selvityksen ja suunnitelman toimittaminen sen puitteissa voi olla käytännössä mahdotonta. Tämä vaikuttaa taas suoraan tuomioistuimen aikatauluun jutun käsittelyssä sekä asian vireillä oloaikaan. Istuntoja voidaan joutua myös peruuttamaan, jos asian käsittelypäivä on määrätty Rikosseuraamuslaitokselle asetetun määräajan mukaan eikä selvitystä ja suunnitelma olekaan tuolloin vielä käytettävissä.

Tuomioistuinten on voitava myös resurssien puolesta oltava kykeneviä ottamaan rikosasiat tarpeeksi nopealla aikataululla ratkaistaviksi, koska muuten riskinä on, että olosuhteet muuttuvat väliajalla niin paljon, että selvityksen sisältämät seikat eivät enää asiaa ratkaistaessa ehkä ole ajan tasalla. Ongelmallisia tilanteita voi aiheuttaa esimerkiksi rikoksenteikijän muuttunut asumis- tai perhetilanne. Valvontarangaistus-harkinnassa ja selvityksen hankkimisessa ja laatimisessa tulisikin toimia mahdollisimman nopeasti rangaistusjärjestelmän toimivuuden kannalta. Selvää on kuitenkin, että näissä asioissa käsittelyajat tulevat pidentymään lausuma- ja selvityspyyntöjen johdosta. Joissain tapauksissa selvitys saatetaan joutua tekemään useampaan kertaan. Herää myös kysymys esimerkiksi siitä, miten tuomioistuin voi varmistua siitä, että

⁵⁴ Edilex-uutiset 4.1.2012.

⁵⁵ EV 266/2010 s. 1.

kaikkien tahojen suostumus on asianmukaisella tavalla olemassa tai ”voimassa” tuomitsemisvaiheessa. Joissain tapauksissa tuomioistuimen tulee kuulla henkilöitä, joiden suostumusta valvontarangaistus edellyttää. Tapausten tunnistaminen on kuitenkin käytännössä vaikeaa, ellei selvitykseen sisälly epäilyä siitä, että suostumus olisi saatu painostamalla. Täytyy muistaa, että suostumusten olemassaolon varmistaminen on perustavaa ihmis- ja perusoikeuksien kannalta.

Osittain päällekkäistä työtä jouduttaneen tekemään myös yhdyskuntapalvelun ollessa ensisijainen vaihtoehto rangaistusseuraamuksena valvontarangaistukseen verrattuna. Mahdollisesti joissain tapauksissa joudutaan ensin tekemään yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys, jonka jälkeen sen ollessa kielteinen selvitys valvontarangaistuksen edellytyksistä ja henkilön soveltuvuudesta siihen. Syyttäjän ja tuomioistuimen tulisi pitää mielessä, että tapauskohtaisesti voi olla perusteltua hankkia samalla pyynnöllä Rikosseuraamuslaitokselta edellytysten selvittämistä ensisijaisesti yhdyskuntapalvelurangaistuksen ja toissijaisesti valvontarangaistuksen osalta.

Syyttäjän ja tuomioistuimen harkintaa tarvitaan myös siinä, pyydetäänkö toimeenpanosuunnitelma (selvityksen lisäksi) ja jos, niin missä vaiheessa asian käsittelyä, ettei sen pyytäminen aiheuttaisi turhaa työtä tai toisaalta asian käsittelyn viivästymistä. Varsinkin alkuvaiheessa kokemusten vaihdosta olisi hyötyä ja yhtenäistä käytäntöä tulee pyrkiä muodostamaan esimerkiksi soveltuvuus selvityksen pyytämisen edellytyksiin liittyen.

Törkeä velvollisuuksien laiminlyönti johtaa käytännössä valvontarangaistuksen muuntoon vankeudeksi, jolloin Rikosseuraamuslaitoksen on jälleen laadittava tätä koskeva selvitys. Nähtäväksi jää, miten paljon valvontarangaistusten muuntoja tulee käsiteltäväksi tuomioistuimeen tulevaisuudessa. Valvontarangaistuksen keskeytymiä ja suostumuksen peruuttamistilanteista ei muodostune suurta ongelmaa, mutta yksittäistapauksissa ne saattavat vaatia paljonkin työtä etenkin Rikosseuraamuslaitokselle.

Lain valmistelu vaikuttaa puutteelliselta käytännön toteutukseen varautumisen kannalta. Kyseenalaista on, onko meillä toimivaa järjestelmää ja henkilöstömäärää valvontarangaistusten vaatimaa tutkimista, selvitystä ja valvontaa toteuttamaan. Vaihtelun jättäminen jättä, että jo ennestäänkin ylityöllistetyille tahoille sälytetään uusia tehtäviä ilman uusien resurssien järjestämistä. Lailla myös asetetaan käytännössä uusia velvollisuuksia kunnille päihdehuollon ja muiden sosiaalipalveluiden puitteissa, vaikka kuntien talous on tunnetusti muutenkin tiukilla ja lakivaliokunta on edellyttänyt, ettei valvontarangaistuksen käyttöönotolla aiheuteta kunnille lisäkustannuksia⁵⁶.

Kokonaisuutena arvioituna tavoiteltuja kustannussäästöjä lienee vaikea tavoittaa, päinvastoin. Valvontarangaistukseen ei ole ilmainen, vaan se maksaa noin 60 euroa päivässä.

⁵⁶ LaVM 30/2010 s. 4 (print.).

Yhtenä edellytyksenä valvontarangaistuksen käytännön toimivuudelle on sen yhteiskunnallinen hyväksyttävyyden eli se, miten valvontarangaistus otetaan vastaan ja miten siihen ylipäänsä tullaan suhtautumaan rangaistusmuotona. Vaikka rangaistus sinänsä puuttuu erittäin tärkeisiin ja perustaviin yksilöllisiin oikeuksiin ja rajoittaa niitä, ihmisten voi olla vaikea mieltää valvontarangaistusta rangaistukseksi lainkaan. Valvontarangaistuksen sisällöstä ja sen tuloksista tiedottaminen muodostuu tämän kannalta tärkeäksi. Yksilötasolla toki rikoksen uhrin tulee saada tieto valvontarangaistukseen tuomitsemisesta ja sen käytännön merkityksestä, mahdollisesta ehtojen rikkomisesta ja vastaavista seikoista. Mielestäni myös uhrien kokemuksista valvontarangaistuksesta tulee Ruotsin tavoin kerätä tutkimustietoa. Kuten aina teknologiasta puhuttaessa riskinä on myös, että laitteet ja tämän myötä tuomitun valvonta eivät toimi tarkoitetulla tavalla. Hälytyksiä tulee varmasti myös aiheuttomasti.

Katsoisin kuitenkin, että olisi ollut perustellumpaa asettaa valvontarangaistuksen soveltamisen raja kahdeksaan kuukauteen yhdyskuntapalvelua vastaavasti. Ero kuukauden kuukauteen ei ole käytännössä kuitenkaan niin suuri. Myös hovioikeuksien jatkokäsittelylupajärjestelmä karsii käytännössä juuri näitä rikosasioita, joissa rangaistus on alle kuusi kuukautta ja valvontarangaistus voisi lähtökohtaisesti tulla kyseeseen. Toisaalta valvontarangaistuksen ulkopuolelle on rajattu myös kaikkein lievimmät rikokset, joista seuraamuksena on sakkoa tai ehdollista vankeutta. Valvontarangaistuksen käytöstä tarvitaan käytännön kokemuksia ja tietynlaista rutiinia sen soveltajille ja muille toimijoille, eikä ole tarkoituksenmukaista, että se soveltuu ainoastaan hyvin harvoihin rikosentekijöihin. Tulevaisuudessa rajaa täytyy joka tapauksessa nostaa, jotta rangaistusmuodosta koituisi toivottuja hyötyjä (edes osittain). Käytännössä valvontarangaistus tulee todennäköisesti käytettäväksi lähinnä omaisuus- ja rattijuopumusrikoksissa sekä pahoinpitely- ja tietyn erityisedellytyksin siviilipalvelusrikoksissa.

Ongelmaksi voikin muodostua valvontarangaistuksen suppea käyttöala. On kovin vaikea kuvitella, että sen käyttöönotolla saavutettaisiin merkittäviä säästöjä tai välttyttäisiin uusien vankiloiden rakentamiselta. Se ei myöskään sovellu yhteiskunnasta syrjäytyneisiin, esimerkiksi asunnottomiin ja tukiverkostottomiin tai vakavien päihdeongelmien kanssa painiskeleviin, tai niin sanottuihin ulkomaalaisiin rangaistuksen edellytyksien ja esteiden johdosta. Valvontarangaistuksen tavoitteena on tuomitun sosiaalisten valmiuksien ylläpitäminen ja edistäminen. Tästä johtuen valvontarangaistus uutena rangaistusmuotona on mielestäni harvan ja valitun (ehkä kohtuullisen hyväosaisenkin?) rikosentekijän vaihtoehto.

Edellä esitettyyn nähden valvontarangaistuksen käyttöön liittyvät arviot vaikuttavat liian toiveikkailta. Alustavien laskelmien mukaan on arvioitu, että seuraamuksien ollessa käytössä ”täysimääräisesti”, 600–700 tuomittua aloittaisi valvontarangaistuksen vuosittain, ja sitä suorittaisi keskimäärin 110 valvottavaa päivittäin.⁵⁷

⁵⁷ Mohell s. 19.

Sinänsä sillä puututaan yksilön perustaviin oikeuksiin vapautta rajoittamalla, mutta muuten valvontarangaistuksesta puuttuu sellainen rangaistuksellinen elementti, joka yhdyskuntapalveluun sisältyy, eli 20–200 tunnin työntekovelvollisuutta sovitussa palvelupaikassa ”yhteiseksi hyväksi”. Valvontarangaistukseen toki sisältyy toimintavelvoitteita, mutta tuomitu voi käyttää toiminnat ”omaksi hyväkseen”. Väistämätöntä myös on, että näiden palvelutuntien tehty määrä tulee vähenemään rangaistuksien edellytyksien ollessa osittain päällekkäisiä. Miten suuri näiden seikkojen yhteiskunnallinen ja yksilöllinen merkitys on, sitä on vaikea arvioida, eikä niitä ole arvioitu myöskään valvontarangaistuslakia valmisteltaessa.

Yksittäistapauksissa valvontarangaistuksella on kuitenkin kaikki edellytykset olla erinomainen vaihtoehto tuomitun kannalta henkilökohtaisen talouteen, perhesuhteisiin, työnteon jatkamisen mahdollisuuteen ja erilaisten tuki- ja kuntouttamistoimiin liittyvien seikkojen johdosta.

5.2 Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöä

Korkein oikeus on ottanut kantaa valvontarangaistukseen ensimmäisen kerran ratkaisullaan 2013:18, jossa oli kysymys rangaistuslajin valinnasta. Muutoksenhakija oli vaatinut valvontarangaistuksen tuomitsemista yhdyskuntapalvelun sijasta, eli toisin sanoen vaatinut käräjäoikeuden tuomion muuttamista itselleen ankarammaksi. Korkein oikeus totesi hovioikeuden tavoin, että vaatimuksen perusteeksi esitetty päihitteettömyyden ja sosiaalisten valmiuksien edistäminen ei ole ollut hyväksyttävä syy poiketa valvontarangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun keskinäistä ankaruussuhdetta koskevasta lähtökohdasta, joten hovioikeus oli menetellyt oikein jättäessään valvontarangaistusta koskevan vaatimuksen tutkimatta.

Korkein oikeus on sittemmin antanut ratkaisun valvontarangaistukseen liittyen myös asiassa 2013:42, jossa käräjäoikeus oli muuntanut tuomitun yhdyskuntapalvelun suorittamatta olevan osan vankeudeksi. Valituksessaan hovioikeudelle tuomittu vaati, että yhdyskuntapalvelu muunnetaan ehdottoman vankeuden sijasta valvontarangaistukseksi, ja vetosi siihen, että hänet oli käräjäoikeuden tuomion antamisen jälkeen eräässä toisessa rikosasiassa tuomittu valvontarangaistukseen ja hänestä oli asian käsittelyn yhteydessä laadittu myönteinen soveltuvuusselvitys. Helsingin hovioikeus hylkäsi jatkolupahakemuksen asiassa. Korkeimman oikeuden päätöksestä ilmenevillä perusteilla katsottiin, että hovioikeuden olisi pitänyt myöntää jatkokäsittelylupa muutos- ja ennakkoratkaisuperusteella, koska ei ollut selvää, ettei valvontarangaistusta tullut seuraamuksena kyseeseen ja hovioikeuden ratkaisun antaminen asiasta oli tarpeen laintulkinnan ohjaamiseksi, kun laki ei antanut kysymykseen selvää vastausta.

Korkein oikeus on lisäksi myöntänyt valvontarangaistuksen muuntamiseen liittyen valituslupan 2013–44. Asiassa valvontarangaistukseen tuomittu oli rangaistuksen täytäntöönpanon aikana käyttänyt alkoholia niin, että hänen hengitysilmansa alkoholipitoisuus oli ollut puhalluskokeessa 0,54 promillea. Arvioitavana on, onko

tuomittu tämän perusteella rikkonut valvontarangaistukseen kuuluvaa velvollisuutta päihitteettömyyteen törkeästi, jolloin valvontarangaistuksesta suorittamatta oleva osa tuli muuntaa ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi. Valituslupa-asiassa 2013–43 voidaan yhdyskuntapalvelun suorittamatta oleva osa muuntaa ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta valvontarangaistukseksi ja valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytyksistä.

5.3 Tilastotietoja valvontarangaistuksesta

Vuoden 2012 tilastot valvontarangaistuksen osalta näyttävät seuraavilta:

Valvontarangaistukset 2012

	VALRA	SOV+VALRA	Tulleet	Alkaneet	Päättyneet
Etelä-Suomen alue	130	65	31	24	16
Itä-/Pohjois-Suomen alue	326	354	86	57	37
Länsi-Suomen alue	247	151	81	62	48
Yhteensä	703	570	198	143	101

Yhteensä kaikista alkaneista 143 valvontarangaistuksesta 2012 peruutettiin 9.⁵⁸ Alueellisesti tilastoissa on huomattavissa merkittäviä eroja, jotka selittyvät suurimmaksi osaksi maantieteellisten alueiden ja asiamäärien suuruuseroilla. Yleisesti käytettävyyden osalta rikoslajeittain voidaan todeta, että erittäin selvästi valvontarangaistus on tullut enimmäkseen kyseeseen liikennejuopumuksesta tuomittaessa.⁵⁹ Tilastojen valossa selvää on, että täällä ollaan vielä hyvin kaukana esimerkiksi Ruotsin, Norjan ja Tanskan täytäntöönpanoluvuista. Kyse on toki myös uudesta seuraamuksesta oikeusjärjestelmässämme.

5.4 Lopuksi

Valvontarangaistuksen käyttöönottoon ja sen käytännön toteutukseen liittyy monia vaiheita ja haasteita sekä mahdollisia ongelmia. Valvontarangaistuksen toimivuus edellyttää sitä, että valvontaan päästettävien rikoksentehtäjöiden valikoinnissa onnistutaan ja rangaistukselle saadaan mahdollisimman laaja hyväksyntä yhteiskunnallisesti. Oikein sovelletuna järjestelmällä on edellytykset osoittautua hyväksi ja toimivaksi. Tämä kuitenkin edellyttää riittävien resurssien ja riittävän koulutuksen takaamista

⁵⁸ Rikosseuraamuslaitos, taulukko VALRAT 2012.

⁵⁹ Rikosseuraamuslaitos, taulukko VALRA päärikos 1.5.2013.

kaikille valvontarangaistuksen osatoimijoille etenkin alkuvaiheessa. Valvontarangaistuksen heikkous lienee niin sanottu valikoitumisilmiö, minkä vuoksi myös jo saatuihin tutkimustuloksiin tulee suhtautua osittain varauksella. Käytännön kokemukset valvontarangaistuksen soveltamisessa tulevat näyttämään, saadaanko ja missä määrin valvontarangaistuksella aikaan sen säätämiseen johtaneita toivottuja paitsi hyötyjä yksilön myös yhteiskunnan kannalta ja onko se tullut rangaistusseuraamuksena lakiimme jäädäkseen ja missä muodossa. Tutkimustulosten aika näiden osalta on kuitenkin vasta myöhemmin. Vaikka valvontarangaistusta vastaava seuraamus on käytössä useimmissa Euroopan maissa, toistaiseksi valvontarangaistusta vastaava sähköinen valvonta on saavuttanut merkittävän aseman seuraamusjärjestelmässä ainoastaan Englannissa ja Ruotsissa. Nähtäväksi jää, miten hyvin valvontarangaistus täällä omaksutaan käytäntöön ja miten se löytää paikkansa seuraamusvalikoimassa.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

EV 266/2010 vp: Eduskunnan vastaus 266/2010.

Ekström, Emma: Brottsförebyggande rådet Brå, Rapport 2010:8. Utökad frigång och återfall. Slutrapport om 2007 års reform av utslussning i Kriminalvården.

HE 17/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

Illman, Mika: Valvontarangaistus uudistus. Akkusatoori 6/2011.

Illman, Mika: Syyttäjän toimenpiteet edellytysten selvittämisen ja vankeudeksi muuntamistilanteissa. 2011

LaVM 30/2010: Lakivaliokunnan mietintö 30/2010 vp. Hallituksen esitys valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

Lundgren, Marcus – Sundström, Erik: Brottsförebyggande rådet Brå, Rapport 2008:19. 2007 års reform för bättre utslussning i Kriminalvården. Vilka blev effekterna under det första året?

Mohell, Ulla: Valvontarangaistus – pääasiallinen sisältö ja tavoitteet. 2011.

Nellis, Mike – Rosell, Núria Torres: Electronic Monitoring and Probation: Offender Rehabilitation and the Reduction of Prison Populations. 7th European Electronic Monitoring Conference. Conference Report by Mike Nellis and Núria Torres Rosell.

Nokso-Koivisto, Outi: Valvontarangaistuksen tuomitseminen, vankeudeksi muuntotilanteet. 2011.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki 2011.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2013:18

KKO 2013:42

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus nro 130 (R 11/2049) Helho:2012:4 (Tapaus julkaistu Finlex-tietokannassa)

Helsingin hovioikeus nro 3439 (R 11/2048)

Helsingin hovioikeus nro 3468 (R 11/1936)

Helsingin hovioikeus nro 3466 (R 11/1154)

Helsingin hovioikeus nro 3619 (R 11/1346)

Helsingin hovioikeus nro 3722 (R 11/5)

Helsingin hovioikeus nro 3762 (R 10/2698)

Muut lähteet

Edilex-uutiset 4.1.2012. [Http://www.edilex.fi/content/uutiset/30827.html](http://www.edilex.fi/content/uutiset/30827.html)

Oikeusministeriön uutiset 20.10.2011: Valvontarangaistus käyttöön marraskuun alusta.

<http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/Uutisarkisto/Uutiset2011/1302674093738>

Rikosseuraamuslaitoksen poikkileikkaustilasto 1.1.2012.

<http://www.rikosseuraamus.fi/57223.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen tilastot VALRAT 2012

Rikosseuraamuksen tilastot VALRA päärikos 1.5.2013

<http://www.kriminalvarden.se> - Statistikportalen, Intensivövervakning. 5.6.2013.

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/Fotboja/>. 5.6.2013

<http://www.kriminalvarden.se/Statistik/Fotboja/Statistik-over-Fotboja/>. 5.6.2013

Yhteisösakko – huomioita oikeuskäytännöstä

1. Johdanto

Yhteisösakkoon voidaan tuomita vain sellaisten rikosten johdosta, joiden seuraamukseksi yhteisösakko on laissa säädetty, Toisin sanoen kriminalisointien osalta edellytetään aina lakiin otettavaa erityismainintaa. Yhteisösakko voidaan määrätä vain oikeushenkilölle. Oikeushenkilö on oikeuskelpoinen ja oikeudellisesti toimintakykyinen itsenäisten oikeuksien ja velvollisuuksien haltija¹. Yhteisösakkoa voi vaatia n. 90 rikoksesta, mutta oikeuskäytännöstä nousevat esiin talous-, työ- ja ympäristörikosten yhteydessä vaaditut yhteisösakot.

Yhteisvastuun piiriin kuuluvia rikoksia ovat tällä hetkellä lahjuksen antaminen sekä sen törkeä tekemuoto, lahjuksen antaminen kansanedustajalle, järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen, laittoman maahantulon järjestäminen ja sen törkeä tekemuoto, eläinsuojelurikos, uhkapelin järjestäminen, rahapelirikos, arpajaisrikos, rahankeräysrikos, väkivaltakuvauksen levittäminen, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito ja sen törkeä tekemuoto, sukupuolisiveellisyttä loukkaava markkinointi, paritus ja sen törkeä tekemuoto, ihmiskauppa ja sen törkeä tekemuoto, Euroopan yhteisöjen lukuun kannettavaan maksuun liittyvät veropetokset ja sen törkeä tekemuoto, avustuspetos ja sen törkeä tekemuoto, avustuksen väärinkäyttö, markkinointirikos, alkoholiuoman markkinointirikos, kilpailumenettelyrikos, yritysvakoilu, yrityssalaisuuden väärinkäyttö, lahjominen elinkeinotoiminnassa, kätkemisrikos, ammattimainen kätkemisrikos, rahanpesu ja sen törkeä tekemuoto, väärennys, väärennysaineiston hallussapito, ydinräjähderykos ja sen valmistelu, vaaran aiheuttaminen tietojenkäsittelylle, terrorismirikokset (rikoslain 34 A luvun 8 §:ssä tarkennettuna), vahingonteko ja sen törkeä tekemuoto koskien tietovälineelle tallennettua tietoa, petos ja sen törkeä tekemuoto koskien tietojenkäsittelyä, rahanväärennys, sen törkeä ja lievä tekemuoto, rahanväärennyksen valmistelu, väärän rahan käyttö, maksuvälinepetos ja sen törkeä tekemuoto ja valmistelu, viestintäsalaisuuden loukkaus ja sen törkeä tekemuoto, tietoliikenteen häirintä ja sen törkeä tekemuoto, tietomurto ja sen törkeä tekemuoto, tietojärjestelmän häirintä ja sen törkeä tekemuoto, säännöstelyrikos ja sen törkeä tekemuoto, salakuljetus, törkeä tulliselvitysrikos, puolustustarvikkeiden maastavientirikos, työturvalisuusrikos, ympäristön turmeleminen ja sen tuottamuksellinen ja törkeä tekemuoto, ympäristörikkomus, luonnonsuojelurikos, rakennussuojelurikos, tekijänoikeusrikos, teollisoikeusrikos, teknisen suojauksen kiertäminen, teknisen suojauksen kiertämiskeinorikos, oikeuksien sähköisten hallinnointitietojen loukkausrikos, huumausainerikos

¹ Lappi-Seppälä 2000 s. 402.

ja sen törkeä tekomuoto, huumausainerikoksen valmistelu, edistäminen ja törkeän tekemuodon edistäminen, alkoholirikos ja sen törkeä ja lievä tekomuoto, sisäpiiritiedon väärinkäyttö ja sen törkeä tekomuoto, kurssin vääristäminen ja sen törkeä tekomuoto ja arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos.

Rikoslain 1 luvun 1 §:n mukaisesti on yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi. Lainkohtaa on muutettu 1.4.2003 lukien siten, että yhteisösakon tuomitseminen on lähtökohtaisesti pakollista. Vastaavasti tässä yhteydessä 9 luvun 4 §:ään otettiin nimenomaiset säännökset yhteisösakon tuomitsematta jättämisestä pääsääntönä olevaa pakollisuutta pehmentäväksi². Perustelut yhteisövastuun pakollisuudelle olivat yhdenvertaisuusperiaatteen edellyttämä pyrkimys oikeuskäytännön yhtenäisyyteen ja harkinnanvaraisuuden mahdollinen heikentävä vaikutus seuraamuksen yleisestävään tehoon. Näihin liittyvä perustelu oli se, että lähtökohtaisesti rangaistukseen tuomitseminen on Suomessa pakollista³.

Yksinkertaistettuna pakollisuus tarkoittaa, että tuomioistuimen *on tuomittava*, kun vastuun edellytykset ovat olemassa ellei toimenpiteistä luopumissäännöksiä voida soveltaa. Harkinnanvaraisuus tarkoittaa, että tuomioistuin *voi tuomita* rangaistukseen laissa määrätyn edellytyksin oikeushenkilön toiminnassa tehdyn rikoksen johdosta.⁴

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti keskeisiä yhteisösakon tuomitsemisen edellytyksiä, jonka jälkeen esitellään eräitä oikeustapauksia viimeaikaisesta oikeuskäytännöstä.

2. Yhteisösakon määräämisessä huomioon otettavia oikeussäännöksiä

2.1 Rangaistusvastuun edellytykset

Rikoslain 1 luvun 2 §:n mukaisesti oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Yhteisösakkoon tuomitaan, vaikkei rikosentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Yhteisösakkoon ei kuitenkaan tuomita sellaisen asianomista-

² HE 53/2002 vp. s. 13–.

³ HE 53/2001 vp. s. 14.

⁴ HE 95/1993 vp. s. 17.

jarikoksen johdosta, jota asianomistaja ei ilmoita syytteeseen pantavaksi, ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

Yllä mainitun säännöksen mukaan oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisösakkoon vain, jos oikeushenkilön johto on ollut osallisena tai sallinut rikoksen tai oikeushenkilö on lyönyt laimin velvollisuutensa noudattaa toiminnassaan riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi⁵. Tällä tarkoitetaan oikeushenkilöltä vaadittavan huolellisuus, valvonta tai niihin verrattavan velvollisuuden rikkomista tai laiminlyöntiä, joka on vähintäänkin helpottanut olennaisesti rikoksen tekemistä.

Tällöin erottuu kolme toisistaan poikkeavaa tekemisen ja vastuun toteutumisen muotoa:

- johdon välittömään myötävaikutukseen perustuva tahallisuusvastuu,
- oikeushenkilön laiminlyöntiin perustuva tuottamusvastuu ja
- anonyymi syyllisyys⁶.

2.2 Johdon välittömään myötävaikutukseen perustuva samaistumisvastuu

Vastuu perustuu, jos johto on ollut rikokseen *osallinen*. Oikeushenkilön velvollisuuksien ja vastuiden rikkomisella ja rikoksen tekemisellä sen puolesta tai hyväksi on tällöin selkeä yhteys, koska johto tai sen jäsen on rikoksen tekijä.

Toinen välittömään myötävaikutukseen perustuva muoto on rikoksen *salliminen*. Tällöin oikeushenkilöllä on vastuu estää rikoksen tekeminen ja vastuu estää se. Mikäli rikosta ei ole voitu estää, ei rangaistusvastuutakaan voi olla.⁷

Tästä käytännön esimerkkinä on työssä kohtaamani tapaus, jossa yrityksen toimitusjohtaja ja työturvallisuuspäällikkö olivat vastuussa riskianalyyseissä todetusta henkivaarallisen työtavan sallimisesta. Yrityksen riskianalyyseissä oli tekstein ja valokuvin todettu selkeä kuolemanvaaran aiheuttama putoamisvaara ja työntekijöitä oli jo aiemmin pudonnut tai lähes pudonnut mainitulta työntekopaikalta. Laiminlyönti johti lopuksi työntekijän kuolemaan, kun tämä putosi 3,5 metrin korkeudesta.

2.3 Johdon laiminlyöntiin perustuva tuottamusvastuu

Oikeushenkilön laiminlyödessä siltä rikoksen ehkäisemiseksi vaadittavaa huolellisuuden ja varovaisuuden noudattamista saattaa rikosvastuu toteutua. Esimerkiksi työturvallisuus- tai ympäristököksissä oikeushenkilöllä on yleinen velvollisuus järjestää asiat niin, että tehtäviin on valittu oikeat henkilöt, joita ohjataan riittävästi, vastuut

⁵ Lappi-Seppälä 2000 s. 404.

⁶ HE 95/1993 vp. s. 18.

⁷ Lappi-Seppälä 2000 s. 404–405.

ja toimivalta selvitetään, valvotaan riittävästi ja jatkuvasti, jolloin pystytään osoittamaan riittävä perehtyneisyys ja tämän myötä toiminnan lainmukaisuus kulloisissa olosuhteissa. Vastuuta ei voi delegoida. Vastuu muodostuu normien mukaan, ts. on löydyttävä lainsäädännös, jota on noudatettava ennen kuin mahdollinen rikos muodostaa vastuun, lisäksi noudattamisen täytyy olla mahdollista.

2.4 Anonyymi syyllisyys

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei edellytä, että henkilö, joka on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi, joutuu teostaan vastuuseen. Tällöin rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen oikeushenkilön toiminnassa voidaan varmuudella osoittaa ja tekijäksi ilmeisesti joku sen johtoon kuuluvan tai sen palveluksessa oleva, mutta tekijää ei voida yksilöidä.

Yhteisösakon tuomitsemisen edellytyksenä ei siis ole jonkun sitominen yksilölliseen rangaistusvastuuseen. Tekijä on voinut kuolla, syyteoikeus vanhentua, toimenpiteistä on luovuttu tai rikoksenteikijää ei vain saada selville. Tällaiset tekijät eivät kuitenkaan poista oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta eivätkä ole siis esteenä yhteisösakon tuomitsemiselle.

Huolimatta mahdollisuudesta vaatia yhteisösakkoa, vaikka varsinaiselle rikokselle ei löytyisi tekijää, on syyttäjällä asiassa näyttövelvollisuus. Pelkästään yhteisösakon vaatimista koskevassa haastehakemuksessa olisi syyttäjän selvittävää ne seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.⁸ En löytänyt tähän kirjoitukseen yhtään esimerkkiä tapauksesta, jossa syyttäjä olisi ajanut yhteisösakkoa, jossa päärikosenteikijää ei olisi samalla syytetty. On kuitenkin oletettavaa, että syyttäjä joutuisi kirjoittamaan varsin tarkan vaatimuksen yhteisösakosta, koska syyttäjän olisi kuitenkin osoitettava rikoslain 9 luvun 1 §:ssä mainittu, oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut rikos.

2.5 Rikosenteikijän ja oikeushenkilön välinen suhde

Rikoslain 9 luvun 3 §:n mukaan rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Oikeushenkilöllä ei ole oikeutta saada rikosenteikijältä korvausta maksamastaan yhteisösakosta, ellei korvausvelvollisuus perustu yhteisöistä tai säätiöistä annettuihin säädöksiin.

⁸ HE 95/1993 vp. s. 38.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on erityisen perusteltu silloin, kun rikos perustuu oikeushenkilön ylempien henkilöiden välittömään myötävaikutukseen⁹. Oikeushenkilön johtoon kuuluu usein monenlaisia päätöksentekijöitä, joiden toimivalta on määrätty oikeushenkilön sisäisin päätöksin. Tällaisilla henkilöillä täytyy olla paljon itsenäistä, tosiasiallista päätösvaltaa, jotta heitä voidaan pitää johtoon kuuluvina. Määrittäminen on yksinkertaista, jos johtoon kuuluva tekee varsinaisen rikoksen, josta yhteisöosakkoseuraamuksen määrääminen on mahdollista. Mikäli johtoon osallistuva on vain paperilla määrätty, on tilanne vaikeampi. Vaikeutta lisää organisaatioporrastusten erilaiset johtajat, joiden tehtäviä ei välttämättä ole linjattu mihinkään. Tarkkaa rajaa vastuiden välille ei voi oikeushenkilöiden erilaisuuksien vuoksi määrittää, sisäinen toimivaltajako voi käytännössä olla aivan toisenlainen kuin joskus on kirjattu tai jopa päätetyksi luultu.

Oikeushenkilön johto voi tulla osalliseksi myös tekijäkumppanina, yllyttäjänä tai avunantajana. Osallisuus voi myös tarkoittaa vain lainvastaisen, kollektiivisen päätöksen tekemistä oikeushenkilön toiminnassa. Rikoksen estäminen silloin, kun johto tietää, että lakia rikotaan tai tullaan rikkomaan poistaa johdon syyllisyyden. Tällöin luonnollisesti vaaditaan, että rikos voidaan estää.

2.6 Tuomitsematta jättäminen

Rikoslain 9 luvun 4 §:n mukaisesti tuomioistuin saa jättää oikeushenkilön tuomitsematta yhteisöosakkoon, jos:

- 1) oikeushenkilön 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu laiminlyönti taikka johdon tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus rikoksessa on vähäinen; taikka
- 2) oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos on vähäinen.

Tuomioistuin saa jättää tuomitsematta yhteisöosakkoon myös silloin, kun rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon:

- 1) oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset;
- 2) oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi; taikka
- 3) sen, että oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, jos oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön velvoitteista on merkittävä.

⁹ HE 95/1993 vp. s. 41.

Pykälä edellyttää tuomioistuimelta kokonaisuuskäytäntä. Mikäli tuomitsemisen edellytykset täyttyvät vain niukasti, puoltaa se yhteisöosakon tuomitsematta jättämistä, toisaalta jo yhdenkin harkintaperusteiden esiintyminen poikkeuksellisen voimakkaana tulisi johtaa seuraamuksen tuomitsemiseen. Korkein oikeus onkin ennakkopäätöksessään 2002:39 ottanut kantaa harkintaperusteiden punnitsemiseen yhden harkintaperusteiden ollessa erityisen voimakas.

Yleisiä koventamis- ja lieventämisperusteita tulkittaessa on lähtökohtana, että koventämisperusteita sovelletaan ahtaammin säännöksen sanamuotoon pitäytyen kuin lieventämisperusteita¹⁰ Koventämisperusteista suunnitelmallisuuden yksi ilmenemismuoto on ammattimaisuus. Rikos ei ole tehty silloin pelkästä hetken mielijohteesta tai laiminlyönnistä, vaan tekoja on jouduttu punnitsemaan eri puolilta, ehkä helpotettu rikoksen tekemistä ja harkittu keinoja paljastumisen ehkäisemiseksi. Oikeushenkilön toiminnassa on saatettu pohtia keinoja yhteisöosakolta välttymiseltä. Tällöin tosin edellytettäisiin, että johto on hyväksynyt rikoksen tekemisen.

Koventämisperusteiden käyttäminen yhteisöosakkoa mitattaessa saattaisi tulla kyseeseen esimerkiksi vaadittaessa yhteisöosakkoa yrityssalaisuuden väärinkäyttörikoksen tai huumausainerikoksen yhteydessä. Tällaisia esimerkkitapauksia en kuitenkaan oikeuskäytännöstä löytänyt.

Yhteisöosakon olemassaolo tulee usein yllätyksenä yrityksen johdolle. Tämä ilmenee esitutkinnassa ja myöhemmin oikeuden käsittelyssä annetuista vastauksista. Jopa avustajien tietämys yhteisöosakosta on ollut jokseenkin puutteellista.

Hallituksen esityksessä 95/1993 todetaan, että tuomioistuin voi vapaan harkintansa mukaan ottaa huomioon myös muita seikkoja ratkaistessaan kysymystä yhteisöosakoon tuomitsemisesta¹¹.

Rikoksen vakavuus, laiminlyöntien laajuus ja johdon osallisuus rikoksen tekemiseen puoltavat yhteisöosakon tuomitsemista. Tarvetta vähentävät viralliset seuraamukset kuten korvausvelvollisuus, menettämisseuraamukset ja hallinnolliset seuraamukset. Oikeushenkilölle mahdollisesti aiheutuvat muut, epäviralliset seuraamukset, kuten kielteinen julkisuus ja oikeushenkilön oman omaisuuden vaurioituminen tai keskeytykset toiminnassa saattavat vaikuttaa tuomitsemiskynnyksen madaltumiseen, joskaan niiden arvo ei saisi nousta suureksi. Tällaisten seuraamusten liiallisella huomioimisella vietäisiin pohja pois yhteisöosakon tarkoitukselta, epävirallisilla seuraamuksilla saisi siksi olla merkitystä korkeintaan mittaamiseen.

Yhteisöosakon tuomitsemista koskevassa harkinnassa olisi otettava huomioon myös yhtiön koko. Pienelle oikeushenkilölle aiheutuvat seuraamukset eivät saisi johtaa sen toiminnan vaikeutumiseen. Mikäli yhtiön osakas on samalla tekijä, on otettava huomioon sekin, ettei häntä voida rangaista kahdesti sekä tekijänä, että oikeushenkilön omistajana¹².

¹⁰ HE 95/1993 vp. s. 45.

¹¹ HE 95/1993 vp. s. 41.

¹² HE 95/1993 vp. s. 42–.

Myös rikoksesta aiheutuneiden seuraamusten kasautumisella on merkitystä ja syyttäjän olisi loppulauseunnossa otettava ne huomioon. Kasautuminen voi johtaa tuomitsematta jättämiseen tai vaikuttaa mittaamiseen.

3. Tapauksia viimeaikaisesta oikeuskäytännöstä

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin lain soveltamisen kannalta tärkeiksi arvioimiani yksittäisiä oikeustapauksia.

3.1 Työturvallisuuden rikkominen

Raaseporin käräjäoikeuden tuomio, 26.9.2007. Tapaus on syyttämäni yhteisösakkota-paus, jossa päärikos oli työturvallisuuden rikkominen. Tapaus on hyvä esimerkki siitä monipuolisuudesta, joita yhteisösakkovaatimustapauksissa tulee huomioon otettavaksi ja miten eri tavoin eri oikeusasteet yhteisösakkovaatimuksia voivat harkita. Esiin nousivat johdon sallima työturvallisuussäännösten vastainen toiminta usean vuoden ajalta, yhteisösakon laskeminen konserniyhtiössä ja yhteisösakon tuomitsemisen merkitys laiminlyönnin vuoksi yrityksessä vammautuneille sekä koko henkilökunnalle.

Tapauksessa osakeyhtiön johtaja, tuotantolinjan päällikkö ja työnjohtaja olivat syytteessä työturvallisuusrikoksesta ja vammantuottamuksesta. Vaadin lisäksi yhteisösakkoa perusteena toimitusjohtajan ja ylimmän johdon laiminlyönnit: riittävästä konesuojauksesta huolehtimatta jättäminen, vaarojen selvitys ja sen pohjalta tehty riskien arvioinnin tekemättä jättäminen, vaarallisiksi tiedettyjen koneiden jättäminen korjaamatta tilanteessa, jossa vaaratilanteet ovat olleet jatkuvia ja useita työntekijöitä koskevia. Vaara- ja haittatekijät olivat olleet johdon tiedossa jo vähintään neljän vuoden ajan ja vastaavanlaisia onnettomuuksia oli tapahtunut ennenkin.

Laiminlyönnit olivat johtaneet siihen, että työntekijöiden sormet olivat joutuneet koneen sisälle siten, että sormen päät olivat vaurioituneet, nyt syytteeseen johtaneessa tapauksessa työntekijän sormista kuusi oli typistynyt kynsiä myöten.

Käräjäoikeus tuomitsi vastaajat syytteiden mukaan, mutta hylkäsi yhteisösakkovaatimuksen. Päätöksen perusteluissa todettiin, että asiassa on sinänsä selvää ”rikoslain 2 §:n 1 momentin mukainen johtoon kuuluvan osallistuminen rikokseen sekä rikos, josta voidaan tuomita yhteisösakko”. Syyttäjä ei käräjäoikeuden mukaan kuitenkaan ollut näyttänyt, että vastaajat olisivat vastuussa tästä. Käräjäoikeus perusteli päätöksensä myös sillä, että asianomistajalle aiheutuneet vammat olivat vähäisiä.

Syyttäjä oli ratkaisuun tyytymätön vastuun mm. epäämisen perusteiden osalta ja valitti asiassa hovioikeuteen. Johtajan vastuuta perusteltiin valituksessa tämän aiem-malla varatoimitusjohtajuudella ja fuusion jälkeisellä yhtiön todelliseksi johtajak-si jäämisellä, vaikka yhtiössä ei ollut tehty tähän tarvittavia päätöksiä ja näin ollen kaupparekisterissä ei ollut rekisteröityjä muutosmerkintöjä. Vastaaja oli yhtiön to-

dellinen toimija, toimitusjohtaja, jonka asema perustui aiempiin sopimuksiin, varsin itsenäiseen päätösvaltaan ja siihen, että hänellä oli yhtiön prokura. Vastaaja oli ollut yhtiössä johtavassa asemassa ja työsuojelupäällikkönä ennen yhtiön fuusioitumista vuodesta 1984 ja varatoimitusjohtaja vuoteen 2001, jolloin yhtiö fuusioitui. Vuoden 2001 jälkeen tehtävät olivat jatkuneet ilman, että hänen uudesta nimikkeestään oli sovittu. Vastaajalla oli siis tosiasiallinen vaikutusmahdollisuus, joka määräsi hänen vastuunsa. Työturvallisuusrikos tapahtui vuonna 2005. Valituksessa kiistettiin myös asianomistajan vammojen lievyys. Kyse oli jokapäiväisestä esteettiseltä kannalta varsin suuresta haitasta. Kymmenestä sormesta oli typistynyt kuusi, sormet olivat lyhyet, kynnet osittain puoliksi tai kokonaan poissa ja asianomistaja oli lisäksi nainen.

Hovioikeus tuomitsi yhtiön 15 000 euron yhteisösakkoon (THO16.2.2009, nro 285) perustellen tuomitsemista sillä, että vastaaja oli yhtiön ylin johtaja ja ollut työsuojelupäällikkönä jo 1990-luvulla, kun työsuojelupiiri oli kiinnittänyt huomiota työkoneissa olleisiin puutteellisuuksiin. Puutteellisuudet oli jätetty korjaamatta. Kyseessä olivat samaa työsuorituksen osaa tekevät koneet kuin tapauksen onnettomuuden aiheuttanut kone. Puutteellisuudet olivat tulleet myös vastaajan tietoon. Tämän vuoksi vastaajan osuus ei rikoslain 9 luvun 4 §:ssä tarkoitettulla tavalla ollut vähäinen, eikä yhteisösakon tuomitseminen kohtuutonta, vaikka yhtiö olikin ryhtynyt toimenpiteisiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Oikeushenkilö haki korkeimmalta oikeudelta muutoksenhakulupaa ennakkopäätösperusteella ja oikeuskäytännön yhtenäisyysperusteella perustellen pyyntöään sillä, että oikeuskäytäntö on epäyhtenäistä työturvallisuusrikosten perusteella tuomittavan yhteisösakon määrän osalta. Lupaa ei kuitenkaan myönnetty.

3.2 Suurin Suomessa tuomittu yhteisösakko (KKO 2008:33)

Ratkaisussa KKO 2008:33 syyttäjä vaati alioikeudessa rangaistusta törkeästä ja tuotantokäytännön ympäristön turmelemisesta ja vaati yhteisösakkoa. Vaatimus perustui oikeushenkilön *toiminnassa* tehtyihin rikoksiin, joissa tekijät olivat toimineet yhtiön *hyväksi*, eikä yhtiössä ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Vahingonvaara oli ollut yhtiössä tiedossa kahden aiemmin sattuneen vahinkotilanteen vuoksi.

Yhtiö kiisti sellaisen rikoksen tapahtumisen, josta yhteisösakkoa voisi vaatia, lisäksi yhteisösakon tuomitseminen olisi kohtuutonta.

Käräjäoikeus hylkäsi yhteisösakkovaatimuksen seuraavasti perustellen hylkäämistä sillä, ettei oikeushenkilön toiminnassa ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta, jolloin ympäristörikos oli päässyt tapahtumaan. Oikeushenkilö oli tehnyt ympäristötekniisiä investointeja 1 000 000 euron määrästä, syntyneiden vahinkojen ja korvausten ja uusiin ympäristötekniisiin investointeihin yhtiö käytti n. 4 000 000 euroa, joista välittömästi tapahtuneiden ympäristörikosten tapausten vahinkojen estämiseen kohdistui 171 000 euroa, josta välittömästi tapauksessa kysymyksessä olevien

toimintojen varmistamiseen 40000 euroa. Oikeushenkilö oli pyrkinyt selvittämään toiminnassaan tapahtuneen virheen ja estämään sen uusiutumisen, hoitanut sille laissa asetetun korvaus- ja ennallistamisvelvollisuuden, eivätkä oikeushenkilö tai sen työntekijät olleet laiminlyöneet velvollisuuksiaan tahallaan tai oikeudettoman taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi.

Syyttäjä valitti hovioikeuteen yhteisösakko vaatimuksen hylkäämistä koskevin osin katsoen näytetyksi sekä rangaistusvastuun edellytykset, että yhteisösakkoon tuomitsemisen perusteet. Laiminlyönnit olivat vakavia, vaarannetut edut arvokkaita ja loukkaus aikaisempien vahinkotapahtumien johdosta todennäköisiä. Rikos oli kohdistunut suureen määrään ihmisiä ja laajalle alueelle luontoon aiheuttaen vaaraa kalataloudelle, vesistölle ja meren elimistölle. Rikoksenteijät olivat lisäksi olleet merkittävässä asemassa.

Oikeushenkilön valituksessa lausuttiin muun muassa, että lakia maa-alueilla tapahtuvien öljyvahinkojen torjumisesta ei voida käyttää rikosvastuun perusteena, vedottiin myönnettyyn ympäristölupaan ja lupaan johtaa mereen jätevesiä sekä siihen, että siihen kohdistettu syyte oli hylätty. Tekijät lausuiivat, että heidän asemaansa ja tehtäviä oikeushenkilössä ei ollut ymmärretty oikein.

Lisäksi oikeushenkilö vastavallitti perustellen valitustaan sillä, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan lain säätämisen tarkoituksena oli mahdollistaa rangaistuksen tuomitseminen yhteisölle, jos rikoksenteijälle tuomittava rangaistus olisi estovaikutukseltaan riittämätön. Oikeushenkilö ei ollut saanut öljyvahingosta taloudellista hyötyä ja noudattanut lain mukaista huolellisuutta ja varovaisuutta ja ennakoitua toimintaan liittyviä riskejä. Se oli onnettomuuden jälkeen tehnyt huomattavia turvajärjestelyjä ja toimenpiteitä vahinkojen välttämiseksi. Vastaaja a:n tehtäviin ei ollut kuulunut yksittäisten työsuoritusten seuraaminen ja hänen vastuunsa oli rajoittunut turvallisuusselvityksen mukaisiin toimintaperiaatteisiin ja niiden noudattamiseen. Vastaaja b ei ollut oikeushenkilössä sellaisessa asemassa, että yhtiö voitaisiin tuomita yhteisösakkoon hänen toimintansa perusteella. Luonnolle ei ollut aiheutunut merkittävää tai pysyvää haittaa.

Hovioikeus punnitsi perusteluissaan yhteisösakon puolesta ja vastaan puhuvia tekijöitä. Se katsoi neljän vastaajan syyllistyneen ympäristörikoksiin ja rikoslain 9 luvun 2 ja 3 §:lien mukaisten edellytysten olevan olemassa. Yhteisösakon tuomitsemista puolsi laiminlyönnin laatu, koska vastaavalla tapahtumamekanismilla oli aiemmin tapahtunut vahinko jo kahdesti aikaisemmin. Myös vakavuus ja laajuus puolsivat yhteisösakon tuomitsemista. Tuomitsemista vastaan puhuivat oikeushenkilön laajat ja perusteelliset puhdistustoimenpiteet, maksetut korvaukset sekä uusien ympäristötekniisten investointien suorittaminen. Vahingon aiheuttaneita työmenetelmiä ja laitteita oli muutettu vahingon jälkeen. Kokonaisuutena harkittuaan päätyi Turun hovioikeus hylkäämään yhteisösakko vaatimuksen.

Korkein oikeus myönsi asiassa valitusluvan ja tuomitsi luultavimmin Suomen korkeimman yhteisösakon, 500000 euroa. Oikeushenkilön laiminlyönnit ja niiden seuraukset olivat olleet vakavia ja huolimatta aikaisemmista syntyvaltaan samanlaisista

öljyn siirtämisessä tapahtuneista virheistä ja siten tiedossa olleesta ympäristövahingon vaarasta oli ympäristön turvallisuus jätetty työntekijöiden toimenpiteiden varaan, vaikka asiassa olisi ilmeisen kohtuullisin kustannuksin voitu rakentaa virheiden vaikutukset poistava järjestely.

Yhtiön maksamien omaisuuden korjauksen ja korvausten osalta korkein oikeus ei hovioikeuden perusteluista poiketen todennut niitä poikkeukselliseksi yhtiön liikevaihtoon nähden (7 miljardia euroa). Yhtiön suorittamien kehittämistoimenpiteiden katsottiin olevan sellaisia, jotka olisi pitänyt tehdä jo ennen onnettomuutta eikä niillä lisäksi ollut yhtiölle sanottavaa taloudellista merkitystä. Tällaisia investointeja ei tulisi ottaa huomioon yhteisösakon tuomitsemista harkittaessa.

Yhteisösakon määrän mittaamisen osalta korkein oikeus pysytteli samoilla linjoilla hovioikeuden tuomion perustelujen kanssa. Sen sijaan teosta aiheutunut vahingonvaara todettiin merkittäväksi ja vahingot laajoiksi.

Yhteisösakon määrää perusteltiin seuraavasti: ”Oikeushenkilön liikevaihto oli merkittävän suuri ja sen vakavaraisuus ja tulos hyviä. Yhteisösakon perusteena oli kuitenkin tuottamuksellinen rikos, joka ilmentää ennemminkin ajattelemattomuutta ja välinpitämättömyyttä kuin piittaamattomuutta, jonka vuoksi 500 000 euron määräisen yhteisösakon katsottiin olevan oikeassa suhteessa laiminlyönnin laatuun ja yhtiön taloudelliseen asemaan.”

Korkeimman oikeuden päätös linjasi ratkaisussaan myös tahallisuuden ja tuottamuksen merkitystä yhteisösakon määrään. Perustelusta lieneekin pääteltävissä, että tahallisen rikoksen kyseessä ollessa yhteisösakko olisi saatettu nostaa korkeimpaan mahdolliseen, 850 000 euroon.

3.3 Ympäristörikos

Helsingin hovioikeuden ratkaisu ympäristörikosasiassa (HHO 18.5.2006 nro 1466). Tapauksessa oli kyse ympäristön turmelemisesta, yhteisösakkoa vaadittiin ja rikoshyötynä 550 000–1 400 000 euroa. Alioikeus oli hylännyt yhteisösakkovaatimuksen.

Yhteisösakon osalta hovioikeus totesi rikoslain 9 luvun 2 ja 3 §:ien edellytysten toteutuvan, koska oikeushenkilön toimitusjohtaja oli toiminut oikeushenkilön puolesta ja käytännössä johtanut sitä ja oli näin ollen johtoon kuuluva ja rikos oli tehty oikeushenkilön toiminnassa. Toimitusjohtaja oli vielä tuomittu ympäristön turmelemisesta. Erikseen harkittiin tuomitaanko yhteisösakko. Puoltavana tekijänä oli vastaajan toimiminen oikeushenkilön toimitusjohtajana. Vastaaja itse vastusti sakon tuomitsemista perustellen vastustamistaan tuomitulla vahingonkorvauksella ja oikeushenkilön toiminnan vaikeutumisella. Hovioikeus totesi toiminnan vaikeutumisen johtuneen rikoksesta aiheutuneena muuna seurauksena. Edelleen hovioikeus totesi, ettei oikeushenkilöä voitu pitää hallituksen esityksessä (95/1993) tarkoitettuna pieneenä oikeushenkilönä, jolloin oikeushenkilön johtoon kuuluvan tuomitun omistusosuus sekä hänen vastuunsa sen velvoitteista voitaisiin ottaa huomioon yhteisösakkoa har-

kittaessa. Lain harkintaperusteet lukuun ottamatta toiminnan vaikeutumista puolsivat yhteisöosakon määräämistä.

Yhteisöosakon rahamäärästä hovioikeus luetteli rikoslain 9 luvun sisältöä, todeten lopuksi, ettei oikeushenkilön taloudellisesta asemasta ole esitetty selvitystä ja että sen toiminta oli loppunut ja katsoi tähän nähden kohtuulliseksi yhteisöosakon määräksi 20 000 euroa. Taloudellisella asemalla todettiin olevan yhtä olennainen merkitys kuin oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moitittavuudella (HE 95/1993). Muutoksenhakulupaa ei myönnetty.

Tältä osin on huomattava, että oikeushenkilön oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen toimintakyky päättyvät silloin, kun yksilöiden yläpuolella oleva toimielimistö on hajonnut. Milloin näin katsotaan tapahtuneen, ei ole yhtenäisesti säädelty. Ennen oikeushenkilön perustamista ei sitä voi rangaista, kuten ei sen lopullisen, lain tarkoittaman lakkaamisen jälkeenkään.¹³ Oikeushenkilön osalta on kussakin tapauksessa erikseen mietittävä, onko se lakannut. Tietyyntyyppisten oikeushenkilöiden rangaistusvastuu on mahdollista konkurssista huolimatta, jolloin vasta oikeushenkilön purkautuminen sulkee rangaistusvastuun pois. Oikeushenkilön tosiasiallinen lakkaaminen ei näin ollen katkaise rangaistusvastuuta sen toiminnan yhteydessä tehdyistä rikoksista, mutta sillä voi olla vaikutusta yhteisöosakon määrään¹⁴.

3.4 Yhtiön taloudellisen aseman merkitys (KKO:2002:39)

Ratkaisussa KKO 2002:39 alioikeus oli määrännyt 50 000 markan yhteisöosakon ympäristön turmelemisesta. Hovioikeus oli päätöksessään todennut vastaajan omistavan koko yrityksen, jolloin johto oli ollut suoraan osallisena rikokseen. Nämä seikat tukivat yhteisöosakon tuomitsemista.

Tuomitsemista vastaan puhui se, että oikeushenkilö työllisti vastaajan perheen ja sen taloudellinen tulos ei ollut merkittävä, yhteisöosakon mittaamisperusteiden mukaisesti siihen vaikutti johdon osuus ja oikeushenkilön taloudellinen asema, joilla painoarvoilla oli suunnilleen sama arvo yhteisöosakon suuruutta määrättäessä. Yhteisösakkoa ei periaatteen mukaan voitaisi yleensä määrätä asteikon ylemmästä puoliskosta silloin, kun kyseessä oli taloudelliselta asemaltaan heikko oikeushenkilö, oli sen osuus rikokseen miten vakava tahansa. Näin siksi, että päätös sotisi yhteisöosakon tarkoitusta vastaan, tarkoituksenahan ei ole vaikeuttaa yhtiön taloudellista toimintaa tai lopettaa sitä.

Tuomitsemisen puolesta puhui se, että rikos oli vakava, yleisvaarallinen ja vaaranetut edut arvokkaat, joka vuoksi yhteisöosakon tuomitseminen oli aiheellista.

Näin ollen, vaikka vastaajan teko yhtiön toiminnassa oli vakava, oli yhtiö kuitenkin pieni ja taloudelliselta asemaltaan kokonaisuudessaan arvioituna heikko. Tästä syystä

¹³ HE 95/1993 vp. s. 29–.

¹⁴ HE 95/1993 vp. s. 30.

hovi oikeus katsoi oikeaksi mitata yhteisösakon määrän läheltä alarajaa alentaen sen määräksi 10 000 markkaa.

Korkein oikeus hylkäsi syyttäjän yhteisösakko vaatimuksen. Perusteluissa todettiin rikoslain 9 luvun säännösten soveltuvan ja tuomitsemisen edellytysten täyttyvän. Yhteisösakon tuomitsemista harkittaessa kiinnitettiin tapauksessa erityisesti huomiota rikoksentehtäjän asemaan oikeushenkilön toimielimissä, rikoksen vakavuuteen ja rikollisen toiminnan laajuuteen, oikeushenkilölle rikoksesta, aiheutuneisiin muihin seuraamuksiin, oikeushenkilön toimiin rikoksen vaikutuksen ehkäisemiseksi tai poistamiseksi tai laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi, oikeushenkilön kokoon ja tuomitun omistussuuteen siinä sekä hänen henkilökohtaiseen vastuuseensa oikeushenkilön velvoitteista. Lain esitöiden mukaan rikoksen tekijän asemalla tarkoitetaan, että mitä merkittävämmässä asemassa tekijä on ollut, sitä lähemmin hän samastuu oikeushenkilöön ja sitä perustellumpaa yhteisösakon tuomitseminen on. Tapauksessa A oli yhtiön toimitusjohtaja, joka oli käytännössä päättänyt yksin yhtiön toiminnasta. Tämä seikka puolsi yhteisösakon tuomitsemista. Vastaajan tekemä ympäristön turmeleminen ei ollut kovin laajamittaista, mutta poikkeuksellisen vaarallista. Tämäkin seikka puolsi yhteisösakon tuomitsemista samoin kuin se seikka, että yhtiö oli vasta oikeudenkäynnin jälkeen ryhtynyt toimiin rikoksen ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Oikeushenkilön koko ja tekijän vastuu sen velvoitteista otetaan rikoslain 9 luvun 4 §:n 6 kohdan mukaan huomioon silloin, kun oikeushenkilön johtoon kuuluvan tuomitaan rikoksesta rangaistukseen. Esitöiden mukaan säännöstä soveltamalla voidaan välttää pienyrityksille mahdollisesti aiheutuva kohtuuttomuus, jos samasta rikoksesta tuomittaisiin sekä yksilörangaistus että yhteisösakko. Pyrkimyksenä on siten estää kahden rangaistuksen tuomitsemisen samalle henkilölle.

Yhteisösakolla on tarkoitus vaikuttaa oikeushenkilön päätöksentekoon ja sen toiminnan ohjautumiseen. Yhteisössä jonka organisaation on monimutkainen ja päätöksenteko eriytynyt, yksilörangaistuksen vaikutukset eivät välttämättä ulotu sinne, missä yhteisön toimintalinjoista päätetään. Siksi välittömästi yhteisön taloudellista tulosta heikentävän yhteisösakon voidaan olettaa vaikuttavan suoraan niiden päätösharkintaan, joiden asema tai taloudelliset edut riippuvat yhteisön taloudellisesta menestyksestä ja jotka myös päättävät yhteisön toimintalinjoista.

Tapauksessa yhtiön osakkeet omistivat vastaajan vanhemmat, hallituksen jäseninä olivat heidän lisäksi vastaaja ja hänen vaimonsa. Vastaaja päätti itsenäisesti yhtiön toimintatavoista. Yhtiön varat olivat 1 730 000 markkaa ja oma pääoma noin 20 000 markkaa. Tilikauden tuloslaskelman mukaan liikevaihto oli noin 950 000 markkaa, tulos ennen veroja noin 8 000 markkaa ja maksetut palkat noin 200 000 markkaa. Vastaajan lisäksi yhtiössä oli yksi vakituinen työntekijä ja vastaajan vaimo hoiti konttorityötä osapäiväisenä. Yhtiö oli näin ollen pieniyhtiö. Näillä perusteilla yhteisösakon katsottiin kohdistuvan suoraan vastaajaan, joka ei puoltanut sakon tuomitsemista.

Korkein oikeus laski neljän harkintaperusteen puhuvan yhteisösakon tuomitsemisen puolesta ja yhden sitä vastaan. Vahvimmin sakon tuomitsemisen puolesta puhui

rikoksen vaarallisuus ja yhtiön johdon osallisuus rikoksen tekemiseen. Toisaalta sitä vastaan puhui selvästi yhteisösakon kohdistuminen vastaajaan, jolle jutussa tuli tuomittavaksi myös vankeusrangaistus. Tältä osin yhteisösakon kohdistuminen samaan henkilöön olisi yhteisösakon päätarkoituksen vastaista, minkä tekijän korkein oikeus katsoi painavan kokonaisharkinnassa eniten ja hylkäsi syyttäjän vaatimuksen yhteisösakon tuomitsemisesta.

Korkeimman oikeuden perustelut ovat mielestäni varsin selkeät ja antavat lainkäyttäjälle hyviä oikeusohjeita yhteisösakon tuomitsemista pohdittaessa. Erityistä tapauksessa on yhtiön taloudellista asemaa kuvaavien lukujen esiin nostaminen. Luvut selittävät lopputulosta osaltaan.

3.5 Työturvallisuusrikos (KKO 2008:61)

Työturvallisuusrikos, jossa alioikeus tuomitsi 20 000 euron yhteisösakon perusteinaan oikeushenkilön laiminlyönnin laatu, laajuus, johdon osuus ja taloudellinen asema. Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä harkittaessa oli otettu huomioon tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus ja tekijöiden asema oikeushenkilön toimielimissä. Oikeushenkilön ei ollut katsottu noudattaneen vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi osoittaen ainakin jossakin määrin piittaamattomuutta lain määräyksistä.

Taloudellista asemaa arvioitaessa oli otettu huomioon oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan oikeudellinen tulos ja muut sen arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat.

Hovioikeus katsoi sen laiminlyöneen sen huolellisuuden ja varovaisuuden noudattamisen, jota kohtuudella oli voitu edellyttää. Tekoon ei liittynyt merkittäviä taloudellisia intressejä, eivätkä johdon laiminlyönnit perustuneet etujen ja haittojen punnintaan. Yhtiön toiminnassa ei ollut järjestelmällisesti suhtauduttu välinpitämättömästi työturvallisuuskysymyksiin. Vielä hovioikeus totesi, että yhtiön vastuun kannalta silmäkin oli merkitystä, että työntekijälle oli työnjohdon taholta annettu suulliset ohjeet koneen oikeasta käyttötavasta, jolloin automatiikan tarve koneen osalta oli ymmärretty vasta tapahtuneen jälkeen. Näillä perusteilla johdon laiminlyöntiä oli pidettävä vähäisenä ja kun heti onnettomuuden jälkeen koneeseen oli asennutettu kytkin ja ennen käräjäoikeuden tuomiota ja osittain sen jälkeen oli ryhdytty työsuojelua parantaviin toimenpiteisiin. Yhtiösakon tuomitseminen katsottiin perusteettomaksi, koska johdon laiminlyönti oli vähäinen ja oikeushenkilö oli ryhtynyt toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Korkein oikeus tuomitsi oikeushenkilön 20 000 euron yhteisösakkoon.

Perusteluissa korkein oikeus totesi, toisin kuin hovioikeus, että työnantajan on oma-aloitteisesti toimittava ja seurattava työoloja työnantajan työturvallisuuslain velvoitteiden täyttymisen varmistamiseksi. Onnettomuuden aiheuttanut kone oli ollut käytössä yli kahdeksan vuotta ja työsuojelupiirin lausuman mukaan oikeushenkilö oli

jatkuvasti laiminlyönyt työsuojelumääräysten noudattamista. Näiden seikkojen vuoksi oikeushenkilön menettelyä ei voitu pitää vähäisenä.

Yhtiön konesuojaukseen tekemien asianmukaisten parannusten ja työturvallisuuden kohentamistoimenpiteiden ei katsottu poistavan aiempia laiminlyöntejä, jonka vuoksi edellä todetut laiminlyönnit huomioon ottaen yhteisöosakon tuomitsemista ei pidetty kohtuuttomana.

Yhteisöosakon määrän osalta korkein oikeus linjasi ratkaisuaan oikeushenkilön liikevaihdolla, joka oli yli 116 000 000 euroa ja tilikauden voitolla, yli 341 000 euroa sekä yhtiön palveluksessa olevien työntekijöiden määrällä, 721 henkilöä. Määräksi vahvistettiin alioikeuden tuomitsema määrä, jonka lisäksi korkein oikeus totesi, että määrää ei voitu korottaa, koska syyttäjä ei ollut valittanut alioikeuden päätöksestä. Lievempänäkin kuin yllä mainituilla perusteilla yhteisöosakkoa ei voitu tuomita.

Perustelujen nojalla lienee pääteltävissä, että yhteisöosakon määrä olisi ollut korkeampi, jos syyttäjä olisi valittanut alioikeuden tuomiosta.

3.6 Talousrikoksissa tuomittuja yhteisöosakkoja

Espoon käräjäoikeuden ratkaisussa 30.12.2009 (Nro 09/3268) oli päärikkoksena yrityssalaisuuden väärinkäyttö. Syyttäjä vaati oikeushenkilön tuomitsemista 10 000–50 000 euron määräiseen yhteisöosakkoon, mutta täsmensi vaatimuksensa käräjäoikeudessa 100 000 euroksi.

Alioikeus tuomitsi tekijät kahdesta yrityssalaisuuden väärinkäyttörikkoksesta ja oikeushenkilön yhteisöosakkoon, jonka määräksi tuomittiin 50 000 euroa.

Syällisyys löytyi asemasta eli johtoon kuulumisesta. Oikeushenkilön johdolla on velvollisuus estää sellaiset rikokset, joita koskevat säännökset kohdistuvat oikeushenkilön pääasiallisiin toimintamuotoihin. Yksi vastaaja syyllistyi itse yrityssalaisuuden väärinkäyttöön, toisen osalta syyte hylättiin, mutta koska johdolla kuitenkin on velvollisuus estää rikoksen tekeminen silloin, kun johto tietää, että lakia tullaan rikkomaan tai sitä rikotaan ja rikos olisi estettävissä ja vastaaja oli näin tiennyt asiasta, katsottiin hänen *sallineen* rikoksen tekeminen.

Oikeushenkilön puolesta rikosta ei ollut tapahtunut, eikä sen toiminnassa ollut laiminlyöty huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi, joten yhteisöosakkoa ei voitu tuomita.

Yhteisöosakon rahamäärän osalta käräjäoikeus teki huomioita yrityksen koosta ja taloudellisesta asemasta ottaen huomioon laiminlyönnin laadun ja laajuuden ja johdon osuuden. Oikeushenkilössä on ollut 7–9 työntekijää, joista neljä tuomittiin yrityssalaisuusrikoksista rangaistuksiin. Tähän nähden liiketoiminnassa sopimaton menettely oli oikeushenkilössä ollut laajalti hyväksyttyä, mikä osoitti piittaamattomuutta lain säännöksistä.

Oikeushenkilön liikevaihto oli päättyneellä tilikaudella ollut 1 111 000 euroa, seuraavalla tilikaudella 6 372 800 euroa, seuraavalla 8 331 300 euroa ja seuraavalla 9 474 000

euroa. Tilikauden tulos vastaavasti 7000 euroa, toisena tilikautena tappiollinen 450 euroa, kolmantena 223 4000 euroa voitollinen ja neljäntenä 409 600 euroa voitollinen. Yhtiön liikevaihto oli kahdessa vuodessa seitsenkertaistunut. Oikeushenkilö perusteli liikevaihdon moninkertaistumista toiminnan muutoksella. Käräjäoikeus katsoi, ettei se yksin selitä liikevaihdon kasvua ja arvioi oikeushenkilön kokoa ja vakavaraisuutta tuomitsemishetken tilanteen mukaan. Yhtiöllä oli pitkäaikaista pääomallinaa 450 000 euroa, muuta velat lyhytaikaisia osto-, siirto- tai muita velkoja. Viimeiseltä tilikaudelta hallitus oli esittänyt 189 500 euron osingonjakoa. Käräjäoikeus oli laskenut omavaraisuusasteeksi 5 prosenttia, joka ei siis ollut suuri. Mainituilla perusteilla ja laskelmilla yhteisösakon kohtuullisena määränä pidettiin 50 000 euroa. Asian käsittely on tällä hetkellä hovioikeudessa.

3.7 Sisäpiiritiedon väärinkäyttö (TJ Group, KKO 2009:1)

TJ Groupin -juttuna tunnetussa tapauksessa tekijät tuomittiin törkeästä sisäpiiritiedon väärinkäytöstä sekä kolmesta arvopaperimarkkinoita koskevasta tiedottamisrikoksesta ehdottomiin vankeusrangaistuksiin hovioikeuden tuomittua heidät ehdollisiin rangaistuksiin. Korkein oikeus korotti samalla yhteisösakon määrää 50 000 eurosta 100 000 euroon.

Korkein oikeus perusteli rangaistusten ankaroitamista rikosten suunnitelmallisuudella, vastuullisen aseman hyväksi käyttämisellä, rikoksilla tavoitellun ja saadun hyödyn huomattavan suurella määrällä sekä sillä, että rikokset olivat vakavasti vaarantaneet luottamusta arvopaperimarkkinoihin.

Hovioikeus pohti ratkaisussaan rangaistusvastuun edellytyksistä tälle rikostyypille ominaisilla liitoksilla. Tapauksessa johdon vastuu kulki yhdessä rikostyypin, arvopaperimarkkinarikos, kanssa. Näille rikoksille on tyypillistä niiden liittyminen yhteisöjen toimintaan. Tavoitteena ei ole välittömästi henkilökohtainen, vaan yhteisön, joko arvopaperikauppaa käyvän tai sen arvopaperin liikkeelle laskeneen yhteisön etu. Väärinkäytöksiin liittyvät taloudelliset edut voivat olla huomattavia, jonka vuoksi tarvitaan myös riittäviä taloudellisia seuraamuksia väärinkäytösten torjumiseen. Rikokset tehdään usein saavutettavissa oleva hyöty tarkkaan arvioiden, mikä korostaa taloudellisten seuraamusten merkitystä rikosten ehkäisemisessä. Arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos liittyy poikkeuksesta oikeushenkilön toimintaan (rikoslain 51 luvun 8 §:n esityöt).

Tuomiossa perusteltiin tarkemmin myös yritykselle aiheutuvia muita seuraamuksia¹⁵. TJ Groupilta vaaditut menettämisseuraamukset olivat määrittään poikkeuksellisen suuria, ja muodostivat toteutuessaan poikkeuksellisen ankaran kokonaisuuden. Tutkinnan pitkä kesto ja yhtiön asian johdosta saama kielteinen julkisuus oli huo-

¹⁵ tästä kommentti s. 6.

mattavasti haitannut sen liiketoiminnan harjoittamista, sekä vaikuttanut sijoittajien kiinnostukseen yhtiötä kohtaan. Myös päätekijöiden asema yhtiön pääomistajina ja merkittävänä rahoittajina oli tuomioharkintaa vaikuttava seikka: henkilökohtaisiin rangaistuksiin ja yhteisösakkoon tuomitseminen johtaisi käytännössä kahteen rangaistukseen tuomitsemiseen. Tekijät olivat edesauttaneet tapauksen tutkimista, mikä puhui tuomitsematta jättämisen puolesta.

Vastaajien asema rikosten toteuttajina, rikos oli vakava, se kohdistui arvopaperimarkkinoiden luotettavuuteen ja tiedotusrikokset ja törkeä sisäpiiritiedon väärinkäyttö olivat liittyneet kiinteästi osakeantiin jolla oli hankittu yhtiön käyttöön huomattava varallisuus. Vastaajat olivat saaneet erittäin huomattavan hyödyn rikoksellaan.

Yhteisösakon mittaamiseen vaikuttavista tekijöistä lain esitöissä (RL 9 luku 6 §). Hovioikeus referoi lain esitöitä¹⁶, joiden mukaisesti johdon osuudella ja oikeushenkilön taloudellisella asemalla olisi sama painoarvo yhteisösakon suuruutta määrättäessä. Teon kvalifioituminen törkeäksi on ankaroitava tekijä ja johdon ollessa osallinen rikoksiin merkitys mittaamisessa korostuu. Mitä merkittävämmässä asemassa rikosentekijät ovat oikeushenkilön organisaatiossa, sitä kiinteämmin rikoksen tekeminen samaistuu oikeushenkilön päätöksentekoon. Vastuullisessa asemassa olevan henkilön tekemällä rikoksella on vakavampi luonne kuin muun henkilön tekemällä vastaavalla rikoksella.

Taseen luvut. Tj-Groupin vuoden 2006 liikevaihto oli ollut 4,32 miljoonaa euroa, liiketulos 1,56 miljoonaa euroa, tulos ennen veroja 1,74 miljoonaa euroa, omavaraisuusaste -40,5 %, oma pääoma/osake -0,02 euroa ja osakekohtainen tulos -0,014 euroa. Työntekijöitä oli keskimäärin 49 henkilöä ja osakkeenomistajia 15 920 henkilöä. Hallituksen varsinaiset jäsenet, varajäsenet ja toimitusjohtaja omistivat 49,2. % yhtiön osakepääomasta ja äänimäärästä.

Hovioikeus katsoi johdon osallisuuden rikoksiin ja niiden vakavuuden yhteisösakon määrää korottavana tekijänä. TJ Groupin koko oli pienentynyt, vakavaraisuus ja tulos heikentyneet olennaisesti tekoajan olosuhteisiin verrattuna, mikä seikka oli otettava huomioon yhteisösakon rahamäärää arvioitaessa.

Kokonaisharkinnassa katsottiin TJ Groupin taloudellisen aseman heikkouden olevan rikosten vakavuutta painavampi seikka yhteisösakon rahamäärään alentamiseen. Yhteisösakon määräksi tuomittiin 50 000 euroa.

Yhteisösakon korottuminen korkeimmassa oikeudessa. Korkein oikeus korotti yhteisösakon määrän 100.000 euroon. Vastaajat olivat käyttäneet yhtiötä hyväksi tahallisen, lajissaan vakavan rikoksen tekemiseen ja yhtiö oli heidän rikokset tehdessään ollut selvästi heidän johtamansa niin heidän yhtiöoikeudellisen asemansa kuin tosiasiallisen vaikutusvaltansakin perusteella. Toisaalta vaaditun suuruisen yhteisösakon vaikutukset eivät kohdistuisi rikoksesta rangaistukseen tuomittuihin sillä tavalla, että yhteisösakon tuomitsemista tulisi välttää. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO

¹⁶ HE 95/1993 vp. s. 43.

2002:39 kerrotuilla perusteilla¹⁷. TJ Groupin muihin osakkeenomistajiin nähden yhteisösakolla ei olisi samaa merkitystä kuin taloudellisesti huomattavasti ankarammalla menettämis seuraamuksella. Korkein oikeus katsoi vielä, että huomioon ottaen vastaajien syyksi luettujen rikosten vakavuus ja heidän asemansa yhtiön ylimmässä johdossa hovioikeuden tuomitsema yhteisösakon rahamäärä oli liian alhainen.

4. Lopuksi

Yhteisösakko lisättiin varsin monen rikoksen seuraamukseksi vasta vuonna 2002. Ennen yhteisösakon laajentamisen käyttöä oli rikoslaissa 22 rikosta, joiden ohessa yhteisösakkovaatimus voitiin esittää. Vuoden 2002 uudistuksen jälkeen tällaisia rikoksia oli jo noin 90 kappaletta. Oikeuskäytäntöä näiden rikosten osalta on vähän, aika ja maailman kehitys näyttävät, tullaanko niistä kaikista edes koskaan syyttämään.

Tavallisimpien rikosten, kuten työturvallisuus- ja ympäristörikosten osalta oikeuskäytäntöä alkaa sitä vastoin olla kattavasti saatavilla. Työturvallisuusrikoksen yhteyteen yhteisösakko otettiin vasta vuoden 2002 yhteydessä, tarve on ollut ilmeinen, koska oikeuskäytäntöä on ehtinyt muodostua kiitettävässä määrin.

Oikeuskäytännön yhtenäisyyden ja selvyuden vuoksi olisi suotavaa, että tuomioistuimet perustelisivat yhteisösakkoa koskevat tuomionsa yksityiskohtaisesti poimien yhteisösakon tuomitsemista puoltavat ja sitä vastaan puhuvat seikat yksitellen esiin. Näin menetellen yhteisösakkovaatimuksen hyväksymis- ja hylkäämisperusteet nousisivat paremmin esille. Osassa tässäkin kirjoituksessa mainituissa päätöksissä on näin jo menetelty ja siten tuotu tuotettu lainkäyttäjille arvokkaita työvälineitä.

Oikeushenkilön taloudellisen tilan arviointi jonkinlaisena laskelmana kuuluisi ottaa mukaan yhteisösakon mittaamisperusteena. Syyttäjän tulisikin mielestäni säännönmukaisesti esittää lukuja yhtiön taloudellisesta tilasta poimimalla tuloksesta konkreettisia lukuja mittareiksi arvioimaan sen todellista tilaa ja kykyä maksaa yhteisösakko. Näkemykseni mukaan syyttäjät ovat myös olleet turhan varovaisia yhteisösakkoa koskevissa vaatimuksissaan: niitä olisi voinut vaatia useammin ja suuremmin summin, kuin syyttämiskäytännössä toistaiseksi on tehty.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. WSOY, Porvoo 2000.

HE 95/1993 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi

¹⁷ Tästä s. 13.

HE 53/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2002:39

KKO 2008.33

KKO 2008:61

KKO 2009:1

Korkeimman oikeuden valitusmuistio 1.12.2009, R2009/349 (liittyen Turun hovioikeuden tuomioon 16.2.2009, nro 285).

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 23.11.2006, nro 2848

Turun hovioikeus 29.11.2006, nro 2579

Turun hovioikeus 16.2.2009, nro 285

Kouvolan hovioikeus 2.9.2009, nro 879

Käräjäoikeudet

Raaseporin käräjäoikeus 26.9.2007, nro 926

Espoon käräjäoikeus 30.12.2009, nro 98/3268

Rikosperusteinen määräaikainen ajokielto

1. Johdanto

Ajokielto on ajo-oikeuteen kohdistuva seuraamus, jolla pyritään estämään ajoneuvon kuljettajan osallistuminen liikenteeseen silloin, kun häneltä katsotaan edellytysten siihen puuttuvan. Syynä ajokiellon käyttöön voi olla liikennettä koskevien säännösten vastainen käyttäytyminen tai se, että kuljettajalta puuttuvat edellytykset ajo-oikeuden säilyttämiseen.¹ Tarkastelun kohteena kirjoituksessa on rikosperusteinen määräaikainen ajokielto. Se on liikenne-rikosoikeudellinen turvaamistoimi, joka voidaan määrätä henkilölle liikenne-rikokseen syyllistymisen seuraamuksena ja jonka tarkoituksena on estää siihen määrättyä jatkamasta liikenteen turvallisuutta vaarantavaa käyttäytymistä. Käytännössä ajo-oikeuden menettäminen koetaan usein kuitenkin yhtä rankaisullisena, kuin teosta seurannut varsinainen rangaistus.²

Ajokieltoon ja liikenne-rikoksia koskevaan sääntelyyn on viime vuosina kohdistunut lukuisia muutoksia. Kirjoituksessani selvitän, millaisten vaiheiden kautta kehitys on johtanut nykyisin voimassa oleviin säännöksiin. Kirjoitelmani aihe on ajankohtainen. Julkisuudessa on toistuvasti vaadittu kaahareiden ja rattijuoppojen kuriin saattamista. Lainsäätäjä on tarkoittanut ajokieltoon liittyvät säännökset selkeiksi ja mielestäni ne ovatkin varsin selkeät. Viime vuosien aikana on tullut kuitenkin uusia säännöksiä ja vanhoihin säännöksiin on tullut muutoksia. Tämä on aiheuttanut lainsäädännön soveltajalle tarpeen päivittää tietonsa. Kirjoituksessa selvitän, mitä kaikkea uutta viime vuosina ajokieltoa koskeviin säännöksiin on tullut. Koska tarkastelun varsinaisena kohteena on rikosperusteinen määräaikainen ajokielto, tarkastelen nimenomaisesti sitä koskevia uudistuksia.

Luvuissa 2–3 tarkastelen ajokielto-säännöksiin liittyviä kehitysvaiheita. Luvussa 4 esittelen ajokorttilain ajokorttisäännöksiä koskevat seuraamukset (Ajokorttilain 386/2011 7 luku). Säännösten kehitykseen liittyvät olennaiset muutokset on koottu selkeyden vuoksi luvussa 5 esiteltävään taulukkoon. Luvussa 6 esittelen ajokorttilain säätämisen jälkeistä ajokielto-säännöksiin liittyvää kehittämistyötä. Luvussa 7 esittelen rattijuopumusrikosten ja törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen kehitystä lukumääräisesti eri vuosina sekä pohdin, millä tavoin valvottu ajo-oikeus ja liikenteen valvonta ovat näihin lukuihin ehkä vaikuttaneet tai voivat ehkä vaikuttaa.

¹ Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 3/2012, s. 10.

² Lappi-Seppälä – Ojala 2009 (teoksessa rikosoikeus), s. 621.

2. Ajokielto- ja liikennerikossäännösten kehitysvaiheita

Ajokiellon suojeluobjektina on liikenneturvallisuus. Myös liikennerikoksia koskevilla rikoslain 23 luvun säännöksillä suojeluobjektina on liikenneturvallisuus.³ Ajokielto on mahdollista määrätä seuraamukseksi nimenomaan kyseisessä luvussa mainituista teoista. Tarkastelen sen vuoksi lyhyesti myös liikennerikosten sääntelyn kehitystä.

2.1 Tieliikennelain uudistus 1990

Ennen vuotta 1990 voimassa olivat tieliikennelain (267/81) säännökset ajokorttiseuraamuksista. Ensimmäinen tässä tarkasteltava suurempi muutos toteutettiin 1990. Tuolloin ajo-oikeuteen kohdistuvaa seuraamusjärjestelmää selkeytettiin ottamalla käyttöön vain yksi ajo-oikeuteen kohdistuva seuraamus, mikä uudistus tuli voimaan 1.10.1990 (Laki tieliikennelain muuttamisesta 676/90).

Ajo-oikeuteen kohdistuvaa seuraamusjärjestelmää selkeytettiin ottamalla ajo-oikeuteen kohdistuvana seuraamuksena käyttöön ajokielto-niminen seuraamus. Ajokieltoseuraamus tuli käsittämään sekä tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvan ajokieltoseuraamuksen, että poliisin toimivaltaan kuuluvan hallinnollisessa menettelyssä määrättävän ajokieltoseuraamuksen (ennen uudistusta poliisin toimenpitein oli mahdollista peruuttaa ajokortti väliaikaisesti tai määrääjäksi). Seuraamusjärjestelmää kehitettiin ottamalla käyttöön tuomioistuimessa ehdollisena määrättävä ajokielto.⁴

Tuomioistuimen velvollisuudesta määrätä ajokielto säädettiin uudessa tieliikennelain 75 pykälän 1 momentissa, jonka mukaan moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettaja on määrättävä ajokieltoon, jos hänen todetaan syyllistyneen törkeään liikenteen vaarantamiseen, rattijuopumukseen, törkeään rattijuopumukseen tai huumaantuneena ajamiseen. Ajokielto määrätään olemaan voimassa enintään viisi vuotta. Säännös vastasi asiasisällöltään aikaisempaa lainsäädäntöä (tieliikennelain 74 § 1 mom). Ajokieltoon määrääminen ei kuitenkaan enää ollut riippuvainen rangaistukseen tuomitsemisesta. Jos henkilö jätettäisiin rangaistukseen tuomitsematta esimerkiksi syntyakeettomuuden vuoksi, se ei estä ajo-oikeuteen kohdistuvan seuraamuksen käyttöä. Katsottiin, että rangaistuksen ja turvaamistoimenpiteen erilaisesta käyttöalasta johtuen tulee voida käyttää ajo-oikeuteen kohdistuvaa turvaamistoimenpidettä riippumatta siitä, tuomitaanko henkilö rangaistukseen vai ei.⁵

Perusteet, joilla tuomioistuimelle annettiin mahdollisuus määrätä ajokielto *ehdollisena*, vastasivat pääpiirteissään perusteita, joilla ajokielto aiemmin voitiin tieliikennelain 74 pykälän 2 momentin mukaan jättää määräämättä. Uudessa tieliikennelain 79 pykälässä edellytyksenä ehdollisen ajokiellon määräämiselle oli, ettei teosta ollut

³ HE 32/1997 vp. s. 3.

⁴ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 2.

⁵ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 8.

saanut aiheutua vaaraa toisen turvallisuudelle. Muutoksena vanhaan säännökseen verrattuna oli myös, että ajo-oikeuden tuli olla ajokieltoon määrättävälle ammatin takia välttämätön (vanhassa säännöksessä edellytyksenä oli, että ajo-oikeuden tuli olla työssä välttämätön). Ajokieltoseuraamusta harkittaessa voitiin nyt ottaa huomioon, että henkilö saattoi tarvita ajo-oikeutta työmatkojen suorittamiseen, vaikkei hän ajo-oikeutta itse työssään tarvinnutkaan. Ehdolliseen ajokieltoon liittyvän tuomioistuimen asettaman koetusajan pituudeksi säädettiin vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta. Pituus vastasi ehdollisesta rangaistuksesta annetussa laissa säädettyä koetusajan pituutta. Syyllistyminen koetusajana tekoon, josta voitaisiin määrätä ajokieltoon tuomioistuimessa (siis tieliikennelain 75 §:n 1 momentissa tarkoitettuun tekoon), merkitsisi ehdollisena määrätyn ajokieltoseuraamuksen panemista täytäntöön. Koetusajana tehdystä teosta ajokieltoseuraamusta ei ollut mahdollista määrätä toistamiseen ehdollisena. Lainsäätäjän tavoitteena tämän uuden seuraamusmuodon käyttöönottamisella oli, että ehdollinen ajokielto motivoisi siihen määrättyä henkilöä entistä tarkempaan sääntöjen noudattamiseen, koska ajo-oikeuden säilyminen ehdollisena riippuisi ehdolliseen ajokieltoon määräämisen jälkeen henkilön omasta käyttäytymisestä.⁶

Perusteet *poliisin* määräämälle ajokiellolle olivat uudessa tieliikennelain 75 pykälän 2 momentissa ja perusteet poliisin määräämälle väliaikaiselle ajokiellolle tieliikennelain 76 pykälässä. Tieliikennelain 75 pykälän 2 momentin 3-5 kohtiin koottiin perusteet, joiden perusteella poliisi pystyi hallinnollisena toimenpiteenä määräämään rikosperusteisen määräaikaisen ajokiellon. Pääosin perusteet vastasivat aiemmin voimassa olleita säännöksiä ajokortin määräaikaisen peruuttamisen perusteista. Kuitenkin tieliikennelain 75 pykälän 2 momentin 3 kohtaan otettiin säännös, jonka mukaan oli mahdollista määrätä ajokielto kuljettajan syyllistyessä vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavaan tekoon, ajo-oikeudetta ajoon, tai uusia kuljettajia koskevien erityissääntöjen tai -määräysten rikkomiseen. Aiemmin poliisilla oli ollut mahdollisuus hallinnollisessa menettelyssä puuttua ajo-oikeuteen yhden liikenne rikoksen perusteella ainoastaan uuden kuljettajan syyllistyttyä ylinopeusrikokseen, mutta nyt poliisin oikeutta ajokiellon määräämiseen yhden liikenne rikoksen perusteella laajennettiin. Ajo-oikeudetta ajoon syyllistyminen mainittiin tosin myös edelleen tieliikennelain 70 pykälässä ajokortti-luvan myöntämisen esteenä, aiemmin esteperuste oli mainittu tieliikennelain 69 pykälässä.

Liikennevalvonnassa oli todettu erityisesti suurien ylinopeuksien yleistyneen ja tähän yleisen piittaamattomuuden lisääntymiseen liikenteessä haluttiin puuttua mahdollistamalla myös hallinnollisessa menettelyssä henkilön määrääminen ajokieltoon yhden vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavan teon perusteella.⁷

⁶ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 2 ja 9.

⁷ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 2.

Tieliikennelain 80 pykälän mukaan poliisi sai ajokieltoon määräämisen sijasta antaa ajo-oikeuden haltijalle varoituksen kuten aiemminkin. Uuden varoituksen antaminen oli kuitenkin vain erityisestä syystä mahdollista, jos varoituksen jo saanut henkilö syyllistyi uuteen tekoon yhden vuoden kuluessa varoituksen saamisen jälkeen.⁸

Uudistuksessa luovuttiin epäiltyyn rattijuopumukseen syyllistyneen henkilön hallinnollisesta ajokortin peruuttamismenettelystä. Aikaisemmin poliisin oli tullut, otettuaan ajokortin pois kuljettajalta, peruuttaa ajokielto väliaikaisesti siihen saakka, kunnes tuomioistuimien on asian ratkaissut.⁹ Tähän menettelyyn liittyi kuljettajan kuultavaksi kutsuminen poliisilaitokselle ja sen katsottiin kohtuuttomasti rasittavan hallintoa. Uuden tieliikennelain 77 pykälän mukaan poliisin määräämä väliaikainen ajokielto jatkui siihen saakka, että tuomioistuin päätti ajokiellosta. Väliaikaiseen ajokieltoon määrättyä henkilöä koskevaa erillistä poliisin päätöstä ajokiellon voimassa pitämisestä ei siten ennen tuomioistuinkäsittelyä rattijuopumusasioissa enää tarvittu. Näyttö tekoon syyllistymisestä katsottiin olevan olemassa poliisin tekemän puhalluskokeen perusteella.¹⁰ Sen sijaan huumaantuneena ajamiseen ja törkeään liikenteen vaarantamiseen liittyen erillinen poliisin tekemä päätös väliaikaisen ajokiellon voimassapitämisestä edelleen vaadittiin. Niihin liittyen näyttöä tekoon syyllistymisestä ei ollut vastaavalla mittausmenetelmällä saatavissa kuin rattijuopumusteon yhteydessä.

2.2 Tieliikennelain uudistus 1996

Seuraavan kerran säännöksiä uudistettiin vuonna 1996 (L tieliikennelain muuttamisesta 754/95). Tuolloin toistuvien liikenneerikkomusten seuranta-aikaa pidennettiin, mikä uudistus tuli voimaan 1.1.1996. Uudistuksella pyrittiin entistä paremmin ehkäisemään toistuvaa syyllistymistä liikenneerikkomuksiin puuttamalla niihin jo hieman aikaisemmassa vaiheessa, asteittain kiristyvin toimenpitein. Katsottiin, että ennalta ehkäisevän liikenneturvallisuustyön kannalta olisi sitä tehokkaampaa, mitä aikaisemmassa vaiheessa liikenneturvallisuutta vaarantavaan käyttäytymiseen puututtaisiin. Puuttamalla liikenneerikkomuksiin asteittain kiristyvin toimenpitein kuljettajalle annettaisiin mahdollisuus liikennekäyttäytymistään korjaamalla säilyttää ajo-oikeutensa.¹¹

Uudistuksessa liikenneerikkomusten kertymisen seuranta-aikaa pidennettiin kahden vuoteen siten, että aiempi vuoden seurantajakso säilyi kuitenkin toissijaisena. Ajokielto seurasi neljästä kahden vuoden aikana tai kolmesta vuoden aikana tehdystä liikenneerikkomuksesta. Järjestelmä käynnistyi muistutuskirjeen lähettämällä liikenneerikkomukseen syyllistyneelle kuljettajalle.¹² Kolme liikenneerikkomusta kahden

⁸ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 9.

⁹ Ennen uudistusta voimassa ollut tieliikennelain 77 §.

¹⁰ L 676/1990, ks. HE 8/1990 vp. s. 8.

¹¹ L 754/1995, ks. HE 38/1994 vp. s. 1.

¹² L 754/1995, ks. HE 38/1994 vp. s. 1.

vuoden kuluessa tai kaksi vuoden kuluessa käynnistivät järjestelmän muistutuskirjeen lähettämällä kuljettajalle. Varoituksen käyttömahdollisuus säilytettiin edelleen vaihtoehtona ajokieltoon määräämiselle lievemmissä tapauksissa poliisin harkinnan mukaisesti. Uusien kuljettajien tekemiin liikenne rikkomuksiin puututtiin aikaisemmassa vaiheessa. Toimenpiteet heidän kohdallaan käynnistyivät yhtä liikenne rikkomusta aikaisemmin. Uusien kuljettajien 80 km/h - nopeusrajoituksesta ja sitä osoittavan tunnuksen (ns. kahdeksankymppin lätkä) käytöstä luovuttiin.¹³

Ajo-oikeudetta ajo ajokieltoon määräämisperusteena siirrettiin tieliikennelain 75 pykälän 2 momentin 3-kohdasta erilliseksi perusteeksi 4 kohtaan. Toistuvasti liikenne rikkomuksiin syyllistyneen henkilön määräämisestä ajokieltoon säädettiin 5-kohdassa ja uusia kuljettajia koskeva vastaava säännös on pykälän 3 momentissa.

2.3 Rikoslain 23-luvun uudistukset vuosina 1999 ja 2003

2.3.1 Liikenne rikosten sisällyttäminen rikoslakiin vuonna 1999

Tieliikennettä koskevat rangaistussäännökset olivat aiemmin tieliikennelain liikenne rikoksia koskevassa 8 luvussa. Rikoslain liikenne rikoksia koskevaan 23 lukuun koottiin 1.10.1999 voimaan tullessa uudistuksessa niiden liikenne rikosten rangaistussäännökset, joita pidettiin niin moitittavina, että niistä katsottiin olevan paikallaan säätää vankeusrangaistuksen uhka. Uudistuksessa toteutettiin rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksuttua periaatetta rikoslain rangaistusjärjestelmän kohdentamisesta moitittavimpaan käyttäytymiseen ja lähdettiin ajatuksesta, että rikoslain perusteella tuomitaan rangaistus vasta sellaisesta liikenne rikoksesta, johon liittyvä abstraktinen vaara ei ole vähäinen.¹⁴

Rikoslain 23 luvussa olivat jo ennestään säännökset rattijuopumuksesta, törkeästä rattijuopumuksesta ja huumantuneena ajamisesta. Uudistuksessa huumantuneena ajamista koskeva säännös kumottiin.

Uuden rikoslain 23 luvun ensimmäinen pykälä koskee *liikenneturvallisuuden vaarantamista* ja sen ensimmäinen momentti tieliikennettä. Liikenneturvallisuuden vaarantamisen rangaistusasteikkoa ankaroitettiin siten, että enimmäisrangaistus teosta on 6 kk vankeutta, kun se aikaisemmassa liikenteen vaarantamista koskevassa tieliikennelain 98 pykälässä oli 3 kk vankeutta.

Uuteen rikoslain 23 luvun 2 pykälään otettiin säännös *törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta*. Aikaisemmassa tieliikennelain 99 pykälässä törkeän liikenteen vaarantamisen tekemuotona mainittu ”liikenneturvallisuuden vaarantaminen piittaamattomuudesta” korvattiin uudessa säännöksessä termillä ”törkeästä huolimat-

¹³ L 754/1995, ks. HE 38/1994 vp. s. 3.

¹⁴ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 9.

tomuudesta”. Asiallisesti syyksiluettavuusvaatimusta ei uudistuksessa ollut tarkoitus kuitenkaan muuttaa.¹⁵

Rattijuopumusta koskeva rangaistussäännös tuli rikoslain 23 luvun 3 pykälään. Sen ensimmäiseen momenttiin on sisällytetty moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettaminen alkoholin vaikutuksen alaisena ja säännös on samansisältöinen kuin aiemmin voimassa olleessa rikoslain 23 luvun 1 pykälässä.¹⁶ Rattijuopumusta koskevat säännökset uudistettiin jo aiemmin 1.9.1994 voimaan tulleella lailla rikoslain uudistamisesta, eikä tuolloin omaksuttuja periaatteita haluttu 1.10.1999 voimaan tulleessa uudistuksessa muuttaa. Tuolloin 1.9.1994 otettiin mm. käyttöön mahdollisuus määritellä alkoholipitoisuus kuljettajan hengitysilma.¹⁷

Pykälän 2 momentti vastaa asiallisesti aiemmin voimassa ollutta ja uudistuksen yhteydessä kumottua rikoslain 23 luvun 3 pykälän säännöstä huumaantuneena ajamisesta, mutta sen sanamuotoa on täydennetty selventävällä lisäyksellä; Rattijuopumukseen syyllistyy se, joka kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa nautittuaan muuta huumaavaa ainetta kuin alkoholia tai tällaista ainetta yhdessä alkoholin kanssa niin, että hänen kykynsä tehtävän vaatimiin suorituksiin on huonontunut. Suorituskyvyn osalta viitataan siis tehtävän vaatimiin suorituksiin eli kykyyn kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa.¹⁸

Törkeää rattijuopumusta koskeva säännös tuli rikoslain 23 luvun neljänteen pykälään. Säännöksen 1 momentin kohdat 1 ja 2 koskevat moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettamista alkoholin vaikutuksen alaisena ja siltä osin säännös vastaa aiemmin voimassa ollutta rikoslain 23 luvun 2 pykälän säännöstä. Säännöksen kolmas kohta koskee moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettamista muun huumaavan aineen vaikutuksen kuin alkoholin alaisena, tai tällaisen aineen ja alkoholin yhteisvaikutuksen alaisena. Kyseessä on huumaavan aineen nauttimisella täyttyvän rattijuopumuksen törkeä tekemuoto. Edellytyksenä on, että tehtävän vaatiman suorituskyvyn tulee olla tuntuvasti huonontunut. On ajateltavissa, että vaatimus rinnastaa suorituskyvyn las-kun vakavuudeltaan niihin suorituskyvyn muutoksiin, joita vähintään 1,2 promillen humalatila aiheuttaa.¹⁹

2.3.2 Liikennejuopumussäännösten muutokset vuonna 2003

Rattijuopumusta ja törkeää rattijuopumusta koskevia säännöksiä uudistettiin 1.2.2003 voimaan tulleella lailla rikoslain muuttamisesta ja säännökset saivat tuolloin sen muodon, mikä niillä on nykyään²⁰. Uudistuksessa otettiin käyttöön huumausaineen käyttöä

¹⁵ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 16.

¹⁶ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 19.

¹⁷ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 19.

¹⁸ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 19.

¹⁹ L 546/1999, ks. HE 32/1997 vp. s. 19 –20.

²⁰ L 20.12.2002/1999.

liikenteessä koskeva ns. nollaraja.²¹ Uudistuksessa myös muutettiin tutkimustulosten perusteella rattijuopumussäännöksiä niin, että veren ja hengitysilman alkoholipitoisuudet vastasivat paremmin toisiaan.²²

2.3.3 Uudistusten merkitys ajokorttisäännösten kannalta

Ennen 1.2.2003 rattijuopumuksen rajana oli 0,25 mg alkoholia litrassa uloshengitysilmaa. Tutkimusten mukaan kuitenkin 0,5 promillea etanolia veressä vastaa 0,22 mg alkoholia litrassa uloshengitysilmaa. Aiemmin voimassa ollut sääntely oli näin ollen johtanut siihen, että rattijuopumukseen syyllistyneen henkilön humalatilana voimakkuudesta oli saatu erilainen tulos riippuen siitä, oliko alkoholin määrä mitattu hengitysilmaasta vaiko verestä. Rangaistavuuden raja on ollut korkeampi, kun alkoholin vaikutuksen alaisuus on todettu uloshengitysilmaasta. Uudistuksessa tämä epäkohta poistui.²³

Ennen 1.2.2003 voimassa olleen rikoslain 23 luvun 3 pykälän 2-kohdan mukaan henkilö syyllistyi rattijuopumukseen silloin, kun hän kuljetti moottorikäyttöistä ajoneuvoa nautittuaan muuta huumavaa ainetta kuin alkoholia tai tällaista ainetta yhdessä alkoholin kanssa niin, että hänen kykynsä tehtävän vaatimiin suorituksiin oli huonontunut. Tutkimustiedon perusteella ei ole kuitenkaan mahdollista asettaa eri huumausaineille alkoholin promillerajojen tapaisia rajoja. Huumausaineen käyttäjä on aina tietynasteinen riski liikenteessä. Uudistuksessa toteutetun nollarajan käyttöönoton myötä poistui aikaisemmin rangaistavuuden rajanvetoon liittyneet tulkin- taongelmat.²⁴

Ajokieltoisäännösten soveltamisen kannalta 1.2.2003 toteutunut uudistus siis matali kynnystä henkilön määräämiseen ajokieltoon tapauksissa, joissa rattijuopumus on todettu uloshengitysilman alkoholipitoisuuden perusteella. Uudistuksen rattijuopumussäännöksiä ja siten myös ajokieltoisäännöksiä voidaan soveltaa aina, kun henkilö kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa huumausainetta nautittuaan (pois lukien tilanne, jossa henkilö on nauttinut lääkemääräyksen perusteella huumausaineeksi luokiteltua lääkettä, eikä hänen kykynsä tehtävän vaatimiin suorituksiin ole sen vuoksi huonontunut).

²¹ L 1199/2002, ks. HE 90/2002 vp. s. 9–10.

²² L 1199/2002, ks. HE 90/2002 vp. s. 8.

²³ L 1199/2002, ks. HE 90/2002 vp. s. 8.

²⁴ L 1199/2002, ks. HE 90/2002 vp. s. 8.

2.4 Rikosperusteisia määräaikaista ajokieltoja koskeva tieliikennelain uudistus 2005

Seuraava merkittävä uudistus toteutettiin 1.3.2005. Lainmuutos liittyi Liikenneturvallisuuksuunnitelmassa vuosille 2001–2005, sekä tieliikenteenturvallisuuden parantamisesta 18.1.2001 annetussa valtioneuvoston periaatepäätöksessä asetettuihin tavoitteisiin. Uudistuksella pyrittiin parantamaan tieliikenteen turvallisuutta tehostamalla ajokorttiseuraamuksia. Tavoitteena oli tehostaa ajokiellon vaikutusta niin, että ajokieltoasteikkoja käytettäisiin aikaisempaa laajemmin, jolloin ajokieltoajat pitenisivät.²⁵

Uudistuksessa ajokielloille säädettiin teon vakavuuden mukaan määräytyvät vähimmäispituudet ja ajokiellon keston vaikuttavaksi tekijäksi tuli rikoksen uusiminen. Uudistuksessa pyrittiin siihen, että ajokieltoasteikkoja ryhdyttäisiin käyttämään aikaisempaa laajemmin ja että ajokieltoajat pitenisivät. Tuomioistuinten ajokieltokäytännön haluttiin vaikuttaa säätämällä ajokielloille vähimmäispituudet ja huomioimalla rikosten uusimisen vaikutus ajokiellon pituuteen.²⁶

Tieliikennelain 78 pykälän 1 ja 3 momentti: Edellä 75 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa ajokiellon määrää tuomioistuin. Rattijuopumukseen syyllistynyt kuljettaja määrätään ajokieltoon vähintään yhdeksi kuukaudeksi ja törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen tai törkeään rattijuopumukseen syyllistynyt vähintään kolmeksi kuukaudeksi. Uusintarikoksissa ajokiellon kestoksi määrätään:

- 1) vähintään kuusi kuukautta, jos rattijuopumukseen syyllistynyt kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt uudelleen rattijuopumukseen taikka törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen;
- 2) vähintään yksi vuosi, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt kahdesti tekoon, joka täyttää törkeän rattijuopumuksen tai törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen tunnusmerkistön.

Edellä 75 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa ajokiellon määrää poliisi. Edellä 75 §:n 2 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa ajokielto määrätään olemaan voimassa toistaiseksi ja 3-6 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa vähintään yksi ja enintään kuusi kuukautta.

Sittemmin oikeuskäytännössä on epäselvyyttä aiheuttanut edellä siteeratun uuden tieliikennelain 78 pykälän 1 momentin 1 kohdan sanamuoto. Epäselvää on ollut, tulisiko teko katsoa uusintarikokseksi silloin, jos edeltävä teko oli törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen. Korkein oikeus antoi asiassa ennakkotapausratkaisun KKO:2007:77. Tapauksessa oli kysymys tilanteesta, jossa henkilö oli syytteessä rattijuopumuksesta 2.4.2006 ja hänet oli aiemmin 11.8.2003 tuomittu rangaistukseen

²⁵ L 1103/2004, ks. HE 104/2004 vp. s. 13.

²⁶ L 1103/2004, ks. HE 104/2004 vp. s. 13.

törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta. Korkeimman oikeuden kannan mukaan tieliikennelain 78 pykälän 1 momentin 1 kohta ei sanamuotonsa mukaan koskenut tilannetta, jossa aikaisempi rikos oli törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen. Korkein oikeus perusteli kantaansa rikosoikeudellisella laillisuusperiaatteella, joka on ilmaistu perustuslain 8 §:ssä ja jonka mukaan rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin. Säännös pitää sisällään täsmällisyysvaatimuksen.

Oikeuskäytännössä on jouduttu ottamaan kantaa myös siihen, voidaanko ajokieltoa määrätä tieliikennelain 79 pykälän mukaisesti ehdollisena, jos kuljettaja on syyllistynyt tieliikennelain 78 pykälän 1 momentin tarkoittamalla tavalla uusintarikokseen. Korkein oikeus on antanut asiaan liittyvän ennakkotapausratkaisun KKO:2005:132. Päätöksen perusteluissa todetaan, että muutettaessa ajokieltoon määräämistä koskevaa tieliikennelain 78 pykälän 1 momenttia siten, että ajokielloille säädettiin vähimmäiskestoajat, oli pyrkimyksenä ankaroitaa erityisesti uusijoiden ajokieltoseuraamuksia. Perusteluissa todetaan, että vaikkakaan 1.3.2005 voimaantulleessa uudistuksessa ei puututtukaan ehdollista ajokieltoa koskevan tieliikennelain 79 pykälän sisältöön, niin myös kyseistä säännöstä sovellettaessa tulisi pyrkiä siihen, ettei ajokiellon ehdollisuutta harkittaessa päädyttäisi ajokieltosäännösten tavoitteiden kanssa ristiriidassa oleviin tuloksiin. Korkein oikeus on päätöksensä perusteluissa viitannut myös eduskunnan liikenne- ja viestintävaliokunnan näkemykseen (LiVM 19/2004vp), jonka mukaan kuljettajan toistuvaa säännöistä piittaamattomuutta osoittavissa tilanteissa ajokiellon vaikutuksiin vetoamisen ei tulisi lyhentää ajokiellon pituutta ja että kuljettamisen ammattimaisuuden ei tulisi oikeuttaa muita kuljettajia suurempaan määrään rikkomuksia. Korkein oikeus katsoi tapauksessa, että yleinen etu edellytti ajokiellon määräämisen uusintarikokseen syyllistyneelle kuljettajalle ehdottomana, vaikka ajo-oikeus olikin ajokieltoon määrätyle ammattin vuoksi välttämätön ja vaikka teosta ei ollut aiheutunut vaaraa toisen turvallisuudelle.

Uudistuksessa 1.3.2005 rajoitettiin poliisin mahdollisuutta käyttää varoitusta ajokiellon sijaan. Uudistetun tieliikennelain 80 pykälän mukaan poliisi voi ajokieltoon määräämisen sijasta antaa varoituksen, jos ajo-oikeus on ajo-oikeuden haltijan toimeentulon tai liikkumisen vuoksi välttämätön, eikä 75 pykälän 2 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettujen liikenne-rikkomusten ole katsottava osoittavan piittaamattomuutta tieliikennettä koskevista säännöksistä. Aiemmin voimassa olleessa säännöksessä ollut maininta ajo-oikeudenhaltijan vuosittaisen ajomäärän huomioon ottamisesta poistettiin. Katsottiin, että kyseinen peruste soveltui huonosti perusteeksi ajokorttiseuraamuksen valinnassa ja että myös paljon ajavalta, kuten ammattikuljettajalta, tuli voida vaatia säännösten ja määräysten noudattamista ajo-oikeutensa säilyttämiseksi.²⁷

Aikaisemmin vakavaan piittaamattomuuteen liikenneturvallisuuksa kohtaan tai ajo-oikeudetta ajoon syyllistyneellä henkilöllä, jonka poliisi oli teon vuoksi määrännyt

²⁷ L 1103/2004, ks. HE 104/2004 vp. s. 12, 15.

ajokieltoon, oli mahdollisuus saattaa ajokieltoasia yleisen alioikeuden käsiteltäväksi. Tällöin poliisin piti viipymättä palauttaa ajokortti kuljettajalle siihen saakka, kunnes asia ratkaistiin tuomioistuimessa. Kyseinen tieliikennelain 80a pykälä kumottiin ja maaliskuun alusta 2005 lähtien ajokieltoon määrätty ei ole voinut enää saattaa ajokieltoasiansa yleisen tuomioistuimen ratkaistavaksi. Hän on voinut kuitenkin halutessaan saattaa ajokieltoasiansa hallinto-oikeuden ratkaistavaksi, mutta poliisin määräämä ajokielto on ollut koko valitusprosessin ajan voimassa.²⁸ Edellä selostetusta ratkaisusta KKO:2007:77 ilmenevä Korkeimman oikeuden tulkinta ei päde enää uuden ajokorttilain 7 luvun tultua voimaan.²⁹

3. Valvottu ajo-oikeus (alkolukko)

3.1 Taustaa

Valvottua ajo-oikeutta ja ns. alkolukkoa koskevien lakien säätämisen taustalla on ollut huoli siitä, että alkoholi on Suomessa ollut osallisena noin joka neljännessä kuolemaan johtaneessa liikenneonnettomuudessa ja noin joka kuudennessa tieliikenteessä tapahtuneessa loukkaantumistapauksessa.³⁰ Rattijuopumusonnettomuuksissa on 2000-luvulla kuollut keskimäärin 84 ihmistä vuodessa.³¹ Tutkimustulosten mukaan 0,5– 0,9 promillen humalataila näyttäisi lisäävän kuolemaan johtavan liikenneonnettomuuden riskin yli kymmenkertaiseksi ja yli yhden promillen humala miltei viisikymmentä kertaiseksi raittiisiin kuljettajiin nähden.³² Vahinkoriski näyttäisi siis kasvavan jyrkästi veren alkoholipitoisuuden noustessa.

On katsottu, että riittävä liikennevalvonta, sen oikea kohdistaminen ja siihen liittyvä kiinnijäämisriski ehkäisisivät kaikkein parhaiten rattijuopumusrikoksiin syyllistymistä. Valvonnan määrän on arvioitu olevan kuitenkin niin vähäistä, että rattijuopon on katsottu voivan ajaa keskimäärin jopa yli 200 kertaa humalassa jokaista kiinnijäämistään kohti.³³

Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu alkolukon vähentävän tehokkaasti rattijuopumuksia sinä aikana, kun alkolukko on ollut asennettuna autoon.³⁴ Tämä tieto ei sinänsä yllätä, koska autohan ei käynnisty, mikäli kuljettajalla on alkoholia hengitysilmassa. Valvottu ajo-oikeus onkin katsottu uudeksi hyväksi keinoksi rattijuopumusten vähentämiseen ja liikenneturvallisuuden parantamiseen. Se on vaihtoehtoinen seuraamus ehdottomaan ajokieltoon määräämiselle. Sitä kokeiltiin aluksi vuosina

²⁸ L 1103/2004, ks. HE 104/2004 vp. s. 7, 14, 19 ja Tolvanen s. 213.

²⁹ ks. s. 18.

³⁰ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 7.

³¹ L 1109/2010 ja L 1110/2010, ks. HE 74/2010 vp s. 4.

³² L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 7.

³³ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 10.

³⁴ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 17.

2005–2008 määräajan voimassa olleella lainsäädännöllä (Laki alkolukolla valvotun ajo-oikeuden kokeilemisesta 360/2005 ja Laki tieliikennelain väliaikaisesta muuttamisesta 361/2005, voimassa 1.7.2005–30.6.2008) ja saatujen hyvien kokemusten seurauksena valvottu ajo-oikeus vakinaistettiin (Laki alkolukolla valvotusta ajo-oikeudesta 439/2008 ja Laki tieliikennelain muuttamisesta 440/2008, voimaan 1.7.2008).

Alkolukolla tarkoitetaan laitetta, joka kuljettajan hengitysilmasta mitattavan alkoholipitoisuuden perusteella estää ajoneuvon käynnistymisen. Laitteessa on näytek-sikkö ja kontrolliyksikkö. Näytek-sikkö on kojelautaan asennettava osa, johon kuljettaja puhaltaa ja joka mittaa hengitysilmän alkoholipitoisuuden. Kontrolliyksikkö kirjaa puhallukset, näytteiden antamispäivät, kellonajat ja alkoholipitoisuudet. Alkolukko vaatii satunnaisesti myös ajon aikana puhalluksen, minkä tarkoituksena on estää ajon aikana tapahtuva juominen. Aikaa puhallukseen on useita minutteja, joten puhallus ei vaaranna keskittymistä liikenteeseen.³⁵ Alkolukkoon on säädetty yleistä 0,5 promillen promillerajaa alhaisempi raja, 0,2 promillea.³⁶

3.2 Kokeilulait 2005–2008

Valvottu ajo-oikeus on vaihtoehtoinen seuraamus ehdottomaan ajokieltoon määräämiselle ja valvottuun ajokieltoon voidaan määrätä myös uusintarikokseen syyllistynyt rattijuoppo. Tämä oli merkittävä muutos aikaisempaan asiointitilaan, koska oikeuskäytännön mukaan uusintarikokseen syyllistyminen on estänyt määräämisen ehdolliseen ajokieltoon (KKO:2005:132). Kokeilukautena voimassaolleen lainsäädännön mukaan valvottua ajo-oikeutta oli oikeutettu pyytämään rattijuopumuksesta epäilty henkilö, jolla oli vakinainen asuinpaikka Suomessa ja vähintään B-ajokorttiluokan mukainen muu kuin tieliikennelain 72 pykälän 2 momentissa tarkoitettu kahden vuoden ajo-oikeus.³⁷ Valvottu ajo-oikeus myönnettiin *koetusajaksi*. Edellytyksenä alkolukkoajokortin myöntämiselle oli, että henkilö toimitti poliisille todistuksen alkolukon asentamisesta, sekä selvityksen siitä, että ajoneuvo on alkolukon asentamisen jälkeen muutostarkastettu (ajo-oikeus myönnettiin siis vain kyseiseen ajoneuvoon). Lisäksi edellytyksenä oli, että henkilö toimitti poliisille todistuksen päihderiippuvuuden arviointiohjelman aloittamisesta.³⁸

Jokaisen valvottavan tuli suorittaa sosiaali- ja terveystieteiden ohjeiden mukainen 6 kk kestävä arviointiohjelma sen selvittämiseksi, ettei päihderiippuvuus muodostanut estettä ajokortin voimassaololle.³⁹ Päihderiippuvuuden arviointiohjelman

³⁵ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 4.

³⁶ VNA alkolukolla valvotun ajo-oikeuden kokeilemisestä (431/2005) 4§.

³⁷ lain 2 § 1 mom, ks. myös liitteenä oleva poliisin esite rattijuopumukseen syyllistyneelle.

³⁸ lain 4§ 1 mom.

³⁹ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 20–21.

päätyttyä valvottavan oli osallistuttava vielä jatkoseurantaan.⁴⁰Valvottava vastasi itse valvotusta ajo-oikeudesta hänelle aiheutuvista kustannuksista.⁴¹

Uusi *tieliikennelain 79a §*:Tuomioistuimen on määrättävä rikoslain 23 luvun 3§:n 1 momentissa tai 4§:n 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun rattijuopumukseen syyllistyneelle alkoluokalla valvotun ajo-oikeuden kokeilemisesta annetussa laissa tarkoitettu valvottu ajo-oikeus, jos ajokieltoon määrättävä sitä pyytää ja hänen arvioidaan suoriutuvan siihen kuuluvista velvollisuuksista eikä häntä tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Ajokielto on määrättävä ehdollisena valvotun ajo-oikeuden ajaksi. Väliaikainen ajokielto päättyy ja koetus aika alkaa, kun valvottuun ajo-oikeuteen määrätyle luovutetaan alkoluokalla valvotun ajo-oikeuden kokeilemisestä annetun lain 4§:n 1 momentissa tarkoitettu alkoluokkoajokortti. Koetusajan pituus on yksi vuosi. Valvotusta ajo-oikeudesta ja koetusajan keskeytyisestä säädetään valvotun ajo-oikeuden kokeilemisestä annetussa laissa.

Tuomioistuimen on peruutettava valvottu ajo-oikeus ja määrättävä ehdollinen ajokielto pantavaksi täytäntöön, jos valvottava ennen koetusajan alkamista tai koetusajana:

- 1) peruuttaa valvontaa koskevan pyyntönsä;
- 2) määrätään ajokieltoon; taikka
- 3) ilman hyväksyttävää syytä rikkoo valvotun ajo-oikeuden rajoitusta tai laiminlyö valvottuun ajo-oikeuteen kuuluvan velvollisuuden.

Valvotusta ajo-oikeudesta on muutoin soveltuvin osin voimassa, mitä 79§:ssä säädetään ehdollisesta ajokiellosta.

Valvottu ajo-oikeus voitiin määrätä siis ainoastaan alkoholin käyttöön perustuvasta rattijuopumuksesta. Syynä tähän on, ettei alkoluokko tunnista huumausaineita tai lääkeaineita.⁴² Edellytyksenä valvottuun ajo-oikeuteen määräämiselle oli myös, ettei henkilöä määrätty ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Mikäli ehdoton vankeusrangaistus olisi muunnettu yhdyskuntapalvelurangaistukseksi, ei mainittu rangaistus olisi muodostanut kuitenkaan estettä valvotun ajokiellon määräämiselle.⁴³

Alkolukkokokeiluun hyväksyttiin loppuvuoden 2005 aikana 19 kuljettajaa, vuonna 2006 113 kuljettajaa ja vuonna 2007 jo 159 kuljettajaa.⁴⁴ Valvottua ajo-oikeutta koskevan kokeilun aikana 1.7.2005–30.6.2008 alkoluokkoajokortteja myönnettiin 302 kpl.⁴⁵

Valtion teknillinen tutkimuslaitos teki alkoluukkokokeiluun liittyen kaksi tutkimusta. Toisessa selvitettiin valvotun ajo-oikeuden prosessin toimivuutta (Alkolukkokokeilu 2005–2008, Prosessin seuranta, Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 30/2007) ja toisessa kokeiluun osallistujien näkemyksiä (Alkolukkokokeilu, kokeilun

⁴⁰ lain 7§

⁴¹ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 14.

⁴² L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 23.

⁴³ L 360/2005, ks. HE 15/2005 vp. s. 24.

⁴⁴ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 4–5.

⁴⁵ Liikenteen turvallisuusvirasto

suorittaneiden mielipiteitä, Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 38/2007). Tutkimuksissa kokeiluun osallistuneet valvottavat antoivat kritiikkiä tuomioistuinkäsittelyn odottamisesta johtuneesta viiveestä. Poliisi ei kokeilukautena voinut vielä myöntää alkulukkoajokorttia ennen tuomioistuimen päätöstä. Osallistujien mielestä prosessi kokonaisuutena toimi kuitenkin hyvin. Lähes kaikki osallistujat kannattivat valvotun ajo-oikeuden käytön lisäämistä.⁴⁶ Alkolukon käyttötietojen ja kokeiluun osallistuneiden haastattelujen perusteella alkolukon tiedetään kokeilun aikana estäneen useita rattijuopumuksia.⁴⁷

Hyvin harva tutkimukseen osallistuneista valvottavista koki saaneensa päihdeohjelmaan osallistumisesta itselleen hyötyä.⁴⁸ Myös päihdehuollossa vuonna 2006 toteutetussa seurantatutkimuksessa ilmeni, että valvontaan liittynyt valvottavien päihderiippuvuusarvio ja siihen sisällytetty hoito ei näyttänyt vaikuttavan rattijuopumusten uusimiseen, vaikkakin se kuormitti päihdehuoltoa runsaasti. Päihdehuollossa koettiin ongelmana, että resursseja kului henkilöihin, joilla ei ollut todellista motivaatiota hoitoon. Valvottavien ainoa tavoite näytti olleen saada tavallinen ajokortti takaisin.⁴⁹

3.3 Järjestelmän vakinaistaminen 2008

Kokemukset alkulukkokeilusta katsottiin myönteisiksi ja liikenneturvallisuusalan asiantuntijat olivat yksimielisiä siitä, että alkolukon laajalla käytöllä voidaan merkittävästi vähentää rattijuopumuksia.⁵⁰ Valvottu ajo-oikeus vakinaistettiin heinäkuussa 2008. Katsottiin, että alkolukon käyttöä jatkamalla ja kehittämällä voitiin vähentää alkoholista aiheutuvia tieliikenneonnettomuuksia ja siten parantaa liikenneturvallisuutta.⁵¹

Poliisille annettiin nyt mahdollisuus määrätä rattijuopumuksesta epäillylle kuljettajalle valvottu ajo-oikeus tämän esittämästä pyynnöstä heti, kun tämä toimitti poliisille todistuksen alkolukon asentamisesta, sekä selvityksen siitä, että ajoneuvo oli alkolukon asentamisen jälkeen muutoksastettu. Alkolukon käyttöönottonenettelyä siis nopeutettiin ja tuomioistuinkäsittelyn odottamisesta johtunut viive poistui. Tutkimusten valossa tämän katsottiin ehkäisevän uusintarikoksia.⁵² Valvottuun ajokieltoon liittyvä ehdollisen ajokiellon koetus aika alkoi, kuten ennenkin, vasta tuomioistuimen antamasta ratkaisusta lukien.⁵³ Tätä ehdolliseen ajokieltoon liittyvää koetusajan pituutta pidennettiin 1.7.2008 alkaen. Sen pituutena oli vielä kokeilukautena yksi vuosi, mutta nyt sen pituudeksi tuli vähintään 1 vuosi ja enintään 3 vuotta.

⁴⁶ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 4–5.

⁴⁷ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 18.

⁴⁸ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 4–5.

⁴⁹ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 8.

⁵⁰ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 11–12.

⁵¹ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 13.

⁵² L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 14.

⁵³ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 24.

Kokeilussa raskaaksi koetusta päihderiippuvuuden arviointiohjelmasta, jonka ei katsottu tuottaneen toivottuja tuloksia, luovuttiin. Riittäväksi katsottiin, että valvottava kävi lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön luona keskustelemassa päihteiden käytöstä, niiden vaikutuksista terveyteen, sekä päihteiden käyttöön liittyvistä hoitomahdollisuuksista. Tästä käynnistä valvottavan tuli pyytää todistus, josta ilmeni keskustelun tarkoitus. Valvottavan tuli toimittaa todistus asuinpaikkansa poliisiviranomaiselle.⁵⁴

Valvottu ajo-oikeus on 1.7.2008 alkaen ollut mahdollista määrätä myös lyhytaikaisen ajo-oikeuden haltijalle, minkä lisäksi alkolukko on ollut mahdollista asentaa myös raskaaseen ajoneuvoon ja traktoriin.

Laki alkolukolla valvotusta ajo-oikeudesta 3 §: Valvotun ajo-oikeuden aikana käytettävät ajoneuvot on varustettava laitteella, joka kuljettajan hengitysilma-asta mitattavan alkoholipitoisuuden perusteella estää ajoneuvon käynnistymisen (alkolukko). Alkolukko asennetaan valvottuun ajo-oikeuteen määrätyn (valvottava) käytössä olevaan yhteen tai useampaan henkilöautoon, linja-autoon, pakettiautoon kuorma-autoon tai traktoriin.

Ajoneuvo on muutostarkastettava alkolukon asentamisen ja poistamisen jälkeen. Alkolukko on mahdollista vaihtaa valvotun ajo-oikeuden aikana ajoneuvosta toiseen, mutta tästä on toimitettava poliisille todistukset alkolukon asennuksesta ja ajoneuvon muutostarkastuksesta. Toisin kuin kokeilussa, ajoneuvon ei tarvitse olla yksityiskäytössä.⁵⁵

Valvottu ajo-oikeus voidaan peruuttaa ja ehdollinen ajokielto määrätä pantavaksi täytäntöön tieliikennelain 79§:n 3 momentissa (ajokieltoon määrätty syyllistyy koetusaikana uudelleen rattijuopumukseen) ja 79a§:n 2 momentissa säädetyin edellytyksin.⁵⁶

Tieliikennelain 79a § 2–3 mom: Tuomioistuimen on peruutettava valvottu ajo-oikeus ja määrättävä ehdollinen ajokielto pantavaksi täytäntöön, jos valvottava koeaikana peruuttaa valvontaa koskevan pyyntönsä taikka ilman hyväksyttävää syytä rikkoo valvottuun ajo-oikeuteen sisältyvää rajoitusta tai laiminlyö valvottuun ajo-oikeuteen kuuluvan velvollisuuden.

Jos ajokieltoon määrättävä on asetettu väliaikaiseen ajokieltoon 76§:n 1 momentin 6 kohdan nojalla ennen tuomioistuimen päätöstä ajokiellosta ja hän edelleen pyytää valvotun ajo-oikeuden määräämistä, tuomioistuimen on rattijuopumusasian käsittelyn yhteydessä ratkaistava, onko teolle tai laiminlyönnille ollut hyväksyttävä syy.

Tieliikennelain 76 § 1 mom 5–6 k: Poliisimies voi määrätä ajo-oikeuden haltijan väliaikaiseen ajokieltoon ja ottaa ajokortin haltuunsa 79a §:n 2 momentin 1 kohdassa tarkoitetun pyynnön peruuttamisen vuoksi tai jos on syytä epäillä ajo-oikeuden haltijaa 79a §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitetusta teosta taikka laiminlyönnistä.

⁵⁴ L 439/2008, ks. HE 36/2008, vp. s. 14–15.

⁵⁵ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 22.

⁵⁶ Laki alkolukolla valvotusta ajo-oikeudesta 9 §.

Lain 79a pykälän 2 momentin 2 kohdassa tarkoitettuna hyväksyttävänä syynä on mahdollista pitää esimerkiksi sairastumista tai sellaisen vankeusrangaistuksen suorittamista, joka estää velvollisuuden toteuttamisen tiettyä aikana.⁵⁷ Jos poliisi määrää valvottavan ajokieltoon jostakin muusta syystä, esimerkiksi toistuvista liikennetikomuksista, otetaan alkolukkoajokortti ajokiellon ajaksi pois, mutta valvottua ajo-oikeutta ei tällöin peruuteta.⁵⁸

4. Ajokorttilaki

4.1 Taustaa ja lain pääsisältö

Seuraavan kerran ajokorttiseuraamuksia koskevia säännöksiä uudistettiin vuonna 2011 (Ajokorttilaki 386/2011). Ajokorttiseuraamukset ovat lain 7 luvussa, joka tuli voimaan 1.6.2011. Samassa yhteydessä kumottiin tieliikennelaista (267/1981) siellä aiemmin sen 5. luvussa olleet vastaavat säännökset. Uuden ajokorttilain säätämisen taustalla on ajokorteista annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/126/EY eli ns. ajokorttidirektiivi. Ajokorttidirektiivin toimeenpanoon liittyvät muutokset edellyttivät meillä Suomessa ajokorttijärjestelmän tarkistamista keskeisiltä osiltaan. Direktiivin edellyttämiä muutoksia on kansallisesti sovellettava 19.1.2013 lukien. Suomessa ajokorttia koskevat tieliikennelain säännökset ovat olleet suppeita ja pääosa säännöksistä on sisältynyt valtioneuvoston asetuksen tasoiseen ajokorttiasetukseen. Kuljettajaopetusta ja –tutkintoa koskevat säännökset ovat sisältyneet ministeriön asetuksen tasoiseen ajokorttiasetuksen soveltamisesta annettuun liikenneministeriön päätökseen. Ajokorttilainsäädännön erityisenä ongelmana on ollutkin säädösten painottuminen asetustasolle, mikä ei täytä perustuslain vaatimuksia. Tavoitteena ajokorttilakia säädettäessä on ollut kehittää ajokorttisäännöksiä niin, että ne vastaisivat liikenneturvallisuuden ohella myös perustuslain vaatimuksia. Toinenkin syy ajokorttilain säätämiseksi on ollut. Ajokorttisäännöksiä oli muutettu useaan kertaan niiden antamisen jälkeen, minkä seurauksena lainsäädäntö on aiemmin ollut hajanaista ja vaikeaselkoista.⁵⁹

Ajokorttilakia valmisteltaessa tarkasteltiin ajokorttiseuraamuksiin liittyvää menettelyä eräissä muissa Euroopan maissa. Ajokorttiseuraamuksista ei ole olemassa Euroopan unionin lainsäädäntöä. Jäsenvaltioiden kesken on tehty sopimus ajokieltojen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta, mutta ainoastaan muutamat jäsenvaltiot ovat ratifioineet sopimuksen eikä se vielä ole tullut voimaan. Useissa maissa näyttäisi olevan käytössä ajokorttiseuraamuksiin liittyvä pisteytysjärjestelmä. *Saksassa* on käytössä

⁵⁷ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 24.

⁵⁸ L 439/2008, ks. HE 36/2008 vp. s. 24.

⁵⁹ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 1 ja 15.

järjestelmä, jossa kuljettajalle kertyy virhepisteitä hänen syyllistyessään liikenne-rikkomukseen tai rattijuopumukseen. Myös *Norjassa* toistuvista liikenne-rikkomuksista kertyy kuljettajalle virhepisteitä. Kun virhepisteitä on kertynyt riittävästi, seurauksena on ajokortin peruuttaminen (Saksa) tai ajo-oikeuden poistaminen (Norja). *Ranskassa* ajokortin haltijalla on käytettävissään 12 pistettä (uusilla kuljettajilla kuitenkin 6 pistettä kolmen vuoden koeajan), joita sitten vähennetään, mikäli kuljettaja syyllistyy liikenne-rikkomuksiin. Pisteiden putoaminen nolnaan merkitsee 6 kuukauden pituista ajokieltoa.⁶⁰ Pistearvoja Ranskassa annetaan yhtä hyvin rattijuopumusrikoksille kuin vähäisille liikenne-rikkomuksille.⁶¹

Suomessakin mietittiin pistejärjestelmän soveltuvuutta. Selvittelytyön tuloksena kannatettiin kuitenkin yleisesti voimassa olevan ajokieltojärjestelmän kehittämistä. Katsottiin, että ajokielto täytyy olla mahdollista määrätä jo yhden rikoksen perusteella ja että poliisin tulee jatkossakin voida määrätä ajokielto sellaisesta yhdestä liikenneturvallisuuksiin vaarantavasta teosta, joka osoittaa vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuuksiin kohtaan.⁶²

Ajokorttilain ajokielto- ja muita seuraamuksia koskeva 7 luku tuli voimaan 1.6.2011 ja samassa yhteydessä kumottiin tieliikennelaista siellä aiemmin olleet vastaavat säännökset. Ajokorttilakia säädettäessä ajokorttiseuraamusjärjestelmä pysytettiin perusteiltaan ja rakenteiltaan ennallaan. Seuraamusten määrääminen on porrastettu rikosten ja rikkomusten vakavuuden ja lukumäärän mukaan. Ajo-oikeuteen voidaan edelleen puuttua vakavien yksittäisten liikenne-rikosten ja vähäisempien tietyn ajanjakson aikana toistuvien rikkomusten perusteella. Ajokieltoseuraamusjärjestelmää kehitettiin siten, että ajokieltoon johtavana tekona otetaan nyt huomioon myös vaarallisten aineiden kuljetusrikos ja toistuvien tekojen perusteella määrättävän ajokiellon osalta tekojen laskennassa huomioidaan aikaisempaa laajempi määrä rikkomuksia. Varoituksen käyttöalaa ehdottomaan ajokieltoon määräämisen vaihtoehtona laajennettiin.⁶³

Ajokorttilain esitöiden mukaan erityisesti ajo-oikeuden haltijan käsite oli tuottanut ongelmia ajokielto säännösten yhteydessä.⁶⁴ Nyt ajo-oikeuden haltijan käsite on otettu lain kolmanteen pykälään.

Ajokorttilain 7 luvun 64 pykälän 2 momentissa viitataan ajo-oikeuden haltijaan, joka on poliisin toimesta edellytysten täytyessä määrättävä ajokieltoon. Henkilö ei siis menetä ajo-oikeuden haltijuuttaan, vaikka hänet määrätäänkin ajokieltoon ja ajokortti siirtyy poliisin haltuun.⁶⁵ Jos esimerkiksi henkilön voimassa oleva ajokieltoseuraamus olisi lähipäivinä päättymässä silloin, kun hänet tavattaisiin liikenteestä ja hänen epäiltäisiin syyllistyneen rattijuopumukseen, on mahdollista, että poliisi määrää

⁶⁰ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 21–23.

⁶¹ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 25.

⁶² L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 24–25.

⁶³ HE 212/2010 vp. s. 33–35.

⁶⁴ HE 212/2010 vp. s. 48.

⁶⁵ HE 212/2010 vp. s. 48.

hänet väliaikaiseen ajokieltoon. Väliaikainen ajokielto tulisi voimaan siitä alkaen, kun hänen edellinen ajokieltonsa päättyisi.

Liikenneturvan tienvarsitutkimuksessa on saatu jo myönteistä palautetta ajokieltoon määräämisen uhkan liikennerikkomuksia ennaltaehkäisevästä vaikutuksesta kuljettajan liikennekäyttäytymiseen. Toistuvina rikkomuksina huomioitaviin tekoihin (AjokorttiL 65§ 1 mom 1a kohta) lisättiin 1.6.2011 alkaen matkapuhelimen käyttö ajon aikana siten, että kuljettaja pitää matkapuhelinta kädessään. Liikenneturva on tehnyt tienvarsitarkkailuja matkapuhelimen käytöstä ajon aikana jo useina vuosina ja viimeisimmät, syksyn 2011 tiedot, perustuvat 5157 havaintoon autoliikenteestä eri puolilta maata. Havaintojen mukaan vuonna 2010 12,8 prosenttia matkapuhelimeen puhuneista autonkuljettajista puhui ilman handsfree-laitetta ja syksyllä 2011 ainoastaan 8,7 prosenttia. Liikenneturvan toimitusjohtaja Tarvainen toteaa Liikenneturvan Uutispöytä-sivustolla, että ajokiellon pelote on saanut entistä useammat autoilijat jättämään kännykän rauhaan ajon aikana tai asettamaan handsfree-laitteen valmiiksi ennen ajoon ryhtymistään.⁶⁶

4.2 Ajokorttilain 7 luvun määräykset

Säännökset ajokieltoon määräämisestä, ajokiellon kestosta, ehdollisesta ajokiellosta, valvotusta ajo-oikeudesta, väliaikaiseen ajokieltoon määräämisestä, väliaikaisen ajokiellon kestosta ja varoituksesta sisältyvät lain 7 lukuun.

Lain 64§ vastaa pääasiallisesti aikaisempia tieliikennelain 75 pykälän 1 ja 2 momentteja. Lisäyksenä pykälän 1 momenttiin tuli, että tuomioistuimen on määrättävä moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettaja ajokieltoon myös silloin, jos hänen todetaan syyllistyneen vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen. Tieliikenteessä kuljetetaan vuosittain miljoonia tonneja vaarallisiksi luokiteltuja aineita, esimerkiksi räjähteitä, palavia nesteitä, kaasuja, syövyttäviä ja myrkyllisiä aineita. Vaarallisia aineita kuljettavan raskaan ajoneuvon joutuessa osalliseksi liikenneonnettomuuteen on läsnä suuronnettomuuden vaara.⁶⁷ Lisäyksellä on haluttu korostaa vaarallisten aineiden kuljettajalla olevaa vastuuta kuljetusta koskevien säännösten noudattamisessa. Vaarallisten aineiden kuljetusrikoksen katsotaan muodostavan vastaavan uhan liikenneturvallisuudelle kuin muutkin pykälän 1 momentissa mainitut teot.⁶⁸

Ajokorttilain 64§ 3 mom:ssa mainitaan, että vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavana tekona pidetään myös sitä, että kuljettaja on käsittelemällä tai ulkoisella apuvälineellä häirinnyt tieliikenteen sosiaalilainsäädännön noudattamisen valvontaan tarkoitettua laitetta siten, että se tuottaa virheellistä tietoa

⁶⁶ <http://www.liikenneturva.fi/www/fi/uutispoyta>.

⁶⁷ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 34.

⁶⁸ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 71.

hänen ajo- ja lepoajoistaan. Lisäys johtuu siitä, että raskaan ajoneuvon kuljettamisen väsyneenä on katsottu muodostavan riskin liikenneturvallisuudelle.⁶⁹

Ajokorttilain 65§:ssä säädetään ajokiellon määräämisen edellytyksistä toistuvien rikkomusten perusteella. Ajokieltoseuraamuksen määrää poliisi. Toistuvina rikkomuksina huomioitaviin tekoihin on lisätty matkapuhelimen käyttö ajon aikana, tieliikenteen sosiaalilainsäädännön rikkominen, sekä vaarallisten aineiden kuljetusrikkomus. Kaikilla säännöksessä ajokieltoperusteena huomioon otettavilla teoilla on katsottu olevan välitön yhteys liikenneturvallisuuteen.⁷⁰

Ajokiellon kestosta säädetään lain 66 pykälässä. Ajokorttilaki 66 § 1 mom: Rattijuopumukseen tai vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen syyllistynyt kuljettaja määrätään ajokieltoon vähintään yhdeksi kuukaudeksi ja törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen tai törkeään rattijuopumukseen syyllistynyt vähintään kolmeksi kuukaudeksi. Uusintarikoksista ajokiellon kestoksi määrätään:

- 1) vähintään kuusi kuukautta, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt:
 - a) kahdesti rattijuopumukseen tai vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen; tai
 - b) rattijuopumukseen ja vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen; tai
 - c) rattijuopumukseen tai vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen ja lisäksi törkeään rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen;
- 1) vähintään yksi vuosi, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt kahdesti tekoon, joka täyttää törkeän rattijuopumuksen tai törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen tunnusmerkistön.

Huomion arvoinen on edellä todetun momentin 1c kohta. Verrattaessa säännöstä aikaisempaan tieliikennelain 78 pykälän 1 momentin 1 kohtaan, se on asiasisällöltään muuttunut (ks. edellä kohta 2.4 s. 7). Kyseisen tieliikennelain säännöksen ei oikeuskäytännön (KKO 2007:77) mukaan katsottu soveltuvan sellaiseen tilanteeseen, jossa aikaisempi rikos oli törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen. Liikenneturvallisuuden kannalta vallinnutta tilannetta ei ole voitu pitää kovinkaan perusteltuna.⁷¹ Nyt tilanteeseen on saatu korjaus. Tekojen järjestyksellä ei ole enää merkitystä säännöksen soveltamisen kannalta. Uusintasäännöstä ja vähintään 6 kuukauden pituista ajokieltoa on sovellettava myös silloin, jos henkilö on viiden vuoden sisällä syyllistynyt ensin törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen ja vasta sen jälkeen rattijuopumukseen.⁷²

Varoitusta koskeva ajokorttilain 73§ eroaa joiltakin osin aiemmin voimassa olleen tieliikennelain 80§:n sisällöstä.

Ajokorttilaki 73 § 1–3 mom: Poliisi voi 64 §:n 2 momentin 4 ja 5 kohdassa (kuluneuvon kuljettaminen oikeudetta, henkilö on ulkomailla syyllistynyt liikennejuo-

⁶⁹ Poliisihallituksen ohje 2020/2011/1367 s. 3.

⁷⁰ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 27.

⁷¹ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 72.

⁷² L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 72.

pumukseen moottorikäyttöisellä ajoneuvolla) ja 65 §:ssä (toistuva syyllistyminen liikenne rikkomuksiin seuranta-aikana) tarkoitetuista teoista antaa ajokieltoon määräämisen sijasta varoituksen, jos ajo-oikeus on ajo-oikeuden haltijalle toimeentulon tai liikkumistarpeen vuoksi välttämätön eikä tekojen ole katsottava osoittavan piittaamattomuutta tieliikennettä koskevista säännöksistä tai hänelle niiden rikkomisesta tuomituista tai määrättyistä seuraamuksista.

Se, joka yhden vuoden kuluessa varoituksen saamisesta syyllistyy yhteenkin 1 momentissa tarkoitettuun tekoon, on määrättävä ajokieltoon. Tekoon syyllistyneelle voidaan kuitenkin ajokieltoon määräämisen sijaan antaa uusi varoitus *rikkomuksen vähäisyyden* perusteella. Uuteen edellä mainittuun tekoon syyllistyminen yhden vuoden sisällä toisen varoituksen antamisesta johtaa ajokieltoon. Poliisi voi 64 §:n 2 momentin 3 kohdassa tarkoitettua rikoksesta (vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittava teko) antaa tämän pykälän 1 momentissa tarkoitettulle ajo-oikeuden haltijalle ajokiellon sijaan varoituksen, jos siihen on *erityisen painavia syitä*. Jos ajo-oikeuden haltija kahden vuoden sisällä varoituksen antamisesta syyllistyy uuteen mainitussa kohdassa tarkoitettuun rikokseen, hänet on sen perusteella määrättävä ajokieltoon.

Vähäisinä rikkomuksina on mahdollista pitää rikesakolla rangaistavia rikkomuksia⁷³. Varoituksen käyttöä arvioitaessa otetaan huomioon myös kuljettajan edellytykset havaita rikkomus. Esimerkiksi tavaraliikenteen kuljetuksessa olevan pienen ylikuorman havaitseminen voi olla vaikeaa ja teko olisi mahdollista arvioida sen vuoksi vähäiseksi.⁷⁴ Varoitusta on mahdollista käyttää pykälän 3 momentin mukaan nyt myös vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavasta teosta, mutta se edellyttää erityisen painavia syitä. Tällaisia syitä voisivat olla esimerkiksi kuljettajan henkilökohtaiset ominaisuudet, onko teosta aiheutunut konkreettista vaaraa ja ajo-oikeuden tarve. Ajo-oikeuden tarve voisi perustua esimerkiksi vammaisen kulkemiseen tai kuljettamiseen, tai säännöllisessä sairauden hoidossa käymiseen silloin, kun muuta kuljetusta ei olisi kohtuudella järjestettävissä.⁷⁵ Pelkästään se, että ajo-oikeuden tarve perustuu ammatin harjoittamiseen, ei ole peruste varoituksen käyttämiselle.⁷⁶ Varoitusta ei voi käyttää, jos teosta on aiheutunut vaaraa muille tienkäyttäjille. Uuteen vakavaa piittaamattomuutta osoittavaan tekoon syyllistymisestä kahden vuoden sisällä varoituksesta seuraa kuitenkin ajokieltoon määrääminen.⁷⁷

⁷³ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 73.

⁷⁴ Poliisihallituksen ohje 2020/2011/1367 s. 4.

⁷⁵ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 73–74.

⁷⁶ Poliisihallituksen ohje 2020/2011/1369 s. 3.

⁷⁷ L 386/2011, ks. HE 212/2010 vp. s. 73–74.

4.3. Poliisihallituksen ohjeet ja poliisin määräämät rikosperusteiset määräaika-ajokiellot

Uuden ajokorttilain voimaantulon myötä uudistettiin poliisihallituksen poliisille antamat ohjeet ajokielloon määräämisestä ja varoituksen antamisesta vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavan teon vuoksi ja toistuvien liikenne rikosten ja -rikkomusten vuoksi. Seuraavassa taulukossa on nähtävissä poliisin noudattama ohjeellinen taulukko ajokiellon pituuden määrittämiseksi. Käytäntö ei muuttunut uudistuksessa. Ajokiellon keston määrittäminen tapahtuu teosta / teoista annettujen päiväsakkojen lukumäärän perusteella. Päiväsakkojen lukumäärää laskettaessa otetaan huomioon vain liikenneturvallisuuden vaarantamiseksi katsotut teot. Liikenneturvallisuuden vaarantamista, joka osoittaa vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan tai kulkuneuvon kuljettamista oikeudetta ei oteta huomioon toistuvia liikenne rikkomuksia laskettaessa.⁷⁸

Normaalin ajokiellon kesto	Ajokiellon edellytykset	Liukuma (ajokiellon vähimmäis- ja enimmäiskesto)
6 viikkoa	<i>Toistuvat liikenne rikokset ja -rikkomukset:</i> 1. tekoja on vähimmäismäärä, eikä yhdestäkään teosta yli 15 päiväsakon rangaistusta, ja päiväsakkojen yhteenlaskettu lukumäärä on enintään 35 päiväsakkoa 2. tekoja 1–2 yli vähimmäismäärän ja kaikki rangaistukset ovat rikesakkoja <i>Vakava piittaamattomuus:</i> alle 24 päiväsakkoa	1 kuukausi – 8 viikkoa
12 viikkoa	<i>Toistuvat liikenne rikokset ja -rikkomukset:</i> 1. tekoja 1–2 yli vähimmäismäärän tai yksi vähintään 16 päiväsakon rangaistus tai päiväsakkojen yhteenlaskettu lukumäärä 36 – 50 <i>Vakava piittaamattomuus:</i>	8–16 viikkoa 6–12 viikkoa
8 viikkoa	24–28 päiväsakkoa	
18 viikkoa	<i>Toistuvat liikenne rikokset ja -rikkomukset:</i> 1. tekoja 3 tai enemmän yli vähimmäismäärän tai päiväsakkojen lukumäärä yli 50	16 viikkoa – 6 kuukautta
12 viikkoa	<i>Vakava piittaamattomuus:</i> yli 28 päiväsakkoa	10 viikkoa – 6 kuukautta

⁷⁸ Poliisihallituksen ohjeet 2020/2011/1367 ja 1369, kummankin ohjeen s. 3.

Poliisi on määrännyt rikosperusteisesti hallinnollisia ajokieltoja 1.1.–31.12.2011 seuraavasti:

- perusteena vakava piittaamattomuus liikenneturvallisuutta kohtaan 6401 kpl
- perusteena kuljettajan syyllistyminen kolmeen liikenneerikkomukseen vuoden sisällä tai neljään liikenneerikkomukseen kahden vuoden sisällä 6270 kpl
- perusteena uuden kuljettajan syyllistyminen kahteen liikenneerikkomukseen vuoden sisällä tai kolmeen liikenneerikkomukseen kahden vuoden sisällä 2061 kpl.
- perusteena kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta 2585 kpl
- perusteena liikennejuopumus ulkomailla 175 kpl.⁷⁹

Ajalla 1.1.–31.12.2011 poliisi on antanut kuljettajalle varoituksen ajokieltoon määräämisen sijasta 5820 kertaa.⁸⁰

Ajokorttilakia sovelletaan vain Suomessa. Ahvenanmaalla on lisäksi oma Ajokorttilakinsa. Suomessa (mantereella) poliisi voi esim. määrätä vakavaan piittaamattomuuteen liikenneturvallisuutta kohtaan syyllistyneen kuljettajan ajokieltoon vähintään 1 kuukaudeksi ja enintään 6 kuukaudeksi, mutta Ahvenanmaalla poliisi voi määrätä vastaavaan tekoon syyllistyneen henkilön ajokieltoon enintään 1 kuukaudeksi. Ajokorttilait eivät siis ole identtisiä sisällöltään. Mitä tapahtuu, kun henkilö syyllistyy rattijuopumukseen ulkomailla? Ajokorttiseuraamuksista ei ole olemassa Euroopan Unionin lainsäädäntöä. Jäsenvaltioiden kesken on tehty sopimus ajokieltojen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta, mutta vain muutamat jäsenvaltiot ovat ratifioineet sopimuksen eikä se ole tullut vielä voimaan.⁸¹

Ajokorttilakia ei sovelleta ulkomailla tehtyyn tekoon. Ulkomailla rattijuopumukseen syyllistynyt henkilö voidaan kuitenkin Suomessa määrätä ajokieltoon Ajokorttilain 64 pykälän 2 momentin 5 kohdan nojalla. Ajokiellon kesto on tällöin Ajokorttilain 66 pykälän 3 momentin nojalla vähintään 1 kuukausi ja enintään 6 kuukautta. Koska Ajokorttilakia sovelletaan vain Suomessa, ei uusintarikosta koskevia säännöksiä sovelleta tilanteessa, jossa henkilö syyllistyy Suomessa rattijuopumukseen ja hän on tekoa edeltäneen viiden vuoden sisällä syyllistynyt rattijuopumukseen ulkomailla.

⁷⁹ Liikenteen Turvallisuusvirasto.

⁸⁰ Liikenteen turvallisuusvirasto.

⁸¹ Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 3/2012, s. 20.

5. Yhteenvedotaulukko ajokielto­säännöksiin liittyvistä uudistuksista

Seuraavassa selkeyden vuoksi olennaisimmat edellä luvuissa 2–4 käsitellyistä uudistuksista taulukon muodossa esitettynä:

TLL uudistus 1.4.1990	<ul style="list-style-type: none">• ajokieltoon määräämisen edellytyksenä ei enää rangaistukseen tuomitseminen• otettiin käyttöön ehdollinen ajokielto ja siihen liittyvä koetus aika• poliisin oikeutta ajokiellon määräämiseen yhden liikenne rikoksen perusteella laajennettiin• luovuttiin rattijuopumus rikokseen syyllistyneen henkilön hallinnollisesta ajokortin peruuttamismenettelystä
RL 23 luvun uudistus 1.9.1994	<ul style="list-style-type: none">• alkoholipitoisuus voitiin määritellä myös hengitysilmasta
Tieliikennelain uudistus 1.1.1996	<ul style="list-style-type: none">• seuranta-aikaa pidennettiin toistuvissa liikenne rikkomuksissa; poliisille oikeus määrätä ajokielto seuraamukseksi neljästä kahden vuoden aikana tai kolmesta vuoden aikana tehdystä liikenne rikkomuksesta (uusilla kuljettajilla yhtä liikenne rikkomusta aikaisemmin)
Rikoslain 23 luvun uudistus 1.10.1999	<ul style="list-style-type: none">• Tieliikennelaista siirtyivät rikoslain 23 lukuun liikenne turvallisuuden vaarantaminen ja törkeä liikenne turvallisuuden vaarantaminen• Rattijuopumusta ja törkeää rattijuopumusta koskevat rangaistus säännökset ko. luvun 3 ja 4 pykäliin
Rikoslain 23 luvun rattijuopumus- rikoksia koskeva uudistus 1.2.2003	<ul style="list-style-type: none">• Otettiin käyttöön huumaus aineiden käyttöä liikenteessä koskeva ns. nollaraja
Tieliikennelain uudistus 1.3.2005	<ul style="list-style-type: none">• korjattiin aiemmin voimassa olleita veren ja hengitys ilman alkoholipitoisuuden suhteita• ajokielloille teon vakavuuden mukaan määräytyvät vähimmäispituudet• ajokiellon keston vaikuttavaksi tekijäksi rikoksen uusiminen• varoituksen perusteena aiemmin olleesta ajo-oikeuden haltijan vuosittaisesta ajomäärästä luovuttiin• Poliisin ajokieltoon määräämä henkilö ei voi enää saattaa ajokieltoasiansa yleisen ajo-oikeuden ratkaistavaksi• Ajokorttiseuraamuksen perusteena olevien toistuvien tekojen luetteloon lisättiin ajoneuvorikkomukset
Laki alkoholilla valvotun ajo-oikeu- den kokeilemisesta, Laki Tieliikennelain väliaikaisesta muut- tamisesta 1.7.2005 –30.6.2008	<ul style="list-style-type: none">• alkoholin käyttöön perustuvaan rattijuopumus rikokseen (myös uusintarikokseen) syyllistynyt kuljettaja on oikeutettu pyytämään ehdottomaan ajokieltoon määräämisen sijasta valvottua ajokieltoa• valvottu ajokielto määrätään ehdollisena siihen liittyvine koetus aikoi neen• ei koske lyhytaikaisen ajokortin haltijaa• valvotun ajo-oikeuden pystyi määräämään vain tuomio istuin• valvottavan tuli suorittaa sosiaali- ja terveysministeriön ohjeiden mukainen kuukausia kestävä arviointiohjelma ja jatko seuranta

Laki alkolukolla valvotusta ajo-oikeudesta, Laki Tieliikennelain muuttamisesta, 1.7.2008
Ajokorttilain 7. luku 1.6.2011

- poliisi saa oikeuden alkolukkoajokortin myöntämiseen jo ennen rattijuopumusasian tuomioistuinkäsittelyä
- koetusaikaa pidennetään aikaisemmasta 1 vuodesta 1–3 vuoteen
- arviointiohjelmasta luovutaan
- myös lyhytaikaisen ajokortin haltijalle oikeus valvottuun ajo-oikeuteen
- ajokieltoon johtavana tekona otetaan huomioon myös vaarallisten aineiden kuljetusrikos
- vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavaksi teoksi luokiteltiin myös tieliikenteen sosiaalilainsäädännön noudattamisen valvontaan tarkoitetun laitteen käsitteleminen siten, että se tuottaa virheellistä tietoa kuljettajan ajo- ja lepoajoista
- Toistuvina rikkomuksina huomioitaviin tekoihin lisättiin matkapuhelimen käyttö ajon aikana, tieliikenteen sosiaalilainsäädännön rikkominen, sekä vaarallisten aineiden kuljetusrikkomus
- Uusintarikoksena käsitellään myös tilanne, jossa rattijuopumusrikokseen syyllistynyt henkilö on viiden tekoa edeltävän vuoden sisällä syyllistynyt törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen
- Varoituksen käyttöalaa ehdottomaan ajokieltoon määräämisen vaihtoehtona laajennettiin

6. Ajokorttilain säätämisen jälkeinen kehittämistyö

Liikenne- ja viestintäministeriö asetti 24.1.2011 työryhmän selvittämään alkolukon käytön laajentamista rattijuopumustapauksissa. Toimeksiannon taustalla oli pääministeri Kiviniemen hallituksen linjaus, jonka mukaan alkolukko tulisi määrätä rattijuopumukseen syyllistyneelle henkilölle pakolliseksi ajo-oikeuden ehdoksi. Työryhmän tehtävänä oli selvittää vaihtoehtoisia toteuttamistapoja sille, miten alkolukko voitaisiin määrätä ajo-oikeuden ehdoksi rattijuopumukseen syyllistyneelle kuljettajalle, sekä arvioida, tulisiko seuraamuksen määräämisessä ottaa huomioon tietyt erityisryhmät, esimerkiksi rattijuopumusrikosten uusijat tai uudet kuljettajat, ja tulisiko seuraamusta porrastaa sen mukaan, onko kyseessä tavallinen vai törkeä tekemuoto. Työryhmän tehtävänä oli myös valmistella luonnokset säädösehdotuksiksi ja tehdä niihin liittyvä vaikutusten arviointi.⁸²

Työryhmä jätti mietintönsä 17.2.2012 ja se on julkaistu liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuna nro 3/2012. Työryhmän arvion mukaan alkolukon käytön lisäämisellä voidaan saavuttaa merkittäviä liikenneturvallisuushyötyjä.⁸³ Valtaosalla rattijuopu-

⁸² Liikenne- ja viestintäministeriö, asettamispäätös 24.1.2011.

⁸³ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 26.

mukseen syyllystyneistä on vain yksi auto käytössään ja siihen asennetulla alkolukolla voitaisiin estää merkittävä osa päihtyneenä tapahtuvista ajokieltojen rikkomisista.⁸⁴

Työryhmä esittää ajokorttilain 64 pykälään lisättäväksi säännöksen kuljettajan määräämisestä uuteen kuljettajatutkintoon, jos hän on ollut vähintään vuoden yhtämittaisessa ajokiellossa, taikka useamman perättäisen ajokiellon vuoksi yhtämittaisesti vähintään vuoden ajokiellossa. Ajokorttilain 66 pykälää esitetään muutettavaksi siten, että yksittäisistä rattijuopumusrikoksista ja niiden uusimisista määrättävien ajokieltojen vähimmäispituuksia pidennettäisiin.⁸⁵ Työryhmä katsoo, ettei ajokiellon yhden kuukauden vähimmäispituus vastaa rattijuopumusteon moitittavuutta ja teosta aiheutuvaa vaaraa liikenneturvallisuudelle. Työryhmä katsoo myös, että törkeä rattijuopumus on omiaan aiheuttamaan suurta vaaraa liikenteelle ja osoittaa kuljettajan täydellistä piittaamattomuutta muiden tienkäyttäjien turvallisuudesta, minkä vuoksi ajokiellolle säädetty 3 kuukauden vähimmäispituus ei ole riittävä.⁸⁶

Työryhmän ehdotus uudeksi säännökseksi⁸⁷ ja sen 66§ käsitteli ajokiellon kestoa.

Edellä mainitun säännöksen mukaan vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen syyllystynyt kuljettaja määrätään ajokieltoon vähintään yhdeksi kuukaudeksi, törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen tai rattijuopumukseen syyllystynyt vähintään kolmeksi kuukaudeksi ja törkeään rattijuopumukseen syyllystynyt vähintään kuudeksi kuukaudeksi. Uusintarikoksista ajokiellon kestoksi määrätään:

- 1) vähintään kuusi kuukautta, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllystynyt:
 - a) kahdesti vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen; tai
 - b) rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen ja lisäksi vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen;
- 1) vähintään yhdeksän kuukautta, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllystynyt vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen ja törkeään rattijuopumukseen;
- 2) vähintään yksi vuosi, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllystynyt:
 - a) kahdesti rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen;
 - b) rattijuopumukseen ja törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen; tai
 - c) rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen ja lisäksi törkeään rattijuopumukseen;
- 1) vähintään kaksi vuotta, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllystynyt kahteen törkeään rattijuopumukseen.

Ajokorttilain 67 pykälää esitetään muutettavaksi siten, että alkoholin käyttöön perustuvaan rattijuopumukseen syyllystyneelle ajokielto voitaisiin määrätä ehdollisena vain yhdistettynä alkolukolla valvotusta ajo-oikeudesta annetussa laissa tarkoitettuun ajo-oikeuden valvontaan.

⁸⁴ Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 3/2012 s. 25.

⁸⁵ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 34.

⁸⁶ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 28.

⁸⁷ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 40.

Ajokorttilain 69 pykälää esitetään muutettavaksi siten, että valvotun ajo-oikeuden määrääminen ei enää edellyttäisi ajokieltoon määrättävän pyyntöä. Tuomioistuimen olisi määrättävä valvottu ajo-oikeus, jos valvotusta ajo-oikeudesta annetussa laissa säädetyt edellytykset täyttyvät ja ajokieltoon määrättävä on antanut valvontaan suostumuksensa. Työryhmä esittää myös, että valvottuun ajo-oikeuteen liittyvän koetusajan pituus määrättäisiin vähintään kahdeksi vuodeksi, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt kahdesti tekoon, joka täyttää törkeän rattijuopumuksen tunnusmerkistön.⁸⁸

Julkisuudessa on jonkin verran kritisoitu alkolukon käytöstä valvottavalle aiheutuvia kustannuksia ja sitä, että valvottavat olisi asetettu varallisuutensa perusteella eriarvoiseen asemaan. Työryhmä on mietinnössään ottanut tähän asiaan kantaa. Työryhmä esittää, että jatkossakin valvottavasta ajo-oikeudesta aiheutuvista kustannuksista vastaisi rattijuopumukseen syyllistynyt kuljettaja. Työryhmän käsityksen mukaan alkolukon käyttäminen maksaa valvottavalle noin 110 – 160 euroa kuukaudessa.⁸⁹ Työryhmä toteaa, että henkilöiden taloudelliset edellytykset käyttää hyväksi lainsäädännössä luotavaa mahdollisuutta (mahdollisuus valvottuun ajo-oikeuteen) ovat erilaiset, mutta ettei alkolukosta aiheutuvia kustannuksia voitaisi pitää niin merkittävänä, että ne muodostuisivat kohtuuttomiksi, taikka merkittävää eriarvoisuutta taloudellisin perustein luoviksi. Työryhmä toteaa myös, että mikäli auton käyttäminen olisi valvottavalle erityisistä syistä tarpeellinen, esimerkiksi työssä käynnin vuoksi, hän voisi halutessaan, jos hänen asuinkuntansa niin harkitsee, saada täydentävää toimeentulotukea alkolukon hankintaan ja käyttöön.⁹⁰ Ottaen huomioon kunnille valtion taholta viime vuosina asetetut lukuisat lisävelvoitteet pidän mainittua mahdollisuutta täydentävän toimeentulotuen saamiseen aika epätodennäköisenä.

Työryhmä perustelee valvottavalle alkolukosta aiheutuvaa kustannusvastuuta myös sillä, ettei alkolukolla valvotussa ajo-oikeudessa ole kysymys rangaistuksesta, vaan liikennerikosoikeudellisesta turvaamistoimesta. Henkilö ei siis itse kustanna omaa rangaistustaan. Valvottu ajo-oikeus on vapaaehtoinen valinta ehdottomalle ajokiellolle. Työryhmä toteaa myös, ettei perustuslain syrjäntäkielto kiellä kaikenlaista eron tekemistä ihmisten välillä, vaan että olennaista on, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla. Liikenneturvallisuuden parantamista ja rikosten ennalta ehkäisyä voidaan pitää työryhmän mukaan perustuslain 6 pykälässä tarkoitettuna hyväksyttävänä perusteena osallistumiskustannusten aiheuttamalle yksilöiden epäsuoralle eri asemaan asettamiselle. Työryhmä tuo myös esiin, että valvotusta ajo-oikeudesta aiheutuu valvottavalle paitsi kustannuksia, myös etuja. Jos ehdoton ajokielto johtaisi henkilön työpaikan menettämiseen, hänelle aiheutuisi silloin suurempia taloudellisia rasitteita. Alkolukon käyttö edellyttää myös tiettyä

⁸⁸ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 35–36.

⁸⁹ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 30.

⁹⁰ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 37.

päihhteiden käytön hallintaa ja tuo sitä kautta terveempää elämää henkilölle.⁹¹ Valvottavalle alkoholikon käytöstä aiheutuvat kustannukset olisi hyvä mielestäni suhteuttaa myös rattijuopumukseen syyllistyneiden kuljettajien muille tienkäyttäjille aiheuttamien henkilövahinkojen aiheuttamiin kustannuksiin. Jo yhden ihmisen halvaantumisesta rattijuopon päälleajon seurauksena aiheutuu yhteiskunnalle moninkertaiset kustannukset verrattuna alkoholikkolaitteen käytöstä valvottavalle aiheutuviin kustannuksiin.

Mietintöön sisältyy Oikeusministeriön lausuma mietinnöstä. Lausumassa on kritisoitu ajokieltojen vähimmäispituuksien nostamista. Lausumassa katsotaan, että tuomioistuimille tulisi jatkossakin jättää riittävästi harkintavaltaa ajokieltojen pituuden määrittämisessä.⁹²

Lausumassa myös katsotaan, että mikäli uusintarikoksiin liittyviä ajokieltojen vähimmäispituuksia nostettaisiin, niin uusia uusintarikossäännöksiä voitaisiin soveltaa vain lain voimaantulon jälkeisiin tekoihin.⁹³ Työryhmä on sen sijaan mietinnössään toista mieltä asiasta. Työryhmä on viittannut korkeimman oikeuden tapaukseen KKO 2005:132, jota on sivuttu jo edellä sivulla 7. Tapauksessa Korkein oikeus on arvioinut ajokieltojen osalta lähes vastaavaa tilannetta, joka syntyi, kun uusintarikoksia koskevat ajokieltojen vähimmäiskestoajat tulivat voimaan 1.3.2005. Korkein oikeus katsoi, ettei uuden lain soveltaminen tapaukseen ollut rikoslain taannehtivaa soveltamista ja ajokielto voitiin määrätä uuden lain mukaista vähimmäiskestoja noudattaen. Ratkaisun perusteena on se, että henkilö oli syyllistynyt liikennerikokseen uuden lain voimaantulon jälkeen ja hän oli siten voinut ottaa huomioon, että määrättäessä teon perusteella ajokieltoa asiaan vaikuttaa hänen aikaisempi tekonsa. Työryhmä toteaa myös, että kyse oli vain uuden teon perusteella määrättävästä ajokiellosta siten, että aikaisempi teko otettiin ajokieltoa ankaroitavana tekijänä huomioon ja ettei asiassa ollut kyse siitä, että aikaisemmasta teosta olisi määrätty uusi seuraamus.⁹⁴ Itse katsoisin, että mikäli uusintarikokseen liittyvää ajokiellon vähimmäispituutta pidennetään, niin luontevaa olisi huomioida kuljettajan syyllistyminen vastaavaan tekoon viiden vuoden sisällä ja soveltaa uutta säännöstä. Mietintö on tarkoitus lähettää seuraavaksi lausuntokierrokselle.⁹⁵

7. Pohdintoja ja keskustelua

Hiljattain tapahtui suurta julkista huomiota aiheuttanut rattijuopon aiheuttama kuolemantapaus. Helsingissä kuoli 3.1.2012 11-vuotias tyttö. Hän oli ollut ylittämässä suojatietä, kun 25-vuotias rattijuopumuksesta epäilty mieshenkilö ajoi hänen päälleen ja

⁹¹ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 38.

⁹² Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 43.

⁹³ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 45.

⁹⁴ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 39.

⁹⁵ Liikenne- ja viestintäministeriö, julkaisu 3/2012 s. 33.

pakeni paikalta. Kyseinen mieshenkilö oli nuoresta iästä huolimattaan tuomittu aiemmin jo kuusi kertaa rattijuopumuksesta. Tapaus nostatti lehdistössä ja paikallisradion lähetyksissä vilkkaan ja kantaa ottavan keskustelun. Liikenneministeri Kyllönen ilmoitti haluavansa alkoholukon pakolliseksi heti ensimmäisestä törkeästä rattijuopumuksesta. Hän kertoi pyrkivänsä kiirehtimään (edellä luvussa 6 kerrotun) lakialoitteen valmistelutyötä ja kertoi uskovansa, että alkoholukon käyttöön pakottava laki voitaisiin saada säädettyä jo tämän vuoden (2012) aikana, jos sisä- ja oikeusministerit suhtautuisivat siihen myönteisesti.⁹⁶

Seuraavassa taulukossa ovat nähtävissä poliisin tietoon tulleiden rattijuopumusrikosten lukumäärä/vuosi vuosina 1990, sekä 2007–2011.⁹⁷

Vuosi	1990	2007	2008	2009	2010	2011
Rattij.	12.203	12.519	12.065	10.978	9.916	10.089
Törkeä rj.	17.556	15.025	13.812	12.270	11.246	11.409
Yhteensä	29.759	27.544	25.877	23.248	21.162	21.498

Törkeitä rattijuopumuksia näyttää aina olleen enemmän kuin tavallisia rattijuopumuksia. Vuodesta 2007 lähtien sekä törkeiden rattijuopumusten että tavallisten rattijuopumusten lukumäärä näyttää olleen, viime vuotta lukuun ottamatta, selvässä laskussa. Viime vuoden luvuissakaan ei näyttäisi olevan suurta muutosta vuoden 2010 lukuihin. Mikä sitten on aiheuttanut tällaisen laskevan kehitystrendin? Voisiko synä olla valvotun ajo-oikeuden käyttöönottoaminen?

Seuraavassa taulukossa ovat nähtävissä poliisin 1.7.2008–31.11.2012 välisenä aikana myöntämien alkoholukkoajokorttien lukumäärät:⁹⁸

Vuosi:	1.7.-31.12.2008	2009	2010	1.1.-31.12.2011
Kappaletta:	138	343	421	529

Edellä jo kävinkin ilmi, että valvotun ajo-oikeuden kokeilujaksolla 1.7.2005 – 30.6.2008 alkoholukkoajokortteja myönnettiin yhteensä 302 kpl.⁹⁹ Alkoholukkoajokorttien määrä näyttää näin ollen olevan voimakkaassa kasvussa. Jo vuonna 2009 niitä on myönnetty enemmän kuin koko kokeilukauden aikana yhteensä.

Tilastoitu rattijuopumusrikollisuus näyttäisi olleen laskusuuntaista sinä aikana, kun alkoholukon käyttö on ollut kasvussa. Tästä kehityksestä on kuitenkin ennen aikaisista tehdä pidemmälle meneviä päätelmiä muutosten välisistä yhteyksistä. Tilastoituun rattijuopumusrikollisuuteen vaikuttaa ennen kaikkea poliisin liikennekontrolliin käyttämien voimavarojen suuruus ja voimavarojen kohdentaminen. Alkoholukon käytön

⁹⁶ Helsingin Sanomat 6.1.2012 s. A 20.

⁹⁷ Tilastokeskus.

⁹⁸ Liikenteen turvallisuusvirasto.

⁹⁹ Liikenteen turvallisuusvirasto.

katsotaan vaikuttavan ennen kaikkea uusintarattijuopumukseen. Tuon vaikutuksen suuruudesta ei ole saatavilla kotimaisia mittaustuloksia. Oletettavaa kuitenkin on, että valvotulla ajo-oikeudella on voitu ehkäistä rikosten uusimistapauksia. Sen selvittäminen, kuinka paljon ja mikä on valvotun ajo-oikeuden vaikutus liikenneturvallisuuteen, vaatisi erillisselvityksen. Yhtäkaikki, esimerkiksi Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen alueella valvottu ajo-oikeus on poliisista saamani tiedon mukaan toiminut varsin hyvin, eikä alkulukkoajokortteja ole jouduttu peruuttamaan sen vuoksi, että valvottava olisi koetusaikana syylistynyt rattijuopumusrikokseen.

Rattijuopumusrikosten lisäksi vaaratilanteita liikenteessä aiheuttavat kaaharit ja henkilöt, jotka törkeästi muutoin rikkovat liikennesääntöjä. Seuraavassa taulukossa ovat nähtävissä poliisin tietoon tulleiden törkeiden liikenneturvallisuuden vaarantamisrikosten lukumäärä / vuosi ja miltä osin niissä on ollut kyse nopeusrajoitusten rikkomiseen liittyvästä teosta, vuosina 2008–2011.¹⁰⁰

Vuosi	2008	2009	2010	2011
Huomattava ylinopeus	3.196	2.871	2.437	2.766
Törkeä liik.turvall. vaarant. yhteensä	4.653	4.252	3.652	4.144

Jos valvottu ajo-oikeus on katsottavissa tehokkaaksi keinoksi rattijuopumusrikosten vähentämiseen, niin millä tavalla vakavaan piittaamattomuuteen liikenneturvallisuutta kohtaan ja törkeään liikenneturvallisuuteen vaarantamiseen syylistyvien kuljettajien määrä saataisiin laskuun? Eikö ajokieltoseuraamus ehkä olekaan riittävä pelote vai koetaanko kiinnijäämisriski liian pieneksi? Tulisiko valvontaa lisätä?

Teiden varsille on tullut runsaasti valvontakameroita, joista vielä etukäteen varoitetaan tiellä kulkevia. Teknisellä valvonnalla pystytäänkin hyvin paitsi ottamaan kaahareita kiinni, myös ennalta ehkäisemään huomattavia ylinopeuksia. Odotettavissa oleva ylinopeussakko ja mahdollinen ajokieltoseuraamus hillitsevät varsin tehokkaasti nopeuden ylityksiä. Valvontakamerat, vaikka sinänsä ovatkin hyödyllisiä, aiheuttavat kuitenkin kustannuksia poliisille. Jos valvontakameroita haluttaisiin lisää, tulisi poliisille turvata resurssit lisääntyvien työtehtävien hoitamiseen.

Helsingin Sanomissa liikenneministeri Kyllönen on herätellyt keskustelua asiaan liittyen ja yhtenä vaihtoehtona tuotiin esiin kunnallinen liikennevalvonta. Artikkelin mukaan esimerkiksi Helsingillä olisi mahdollisuus tarjota laitteet ja työvoima tarkoitukseen, mutta kaupunki edellyttäisi valtion korvaavan kaupungille näistä koituvat kustannukset.¹⁰¹

Mitä sitten tulisi tehdä henkilölle, joka ei piittaa ajokiellosta? Ajokieltoseuraamus on sinänsä hyvänä ensisijaisena liikennetikosoikeudellisena turvaamistoimena joskus

¹⁰⁰ Tilastokeskus.

¹⁰¹ Helsingin Sanomat 16.3.2012.

osoittautunut riittämättömäksi eikä ole kyennyt estämään henkilöä syylistymästä uudelleen liikenneturvallisuutta vaarantavaan käyttäytymiseen.

Oikeuskäytännössä tällaiseen tilanteeseen on katsottu voitavan puuttua siten, että poliisi on ottanut rikoksentehtäjältä hänen autonsa takavarikkoon, syyttäjä on vaatinut ajoneuvoa valtiolle menetettäväksi rikoslain 10 luvun 5 pykälän 2 momentin 2 kohdan nojalla (menettämisestä on tarpeen uusien rikosten ehkäisemiseksi ja esine on erityisen sovelias rikoksen kohteeksi) ja tuomioistuimien on sitten saattanut tuomita sen valtiolle menetetyksi (edellyttäen ettei se ole rikoslain 10 luvun 10 pykälän 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettulla tavalla kohtuutonta). Ajoneuvon konfiskoiminen on koskenut tilanteita, joissa ajokieltoon määrätty kuljettaja on syylistynyt samanlaisiin liikenneturvallisuutta vaarantaviin rikoksiin toistuvasti ja aiempien rikosten määrän ja toistumistiheyden perusteella on katsottu olevan todennäköistä, että hän syylistyisi myöhemminkin tekoon, jollei ajoneuvoa tuomittaisi valtiolle menetetyksi.

Ehkä yhtenä vaihtoehtona itse ajoneuvon konfiskoinnille voisi harkita myös ajoneuvon rekisterikilpien konfiskoimista, jolloin tekoon syylistynyt voisi halutessaan itse myydä autonsa. Liikenneturvallisuuteen, sekä ajokieltoon liikenneturvallisuuteen liittyvänä vaikuttamiskeinona liittyvät asiat näyttäisivät pysyvän ajankohtaisina ainakin vielä lähivuosina. Liikenneministeri Kyllönen on todennut haluavansa, että alkoholitulos tulisivat pakollisiksi uusiin autoihin lähivuosina¹⁰². Ajokorttilakiin liittyvä lainsäädäntö valmistellaan liikenne- ja viestintäministeriön toimesta ja kuten esityksestäni käy ilmi, on osauudistuksia ollut valtavasti. Lain soveltajan kannalta olisi miellettävämpää, että uudistuksia tapahtuisi harvemmin. Toteutetut uudistukset ovat mielestäni kuitenkin olleet hyviä ja oikean suuntaisia. Alkolukon laajempi käyttöön-otto ja valvontakameroiden käytön laajentaminen ovat varmasti hyviä keinoja vaikuttaa liikenneturvallisuuteen jatkossakin.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

HE 8/1990 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tieliikennelain muuttamisesta

HE 38/1994 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tieliikennelain muuttamisesta

HE 32 1997 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle liikenne- ja viestintäministeriön toimesta ja kuten esityksestäni käy ilmi, on osauudistuksia ollut valtavasti. Lain soveltajan kannalta olisi miellettävämpää, että uudistuksia tapahtuisi harvemmin. Toteutetut uudistukset ovat mielestäni kuitenkin olleet hyviä ja oikean suuntaisia. Alkolukon laajempi käyttöön-otto ja valvontakameroiden käytön laajentaminen ovat varmasti hyviä keinoja vaikuttaa liikenneturvallisuuteen jatkossakin.

HE 90/2002 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 23 luvun, tieliikennelain 76 §:n ja liikennevakuutuslain 7 ja 20 §:n muuttamisesta

HE 104/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tieliikennelain muuttamisesta

HE 15/2005 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi alkoholukolla valvotun ajo-oikeuden ko-keilemisestä ja tieliikennelain väliaikaisesta muuttamisesta

HE 36/2008 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi alkoholukolla valvotusta ajo-oikeudesta ja tieliikennelain muuttamisesta

¹⁰² Helsingin Sanomat 18.2.2012.

HE 74/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi alkoholukon hyväksymisestä liikenteseen ja alkoholukon käytöstä koulu- ja päivähoitokuljetuksissa

HE 212/2010 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle ajokorttilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Lappi-Seppälä Tapio, Ojala Timo: Liikenneerikosten erityisluokituksen. Rikosoikeus. WSOY, Helsinki 2009

Tolvanen Matti: Tieliikenteen käsikirja 2011. Edita, Helsinki 2011.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO:2005:76

KKO:2005:132

KKO:2007:77

KKO:2007:85

KKO:2009:26

Muut lähteet

Helsingin Sanomat 6.1.2012 *Janne Luotola* ”Ministerit haluavat alkoholukot autoihin”

Helsingin Sanomat 18.2.2012 *Jorma Erkkilä* ”Ministeri Kyllönen haluaa alkoholukot uusiin autoihin”

Helsingin Sanomat 16.3.2012 *Johanna Mannila* ”Ministeri: Kunnat voivat saada oman liikennevalvonnan”

<http://www.liikenneturva.fi/www/fi/uutispoyta>

Liikenne- ja viestintäministeriö asettamis päätös LVM/2564/05/2010

Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisu 3/2012

Liikenteen Turvallisuusvirasto alkoholukkoajokortteja ja poliisin ajokieltopäätöksiä koskevat tilastot

Poliisihallituksen ohje 2020/2011/1367 Ajokieltoon määrääminen ja varoituksen antaminen toistuvien liikenneerikosten ja -rikkomusten vuoksi

Poliisihallituksen ohje 2020/2011/1369 Ajokieltoon määrääminen ja varoituksen antaminen vakavaa piittaamattomuutta liikenneturvallisuutta kohtaan osoittavan teon vuoksi

Rikollisuustilanne 2010 OPTL:n tutkimuksia 258

Tilastokeskus: poliisin tietoon tullut rikollisuus

Vastavuoroinen tunnustaminen – ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen rangaistuskäytännössä

1. Kysymyksenasettelusta

Vastavuoroisen tunnustamisen periaate on yksi eu-rikosoikeudellisen yhteistyön peruseriaateista. Periaate tarkoittaa tietyssä jäsenvaltiossa tämän valtion sääntöjen mukaan annetun ja tämän järjestelmän mukaan laillisen oikeudellisen päätöksen hyväksymistä ja täytäntöönpanoa sellaisenaan toisessa jäsenvaltiossa.¹ Keskityn jäljempänä tarkastelemaan vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta käsitteenä, sen oikeusperustetta ja sitä, miten periaate näyttäytyy käytännössä eli toisin sanoen, mitkä ovat vastavuoroisen tunnustamisen kohteita. Erityisesti keskityn tarkastelemaan ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamista ja sitä, miten ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen on toteutettu Suomen lainsäädännössä. Lopuksi tarkastelen Helsingin hovioikeuden ratkaisukäytäntöä ja tuomioista löydettäviä tulkintoja koskien ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamista. Ongelmat näyttäisivät liittyvän tällä hetkellä lainsoveltamisessa kattavan eurooppalaisen rikosrekisterijärjestelmän puuttumiseen ja rekisterien tietojen sattumanvaraisuuteen. Ongelmallinen tilanne on erityisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Ongelmaksi käytännön soveltamistilanteissa voi muodostua jäsenvaltioiden rangaistusten vastaavuus. Lainsoveltajalla pitäisi olla käytettävissään tietoa rangaistusten vastaavuudesta ja hänen pitäisi pystyä varmistumaan ainakin siitä, ettei huomioon otettava ulkomainen tuomio liity rikokseen, joka ei olisi voinut tulla Suomessa tutkittavaksi. Lisäksi lainsoveltajan tulisi pystyä ainakin varmistumaan siitä, että ulkomainen rangaistus ei ole ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien tai Suomen oikeusjärjestyksen peruseriaatteiden kanssa.²

¹ Melander 2010 s. 145.

² Melander 2010 s. 225.

2. Vastavuoroinen tunnustaminen

Eu:n rikosoikeudellisen yhteistyön kulmakivenä on pidetty vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta (principle of mutual recognition). Alun perin vastavuoroisen tunnustamisen periaate on yhteisöoikeudellinen periaate ja sen tausta on Cassis de Dijon³ -tapauksessa ja sitä seuranneessa oikeuskäytännössä. Rikosoikeudellisesti kiinnostavaa on se, että ensimmäinen maininta periaatteesta sisältyy vuoden 1998 Cardiffin Eurooppa-neuvoston päätelmiin^{4,5}. Päätelmien mukaan Eurooppa-neuvosto korostaa tehokkaan oikeudellisen yhteistyön merkitystä rajat ylittävän rikollisuuden torjunnassa. Se toteaa, että on tarpeen parantaa kansallisten oikeusjärjestelmien kykyä toimia läheisessä yhteistyössä ja pyytää neuvostoa määrittämään mahdollisuudet tuomioistuinten päätösten laajempaan vastavuoroiseen tunnustamiseen.⁶ Tampereen Eurooppa-neuvoston päätelmissä⁷ vuodelta 1999 periaate asetettiin rikosoikeudellisen yhteistyön ”kulmakiveksi”.⁸ Haagin ohjelmassa ja sitä seuranneessa Tukholman ohjelmassa⁹ korostettiin edelleen vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta rikosoikeudellisen yhteistyön päämuotona, minkä lisäksi korostettiin keskinäisen luottamuksen merkitystä vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen taustaideologiana.¹⁰ Suomessa vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta korostetaan ja sitä pidetään lähtökohtaisesti ensisijaisena rikosoikeudellisen yhteistyön muotona esimerkiksi aineellisen rikoslainsäädännön lähentämiseen verrattuna. Huolimatta siitä, että vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta pidetään ensisijaisena rikosoikeudellisen yhteistyön muotona, sitä koskeva kehitys ja oikeusperusta ovat jäljempänä tarkemmin käsiteltävin tavoin olleet epämääräisempiä kuin aineellisen rikosoikeuden lähentämisen kehitys ja oikeusperusta. Ensimmäinen vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta koskeva instrumentti oli vuonna 2002 annettu eurooppalaista pidätysmääräystä koskeva puitepäättös.¹¹ Lakivaliokunnan lausunnossa 9/2009 korostettiin edelleen vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen säilyttämistä rikosoikeudellisen yhteistyön kulmakivenä. Lausunnon

³ Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein, C-120/78. Löydettävissä sivulta http://ec.europa.eu/enterprise/policies/single-market-goods/files/goods/docs/mutrec/cassisdijon_en.pdf, sivulla käyty 9.1.2012. Cassis de Dijon -periaatteella tarkoitetaan tavaramääräysten vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta.

⁴ Cardiffin Eurooppaneuvoston päätelmät löydettävissä sivulta http://www.europarl.europa.eu/summits/car1_fi.htm, sivulla käyty 9.1.2012.

⁵ Ks. KOM (2000) 495 lopullinen, s. 3.

⁶ Päätelmien kohta 39.

⁷ Tampereen Eurooppa-neuvoston päätelmät. Löydettävissä sivulta http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_fi.htm, sivulla käyty 9.1.2012. Ks. erityisesti kohta VI oikeuden päätösten vastavuoroinen tunnustaminen.

⁸ Melander 2010 s. 143–144.

⁹ Tukholman ohjelma löydettävissä sivulta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:fi:PDF>, sivulla käyty 20.1.2012.

¹⁰ Haagin ohjelma löydettävissä sivulta <http://www.om.fi/uploads/6btjq6nppu0sbi.pdf>, sivulla käyty 20.1.2012.

¹¹ Melander 2010 s. 145.

mukaan vastavuoroisen tunnustamisen periaate edellyttää jäsenvaltioiden luottamusta toistensa järjestelmiin, ja on tärkeää kehittää toimenpiteitä, joilla tätä luottamusta voidaan vahvistaa. Tässä suhteessa tärkeä tavoite on syytettyjen oikeuksien turvaamiseksi asetettavan yhteisen minimisääntelyn hyväksyminen. Vastavuoroisen tunnustamisen tukemiseen rikosasioissa tähtää myös Alankomaiden aloitteesta käynnistynyt keskustelu jäsenvaltioiden oikeusjärjestelmien arviointimekanismin kehittämisestä. Lähtökohtana siinä on, että olemassa olevia arviointijärjestelmiä, erityisesti Euroopan neuvostossa tehtävää työtä, olisi hyödynnettävä mahdollisimman pitkälle.¹²

2.1 Käsite

Vastavuoroinen tunnustaminen tarkoittaa lähtökohtaisesti tietyssä jäsenvaltiossa tämän valtion sääntöjen mukaisesti annetun ja niiden valossa laillisen oikeudellisen päätöksen hyväksymistä ja täytäntöönpanoa sellaisenaan toisessa jäsenvaltiossa.¹³ Tämä toinen jäsenvaltio ei periaatteessa voi kyseenalaistaa tietyssä jäsenvaltiossa tehtyä oikeudellista päätöstä, vaikka se itse ei käsittelee asiaa samalla tavalla. Olennaista on lopputulos, jota on pidettävä oman valtion menettelytapojen mukaan saatavaan lopputulokseen verrattavana.¹⁴ Vastavuoroisen tunnustamisen käsitteen katsotaan useimmiten perustuvan ajatukselle, että vaikka toinen valtio ei ehkä käsittelee tiettyä asiaa samalla tai edes lähes samalla tavalla kuin oma valtio, lopputulosta voidaan kuitenkin pitää oman valtion päätöksiin verrattavana. Molemminpuolinen luottamus on tärkeä osatekijä. Kyseessä ei ole pelkästään luottamus sopimuspuolen sääntöihin, vaan myös siihen, että sääntöjä sovelletaan oikein. Vastaavuuden ja sen perustana olevan luottamuksen pohjalta toisen valtion ratkaisujen täytäntöönpano sallitaan oman lainkäyttövallan alueella. Siten yhden valtion viranomaisen päätös on hyväksyttävissä sellaisenaan toisessa valtiossa, vaikka vastaavanlaista viranomaista ei välttämättä edes ole tuossa valtiossa tai se ei ehkä voi tehdä samanlaisia päätöksiä tai olisi tehnyt aivan toisenlaisen päätöksen vastaavassa tapauksessa. Ulkomaisen päätöksen tunnustaminen rikosasiassa voidaan ymmärtää siten, että sen vaikutuksesta päätös tulee voimaan sen valtion ulkopuolella, jossa se on tehty. Tämä voi tapahtua antamalla sille sama oikeusvaikutus kuin sillä on ulkomaisen rikosoikeuden mukaan tai ottamalla päätös huomioon, jotta sen vaikutukset olisivat samat kuin päätöksen tunnustavan valtion rikosoikeuden mukaan. Vastavuoroisen tunnustamisen käsitteeseen yhdistyy usein jonkinasteinen yhteisten normien käyttöönototavat, joilla valtiot käsittelevät asioita. Yhteiset normit helpottavat usein toisessa valtiossa tehdyn ratkaisun hyväksymistä. Toisaalta vastavuoroinen tunnustaminen voi jossain määrin tehdä yhdenmukaistami-

¹² LaVL 9/2009 vp - E 115/2007 vp, s. 3.

¹³ Ks. KOM (2000) 495 lopullinen, s. 10–11.

¹⁴ Melander 2010 s. 145–146.

sen tarpeettomaksi.¹⁵ Lähtökohtaisena olettamana on toisessa jäsenvaltiossa tehdyn tietyn oikeudellisen päätöksen vastavuoroinen tunnustaminen sellaisenaan. Tunnustamisesta voidaan kuitenkin kieltäytyä tietyillä yksittäisissä vastavuoroista tunnustamista koskevissa puitepäätöksissä tai direktiiveissä nimenomaisesti mainituilla perusteilla, ns. kieltäytymisperusteilla. Kieltäytymisperusteet on aina tyhjentävästi lueteltu puitepäätöksissä ja ne on tarkoitettu poikkeuksellisesti sovellettaviksi. Kieltäytyminen on myös aina perusteltava.¹⁶ Kansallisten viranomaisten on lähtökohtaisesti omaksettava omien täytäntöönpanotoimiensa perusteeksi toisessa jäsenvaltiossa tehty oikeudellinen päätös, ellei käsillä ole nimenomaisesti määriteltyä yksittäistapaukseen soveltuvaa kieltäytymisperustetta.¹⁷

2.2 Vastavuoroisen tunnustamisen oikeusperusta

Pääsääntöisesti vastavuoroisen tunnustamisen instrumentit ovat saaneet oikeusperustansa aiemmasta EU-sopimuksen 31 (1) artiklan (a) alakohdasta, jota voitiin näin pitää vastavuoroisen tunnustamisen instrumenttien yleisoikeusperustana. Euroopan unionista tehdyn sopimuksen¹⁸ 31 artiklan a alakohdan mukaan oikeudellista yhteistyötä rikosasioissa koskevaan yhteiseen toimintaan sisältyy ”jäsenvaltioiden toimivaltaisten ministeriöiden sekä oikeusviranomaisten tai vastaavien viranomaisten yhteistyön helpottaminen ja nopeuttaminen [...] tuomioiden täytäntöönpanon osalta”. Perinteinen oikeudellinen yhteistyö rikosasioissa perustuu useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joiden leimaa-antava piirre on ”pyyntöihin perustuva” periaate. Tällä tarkoitetaan, että täysivaltainen valtio esittää pyynnön toiselle täysivaltaiselle valtiolle, joka päättää, noudattaako se pyyntöä vai ei. Jotkut pyynnön noudattamista koskevat säännöt ovat melko tiukkoja eivätkä jätä sanotusti harkinnanvaraa, toiset taas jättävät pyynnön vastaanottavalle valtiolle täyden vapauden päätöksenteossa. Pyyntöä esittäneen valtion on lähes aina odotettava vastausta pyyntöönsä ennen kuin sen viranomaiset voivat viedä rikosasian oikeuskäsittelyyn.¹⁹ Lissabonin sopimukseen²⁰ on sisällytetty nimenomainen maininta vastavuoroisen tunnustamisen periaatteesta. SEUT 82 (1) artiklan mukaan oikeudellinen yhteistyö unionissa rikosoikeuden alalla perustuu tuomioistuinten tuomioiden ja oikeusviranomaisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteeseen. SEUT 82 (2) artiklassa määritellään tarkemmin unionin oikeusperustaa rikosoikeudellisen vastavuoroisen tunnustamisen suhteen. Unioni voi säätää

¹⁵ KOM (2000) 495 lopullinen, s. 4–5.

¹⁶ Melander 2010 s. 146.

¹⁷ Sihto 2007, teoksessa Prosessioikeus, s. 1346.

¹⁸ Euroopan Unionista tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto, löydettävissä sivulta http://eur-lex.europa.eu/fi/treaties/dat/12002M/htm/C_2002325FI.000501.html, sivulla käyty 20.1.2012

¹⁹ KOM (2000) 495 lopullinen, s. 1.

²⁰ Lissabonin sopimus löydettävissä sivulta <http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=fi>, sivulla käyty 20.1.2012

rikosoikeudenkäyntimenettelyä koskevista vähimmäissäännöistä, jos se on tarpeen tuomioiden ja oikeusviranomaisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen sekä poliisiyhteistyön helpottamiseksi rajat ylittävissä rikosasioissa. Näistä säädettäisiin direktiivillä tavallista lainsäädäntömenettelyä noudattaen.²¹ Artiklan 3 kohdassa on määräykset niin sanotusta hätäjarrumenetelmästä sekä tiiviimmän yhteistyön mahdollisuudesta. Hätäjarrumenetelmä voi käynnistyä, jos neuvoston jäsen katsoo, että rikosoikeudelliseen yhteistyöhön kuuluva direktiivi vaikuttaisi sen rikosoikeudellisen järjestelmän perusteisiin. Tällöin jäsenvaltio voi saattaa asian Eurooppa-neuvoston ratkaistavaksi, jolloin direktiivin käsittely tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä keskeytetään. Jos asiassa päästään yhteisymmärrykseen, Eurooppa-neuvosto palauttaa asia neuvostolle neljän kuukauden kuluessa menettelyn keskeyttämisestä ja asian käsittely jatkuu tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Jos asiassa ei päästä yhteisymmärrykseen, vähintään yhdeksän jäsenvaltiota voi aloittaa asiassa tiiviimmän yhteistyön kyseessä olevan direktiiviehdotuksen pohjalta. Jos tiiviimpi yhteistyö jatkuu, siihen sovelletaan jatkossa SEUT 326-334 artiklassa tarkoitettuja määräyksiä.²²

3. Vastavuoroinen tunnustaminen käytännössä

Toimenpideohjelmassa rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi tarkastellaan alueita, jotka katsottiin merkitykselliseksi rikosasioissa tapahtuvan päätösten vastavuoroisen tunnustamisen asteittaisen soveltamisen kannalta. Vastavuoroinen tunnustaminen on tärkeää toisen jäsenvaltion tuomioistuimen aiemmin tekemän lopullisen rikosoikeudellisen päätöksen huomioon ottamisen kannalta. Tällöin on kysymys ennen muuta *ne bis in idem* -periaatteesta. Toiseksi vastavuoroisen tunnustamisen periaate koettiin tärkeäksi ennen tuomion antamista tehtyjen päätösten täytäntöönpanon kannalta. Kysymys liittyy todisteiden hankkimiseen liittyviin päätöksiin, kuten European Evidence Warrant. Kolmanneksi vastavuoroisen tunnustamisen periaate ja sen täytäntöönpano koettiin tärkeäksi seuraamuksen langettaviin tuomioihin liittyen. Ajatuksena oli toisessa jäsenvaltiossa langetetun lopullisen tuomion tunnustaminen ja sen välitön täytäntöönpano, jos jäsenvaltio, jossa tuomittu oleskelee ja jonka kansalainen hän on, ei luovuta omia kansalaisiaan.²³ Neljänneksi vastavuroista tunnustamista katsottiin tarvittavan rangaistuksen jälkeiseen seurantaan liittyvissä päätöksissä.²⁴ Jäljempänä siirryn käsittelemään vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen soveltamisen osa-alueista nimenomaan

²¹ Melander 2010 s. 152.

²² Melander 2010 s. 152–153.

²³ Toimenpideohjelma rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi, s. 16. Melander 2010 s. 155.

²⁴ Toimenpideohjelma rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi, s. 18.

ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamista ja niiden vaikutusta rangaistuksen määräämisessä. Yhtenä merkittävimmistä ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamiseen liittyvistä instrumenteista voidaan pitää Neuvoston puitepäätöstä 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa²⁵ sekä Neuvoston puitepäätöstä 2009/315/YOS jäsenvaltioiden välisen rikosrekisteritietojen vaihdon järjestämisestä ja sisällöstä.²⁶

3.1 Ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen

Toimenpideohjelmassa rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi on korostettu vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen merkitystä toisen jäsenvaltion tuomioistuimen aiemmin tekemän lopullisen rikosoikeudellisen päätöksen huomioon ottamisen kannalta.²⁷ Ohjelman mukaan jäsenvaltion tuomioistuimen on voitava ottaa huomioon muissa jäsenvaltioissa annetut lopulliset rikostuomiot arvioidessaan rikoksenteikijän rikoshistoriaa, todetessaan mahdolliset uusimistapaukset ja määrittäessään sovellettavat rangaistuksen tyypit ja täytäntöönpanomenettelyt.²⁸ Jo komission tiedonannossa neuvostolle ja Euroopan parlamentille vuonna 2000 todettiin, että aiempia päätöksiä ei tulisi ottaa huomioon pelkästään rikoksenteikijän vahingoksi. Useiden valtioiden kansallinen rikosoikeus sisältää järjestelmiä, joiden avulla varmistetaan, ettei toistuvista rikoksista määrättyihin rangaistuksiin sovelleta ankaraa sanktiokumulaatiota.²⁹ Neuvoston puitepäätöksen 2008/675/YOS 1 artiklan mukaan sen tarkoituksena on määritellä ne edellytykset, joiden täytyessä henkilöön kohdistuvassa rikosprosessissa yhdessä jäsenvaltiossa otetaan huomioon samalle henkilölle toisissa jäsenvaltioissa eri tosiseikkojen perusteella annetut aiemmat tuomiot. Puitepäätöksen kohteen ulkopuolelle rajautuu siten *ne bis in idem* -periaate, koska aikaisemman tuomion on perustuttava eri tosiseikkoihin. Puitepäätöksen tarkoitukselle tulisi antaa tulkintavaikutuksen kautta merkitystä

²⁵ Neuvoston puitepäätöstä 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa. Neuvoston puitepäätös löydettävissä sivulta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008F0675:FI:HTML>, sivulla käyty 22.1.2012.

²⁶ Neuvoston puitepäätös 2009/315/YOS jäsenvaltioiden välisen rikosrekisteritietojen vaihdon järjestämisestä ja sisällöstä, EUVL L 93, 7.4.2009, s. 23–32. Neuvoston puitepäätös löydettävissä sivulta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:093:0023:0032:FI:PDF>, sivulla käyty 22.1.2012.

²⁷ Toimenpideohjelma rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi, s. 13. Ks. myös Neuvoston puitepäätöstä 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa.

²⁸ Toimenpideohjelma rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi, s. 10.

²⁹ KOM (2000) 495 lopullinen, s. 10.

kansallisessa lainsoveltamisessa.³⁰ Puitepäätös perustuu periaatteelle, jonka mukaan toisessa jäsenvaltiossa annetulla tuomiolla tulisi olla toisessa jäsenvaltiossa kansallista tuomiota vastaava vaikutus eikä tämä vaikutus saisi olla riippuvainen siitä, ovatko ne kansallisen lainsäädännön mukaan tosiseikkoja, prosessuaalisia tai aineellisoikeudellisia seikkoja.³¹ Tulkintavaikutukseen liittyy puitepäätöksessä ilmaistu periaate, jonka mukaan toisessa jäsenvaltiossa annetun tuomion huomioon ottaminen ei saisi johtaa vastaajalle epäedullisempaan tulkintaan kuin jos aikaisempi tuomio oli ollut kansallinen tuomio. Toisessa jäsenvaltiossa annetun tuomion huomioon ottaminen ei saisi johtaa toisessa jäsenvaltiossa toteutetussa prosessissa siis kohtuuttoman ankaaraan lopputulokseen, jos rangaistuksen tarkoitus voidaan saavuttaa lievemällä rangaistuksella ja jos alempi rangaistus olisi voitu tuomita myös aiemman kansallisen tuomion vaikuttaessa asiassa.³²

3.1.1 Ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen Suomen lainsäädännössä

Suomen lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen ei ole ollut itsestään selvää. Periaatteellista estettä tälle ei ole ollut, tiettyjä nimenomaisia säädettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta. Ongelmana on ollut lähinnä se, ettei tuomioistuimella ole ollut tietoa ulkomaisista aiemmista tuomioista. Aikaisemmat tuomiot voivat Suomessa vaikuttaa ensinnäkin rangaistuksen määräämisessä lajivalinnan kannalta ja toisaalta rangaistuksen mittaamisessa. Tällöin kysymys on lähinnä aikaisemman tuomion vaikutuksesta koventamisperusteena rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaisesti. Myös rikoslaissa 7 luvussa on säännöksiä, joiden nojalla aikaisempi tuomio voi vaikuttaa tuomittavaan rangaistukseen. Tällöin kysymys on niin sanotusta kohtuullistamisesta.³³

Rikoslain 7 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan jos ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittua syytetään hänen ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tekemästään muusta rikoksesta, voidaan aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus ottaa uutta rangaistusta määrättäessä kohtuuden mukaan huomioon rangaistusta alentavana tai lieventävänä seikkana. Uudesta rikoksesta voidaan myös tuomita laissa sille säädettyä vähimmäisaikaa lyhyempään vankeusrangaistukseen tai katsoa aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta. Rikoslain 7 luvun 7 §:n mukaan aikaisemmin tuomittu yhdyskuntapalvelurangaistus ja

³⁰ Tulkintavaikutusta ja sen rajoja on käsitelty Eu-tuomioistuimen tapauksessa *Pupino* C-105/03. Ratkaisu on löydettävissä osoitteesta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0105:EN:HTML>, sivulla käyty 22.1.2012. *Pupino*-tapaus ja puitepäätöksen tulkintavaikutus kansallista oikeutta sovellettaessa, ks. Nuotio 2009, teoksessa *Rikosoikeus*, s. 241–242.

³¹ Melander 2010 s. 219. Neuvoston puitepäätöstä 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa.

³² Melander 2010 s. 220.

³³ Melander 2010 s. 222–223.

valvontarangaistus voidaan ottaa uutta rangaistusta tuomittaessa huomioon vastaavalla tavalla kuin aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus 6 §:n mukaan.

Rikoslakiin lisättiin 15.8.2010 voimaan tullut 7 luvun 9 § (179/2010). Sen mukaan rikoslain 7 luvun 6 ja 7 §:ää sovellettaessa voidaan ottaa huomioon myös toisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa taikka Islannissa tai Norjassa tuomittu ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelurangaistus sekä niihin rinnastettava seuraamus. Lainmuutoksen voimaantulosäännöksen mukaan sanottua säännöstä sovelletaan voimaantulonsa jälkeisessä rangaistuksen määräämisessä riippumatta siitä, onko kysymys asian käsittelystä käräjäoikeudessa vai valitusasian käsittelystä muutoksenhaku-tuomioistuimessa.

Rikoslain 7 luvun 9 §:n säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä on selvitetty Suomen lainsäädännön tilaa aikaisempien tuomioiden huomioon ottamisen suhteen. Hallituksen esityksen mukaan keskeisimpiä lainkohtia aikaisempien tuomioiden huomioon ottamisen osalta ovat rangaistuksen mittaamisessa ja rangaistuslajin valinnassa sovellettavat rikoslain (39/1889) 6 luvun 5 §:n 5 kohta ja 9 §:n 1 momentti. Mainituista lainkohdista ensimmäisen mukaan tekijän aikaisempi rikollisuus voi olla rangaistuksen koventamisperuste. Mainitussa momentissa puolestaan säädetään, että määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Myös nuorisorangaistuksen tuomitsemisen (rikoslain 6 luvun 10 a §:n 1 momentin 1 kohta) ja yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen (rikoslain 6 luvun 11 §:n 1 momentti) osalta tekijän aikaisemmalla rikollisuudella ja hänelle aikaisemmin tuomituilla rangaistuksilla on merkitystä.³⁴ Ulkomaisen tuomion huomioon ottaminen oli aikaisemmin nimenomaisesti kiellettyä kahdessa eri säännöksessä. Pohjoismaisen yhteistoimintalain 29 §:n mukaan, mitä rikoslain 7 luvussa säädetään yhteisen rangaistuksen määräämisestä sekä aikaisemmassa laissa rangaistusten yhdistämisestä, ei sovelleta rangaistukseen, joka on tuomittu Islannissa, Norjassa, Ruotsissa tai Tanskassa. Kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa annetun lain (21/1987) 18 §:n mukaan vieraassa valtiossa määrättyyn seuraamukseen ei sovelleta rikoslain 7 luvun säännöksiä yhteisestä rangaistuksesta eikä aikaisemman lain säännöksiä rangaistusten yhdistämisestä.³⁵ Puitepäätöksen täytäntöönpanon myötä kyseisiä säännöksiä muutettiin uuden rikoslain 7 luvun 9 §:n säätämisen yhteydessä. Lakivaliokunnan mietinnössä tätä kantaa tuettiin. Mainituilla muutoksilla voitiin lakivaliokunnan mietinnön mukaan vähentää sen merkitystä, missä valtiossa rangaistus on määrätty ja missä tuomitsemisjärjestyksessä se on määrätty suhteessa Suomessa käsiteltävään rikosasiaan. Tämä oli taas omiaan edistämään rikoksesta syytettyjen yhdenvertaista kohtelua.³⁶ Ongelmallisena yhdenvertaisuusnäkökulmasta voidaan pitää sitä, että lakiuudistuksen jälkeenkin esimerkiksi niiden Euroopan neuvoston jäsen-

³⁴ HE 261/2009 vp. s. 4.

³⁵ HE 261/2009 vp s. 4.

³⁶ LaVM 1/2010 s. 2.

maiden, jotka eivät ole EU-jäseniä, tuomioita ei voida edelleenkään ottaa kohtuullistamisessa huomioon.³⁷

Hallituksen esityksen mukaan pyrkimyksenä on antaa tuomiolle sama vaikutus riippumatta siitä, onko se annettu Suomessa vai toisessa jäsenvaltiossa. Rajat ylittävän rikollisuuden tilanteissa samaankin rikolliseen toimintaan liittyviä tekoja saatetaan tehdä esimerkiksi rajojen molemmin puolin ja niin, että samaan kokonaisuuteen liittyviä tekoja tulee tuomiolle eri aikoihin. Kysymys ei ole Suomen kannalta myöskään varsinaisesta rangaistusten yhdistämisestä niin, että tuomioita laskettaisiin yhteen, vaan aikaisemmin todetun mukaisesti Suomessa annettavan tuomion kohtuullistamisesta. Eri maiden rangaistustasojen eroista johtuvia kohtuuttomuuksia voidaan välttää sillä, että tuomitaan laissa säädettyä vähimmäisaikaa lyhyempään vankeusrangaistukseen tai katsotaan aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta.³⁸

On myös huomattava, että rikoslain 7 luvun 6 ja 7 § eivät *velvoita*³⁹ aikaisemman tuomion huomioon ottamiseen. Kun aikaisemman tuomion huomioon ottaminen tapahtuu 3 artiklan 1 kohdan mukaan kansallisen lainsäädännön mukaisesti, tältä osin jää siis joka tapauksessa yksittäistapauksellista harkinnanvaraa. Hallituksen esityksen mukaan uuden tuomittavan rangaistuksen kohtuullistaminen rikoslain 7 luvun 6 tai 7 §:n nojalla jättää soveltajalleen harkinnanvaraa. Ulkomaisten tuomioiden osalta harkinnanvara voisi koskea esimerkiksi sitä, vastaako aikaisemmassa tuomioissa tuomittu rangaistus Suomen ehdotonta vankeusrangaistusta tai yhdyskuntapalvelurangaistusta. Tällöin kysymys olisi siitä, onko ulkomainen rangaistus pykälän lopussa tarkoitettulla tavalla suomalaisen rangaistukseen rinnastettava. Yhdyskuntapalvelurangaistukseen rinnastuisi tässä yhteydessä ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittu vapaudessa suoritettava yhdyskuntaseuraamus sen nimestä riippumatta.⁴⁰ Hallituksen esityksessä yksityiskohtaisissa perusteluissa on käsitelty myös ulkomaisen tuomion huomioon ottamiseen liittyviä ongelmia ja todettu, että rangaistusten vastaavuuteen liittyvän arvioinnin ongelmiin on syytä kiinnittää huomiota vielä rikosrekisteritietojen vaihtamista koskevan puitepäätyksen kansallisen voimaansaattamisen yhteydessä. Käytännössä tuomioiden huomioon ottaminen säännöksen nojalla tapahtuisi ottamalla huomioon viranomaisten rekistereissä olevat taikka muut rikosrekisteritietojen vaihtamisen tai muun vastaavan kansainvälisen oikeusavun kautta saadut tuomioita koskevat tiedot. Tältäkin osin tilanne vastaisi siis kotimaisten tuomioiden huomioon ottamista. Rikosasian vastaajan esittämällä todentamattomissa ja vahvistamattomissa olevilla aikaisempaa tuomiota koskevilla tiedoilla ei tulisi olla merkitystä kohtuullistamista arvioitaessa.⁴¹

³⁷ Melander 2010 s. 224.

³⁸ HE 261/2009 vp s. 5.

³⁹ Ks. KKO 2009:77. Korkein oikeus otti kantaa säännöksen velvoittavuuteen ja katsoi, että hovioikeuden olisi tullut ottaa rikoslain 7 luvun 6 § huomioon vankeusrangaistusta määrätessään.

⁴⁰ HE 261/2009 vp s. 10.

⁴¹ HE 261/2009 vp s. 10.

3.1.2 Tietojen saaminen aikaisemmista tuomioista

Hallituksen esityksen (HE 261/2009) mukaan aikaisempaa toisessa jäsenvaltiossa annettua tuomiota ei voida ottaa huomioon, jos myöhempää rikosasiaa käsiteltäessä ei ole tietoa tuomiosta. Kysymyksessä oleva puitepäätös⁴² ei sisällään koske sitä, miten tuomiotietoja on välitettävä ja miten niiden saatavilla oleminen on järjestettävä. Oleellista puitepäätöksen tavoitteiden toteutumisen kannalta on kuitenkin se, että käytettävissä on toimiva järjestelmä rikosrekisteritietojen vaihtamista varten. Ulkomaisia tuomioita merkitään jo tällä hetkellä rikosrekisteriin. Rikosrekisterilain 2 §:n 2 momentin mukaan rikosrekisteriin merkitään siten kuin asetuksella säädetään tiedot tuomioistuinratkaisuksista, joilla Suomen kansalainen ja Suomessa pysyvästi asuva ulkomaalainen on ulkomailla tuomittu sen pykälän 1 momentissa mainittua seuraamusta (vankeusrangaistus, yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus, valvonta sekä eräät sakkorangaistukset) vastaavaan seuraamukseen.⁴³

Suomen ja muiden pohjoismaiden välisestä yhteistoiminnasta rikosrekisterin pitämässä annetun asetuksen (598/1963) 1 §:n 1 momentin mukaan Suomen rikosrekisteriin merkitään rikosrekisterilain 2 §:n mukaisesti Islannin, Norjan, Ruotsin tai Tanskan rikosrekisteriä pitävän viranomaisen ilmoittamat tiedot sellaisesta Suomen kansalaiselle tai Suomessa pysyvästi asuvalle ulkomaalaiselle tuomitusta rangaistuksesta, joka vastaa Suomessa rikosrekisteriin merkittävää seuraamusta. Rikosrekisteriasetuksen (772/1993) 3 §:n mukaan ulkomailla tuomitusta rangaistusta koskeva tieto merkitään rikosrekisteriin, jos tuomio on annettu pohjoismaissa, keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 30/1981) jäsenvaltiossa tai tieto muualla annetusta tuomiosta on rikosrekisteriin tullut virkateitse. Rekisterinpitäjä harkitsee, vastaako ulkomailla tuomittu rangaistus sellaista seuraamusta, joka rikosrekisterilain 2 §:n nojalla merkittäisiin Suomen rikosrekisteriin.

Nyt käsiteltävä puitepäätös liittyy neuvoston puitepäätökseen jäsenvaltioiden välisen rikosrekisteritietojen vaihdon järjestämisestä ja sisällöstä (2009/315/YOS, EUVL N:o L 93, 7.4.2009, s. 23–32). Jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavat toimenpiteet mainitun puitepäätöksen noudattamiseksi 27. päivään huhtikuuta 2012 mennessä. Rikosrekisteritietojen vaihtoa koskevan puitepäätöksen 4 artiklan 2 kohdan mukaan rangaistuksen tuomitsevan jäsenvaltion keskusviranomaisen on ilmoitettava mahdollisimman pian muiden jäsenvaltioiden keskusviranomaisille sen alueella näiden jäsenvaltioiden kansalaisille annetuista tuomioista sellaisina kuin ne on kirjattu rikosrekisteriin. Lähtökohtana järjestelmässä on siis, että rikosrekisteritiedot keskitetään henkilön kansalaisuusvaltioon, josta niitä tarvittaessa voidaan pyytää. Tiedonkulun edistämiseksi on tarkoitus luoda sähköinen tietojenvaihtojärjestelmä, mikä helpottaa

⁴² Neuvoston puitepäätös 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa.

⁴³ HE 261/2009 vp. s. 5. Ks. myös LaVM 1/2010 s. 2 sekä valmisteluvaiheen lausunnot LaVL 17/2005 ja LaVL 18/2006.

tietojen hankkimisen käytännön toteuttamista. Neuvoston päätös eurooppalaisen rikosrekisteritietojärjestelmän (ECRIS) perustamisesta puitepäätöksen 2009/315/YOS 11 artiklan mukaisesti (2009/316/YOS, EUVL N:o L 93, 7.4.2009, s. 33–37) on jo tehty. Päätöksen liitteenä ovat taulukot rikosnimikkeiden luokittelua sekä seuraamusten ja toimenpiteiden luokittelua varten. Jäsenvaltioiden on toteutettava päätöksen noudattamiseksi tarvittavat toimenpiteet viimeistään 7. päivänä huhtikuuta 2012. Euroopan unionin jäsenvaltioiden välisissä suhteissa rikosrekisteritietojen vaihtamista koskevalla puitepäätöksellä korvataan keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen 22 artikla sellaisena kuin sitä on muutettu vuonna 1978 tehdyn lisäpöytäkirjan 4 artiklalla. Mainittujen sopimusmääräysten pohjalta rikosrekisteritietoja toimitetaan kansalaisuusvaltioon jo nykyisin. Puitepäätös muuttaa tätä järjestelmää niin, että sillä veloitetaan kansalaisuusvaltio säilyttämään tiedot edelleen toimittamista varten sellaisina kuin tuomiovaltio ne kansalaisuusvaltioon lähettää. Tämänhetkisten tietojen mukaan rikosrekisteritietojen vaihtamista koskeva puitepäätös on tarkoitus saattaa Suomessa voimaan niin, että kansallisen rikosrekisterin yhteyteen perustetaan erillinen säilytysrekisteri Suomen kansalaisia koskevista muissa Euroopan unionin jäsenvaltioissa annetuista tuomioista.⁴⁴ Lakivaliokunta toi mietinnössään huolensa esille siitä, että tuomiotietojen vaihtamiseen jäsenvaltioiden välillä liittyy nykyisin vakavia ongelmia, sillä tietojen vaihto ei ole säännönmukais- ta ja luotettavaa. On valitettavaa, ettei nyt käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen taustalla oleva puitepäätös tuo samalla muutosta tietojen vaihdon nykytilaan. Valio- kunta totesi kuitenkin tyytyväisyydellä sen, että tilanne tulee lähitulevaisuudessa paranemaan, sillä neuvosto on jo antanut edellä mainitun puitepäätöksen rikosrekis- teritietojen vaihdon järjestämisestä ja tehnyt päätöksen eurooppalaisen rikosrekisteri- järjestelmän perustamisesta.⁴⁵

3.1.3 Oikeuskäytäntöä – ulkomaisten tuomioiden huomioon ottaminen Helsingin hovioikeuden ratkaisukäytännössä

Oikeuskäytäntöä vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamista koskien on niukalta. Korkein oikeus ei ole antanut säännökseen soveltamiseen liittyviä ennako- ratkaisuja lainkaan. Hovioikeustasolla asiasta on annettu joitakin ratkaisuja. Käy- täntöön lainsoveltamisessa vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottaminen voi tulla yleisimmin kyseeseen koventamisperusteena (rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohta), ehdollisen rangaistuksen, nuorisorangaistuksen tai yhdyskuntapalvelun esteenä (rikoslain 6 luvun 9–11 §:t) ja rangaistuksen kohtuullistamisessa (rikoslain 7 luvun 6-9 §:t). Käsitellen jäljempänä Helsingin hovioikeuden ratkaisukäytäntöä ja tuomion perusteluja koskien vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamista rangais- tusta määrättäessä.

⁴⁴ HE 261/2009 vp. s. 6.

⁴⁵ LaVM 1/2010 s. 2. Ks. Neuvoston päätös 2009/316/YOS, artikla 3.

Ratkaisussa 2937 (R 09/3456, annettu 5.11.2010) Helsingin hovioikeus sovelsi rangaistusta määrätessään ensimmäistä kertaa rikoslain 7 luvun 9 §:ää. A oli tehnyt aiempia rikoksia Suomessa ja Virossa. A oli tuomittu Harjun maa-oikeuden 19.2.2007 antamalla tuomiolla 12 vuoden ehdottomaan vankeuteen. Hovioikeudessa tutkittavan rikoksen osalta oli otettava huomioon aiempi kotimainen rangaistus, joka oli puolestaan määrätty rikoksista, jotka oli tehty ennen Virossa tuomittua vankeusrangaistusta. Ulkomaisen tuomion huomioon ottaminen olisi estänyt hovioikeutta ottamasta huomioon myöhempää Suomessa annettua rangaistusta (Helsingin käräjäoikeus 9.4.2008). Lievemmän lain periaatetta asiaan sovellettaessa hovioikeus katsoi, ettei ulkomaista tuomiota voitu ottaa huomioon rangaistusta määrättäessä.

A:n syyksi oli luettu käräjäoikeudessa useampi rikos (kohdissa 1-6 törkeä väärennys, kohdissa 7, 8 ja 11 väärennys sekä kohdissa 9 ja 10 törkeä petoksen yritys). A:n mukaan yhteinen vankeusrangaistus oli liian ankara. Käräjäoikeus ei ollut ottanut huomioon rangaistusta kohtuullistavana seikkana Helsingin käräjäoikeuden 9.4.2008 tuomitsemaa neljän vuoden ehdotonta vankeusrangaistusta. Myös Harjun maa-oikeuden 19.2.2007 tuomitsema 12 vuoden vankeusrangaistus tuli ottaa huomioon. Aikaisemmin tuomitut rangaistukset olivat A:n mukaan riittävä seuraamus myös nyt hänen syykseen luetuista teoista.⁴⁶

*Hovioikeus katsoi ratkaisussaan ensiksikin, että rikoslain 7 luvun 6 §:n mukainen tuomioistuimen harkintavalta ei korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2009:77⁴⁷ todetuin tavoin tarkoita sitä, että tuomioistuin voisi harkintansa mukaan joko kohtuullistaa tai olla kohtuullistamatta lainkohdassa tarkoitettua uutta rangaistusta. Tuomioistuimen on kohtuullistettava uutta rangaistusta yleensä aina, jos aikaisemman ja uuden rangaistuksen kokonaisuus ilman kohtuullistamista olisi ankarampi kuin jos rikoksista olisi tuomittu rangaistus samalla kertaa. Tuomioistuimella on kuitenkin aikaisempaa laajempi harkintavalta uutta rangaistusta määrättäessä. Korkeimman oikeuden mukaan joissakin tilanteissa voi olla perusteltua, ettei aikaisempaa ehdotonta vankeusrangaistusta oteta huomioon uutta ehdotonta vankeusrangaistusta alentavana seikkana, vaikka rikoslain 7 luvun 6 §:n soveltamisen edellytykset olisivat muutoin käsillä.*⁴⁸

Hovioikeus tutki viran puolesta ulkomaisen tuomion huomioon ottamista kohtuullistavana rangaistusta määrättäessä. Hovioikeus totesi, että ajallisen soveltuvuuden osalta rikokseen sovelletaan rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Mainitun säännöksen 2 momentin mukaan rikokseen sovelletaan kuitenkin tuomitsemishetkellä voimassa olevaa lakia, jos sen so-

⁴⁶ Helsingin hovioikeuden tuomio 2937 (R 09/3456) s. 2.

⁴⁷ KKO 2009:77 kohta 13. Ratkaisussaan korkein oikeus katsoi hovioikeuden tuomion virheelliseksi, koska hovioikeus vankeusrangaistusta määrätessään ei ollut ottanut huomioon rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaisesti aikaisemmin tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta eikä ollut myöskään perustellut sitä, mistä syystä tuota rangaistusta ei ollut otettu huomioon.

⁴⁸ Helsingin hovioikeuden tuomio 2937 (R 09/3456) s. 7.

veltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Hovioikeus katsoi, että tässä asiassa harkittaessa aikaisemmin tuomitun vankeusrangaistuksen huomioon ottamista on sovellettava tekohetkellä voimassa ollutta lakia eikä tuomitsemishetkellä voimassa olevaa rikoslain 7 luvun 9 §:ää, koska sen soveltaminen johtaisi A:n kannalta haitalliseen lopputulokseen.⁴⁹ A haki valituslupaa asiassa korkeimmalta oikeudelta, joka hylkäsi sitemmin A:n hakemuksen. Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa 3081 (R 10/495, annettu 19.11.2010) Helsingin hovioikeus otti rangaistusta määrätessään huomioon rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltamisen ja tutki viiran puolesta ulkomaisen tuomion huomioon ottamista kohtuullistavana rangaistusta määrättäessä. Hovioikeus otti huomioon myös lievemmän lain periaatteen ja katsoi, että rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltaminen johtaisi A:n valituksen menestymisen kannalta tosiasiallisesti epäedullisempaan lopputulokseen. Ulkomaisen rangaistuksen huomioon ottaminen olisi estänyt ottamasta huomioon A:lle myöhempiä Suomessa annettuja rangaistuksia. Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Kysymyksessä olevassa ratkaisussa käräjäoikeus oli ottanut rikoslain 7 luvun 6 §:ää soveltaessaan rangaistusta alentavina huomioon Helsingin käräjäoikeuden tuomion 28.9.2009, Lahden käräjäoikeuden tuomion 16.9.2009 ja Helsingin käräjäoikeuden tuomion 5.6.2009 sekä Lahden käräjäoikeuden tuomion 4.2.2009 (Kouvolan hovioikeus 8.9.2009). A:n rikosrekisterinotteesta ilmeni, että hänet on 28.11.2008 tuomittu Ruotsissa Södertörnin käräjäoikeudessa viiden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen muun muassa pahoinpitelystä. Nyt kysymyksessä oleva A:n syyksi luettu maksuvälinepetos oli tehty 6.10.2008 eli ennen kuin hänet oli tuomittu rangaistukseen sanotulla Ruotsissa annetulla tuomiolla.⁵⁰

A oli valituksessaan vaatinut, että käräjäoikeuden mainitsemat aikaisemmat rangaistukset katsotaan riittäväksi seuraamukseksi myös nyt kysymyksessä olevasta rikoksesta, josta käräjäoikeus oli tuominnut A:lle 15 päivän vankeusrangaistuksen.⁵¹

Hovioikeuden mukaan sovellettaessa rikoslain 7 luvun 6 §:ää saman luvun nyt voimassa olevan 9 §:n edellyttämällä tavalla myös toisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa tuomittuun ehdottomaan vankeusrangaistukseen olisi nyt kysymyksessä olevassa tapauksessa seurauksena, että A:n kohdalla tulisi pelkästään mainittu Ruotsissa 28.11.2008 annettu tuomio ottaa rangaistusta kohtuullistavana huomioon. Hovioikeus otti ratkaisussaan huomioon lievemmän lain periaatteen ja katsoi, että jos tuomittaessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen.

Hovioikeus totesi, että A oli tuomittu käsiteltävänä olevassa tapauksessa huomioon otettaviksi tulevilla Helsingin käräjäoikeuden tuomiolla 5.6.2009 (Helsingin hovioikeus 24.2.2010), josta nyt tulevat kysymykseen tuomion kohdat 3 ja 4, varkaudesta ynnä muusta kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen, Lahden käräjäoikeuden

⁴⁹ Helsingin hovioikeuden tuomio 2937 (R 09/3456) s. 8.

⁵⁰ Helsingin hovioikeuden tuomio 3081 (R 10/495) s. 6.

⁵¹ Helsingin hovioikeuden tuomio 3081 (R 10/495) s. 6.

tuomiolla 16.9.2009 (Kouvolan hovioikeus 3.3.2010) törkeästä pahoinpitelystä ynnä muusta yhden vuoden neljän kuukauden vankeusrangaistukseen ja Helsingin käräjäoikeuden tuomiolla 28.9.2009 varkaudesta ynnä muusta neljän kuukauden vankeusrangaistukseen. Rikoslain 7 luvun 6 §:n soveltamisella pyritään siihen, että rikoksen tekijän kokonaisrangaistus muodostuisi samaksi riippumatta siitä, onko eri aikoina tehdyt keskenään konkurrenssissa olevat rikokset käsitelty yhdessä vai useammassa oikeudenkäynnissä. Hovioikeus katsoi, huomioon ottaen A:lle muun muassa törkeästä pahoinpitelystä ynnä muista samalla kertaa tuomittavissa olleista rikoksista tuomittujen rangaistusten ankaruus, että rikoksista tuomittava kokonaisrangaistus ei olisi ollut ankarampi vaikka nyt kysymyksessä oleva maksuvälinepetos olisi käsitelty samassa oikeudenkäynnissä. Uutta rikoslain 7 luvun 9 §:n säännöstä sovellettaessa Södertörnin käräjäoikeuden tuomitseman viiden kuukauden vankeusrangaistuksen huomioon ottaminen kohtuullistavana ei sen sijaan hovioikeuden käsityksen mukaan voisi johtaa siihen, että nyt kysymyksessä olevasta rikoksesta ei tuomittaisi rangaistusta. Edellä lausutun perusteella hovioikeus katsoi, että uuden rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltaminen johtaisi A:n valituksen menestymisen kannalta tosiasiallisesti epäedullisempaan lopputulokseen.⁵²

Ratkaisussa 2486 (R 10/2009, annettu 24.9.2010) kysymys ei varsinaisesti ollut rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltamisesta. Hovioikeus joutui kuitenkin arvioimaan sitä, voitiinko aikaisempi ulkomainen tuomio ottaa huomioon rangaistuksen koventamisperusteena tai tehtäessä valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. A oli pyytänyt, että hänet tuomitaan ehdottoman vankeuden sijasta ehdolliseen vankeuteen. Hovioikeus katsoi, että lainsäädäntö mahdollistaa aikaisemman ulkomaisen tuomion huomioon ottamisen rangaistusta koventavana seikkana tai rangaistuslajin valinnassa ja että käräjäoikeus oli rangaistusta tuomitessaan siten voinut ottaa huomioon myös Ruotsissa annetut tuomiot. Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden perustelut vankeusrangaistukseen tuomitsemisen osalta, eikä aihetta käräjäoikeuden ratkaisun muuttamiseen ollut.⁵³ Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa 101 (R 11/1707, annettu 19.1.2012) syyttäjä vaati, että A:lle tuomittua rangaistusta korotetaan ja että se kovennetaan ehdottomaksi vankeusrangaistukseksi. A vaati, että syyttäjän valitus hylätään. Rangaistus ei ollut liian lievä huomioon ottaen, että kysymys ei ollut ollut suunnitelmallisesta rikossarjasta.⁵⁴ Kysymys oli hovioikeudessa A:n kohdalla siitä, pitikö A:lle Romaniassa tuomittu rangaistus ottaa huomioon aiempana rikollisuutena, joka vaikuttaisi lajivalintaan. Syyttäjä ei ollut vaatinut, että rangaistus otettaisiin huomioon eikä asiakirjoissa ole tarkempaa tietoa tuomiosta. Hovioikeus katsoi, ettei kyseistä vieraassa valtiossa annettua tuomiota tullut ottaa huomioon rangaistuslajia valittaessa, koska se olisi johtanut vastaajan kannalta epäedullisempaan lopputulokseen. Näin ollen hovioikeus ei katsonut tarpeelliseksi

⁵² Helsingin hovioikeuden tuomio 3081 (R 10/495) s. 7.

⁵³ Helsingin hovioikeuden tuomio 2486 (R 10/2009) s. 1.

⁵⁴ Helsingin hovioikeuden tuomio 101 (R 11/1707) s. 1.

selvittää ulkomaisen tuomion vaikutusta lajivalintaan ja rangaistuksen mittaamiseen sen tarkemmin. Hovioikeus tutki käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden A:n rangaistusseuraamusten osalta ja katsoi, ettei aihetta käräjäoikeuden tuomion muuttamiseen ollut.⁵⁵ Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa 1811 (R 10/2850, annettu 14.6.2011) A vaati, että hänellä tuomittua rangaistusta alennetaan. A oli 7.6.2010 tuomittu Harjumaan alioikeudessa (Harju Maakohus) Virossa kahdeksan vuoden kuuden kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Kyseinen tuomio tuli ottaa huomioon rangaistusta mitattaessa. Syyttäjä vaati, että A:lle tuomittua rangaistusta korotetaan.⁵⁶ Virossa annettu tuomio ei näkynyt A:n rikosrekisterissä. Tuomio oli toimitettu hovioikeudelle vironkielisenä käräjäoikeudesta muiden asiakirjojen ja oikeudenkäyntiaineiston mukana. Syyttäjän toimesta tuomio oli käännetty virosta suomeksi. A oli tuomittu 7.6.2010 Harjumaan alioikeudessa Virossa kahdeksan vuoden kuuden kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen teoista, jotka ovat tapahtuneet toukokuun alun 2006 ja 8.5.2006 välisenä aikana, lokakuun alun 2006 ja tammikuun 2007 välisenä aikana sekä syyskuun lopun 2006 ja tammikuun 2007 välisenä aikana. Edellä mainitut A:n syyksi luetut rikokset oli tehty ennen Helsingin käräjäoikeuden 5/5 osaston tuomiota 11.12.2007 (Helsingin hovioikeus 5.6.2008), joten hovioikeus katsoi, ettei Harjumaan alioikeuden tuomiolla ollut kohtuullistavaa vaikutusta mitattaessa A:n rangaistusta nyt kyseessä olevista teoista.⁵⁷ Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa 1253 (R 10/1295, annettu 21.4.2011) A vaati hänelle tuomitun rangaistuksen kohtuullistamista siten, että hänelle aikaisemmin tuomitut vankeusrangaistukset katsotaan riittäväksi seuraamukseksi myös nyt käsiteltävänä olevista rikoksista, ja toissijaisesti, että rangaistus lievennetään sakoksi tai sitä ainakin alennetaan. A katsoi, että mikäli nyt hänen syykseen luetut rikokset olisi käsitelty samalla kertaa aikaisemmin tuomittuihin vankeusrangaistuksiin johtaneiden rikosten kanssa, niistä olisi määrätty yhteinen rangaistus eikä nyt kysymyksessä olevilla teoilla olisi ollut sanottavaa vaikutusta rangaistuksen pituuteen.⁵⁸ Syyttäjä vaati A:n valituksen hylkäämistä perusteettomana.

Hovioikeus toi ratkaisussaan esille sen, että käräjäoikeuden antaman tuomion jälkeen oli 15.8.2010 tullut voimaan vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamista koskeva rikoslain 7 luvun 9 § (179/2010) ja arvioi sen vaikutusta kysymyksessä olevassa asiassa. Hovioikeus katsoi muun ohella, että A:lle Nyköpingin käräjäoikeuden 26.10.2007 syyksilukemat rikokset oli tehty ennen Helsingin käräjäoikeuden 23.10.2007 antamaa tuomiota⁵⁹, joten myös sen tuomitsema rangaistus voitiin uuden

⁵⁵ Helsingin hovioikeuden tuomio 101 (R 11/1707) s. 4.

⁵⁶ Helsingin hovioikeuden tuomio 1811 (R 10/2850) s. 1–2.

⁵⁷ Helsingin hovioikeuden tuomio 1811 (R 10/2850) s. 2.

⁵⁸ Helsingin hovioikeuden tuomio 1253 (R10/1295) s. 1–2.

⁵⁹ Helsingin käräjäoikeus oli 23.10.2007 (Helsingin hovioikeus 15.9.2008) tuominnut A:n syyksi luke-
mistaan rikoksista ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

rikoslain 7 luvun 9 §:n nojalla ottaa huomioon yhteistä rangaistusta määrättäessä, mikäli sanottu säännös ajallisen ulottuvuutensa puolesta soveltui. Hovioikeus tarkastelee tuomiossaan lievemmän lain periaatetta. Koska myös Nyköpingin käräjäoikeuden tuomitseman rangaistuksen huomioon ottaminen oli tässä tilanteessa rikoslain 7 luvun 6 §:ssä tarkoitettu rangaistusta alentava seikka, johtaa uuden lain soveltaminen hovioikeuden harkinnan mukaan lievempään lopputulokseen kuin 7 kohdassa syyksiluettujen rikosten tekohetkellä voimassa olleiden säännösten soveltaminen. Näin ollen hovioikeus päätyi ottamaan Nyköpingin käräjäoikeuden tuomitseman vankeusrangaistuksen nyt tuomittavaa rangaistusta alentavana seikkana huomioon.⁶⁰

Osa A:n syyksiluetuista rikoksista oli sen sijaan tehty 23.10.2007 jälkeen, eikä niiden osalta voida ottaa mainittuja aikaisemmin tuomittuja rangaistuksia alentavana seikkana huomioon. Myöskään Helsingin käräjäoikeuden 27.1.2009 tuomitsemalla aikaisemmalla rangaistuksella ei ollut merkitystä nyt tuomittavan rangaistuksen kannalta, kun tuolloin ei ollut määrätty aikaisemman rangaistuksen lisäksi uutta rangaistusta. Hovioikeus näillä perusteilla ja rangaistuksen mittaamisessa sovellettavan koventamisperusteen johdosta katsoi, että oikeudenmukaisena rangaistuksena A:n syyksiluetuista rikoksista oli rikosten vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, tekojen vaikuttamiin ja A:n niistä ilmenevään muuhun syyllisyyteen nähden pidettävä 60 päivää vankeutta. Aihetta käräjäoikeuden tuomion muuttamiseen rangaistuksen mittauksen osalta ei siten ollut.⁶¹ Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

Ratkaisussa 526 (R10/1850, annettu 22.2.2011) oli kysymys niin ikään vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamisesta rikoslain 7 luvun 6 § tai 7 §:ää sovellettaessa. A oli muun lisäksi vaatinut, että rangaistusta mitattaessa tuli ottaa huomioon käräjäoikeuden mainitsevien aikaisempien tuomioiden lisäksi Harjumaan alioikeudessa (Harju Maakohus) Virossa 19.2.2007 A:lle tuomittu vankeusrangaistus ja että A jätetään rangaistukseen tuomitsematta. Syyttäjällä oli viitannut käräjäoikeuden tuomion perusteluihin ja vaatinut, että valitus hylätään.⁶²

Hovioikeus totesi, että käräjäoikeuden tuomion antamisen jälkeen oli 15.8.2010 tullut voimaan vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamista koskeva rikoslain 7 luvun 9 § ja arvioi sen vaikutusta kysymyksessä olevassa asiassa. Hovioikeus totesi myös, että edellä mainittujen säännösten esitöiden (HE 261/2009 vp.) mukaan säännöksiä noudatetaan niiden voimaantulon jälkeisessä rangaistuksen määrittämisessä riippumatta siitä, onko kysymys asian käsittelystä käräjäoikeudessa vai valitusasian käsittelystä muutoksenhakutuomioistuimessa.⁶³

Nyt kysymyksessä olevassa tapauksessa käräjäoikeus oli ottanut rikoslain 7 luvun 6 §:ää soveltaessaan rangaistusta alentavana huomioon Helsingin hovioikeuden tuomion 20.1.2010 (Helsingin käräjäoikeus 9.4.2008) ja Helsingin käräjäoikeuden tuo-

⁶⁰ Helsingin hovioikeuden tuomio 1253 (R10/1295), s. 4.

⁶¹ Helsingin hovioikeuden tuomio 1253 (R10/1295) s. 4–5.

⁶² Helsingin hovioikeuden tuomio 526 (R10/1850) s. 6.

⁶³ Helsingin hovioikeuden tuomio 526 (R10/1850) s. 8.

mion 3.11.2009. A:n rikosrekisterin osatoteesta ilmeni, että hänet oli 19.2.2007 tuomittu Virossa Harjumaan alioikeudessa 12 vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen taposta. Nyt kysymyksessä olevat A:n syyksi luetut rikokset oli tehty ennen kuin hänet oli tuomittu rangaistukseen sanotulla Virossa annetulla tuomiolla. Arvioidaessa, mitä aikaisempia tuomioita voidaan tässä tapauksessa ottaa kohtuullistavina huomioon rikoslain 7 luvun 6 §:n mukaisesti, tuli Helsingin hovioikeuden tuomion 20.1.2010 (Helsingin kärjäoikeus 9.4.2008) lisäksi rikoslain 7 luvun 9 §:n nojalla huomioida sanottu Virossa annettu tuomio⁶⁴. Sen sijaan Helsingin hovioikeuden tuomiota 5.11.2010 (Helsingin kärjäoikeus 3.11.2009) ei tullut ottaa huomioon. Hovioikeus katsoi, että edellä mainituilla huomioon otettavilla tuomioilla A:lle tuomitut rangaistukset olivat riittävä seuraamus myös nyt A:n syyksiluetuista rikoksista. A vapautettiin tuomitusta rangaistuksesta.⁶⁵ A haki valituslupaa asiassa korkeimmalta oikeudelta, joka hylkäsi sittemmin A:n hakemuksen. Hovioikeuden ratkaisu jäi lainvoimaiseksi.

4. Johtopäätöksiä

Rikosrekisteritietojen vaihtamista koskevan puitepäätöksen jatkokirjelmän käsittelyn yhteydessä eduskunnan lakivaliokunta totesi, että puitepäätöksellä käyttöön otettava järjestelmä on nykyisiä sopimus pohjaisia järjestelyjä olennaisesti tehokkaampi. Tällainen tietojenvaihdon kehittäminen on valiokunnan mukaan omiaan vähentämään ulkomaisten rikostuomioitten huomioon ottamiseen käytännön syistä liittyvää satumanvaraisuutta. Lakivaliokunta totesi tämän edistävän yksilöiden välistä yhdenvertaisuutta, koska tulevaisuudessa Euroopan unionissa annettujen rikostuomioiden olemassaolon tulisi olla selvitettävissä yhtä luotettavasti kuin vastaavien kotimaisten tuomioiden osalta nyt on asian laita.⁶⁶

Kattavan eurooppalaisen rikosrekisterijärjestelmän puuttumisen lisäksi yhtenä ongelmana ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamisessa voidaan pitää sitä, että eri valtioiden rangaistusjärjestelmien eroista saattaa aiheutua ongelmia rangaistusten vastaavuuden arvioinnissa. Osaltaan tähän ongelmaan vastauksena ovat niin sanotut neuvoston päätöksen liitteenä olevat liitetaulukot, jotka sisältävät kunkin jäsenvaltion rikoksien luettelon ja tietoa nimikkeiden keskinäisestä vastaavuudesta.⁶⁷ Ongelmalli-

⁶⁴ Helsingin hovioikeuden tuomiolla 20.1.2010 ja Virossa annetulla tuomiolla A:lle oli tuomittu yhteensä 16 vuotta vankeutta (4 vuotta ja 12 vuotta)

⁶⁵ Helsingin hovioikeuden tuomio 526 (R10/1850) s. 9.

⁶⁶ LaVL 6/2007 s. 2.

⁶⁷ Neuvoston päätös eurooppalaisen rikosrekisteritietojärjestelmän (ECRIS) perustamisesta puitepäätöksen 2009/315/YOS 11 artiklan mukaisesti (2009/316/YOS, EUVL N:o L 93, 7.4.2009, s. 33—37) on jo tehty. Päätöksen liitteenä ovat taulukot rikosnimikkeiden luokittelua sekä seuraamusten ja toimenpiteiden luokittelua varten. Jäsenvaltioiden on toteutettava päätöksen noudattamiseksi tarvittavat toimenpiteet viimeistään 7. päivänä huhtikuuta 2012.

sena käytännön esimerkkinä ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamisesta voidaan pitää tilannetta, jossa aiempi huomioon otettava tuomio liittyy rikokseen, joka ei olisi voinut tulla Suomessa tutkittavaksi. Melanderin mukaan ongelmallista on yhtäältä, että vastavuoroisen tunnustamisen periaatetta täytäntöönpaneviin puitepäätöksiin sisältyvät rikosluettelot pyrkivät rajaamaan instrumenttien soveltamisalaa. Samalla ne kuitenkin tekevät vastavuoroisen tunnustamisen periaatteen soveltamisalasta epämääräisen. Rikoslistoissa ei luetella täsmällisesti määriteltyjä rangaistavia tekoja vaan rikosluokkia, jotka on määritelty lähinnä summittaisella tarkkuudella.⁶⁸ Kehitystä voidaan mielestäni pitää oikeasuuntaisena, mutta ennen kuin Neuvoston päätös eurooppalaisen rikosrekisteritietojärjestelmän (ECRIS) perustamisesta puitepäätöksen 2009/315/YOS 11 artiklan mukaisesti on saatettu kansallisesti voimaan, asiantila on tuomitun oikeusturvan kannalta epäselvä ja tällä on vaikutus jäsenvaltioiden kansalaisten yhdenvertaiseen kohteluun. Kattavan eurooppalaisen rikosrekisterin puuttuminen ja rikosrekisterin sattumanvaraisuus ovat seikkoja, jotka asettavat lainsoveltajalle vastuun rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltamista harkittaessa. Ongelmallinen tilanne on lähinnä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta.⁶⁹ Ongelmaksi voi tulla myös se, ettei Suomessa ole yksiselitteistä tietoa kaikista jäsenmaissa käytettävistä rikosoikeudellisista seuraamuksista ja niiden luonteesta. Rangaistusten vastaavuusongelmat tulevat Melanderin mukaan koskemaan ennen muuta yhdyskuntapalveluseuraamuksia ja niiden kohtuullistamisvaikutuksen huomioimista rikoslain 7 luvun 7 §:n nojalla tai aiempien yhdyskuntapalveluseuraamusten uuden yhdyskuntapalvelun mahdollisesti estävää vaikutusta rikoslain 6 luvun 11 §:n 1 momentin nojalla.⁷⁰

Kuten muutamasta hovioikeuden ratkaisusta on huomattavissa, hovioikeus on harkitessaan rangaistuksen kohtuullistamista vieraassa valtiossa annetun tuomion huomioon ottaen, päätenyt siihen lopputulokseen, että *lievemmän lain periaatetta* noudatettaessa rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltaminen olisi johtanut vastaajan kannalta epäedullisempaan lopputulokseen ja näin ollen säännöksen soveltaminen on estynyt. Muutamamassa annetussa ratkaisussa hovioikeus on katsonut, että rikoslain 7 luvun 9 §:n soveltaminen on johtanut tuomittujen rangaistuksien kohtuullistamiseen kyseisten ulkomaisten tuomioiden nojalla. Hovioikeuden ratkaisukäytäntöä ei ole käytettävissä vielä niin kattavasti, että voitaisiin tehdä yleispäteviä johtopäätöksiä tuomioistuimen tulkinnoista ja uuden säännöksen soveltamisesta. Nyt käytettävissä olleista ratkaisuista voidaan kuitenkin todentaa se, että niissä on noudatettu varovaisuutta ja otettu huomioon syytetyn eduksi puhuvat seikat. Tämä on mielestäni huomionarvoista ja positiivista jo ajatellen puutteita rikosrekisteritiedoissa ja rekisteritietojen sattumanvaraisuutta.

⁶⁸ Melander 2010 s. 159.

⁶⁹ Ks. EU-tuomioistuimen ratkaisu *Advocaten voor de Wereld (C-303/05)*, joka koskee eurooppalaisen pidätysmääräyksen antamista. Ratkaisu löydettävissä osoitteesta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.douri=CELEX:62005J0303:EN:HTML>, sivulla käytetty 20.1.2012.

⁷⁰ Melander 2010 s. 226.

Huomionarvioista on myös se, että ratkaisujen joukossa ei ollut ratkaisuja, joissa olisi ollut kysymys aikaisemman ulkomaisen tuomion huomioon ottamisesta koven-tamisperusteena. Lakiuudistuksen myötä ulkomainen aiempi tuomio olisi kuitenkin huomioitava vastaavalla tavalla kuin aiempi kansallinen tuomio. Ratkaisuista vain yksi koski tilannetta, jossa ulkomaisen tuomion huomioon ottamisella olisi voinut olla vaikutusta rangaistuksen lajivalinnan kannalta. Tässäkin ratkaisussa hovioikeus pää-tyi katsomaan, ettei se voinut ottaa ulkomaista tuomiota huomioon, koska lopputulos olisi ollut todennäköisesti vastaajalle epäedullinen. Osaltaan hovioikeuden ratkaisuis-ta heijastuva tulkinta ja varovaisuus johtunee rikosrekisterijärjestelmän puutteellisuu-desta eli siitä, ettei tuomioistuimella tai syyttäjällä ei yksinkertaisesti ole tiedossaan huomioon otettavaa ulkomaista ratkaisua. Osaltaan tämä voi mielestäni olla merkki siitä varovaisuudesta, jolla tuomioistuin suhtautuu ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamiseen etenkin tilanteessa, jossa tuomioistuimella ei ole tietoa rikosnimikkeiden vastaavuudesta tai jos aiempi huomioon otettava tuomio liittyy rikokseen, joka ei olisi voinut tulla Suomessa tutkittavaksi. Voidaan ajatella, että tuomioistuinten varovaisuut-ta lisää se, että ulkomaista tuomiota huomioon otettaessa tulee huomioda myös *re-formatio in pejus* -kielto. Se sääntelee muutoksenhakutuomioistuimen tutkimisvallan rajoja. Kiellon mukaan muutoksenhakutuomioistuin ei saa muuttaa valituksenalaista tuomiota muutoksenhakijan vahingoksi ja tämän vastapuolen eduksi, jos vastapuoli ei ole hakenut muutosta. Jos ainoastaan rikosasian vastaaja hakee muutosta, tuomiota ei saa muuttaa hänen vahingokseen.

Suurimmiksi ongelmakohdiksi ulkomaisten tuomioiden huomioon ottamisessa mielestäni nousee tuomitun oikeusturvan ja yhdenvertaisen kohtelun takaaminen tilanteessa, jossa kattavaa eurooppalaista rikosrekisteriä ei ole käytössä. Tilanteen ongelmallisuutta lisää käytettävissä olevan rikosrekisterin sattumanvaraisuus. Oma ongelmansa yhdenvertaisuusnäkökulmasta on se, että lakiuudistuksen jälkeenkin esimerkiksi niiden Euroopan neuvoston jäsenmaiden, jotka eivät ole EU-jäseniä, tuo-mioita ei voida ottaa kohtuullistamisessa huomioon. Ennen kuin kaikki jäsenvaltiot ovat toteuttaneet päätöksen noudattamiseksi (Neuvoston päätös eurooppalaisen rikos-rekisteritietojärjestelmän perustamisesta puitepäätöksen 2009/315/YOS 11 artiklan mukaisesti) tarvittavat toimenpiteet emme voi puhua luotettavasta ja kattavasta eu-rooppalaisesta rikosrekisterijärjestelmästä.

Aihealue on mielestäni kiinnostava eurooppalaisen rikosoikeuden kasvattaessa alaansa ja sen tullessa käytännön lainsoveltamistyössä yhä useammin vastaan. Ai-healue vaatii lisää tutkimusta lainsoveltamiskäytäntöjen selvittämiseksi ja tuomiois-tuinten ratkaisukäytäntöjen yhtenäistämiseksi. Tässä tarkoituksessa tuomioistuinlai-toksessa käytännön lainsoveltamistyön parissa työskentelevien tuomarien ratkaisut ovat erityisen arvokkaita.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

- Sihto, Juha*: Kansainvälinen prosessioikeus. Teoksessa Lappalainen ym. Prosessioikeus. 2007.
- Melander, Sakari*: Eu-rikosoikeus. 2010.
- Nuotio, Kimmo*: Kansainvälinen ja eurooppalainen rikosoikeus. Teoksessa Lappi-Seppälä ym. Rikosoikeus. 2009
- Euroopan Unionista tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto
- HE 261/2009 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa tehdyssä neuvoston puitepäätöksessä edellytetyksi lainsäädännöksi
- HE 82/1995 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi
- HE 1/1998 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi
- HE 44/2002 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
- KOM (2000) 495 lopullinen – Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille – Rikosasioita koskevien lopullisten päätösten vastavuoroinen tunnustaminen
- LaVM 1/2010 vp
- LaVL 9/2009 vp
- LaVL 6/2007 vp
- LaVL 18/2006 vp
- LaVL 17/2005 vp
- Lappi-Seppälä, Tapio*, Rangaistuksen määräämisestä I teoria ja yleinen osa, Vammala 1987
- Möller, Gustaf*, Korkein oikeus oikeuskäytännön ohjaajana – erityisesti alioikeuden näkökulmasta, Juhlajulkaisu Korkein oikeus 75 vuotta, Jyväskylä 1993
- Neuvoston puitepäätös 2008/675/YOS Euroopan unionin jäsenvaltioissa annettujen tuomioiden huomioon ottamisesta uudessa rikosprosessissa
- Neuvoston puitepäätös 2009/315/YOS jäsenvaltioiden välisen rikosrekisteritietojen vaihdon järjestämisestä ja sisällöstä, EUVL L 93, 7.4.2009, s. 23–32.
- Neuvoston päätös 2009/316/YOS, tehty 6 päivänä huhtikuuta 2009, eurooppalaisen rikosrekisteritietojärjestelmän (ECRIS) perustamisesta puitepäätöksen 2009/315/YOS 11 artiklan mukaisesti
- Toimenpideohjelma rikosoikeudellisten päätösten vastavuoroinen tunnustamisen periaatteen täytäntöönpanemiseksi. Virallinen lehti nro C 012 , 15/01/2001 s. 0010–0022.
- Perklev, Anders*, Straffmätning i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen, Svensk Juristtidning 2012:2
- Tacke, Ulrich ym.*, Muunto- ja designhuumeet Suomessa, Duodecim 2011:127 s. 2027–2036
- Virolainen, Jyrki, Martikainen, Petri*, Tuomion perustelevinen, Helsinki 2010

Oikeuskäytäntö

Unionin ioistuin

C-303/05 *Adcovaten voor de Wereld*

C-120/78 *Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*

C-105/03 *Pupino*

Korkein oikeus

KKO 2009:77

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus nro 2937 (R 09/3456)

Helsingin hovioikeus nro 1253 (R 10/1295)

Helsingin hovioikeus nro 526 (R 10/1850)

Helsingin hovioikeus nro 2486 (R 10/2009)

Helsingin hovioikeus nro 1811 (R 10/2850)

Helsingin hovioikeus nro 3081 (R 11/495)

Helsingin hovioikeus nro 101 (R 11/1707)

Muut lähteet

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/single-market-goods/files/goods/docs/mutrec/cassisdijon_en.pdf

http://www.europarl.europa.eu/summits/car1_fi.htm (Cardiffin Eurooppaneuvoston päätelmät)

http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_fi.htm (Tampereen Eurooppa-neuvoston päätelmät)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:fi:PDF> (Tukholman ohjelma)

<http://www.om.fi/uploads/6btjq6nppu0sbi.pdf> (Haagin ohjelma)

http://eur-lex.europa.eu/fi/treaties/dat/12002M/htm/C_2002325FI.000501.html (Eu-sopimus)

<http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=fi> (Lissabonin sopimus)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008F0675:FI:HTML>

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:093:0023:0032:FI:PDF>

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005J0303:EN:HTML>

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0105:EN:HTML>

Marika Siiki

Syyttäjän seuraamus kannanoton merkityksestä rikosasian käsittelytavan valintaan

1. Johdanto

Syyttäjältä ei edellytetä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) mukaan haastehakemuksessa yksilöityä rangaistusvaatimusta. ROL:a koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että yksilöity seuraamusvaatimus ei ole haastehakemuksessa pääsääntöisesti tarpeen.¹ Perustellun seuraamusvaatimuksen esittäminen haastehakemuksessa on kuitenkin välttämätöntä vastaajan oikeudenkäyntiin valmistautumisen kannalta.

Seuraamus kannanotto on vastaajan puolustautumisoikeuksien lisäksi tuomioistuimelle tärkeä. Tuomioistuin valitsee asian käsittelytavan, vaikka syyttäjä esittää käsittelytavasta oman käsityksensä. Vaihtoehtoina voivat olla kirjallinen menettely tai istuntokäsittely, joko niin että vastaajan on saavuttava asian käsittelyyn henkilökohtaisesti tai niin, että asian voidaan ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta. Mikäli syyttäjä ei ole esittänyt perusteltua rangaistusvaatimusta, voi tuomioistuin joutua valitsemaan käsittelytavan toiseksi kuin, mikä muuten olisi mahdollinen tai kutsumaan vastaajan henkilökohtaisesti istuntoon, johon vastaaja muuten olisi kutsuttavissa poissaolouhallalla.

Tässä kirjoituksessa on tarkoitus käsitellä syyttäjän seuraamus kannanoton merkitystä tuomioistuimen käsittelytavan valinnassa erityisesti asian käräjäoikeusvaiheessa.² Kirjoituksen alussa käydään läpi, mitä syyttäjän seuraamus kannanotolta voi odottaa lainsäädännön ja esitöiden perusteella. Sen jälkeen tarkastellaan, mikä merkitys syyttäjän seuraamus kannanotolla on asian käsittelytapaan yleisemmällä tasolla. Lopuksi tutkitaan erilaisten seuraamusvaihtoehtojen ja seuraamusvaatimusten merkitystä asian käsittelytapaan. Esitys ei ole kattava, vaan siinä käydään läpi tavallisimpia vaatimuksia, joita rikosasioiden yhteydessä yleensä esitetään. Kirjoituksen ulkopuo-

¹ HE 82/1995 vp. s. 3.

² Kirjoituksessa esitetyt näkemykset soveltuvat joiltain osin myös hovioikeusvaiheeseen. Oikeudenkäymiskaaren hovioikeusvaihetta koskevat säännökset vaikuttavat asian käsittelytavan valintaan kuitenkin niin olennaisesti, että tässä kirjoituksessa ei hovioikeusvaiheeseen enemmälti puututa.

lelle olen rajannut kokonaan muut kuin rangaistusseuraamukset ja sen vuoksi en käsittele tässä kirjoituksessa menettämisseuraamuksia, liiketoimintakieltoa tai ajokieltoa. Myös yhteisösakon olen rajannut tämän kirjoituksen ulkopuolelle.

2. Yleistä

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 3 §:n mukaan tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta on vaadittu rangaistusta³. Lainkohdan mukaan tuomioistuin ei ole myöskään sidottu rikosnimikkeeseen tai lainkohtaan, jonka nojalla rangaistusta on vaadittu. Pykälän nojalla tuomioistuin on sidottu vain syyttäjän esittämään teonkuvaukseen ja siihen, mitä vastaajan käyttäytymisestä ja tarkoituksesta on esitetty. Tuomioistuin ei ole sidottu vastaajalle tuomittavaa rangaistusta koskevaan vaatimukseen, koska asianosaiset eivät voi vaatimuksellaan tai myöntämisellään rajata rangaistusseuraamuksen lajia tai määrää. Tuomioistuimen on viran puolesta arvioitava vastaajan teon moitittavuus ja siitä tuomittava rangaistus.⁴

ROL 5:3.1 5k:n mukaan haastehakemuksessa on ilmoitettava muun muassa rangaistusvaatimus ja lainkohta, johon vaatimus perustuu. Lainkohdan esitöissä on nimenomaisesti todettu, että pääsääntöisesti syyttäjä ei olisi velvollinen ilmoittamaan, minkä lajista ja suuruista rangaistusta hän vaatii.⁵ Tiettyjen seuraamusten osalta syyttäjällä on laissa säädetty velvollisuus esittää määrättyä seuraamusta koskeva vaatimus. Näitä seuraamuksia ovat yhteisösakko (RL 9:1), jäännösrangaistuksen täytäntöönpano (RL 2 c:14) ja koko rangaistuksen vankilassa suorittamista (RL 2 c:11) koskevat vaatimukset. Syyttäjän on myös vaadittava, että määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavaan vankiin tai tutkintavankiin ei sovelleta ehdonalaista vapauttamista samalla kertaa täytäntöön pantavista määräaikaista vankeusrangaistuksista koskevia säännöksiä. Syyttäjän on lisäksi vaadittava menettämisseuraamusta (RL 10 luku 9) ja liiketoimintakieltoa (L liiketoimintakiellosta 6 §).

Uudemmissa lainvalmisteluasiakirjoissa syyttäjän on edellytetty esittävän perusteltu seuraamuskannanotto jo haastehakemuksessa. Esimerkiksi vankeuslakia uudistettaessa lakivaliokunta lisäsi jäännösrangaistuksen täytäntöönpanon edellytyksiin, että vaatimus voi tulla käsiteltäväksi vain syyttäjän vaatimuksesta. Lakivaliokunta perusteli kannanottoaan akkusatoorisen menettelyn lisäksi sillä, että se parantaa syytetyn

³ Lainkohdan mukaan tuomioistuin voi tuomita myös teosta, josta tuomioistuin voi omasta aloitteestaan lain mukaan määrätä rangaistuksen. Hallituksen esityksen mukaan 82/1995 vp s. 126 tällaisen poikkeuksen muodostaa ainoastaan ROL 1:1.2:ssa tarkoitettua oikeudenkäyntiä koskevat rikkomukset, joista tuomioistuin voi määrätä rangaistuksen omasta aloitteestaan. Mainittu momentti on kumottu ROL:n muutoksella 31.3.2006, minkä vuoksi näyttäisi siltä, että mainittu tuomioistuimen oma-aloitteinen mahdollisuus tuomita rangaistus on jäänyt epähuomioissa ROL 11:3:ään.

⁴ HE 82/1995 vp. s. 126.

⁵ HE 82/1995 vp. s. 63.

asemaa oikeudenkäynnissä. Lisäksi se asettaa syyttäjälle velvollisuuden selvittää aina ennen oikeudenkäyntiä vaatimuksen käsittelyn kannalta merkitykselliset seikat.⁶

Oikeudenkäynnistä rikosasioista annettua lakia on muutettu muun muassa lailla 31.3.2006/243. Muutoksella rikosasioiden käsittelyyn otettiin mahdollisuus ratkaista asia pääkäsittelyä toimittamatta niin sanotussa kirjallisessa menettelyssä. Muutosta koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että kirjallisen menettelyn käyttämisen yhteydessä syyttäjän esittämä seuraamusehdotus tuomittavasta rangaistuksesta olisi käytännössä tarpeen. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan lausumalla ei kuitenkaan muutettu voimassa olevaa oikeustilaa siitä, että tuomioistuin itsenäisesti päättää tuomittavan rangaistuksen.⁷ Muutoksella on joka tapauksessa laajennettu syyttäjän velvollisuutta esittää perusteltu seuraamuskannanotto ainakin niiden asioiden osalta, jotka olisi tarkoitus ratkaista kirjallisessa menettelyssä.

Myös muiden lainmuutosten yhteydessä esitetyt näkemykset syyttäjän velvollisuudessa esittää perusteltu seuraamuskannanotto antavat oikeuden odottaa syyttäjiltä hyvin perusteltuja ja yksilöityjä seuraamusvaatimuksia. Käsitykseni mukaan nykyisin syyttäjät esittävät viimeistään seuraamuskeskustelussa, mutta usein jo haastehakemuksessa perustellun ja hyvin yksityiskohtaisen seuraamuskannanoton, vaikka vaihteluita eri käräjäoikeuksien välillä näyttää Sutelan tutkimuksen perusteella olevan.⁸

Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarjan syyttäjän toimenkuvaa koskevassa julkaisussa todetaan, että haastehakemuksessa syyttäjän tulisi ottaa kantaa rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen sillä tarkkuudella kuin se on tarpeen rikoksesta epäillylle puolustuksen järjestämiseksi.⁹ Oikeuskirjallisuudessa ja mainitussa julkaisussa on katsottu, että syyttäjän tulee esittää haastehakemuksessa vaatimus ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöön panemisesta, koventamisperusteen soveltamisesta ja pakkokeinolain 1 luvun 26 §:n mukaisesta tuomitun vangitsemisesta sekä yhdyskuntapalvelun keskeyttämisestä ja täytäntöönpanosta niiden vaatimusten lisäksi, joita syyttäjän on vaadittava jonkun lainsäännöksen mukaan.¹⁰

⁶ LaVM 9/2005 vp. s. 9.

⁷ HE 271/2004 vp. s. 47. Myös muissa uudemmissa hallituksen esityksissä on lähdetty siitä, että syyttäjä esittää haastehakemuksessaan seuraamuskannanoton. Esim. HE 229/2009 vp s. 24.

⁸ Oma käsitykseni perustuu Tuusulan ja osin myös Vantaan käräjäoikeudesta tekemiini havaintoihin. Sutelan tutkimuksessa seuraamuskannanotot on jaettu rangaistuslajitasoihin kannanottoihin ja määrämuotoisiin kannanottoihin. Tutkimuksen mukaan haastehakemuksissa Pohjois-Karjalan käräjäoikeudessa noin 13 prosentissa tapauksissa seuraamuskannanotto oli esitetty määrämuotoisesti, kun Pohjanmaalla määrämuotoinen kannanotto oli esitetty 75 prosentissa tapauksista. s. 310.

⁹ Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen 2001 s. 36.

¹⁰ Jokela 2008 s. 286 ja Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja nro 1, Työryhmän mietintö 1.6.2001: Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen 2001 s. 36. Näitä vaatimuksia ovat yhteisösakkoa (RL 9:1), jäänösrangaistuksen täytäntöönpanoa (RL 2 c:14) ja koko rangaistuksen vankilassa suorittamista (RL 2 c:11) koskevat vaatimukset. Vangitsemisen osalta on todettava, että tuomioistuin ei voi PKL 1:10:n mukaan määrätä rikosasian vastaajaa vangittavaksi. Korkein oikeus on kuitenkin ratkaisussaan KKO 2004:121 (Ään.) katsonut, että käräjäoikeus sai vastaajaa kuultuaan omasta aloitteestaan määrätä yli kahden vuoden vankeusrangaistukseen tuomitun vastaajan heti vangittavaksi.

Syyttäjän on seuraamuskannanotossaan lisäksi ilmoitettava, miksi hän on päätenyt esittämäänsä seuraamusvaihtoehtoon ja ne seikat, joiden perusteella hän on päätenyt niin sanotusta normaalirangaistuksesta poikkeavaan seuraamusesitykseen. Tieto on ensiarvoisen tärkeä vastaajalle, jos syyttäjä vaatii tavanomaista ankarampaa seuraamusta.¹¹

Sen sijaan oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että konkreettisen rangaistusseuraamuksen esittäminen haastehakemuksessa ei olisi perusteltua, koska vasta pääkäsittelyn lopussa todistelun vastaanottamisen jälkeen on arvioitavissa, mitkä seikat seuraamusharkinnassa voidaan ottaa huomioon.¹² Selvää on, että lopullinen seuraamuskannotto on annettavissa vasta todistelun vastaanottamisen jälkeen. Yksinkertaisimmissa asioissa odotettavissa oleva seuraamus on melko hyvin ennakoitavissa ja haastehakemuksessa esitetyllä perustellulla rangaistusvaatimuksella on näissä tapauksissa saavutettavissa tehokkaampi ja vastaajan oikeusturvan paremmin turvaava prosessi.

Vastaajan oikeusturvan kannalta on epätydyttävää, jos vastaaja ei saa riittävän ajoissa tietoonsa odotettavissa olevaa rangaistusseuraamusta. Vastaaja päättää haastehakemuksen tiedoksi saatuaan, miten hän valmistautuu oikeudenkäyntiin. Puutteellisten tietojen perusteella vastaajalla ei ole edellytyksiä arvioida, miten hän huolehtii tehokkaimmin puolustuksestaan.

Vanamo on tämän vuoksi pitänyt seuraamusvaatimuksen esittämistä jo haastehakemuksessa tarpeellisena, vaikka hän on katsonut, että kannanottoa kohtaan voidaan esittää myös kritiikkiä.¹³ Ongelmana on pidetty sitä, että syyttäjän seuraamuskannotto voi sittemmin osoittautua joko liian lieväksi tai liian ankaraksi.¹⁴ Liian ankaraa seuraamusvaatimusta ei ole pidetty kovin suurena ongelmana, koska tuomioistuimella on viran puolesta velvollisuus tuomita oikeudenmukainen seuraamus.¹⁵ Liian ankaria rangaistusvaatimuksia ei voida kuitenkaan pitää ongelmattomina, koska rangaistuskäytäntö voi vähitellen ankaroitua, jos syyttäjät lähtevät säännönmukaisesti vaatimaan liian ankaria seuraamuksia. Sen vuoksi tuomioistuinten on erityisesti niissä tapauksissa, joissa vastaajat ovat oikeudenkäynnissä ilman avustajaa tai jotka ratkaistaan vastaajan passiivisuuden perusteella tai kirjallisessa menettelyssä, kiinnitettävä huomiota siihen, että tuomittava rangaistus vastaa yleistä rangaistuskäytäntöä.

Seuraamuskannanoton esittäminen on myös tuomioistuimen kannalta ensiarvoisen tärkeää, koska sillä on asian selvitetyn tilan lisäksi merkittävä vaikutus asian käsittelytavan valintaan. Menettelytavasta päättäessään tuomioistuimen on tärkeä tietää, miksi syyttäjä on päätenyt esittämäänsä seuraamusvaihtoehtoon. Jos seuraamusvaatimus on

¹¹ Vanamo 2001 s. 421 ja loppuviite 19. Valtionsyyttäjä Mika Illman on 3.11.2011 Helsingin hovioikeuspiirin yliopistopainotteisen lauluhankkeen luennoilla pitämässään esityksessä katsonut, että syyttäjän seuraamuskannotto lähtee eräänlaisesta normaalirangaistusajattelusta.

¹² Frände 2008 s. 876, Jokela s. 286 ja Vanamo 2001 s. 420–421.

¹³ Vanamo 2001 s. 420–421

¹⁴ Jokela 2008 s. 287.

¹⁵ Sutela toteaa tutkimuksessaan, että tuomarit pitävät liian lieviä vaatimuksia ongelmallisempina kuin liian ankaria, koska syyttäjän seuraamuskannotto on helpompi alittaa kuin ylittää s. 306–307.

tavanomaista lievempi tai ankarampi eikä perusteet sen käyttämiselle ilmene haastehakemuksesta, saattaa tuomioistuimien katsoa, että syyttäjän esittämä seuraamusvaihtoehto ei ole perusteltu ja joutua viime kädessä kutsumaan vastaajan henkilökohtaisesti paikalle. Joka tapauksessa kovin ylimalkainen seuraamuskannanotto lisää tuomioistuimien työtä.

3. Kirjallinen menettely

Edellä todetuim tavoin syyttäjän on erityisesti kirjallisen menettelyn asioissa esitettävä yksilöity seuraamuskannanotto. ROL 5 A:1.2:n mukaan kirjallisessa menettelyssä voi tuomita enintään 9 kuukauden vankeusrangaistuksen ja yli kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen tuomitseminen edellyttää ROL 5 A:5:n mukaan, että vastaajalle varataan tilaisuus suullisen lausuman antamiseen. Jotta voidaan arvioida, täyttyykö näistä edellytyksistä jompikumpi tai molemmat, on haastehakemuksesta käytävä ilmi vaadittavan seuraamuksen laji ja määrä. Vaikka tuomioistuimien ei ole sidottu syyttäjän rangaistusvaatimukseen, se ei voi vapaasti vastaajaa kuulematta tuomita vastaajaa rangaistusasteikon puitteissa oikeaksi harkitsemaansa seuraamukseen, kuten jäljempänä olevasta hovioikeuden lainvoimaisesta ratkaisusta ilmenee. Ratkaisu koskee lajivalintaa, mutta näkisin, että kovin dramaattisesti ankarampia määrällisiä rangaistuksia ei ole ratkaisun perusteella ole syyttä tuomita.

Helsingin hovioikeus on Finlex-ratkaisussaan HelHO 2010:5 todennut, että rangaistuslajilla on vastaajan kannalta olennainen merkitys. Tapauksessa vastaajalle oli tullut yllätyksenä se, että käräjäoikeus oli tuominnut vastaajan syyttäjän ehdollista vankeusrangaistusta ja oheissakkoa koskevasta rangaistusvaatimuksesta poiketen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Hovioikeus ei pitänyt vastaajan antamaan suostumusta kirjalliseen menettelyyn riittävänä eikä asiaa sen vuoksi olisi saanut ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Asia olisi pitänyt joko siirtää pääkäsitteilyyn vastaajan kuulemiseksi tai vastaajalle olisi pitänyt varata tilaisuus antaa kirjallinen tai suullinen lausuma rangaistuseuraamuksesta.

Kysymyksessä on hovioikeustason ratkaisu, jolla ei ole samanlaista ennakkopäätösarvoa kuin korkeimman oikeuden ratkaisuilla, mutta sen tosiasiallinen tuomareiden käsittelevän valintaa ohjaava vaikutus on merkittävä. Tuomioistuimia ohjaavan vaikutuksen lisäksi sillä pitäisi mielestäni olla myös syyttäjien toimintaa ohjaava vaikutus.

Vaikka syyttäjät esittävät nykyisin perusteltuja ja rajatapauksissa vaihtoehtoisia seuraamuskannanottoja, kuten tuntuva sakkorangaistus tai päivissä mitattava vankeusrangaistus, on syyttäjien rangaistusvaatimuksissa havaittavissa toisinaan myös puutteita. Erityisen ongelmallista se on tilanteissa, joissa vastaaja on hankalasti tavoitettavissa, koska juuri näissä tilanteissa ongelmat helposti kasaantuvat. Vastaajien yhdenvertaisuus ei salli ongelman ratkaisemista sillä, että vastaaja tuomittaisiin lievempään rangaistukseen kuin yleisen oikeuskäytännön mukaan kuuluisi tuomita, vaikka näin käytännössä joissain tilanteissa saattaa tapahtua.

Todettakoon tässä yhteydessä, että edellä selostetun hovioikeuden ratkaisun mukaan syyttäjä ei ollut tiennyt haastehakemusta käräjäoikeuteen toimittaessaan, että vastaaja oli tuomittu vastaavasta teosta ehdottomaan vankeusrangaistukseen vain kaksi kuukautta ennen käsiteltävänä olevaa tekoa. Näihin tilanteisiin syyttäjän seuraamuskannanotolla ei ole mahdollista vaikuttaa ja vastuu jää tällöin yksin tuomioistuimelle.¹⁶

Tuomioistuimella on toki mahdollisuus korjata puutteellista seuraamusvaatimusta kutsumalla vastaaja henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn tai varaamalla vastaajalle tilaisuus antaa suullinen tai kirjallinen lausuma. Näissä tilanteissa tuomareiden menettelytavat vaihtelevat. Mikäli päädytään lausuman pyytämiseen rangaistusseuraamuksesta, lausumapyynnössä usein yksilöidään syyttäjän rangaistusvaatimus ja sen jälkeen ilmoitetaan, että tuomioistuin ei ole sidottu syyttäjän esittämään vaatimukseen ja mitä muita vaihtoehtoisia seuraamuksia on odotettavissa.

Jos vastaaja ei syystä tai toisesta anna pyydettyä lausumaa, asia on muodollisesti ratkaistavissa. Vastaajan oikeusturva ei ole näissä tilanteissa välttämättä olennaisesti parempi, jos lausuman antamatta jääminen on johtunut siitä, että vastaaja ei itse pysty lausumaa laatimaan. Kirjallisessa menettelyssä käsiteltävänä olevat asiat ovat yleensä melko tavanomaisia rikoksia, kuten liikenne rikoksia, vähäisempiä huumausainerikoksia ja omaisuusrikoksia, joista odotettavissa oleva rangaistus on melko vakiintunut eikä niihin tyypillisesti myönnetä avustajaa oikeusapulain nojalla. Vastaaja joutuu näissä tapauksissa yleensä huolehtimaan puolustuksestaan itsenäisesti.

Lakivaliokunta ehdotti lisättäväksi ROL 5 A:1:ssä säädettyihin kirjallisen menettelyn edellytyksiin, että pääkäsittelyn toimittamisen pitää olla asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta. Mietinnön mukaan yhtenä esimerkkinä on tilanne, jossa pääkäsittelyn toimittaminen on perusteltua seuraamusharkintaan liittyvien seikkojen selvittämiseksi, eikä näitä puutteita voida riittävän luotettavasti poistaa varaamalla asianosaiselle tilaisuus ROL 5 A:3.2:ssa tarkoitetun lausuman antamiseen. Edelleen mietinnössä katsotaan, että pääkäsittelyn toimittamisen tarvetta tulee arvioida kokonaisuutena ottaen ennen kaikkea huomioon vastaajan ja asianomistajan oikeusturvan tarve.¹⁷

Monelle vastaajalle suullisen lausuman antaminen voi olla helpompaa kuin kirjallisen lausuman. ROL 5 A:3 – 5:ssä on säännökset lausuman antamista varten. Mahdollisuus suullisen lausuman antamiseen on ROL 5 A:5:n mukaan aina varattava vastaajalle, jolle ollaan tuomitsemassa yli kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Itse en muista ainoatakaan kirjallisen menettelyn juttua, jossa syyttäjän rangaistusvaatimus

¹⁶ Valitettava tosiasia on se, että rikosrekisteritiedot päivittyvät toisinaan kovin hitaasti. Tuomion jäljennöksen tulee olla valmis OK 24:13.2 1k:n mukaan kahden viikon kuluessa tuomion julistamis- tai antamispäivästä, jos asiassa on ilmoitettu tyytymättömyyttä ja momentin 2 kohdan mukaan muissa tapauksissa, mikäli mahdollista 30 päivän kuluessa. Vasta jäljennöksen valmistuttua tuomiolauselmat vapautetaan, minkä jälkeen niiden tiedot päivittyvät rikosrekisteriin.

¹⁷ LaVM 1/2006 vp. s. 6.

olisi ollut yli kuusi kuukautta vankeutta tai jossa olisin harkinnut yli kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen tuomitsemista. Käsitykseni mukaan kirjallisen menettelyn asioissa ei muutenkaan varata vastaajalle tilaisuutta suullisen lausuman antamiseen. Mikäli asian käsittely edellyttäisi tilaisuuden varaamista suullisen lausuman antamiseen, siirretään asia yleensä pääkäsittelyyn, jossa kaikkien osapuolten kuuleminen mielestäni muutenkin onnistuu parhaimmin.

Toisaalta on muistettava, että prosessiekonomian kannalta ei ole tarkoituksenmukaista, että tuomioistuin kutsuu kaikissa asioissa vastaajan henkilökohtaisesti istuntoon. Vastaaja saattaa jäädä pois istunnosta, vaikka hänet on kutsuttu siihen henkilökohtaisesti. Näissä tilanteissa pääkäsittely joudutaan peruuttamaan ja järjestämään se uudelleen, mikä osaltaan kasvattaa oikeudenkäynnistä aiheutuvia kustannuksia. Sen vuoksi asian pääkäsittelyyn siirtämistä on harkittava tapauskohtaisesti. Yksi mahdollisuus on varata vastaajalle tilaisuus antaa edellä tarkemmin selostetun kaltainen kirjallinen lausuma ja samalla informoida, että vastaajalla on halutessaan oikeus myös täysimittaiseen suulliseen käsittelyyn. Näin vastaaja voi itse päättää, vaatiiko hän asiassa suullista käsittelyä. Merkillepantavaa on myös se, että istuntoon saapuneilla vastaajilla on usein kerrottavana sellaisia seikkoja henkilökohtaisista olosuhteistaan tai tekoon liittyvistä seikoista, joilla voi olla ja joilla usein on vaikutusta seuraamuksen määräämisessä.

4. Poissaolokäsittelyt

ROL:in säätämisen yhteydessä katsottiin, että tuomioistuin voisi melko vapaasti päättää vastaajalle tuomitavista seuraamuksista, kunhan ROL 8:11:n tai 8:12:n enimmäisrangaistukset eivät ylittyneet.¹⁸ Tältä osin tilanne on ROL:n säätämisen jälkeen muuttunut niin olennaisesti, hallituksen esityksen kannanotot eivät vastaa nykyistä oikeustilaa.

Jos asia ratkaistaan ROL 8:11:n nojalla vastaajan poissaolosta huolimatta, ovat ongelmat aivan vastaavia kuin kirjallisessakin menettelyssä. Tilanne on vastaajan oikeusturvan kannalta yleensä jopa huonompi kuin kirjallisessa menettelyssä, koska asia ratkaistaan vastaaja passiivisuuden perusteella. On toki mahdollista, että joissain tapauksissa vastaajalla on avustaja läsnä istunnossa, jolloin jonkinlainen seuraamuskeskustelu on mahdollista käydä. Näitä tapauksia on kuitenkin verraten harvoin, joten kovin todellisesta oikeusturvasta ei ole kysymys.

Mikäli asia ratkaistaan vastaajan suostumuksella hänen poissaolostaan huolimatta ROL 8:12:n nojalla, on tilanne hiukan parempi, kun asian ratkaisemiseen tarvitaan vastaajan aktiivisuutta. Kokemukseni mukaan näitä asioita on kyllä häviävän pieni

¹⁸ HE 82/1995 vp. s. 115–116. Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuin sai päättää mm. ehdollisena tuomitun rangaistuksen määräämisestä ehdottomaksi (nyk. ehdollisen rangaistuksen täytäntöönpano) ja ehdonalaisen vapauden menettämisestä (nyk. jäännösrangaistuksen täytäntöönpano).

osa vastaajan poissaolosta huolimatta ratkaistuista asioista.¹⁹ Näissä asioissa hyvänä porkkanana toimii kuitenkin se, että vastaaja kutsutaan siltä varalta, että hän ei anna suostumustaan, henkilökohtaisesti istuntoon. Omien juttujeni osalta muistelen, että aina kun olen kutsunut vastaajan asian käsittelyyn uhalla, että se voidaan hänen suostumuksellaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, on vastaaja saapunut istuntoon henkilökohtaisesti.

ROL 8:11 ja 8:12 eivät tunne mahdollisuutta pyytää vastaajalta erikseen lausumaa esimerkiksi seuraamuksesta. Poissaolokäsittelyn asioissa vastaajalta ei pyydetä myöskään ROL 5:9:ssä tarkoitettua kirjallista vastausta, vaikka kirjallisten vastausten pyytäminen rikosasioissa on nykyään lisääntynyt. Kirjelmien käytön lisäämiseen suhtauduttava varauksella myös sen vuoksi, että selvät tapaukset voidaan jo varsin laajasti käsitellä kirjallisessa menettelyssä korkeamman enimmäisrangaistuksen perusteella ja epäselvemmit on taas perustellumpaa siirtää täysimittaiseen pääkäsittelyyn.

5. Normaali rikosasian käsittely

PL 21.2:n mukaan jokaisella on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan. Vastaava oikeus on taattu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja KP-sopimuksen 14 artiklassa. Käytännössä tämä oikeus toteutuu vain, jos asianosaisella on mahdollisuus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi omassa asiassaan. Oikeus on erityisen tärkeä rikosasian vastaajalle eikä vakavampia ja vaativampia asioita voida edes käsitellä vastaajan poissa ollessa, vaikka ne olisivat muuten selviä ja riidattomia. Vastaajalla on aina halutessaan oikeus normaaliin rikosasian käsittelyyn, jossa häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti.

Toisinaan odotettavissa oleva seuraamus saattaa yksinäänkin edellyttää vastaajan henkilökohtaista kuulemistä. Perusteellisella seuraamuskeskustelulla on olennainen merkitys vastaajan oikeusturvan toteutumisessa ja sillä seuraamuskysymysten käsittelyyn saattaa liittyä sellaisia erityisiä seikkoja, jotka edellyttävät vastaajan henkilökohtaista kuulemistä.

Normaali täysimittainen rikosoikeudenkäyntimenettely on rakennettu kaikkien asianosaisten oikeusturvan takaamiseksi. Normaalisessa käsittelyssä kaikkien asianosaisten oikeusturvasta huolehtiminen on helpompaa ja sen vuoksi on syytä muistaa, että kirjallinen menettely ja poissaolokäsittelyt on otettu mukaan menettelytapoihin pääosin resurssisyyistä. Kun näiden summaarisempien menettelytapojen erityiset edellytykset eivät täyty, on ainoa ja oikea vastaajan ja muiden asianosaisten oikeusturvan takaava menettely normaali rikosoikeudenkäynti.

¹⁹ Koponen 1998 s. 432. Pian ROL:n voimaantulon jälkeen tehdyssä kahden käräjäoikeuden otannassa vain 1,5 prosenttia poissaolouhalla kutsutuista vastaajista oli kutsuttu 6 kuukauden uhalla eli vastaajalta edellytettiin suostumuksen antamista. Viime vuosien aikana prosentti ei ole ainakaan kasvanut. Kirjallisen menettelyn käyttöönotto on omalta osaltaan vähentänyt säännöksen merkitystä.

6. Erilaisten seuraamusvaatimusten merkityksestä asian käsittelytapaan

6.1 Rangaistuslajit

Edellä on todettu, että vakiintuneen rangaistuskäytännön eli niin sanotun normaalirangaistuksen soveltuessa tapaukseen kirjallinen menettely ja poissaolokäsittely ovat varheen otettavia vaihtoehtoja. Vastajan henkilökohtainen läsnäolo tulee tarpeelliseksi silloin, kun rangaistuksen määräämisessä on kysymys rajanvetotilanteesta esimerkiksi sakkorangaistuksen ja vankeusrangaistuksen välillä. Samanlainen tilanne on, jos vaihtoehtoina ovat ehdollinen tai ehdoton vankeusrangaistus. Myös yhdyskuntapalvelun soveltuminen asian vastaajaan saattaa kirjallisesta soveltuvuus selvityksestä huolimatta edellyttää vastajan henkilökohtaista läsnäoloa. Toisaalta selvissä ja vakiintuneissa tilanteissa näitä kaikkia rangaistuslajeja voidaan tuomita myös kirjallisessa menettelyssä tai poissaolokäsittelyssä, kunhan vastaajan oikeusturvasta muuten asianmukaisesti huolehditaan.

Valvontarangaistusta koskevat säännökset ovat tulleet voimaan 1.11.2011 lukien. Tältä osin oikeuskäytäntöä ei ole juurikaan kertynyt. Tilanne on joka tapauksessa hyvin samanlainen kuin yhdyskuntapalvelun tuomitsemisessa. Uusi rajanvetotilanne tulee siitä, että siirryttäessä yhdyskuntapalveluseuraamuksesta ankarampaan seuraamuslajiin on vaihtoehtoina valvontarangaistus ja ehdoton vankeusrangaistus.

RL 6:1.2:n mukaan erityinen rangaistus alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on nuorisorangaistus. Nuorisorangaistuksen tuomitseminen edellyttää nuorisorangaistuksesta annetun lain 1 §:n 2 momentin nojalla vastajan henkilökohtaista kuulemistä. Tämän vuoksi nuorisorangaistus tulee käsitellä niin, että vastaaja on henkilökohtaisesti asian käsittelyssä paikalla. Kun kirjallisen menettelyn edellytyksenä on ROL 5 A:1.1 3k:n mukaan se, että vastaaja on ollut teon tehdessään täysi-ikäinen, ei nuorisorangaistuksen tuomitseminen ole kirjallisessa menettelyssä mahdollista edes niissä tilanteissa, joissa osa samalla kertaa tuomittavista rikoksista on tehty vastaajan ollessa täysi-ikäinen.²⁰ Tämän vuoksi suullisen lausuman antaminenkaan ei mahdollista nuorisorangaistuksen käyttöä kirjallisessa menettelyssä.

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi RL 6:10.2:n nojalla valvontaan. Kun 15–20-vuotiasta nuorta epäillään rikoksesta, josta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakko, on syyttäjän pyydettävä Rikosseuraamuslaitosta laatimaan nuoresta seuraamusselvitys. Kun asiaa, jossa seuraamusselvitys on laadittu, käsitellään tuomioistuimessa, on tuomioistuimen nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain 8 §:n 2 momentin mukaan varattava seuraamusselvityksen laatineelle virkamiehelle tai hänen apunaan toimi-

²⁰ Nuorisorangaistuksen tuomitseminen on RL 6:10a.2:n mukaan mahdollista myös tilanteissa, joissa vain osa samalla kertaa tuomittavista rikoksista on tehty alle 18-vuotiaana.

neelle henkilölle tilaisuus toimia asiassa kuultavana. Hallituksen esityksen mukaan kysymys on nimenomaan virallisesta läsnäoloolista oikeudenkäynnissä. Läsnäolo tulisi kysymykseen erityisesti tilanteissa, joissa seuraamuselvityksen laatija haluaisi varata tilaisuuden täydentää kirjallista selvitystä tai jos seuraamuselvityksen laatija voisi ennakoita, että tuomioistuimella saattaisi olla tarve esittää selvityksen laatijalle lisäkysymyksiä. Seuraamuselvityksen laatijan läsnäolo käsittelyssä jäisi selvityksen laatijan harkintaan.²¹ Rikosseuraamuslaitoksen resurssitilanne on käsitykseni mukaan aivan yhtä huono kuin muillakin rikosasioita hoitavilla tahoilla. Se vuoksi en usko, että heillä olisi todellisuudessa resursseja saapua oikeuden istuntoon kuultaviksi, vaikka hallituksen esityksen selvänä lähtökohtana on, että selvityksen laatija tulisi halutessaan henkilökohtaisesti kuulluksi istunnossa. Tämä lähtökohta huomioon ottaen seuraamuselvitystä edellyttävän asian käsittely sopii huonosti kirjalliseen menettelyyn, vaikka näitä asioita on käsitykseni mukaan myös kirjallisessa menettelyssä käsitelty. Käytännössä näissä tilanteissa on toimittu niin, että Rikosseuraamuslaitokselle on varattu tilaisuus antaa asiassa kirjallinen lausuma. Mainittu menettelytapa ei kyllä kovin hyvin toteuta lainsäätäjän tarkoitusta, mutta kuvaa käytännön toimintatapaa aika hyvin. Lähtisin itse joka tapauksessa siitä, että seuraamuselvitystä edellyttävän asian käsittely olisi tarkoituksenmukaisinta järjestää niin, että vastaaja on henkilökohtaisesti paikalla.

Ehdollisen vankeuden ohella tuomittava oheissakko on hallituksen esityksen nimenomaisen maininnan mukaan mahdollista kirjallisessa menettelyssä.²² Hyvin tavallisia rikoksia, joita käsitellään kirjallisessa menettelyssä, ovat törkeät rattijuopumukset, joissa vastaaja vakiintuneesti tuomitaan ehdollisen vankeuden ohella sakkorangaisutukseen. Jos oheissakkoa vaaditaan tai harkitaan tuomittavaksi muissa tilanteissa, kirjallinen menettely tai poissaolokäsittely eivät ole parhaita mahdollisia menettelytapoja, sillä oheissakon tuomitseminen on verraten harvinaista muiden kuin törkeiden rattijuopumusten osalta. Oheissakkoa koskeva vaatimus tulisi joka tapauksessa ilmetä jo haastehakemuksesta, mikäli sen tuomitsemista halutaan vaatia ja samalla varata tilaisuus summaarisempien käsittelytapojen käyttöön.

Ehdollisen vankeuden ohella tuomittava yhdyskuntapalvelu voi puolestaan tulla vain tuomittavaksi vain, jos vastaajalle vaaditaan yli vuoden mittaista vankeusrangaistusta. Näin ollen ehdollisen vankeuden ohella tuomittavan yhdyskuntapalvelun tuomitseminen edellyttää aina vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa eikä se voi tulla kysymykseen kirjallisessa menettelyssä tai poissaolokäsittelyssä.

²¹ HE 229/2009 vp. s. 25.

²² HE 271/2004 vp. s. 42.

6.2 Koventamis- ja lieventämisperusteet

Koventamisperuste tulee käytännössä sovellettavaksi vain syyttäjän vaatimuksesta. Kokemukseni mukaan tuomarit eivät oma-aloitteisesti ota koventamisperusteen soveltamiskysymystä esille, vaikka koventamisperusteen soveltuminen käsiteltävän olevaan asiaan saattaa usein näkyä jollain tavalla rangaistuksen mittaamisessa. Tämä johtuu sitä, että koventamisperusteista suunnitelmallisuus, rikoksen tekeminen järjestäytyneen ryhmän jäsenenä, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan tai rikoksen tekeminen rasistisessa tarkoituksessa tulee yleensä esille asia käsittelyssä niin, että tällainen seikka voidaan ottaa rangaistuksen mittaamisessa huomioon muuten, vaikka koventamisperusteen soveltamista ei olisi nimenomaisesti vaadittu. Selvää kuitenkin on, että tällaisissa tapauksissa perusteen soveltaminen vaikuttaa rangaistusta korottavana tai koventavana vähemmän kuin varsinaisen koventamisperusteen soveltaminen.

Koventamisperusteista aikaisempi rikollisuus on sellainen peruste, joka myös otetaan yleisessä mittaamisharkinnassa huomioon rikoksesta ilmenevänä tekijän syyllisyytenä, koska uuteen rikokseen syyllistyminen osoittaa piittaamattomuutta oikeusjärjestyksen normeja ja toisten suojattuja intressejä kohtaan sekä piittaamattomuutta tekijään kohdistunutta varoitusta ja moitetta kohtaan. Uusimisankaroitumista perustellaan myös tekijävaarallisuudella.²³

Aikaisemman rikollisuuden osalta useissa eri yhteyksissä on kiinnitetty huomiota myös siihen, että aikaisempi rikollisuus ei saisi johtaa sanktiokumulaatioon. Kun samalle vastaajalle rangaistusta mitattaessa sovelletaan useita säännöksiä, joiden soveltamisessa otetaan huomioon aikaisempi rikollisuus, kertaantuu aikaisemman rikollisuuden vaikutus rangaistuksen mittaamisessa monikertaiseksi, jos siihen ei kiinnitetä erikseen huomiota.

Selvissä tapauksissa erityisesti aikaisempaan rikollisuuteen liittyvää koventamisperustetta on mahdollista soveltaa missä menettelyssä tahansa. Epäselvemmissä tilanteissa vastaajan henkilökohtainen kuuleminen on taas tärkeää. Koventamisperustetta koskeva vaatimus voidaan myös aina hylätä kirjallisessa menettelyssä ja vastaajan poissaolosta huolimatta samalla tavalla kuin muutkin vaatimukset.

Syyttäjällä on viran puolesta velvollisuus syyteharkinnassa ottaa huomioon myös vastaajan eduksi puhuvat seikat. Mikäli vastaaja tulee istuntoon henkilökohtaisesti ja mahdollisesti avustajan kanssa, voi syyttäjä olla selvemmin vastaajan vastapuolena. Näin ollen lieventämisperusteet voisivat tulla syyttäjän vaatimuksesta sovellettaviksi kirjallisessa menettelyssä ja poissaolokäsittelyissä. Luonnollisesti lieventämisperusteen soveltaminen voi tulla kysymykseen myös tuomioistuimen aloitteesta, mutta poissaolokäsittelyissä ja kirjallisessa menettelyssä tällaiset seikat eivät välttämättä tule tuomioistuimen tietoon. Valitettavasti lieventämisperusteiden soveltamiskynnys näyttää olevan sen verran korkealla, että ne jäävät kyllä kovin helposti huomioimatta,

²³ Lappi-Seppälä 2000 s. 344–345.

jos vastaaja ei tule itse paikalle. Tämän vuoksi vastaajan oikeusturva näyttäisi edellyttävän lieventämisperusteiden soveltamisen osalta vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa.

6.3 Ehdollisen vankeuden täytäntöönpano

RL 2b:5:n mukaan ehdollisen vankeuden määrääminen täytäntöön pantavaksi ei edellytä syyttäjän vaatimusta toisin kuin esimerkiksi jäännösrangaistusvaatimus. Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuspainotteisen laatuhankkeen rangaistuslajin valintaa ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpanoa koskevan työryhmäraportin mukaan ehdollisen vankeuden täytäntöön pantavaksi määrääminen pitäisi tulla käsiteltäväksi syyttäjän vaatimuksesta. Näin on katsottu myös oikeuskirjallisuudessa.²⁴ Raportissa pidetään myös mahdollisena, että vaatimus voidaan käsitellä kirjallisessa menettelyssä. ROL:n esitöissä katsottiin myös, että ehdollisen vankeuden täytäntöönpanoa koskeva vaatimus voidaan käsitellä vastaajan poissaolosta huolimatta.²⁵

Ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpano perustuu harkintaan, jossa on otettava monia erilaisia seikkoja huomioon. Tämän vuoksi katsoisin, että ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevat asiat olisi parempi käsitellä istunnossa, jossa vastaaja on henkilökohtaisesti paikalla. Joissain hyvin vakiintuneissa tilanteissa kuten rattijuopumustapauksissa, joissa vastaaja syyllistyy lyhyin väliajoin koeajalla uudelleen rattijuopumukseen, voi ehdollisen vankeuden määrätä täytäntöön pantavaksi myös kirjallisessa menettelyssä. Tällöin vaatimus ehdollisen vankeuden täytäntöönpanosta ja perusteet vaatimukselle tulee ilmetä syyttäjän haastehakemuksista.

Tilanne on vaikeampi, jos syyttäjä ei ole vaatinut haastehakemuksessaan ehdollisen vankeuden täytäntöönpanoa, vaikka sen vaatimista olisi yleisen rangaistuskäytännön mukaan pidettävä ilmeisen selvänä esimerkiksi tällaisessa rattijuopumustilanteessa. Tällöin herää kysymys, missä määrin tuomioistuin voi ottaa omasta aloitteestaan ja puolueettomuuttaan vaarantamatta esille sellaisia seuraamuksia koskevia seikkoja tai vaatimuksia, joiden esittämiseen ei vaadita syyttäjän nimenomaista vaatimusta. Katson, että kirjallinen menettely ja poissaolokäsittely sopivat näihin tilanteisiin varsin huonosti. Ylipäätään vastaajan poissa ollessa ei voida käsitellä mitään sellaisia vaatimuksia, joista vastaaja ei ole saanut asianmukaisesti tietoa etukäteen.

²⁴ Rikostyöryhmän raportti 8.11.2007 s. 23–24. Mohell ja Pajuoja 2006 s. 344–345.

²⁵ HE 82/1995 vp. s.115–116.

6.4 Jäännösrangaistuksen täytäntöönpano ja koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa

Jäännösrangaistusvaatimuksen käsittely voi vain harvoin tulla kysymykseen kirjallisessa menettelyssä tai poissaolokäsittelyssä, vaikka suoranaista lainsäädännöllistä estettä näille menettelyille ei ole. RL 2c:14.2:n mukaan jäännösrangaistus voidaan jättää määräämättä täytäntöön pantavaksi muu muassa silloin, jos jäännösrangaistus on lyhyt tai jos koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittava rangaistus on lyhyt. Oikeuskäytännössä tässä yhteydessä lyhyenä on pidetty yleensä päivissä mitattavaa eli alle kolmen kuukauden jäännösrangaistusta ja tuomittavaa vankeusrangaistusta. Näin ollen kovin lyhyitä ja sellaisia jäännösrangaistuksia, jotka mahtuvat kirjallisen menettelyn ja poissaolokäsittelyjen enimmäisrangaistusrajoihin ei juuri ole. Jäännösrangaistusvaatimuksen käsittelyyn liittyy niin moninaisia ongelmia, että on huomattavasti perustellumpaa käsitellä tällaista vaatimusta pääkäsittelyssä, jossa vastaaja on henkilökohtaisesti paikalla.

Koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskeva vaatimus edellyttää, että vastaaja tuomitaan vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistukseen. Näin ollen tämän vaatimuksen käsittely edellyttää aina vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa.

Nämä kaksi vaatimusta edellyttävät vielä syyttäjän nimenomaista vaatimusta. Jos syyttäjä ei esitä näitä vaatimuksia ei tuomioistuimien voi niitä tuomita. Toinen kysymys on se missä määrin puheenjohtajan tulee kiinnittää näihin vaatimuksiin huomiota asian käsittelyssä. Omissa istunnoissani tiedustelen aina vastaajalta, onko rikosrekisteriin tullut jotain muutoksia, jotka pitäisi ottaa huomioon ja jotka eivät ilmene rikosrekisteristä. Tässä yhteydessä käyn viimeisimmät merkinnät läpi ja varaan kaikille osapuolille myös mahdollisuuden tutustua siihen tarkemmin. Olen yleensä katsonut, että tämä riittää asian selvittämiseksi, enkä ole enää erikseen kysynyt, vaatiiko syyttäjä jonkun tietyn jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa. Koko rangaistuksen vankilassa suorittamista koskeva vaatimus edellyttää taas niin painavia perusteita ja tulee sovellettavaksi sen verran harvoin, että sen soveltamista koskevan keskustelun avaaminen tuomioistuimen aloitteesta voi tulla vain äärimmäisen harvinaisissa tilanteissa kysymykseen.

7. Lopuksi

Rikosoikeudenkäyntimenettelyyn sisältyy nykyään useita summaarisempia käsittelytapoja. Niillä on oma tärkeä merkitys prosessin tehokkuuden kannalta, koska ei ole järkevää käsitellä kaikkia selviä ja yksinkertaisia rikosasioita täysimittaisessa rikosoikeudenkäynnissä. On kuitenkin muistettava, että menettelyt on säädetty resurssien järkevän kohdentamisen tarpeesta. Niillä ei ole tarkoitettu rajoittaa vastaajan oikeus- turvaa sellaisissa yksinkertaisissa asioissa, jotka eivät ole syystä tai toisesta summaaristen prosessien edellyttämällä tavalla selviä. Erityisesti tuomittavaan seuraamukseen

liittyy paljon erilaisia kysymyksiä, jotka saattava edellyttää täysimittaisen oikeudenkäynnin järjestämistä. Jotta näitä epäselviä kysymyksiä olisi mahdollisimman vähän, on syyttäjien syyt esittää perustellut ja yksityiskohtaiset seuraamusvaatimukset jo haastehakemuksessa, jotta turhien täysimittaisten oikeudenkäyntien toimittamiselta säästyään. Kaikkia ”turhia” täysimittaisia oikeudenkäyntejä ei näinkään voida välttää, mutta resurssien parempaan kohdentamiseen sillä voidaan päästä.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

- Frände, Dan*: Prosessioikeus (toim. Lappalainen). Juva 2008.
- HE 82/1995 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi
- HE 271/2004 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta
- HE 229/2009 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämistä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi
- Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke, Rikostyöryhmän raportti 8.11.2007*: Rangaistuslajin valinta ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpano.
- Jokela, Antti*, Rikosprosessi. Helsinki 2008.
- Koponen, Pekka*: Poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasiassa alioikeudessa. Lakimies 3/1998.
- LaVM 1/2006 vp*: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä HE 271/2004 vp
- LaVM 9/2005 vp*: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä HE 262/2004 vp
- Lappi-Seppälä, Tapio*: Rikosten seuraamukset. Porvoo 2000.
- Mohell, Ulla ja Pajuoja, Jussi*: Vankeuspaketti – vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tallinna 2006.
- Sutela, Mika*: Syyttäjän seuraamuslainsäädännön – Erityisesti empiirisesti tarkasteltuna törkeissä rattijuopumusrikoksissa. DL 3/2012.
- Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja nro 1, Työryhmän mietintö 1.6.2001*: Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen 2001.
- Vanamo, Marja*: Syyttäjä, perusoikeudet ja objektiivisuus. DL 3/2001